

Univerzita Pardubice

Fakulta Restaurování

Ateliér restaurování nástěnné malby a sgrafita

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

**Restaurování části epitafu rodiny Hodějovských
z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele
v Českém Rudolci**

Rámování renesančních epitafů v nástěnné malbě

BcA. Romana Čivrná

Vedoucí práce: MgA. Vladislava Říhová, PhD.

Konzultant: MgA. Lucie Bartůňková, PhD.

Oponent: PhDr. Roman Lavička PhD.

Diplomová práce

2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	BcA. Romana Čivrná
Osobní číslo:	R18028
Studijní program:	N8206 Výtvarná umění
Studijní obor:	Restaurování a konzervace nástěnné malby, sochařských děl a povrchů architektury: Malba
Téma práce:	Restaurování části renesančního štukového epitafu rodiny Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci; rámování renesančních epitafů v nástěnné malbě
Zadávací katedra:	Katedra humanitních věd FR

Zásady pro vypracování

Diplomová práce je prací, ve které diplomant dokládá, že je schopen samostatně provést komplexní restaurátorský zákrok. Romaně Čivrné byla přidělena horní část renesančního epitafu Jana Hodějovského z Hodějova v kostele sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci v rozsahu cca 2,5 m² zahrnující trojúhelníkový tympanon s polopostavou Boha Otce a postava Vítězného Krista stojící na vrcholu frontonu.

Povrch epitafu je převrstven místy až centimetr silnými druhotnými nátěry, pod kterými je dochovaná původní renesanční štuková výzdoba s polychromií. Diplomantka má za úkol provést kompletní restaurátorský průzkum zacílený na historický vývoj díla, na rozbor poškození a jejich příčin a na originální techniku polychromie. V závěru restaurátorského průzkumu musí být diplomantka schopná vyhodnotit všechna zjištění a obhájit koncepci zvoleného postupu. Na základě potřebných zkoušek následně provede komplexní restaurátorský zásah, jehož průběh bude konzultován s vedoucím práce, se zástupcem investora a se zástupci územního pracoviště NPÚ. Nedílnou součástí diplomové práce je vyhotovení restaurátorské dokumentace přiděleného úseku díla, která musí obsahovat všechny nezbytné údaje a kapitoly dle aktuálních standardů ateliéru restaurování nástěnných maleb a sgrafit.

V teoretické části diplomové práce se diplomantka zaměří na nalezení srovnávacího materiálu pro problematiku prezentace plastických epitafů in situ v kontextu nástěnných maleb. Bude ji zajímat začlenění epitafních děl do sakrálních prostor pomocí malovaných rámců. Pro srovnání provede rešerši v odborné literatuře, průzkum a dokumentaci vybraných děl na místě (např. Valtířov, Moravská Třebová). Bude klást důraz na vyhodnocení autentických prvků rámuječích maleb, seznámí se starší restaurátorskou dokumentací a přehledně seřadí nalezená díla do katalogu.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Brandi C., *Teorie restaurování*, Tichá Byzanc, Kutná Hora, 2000.
- Eco, U., *Jak napsat diplomovou práci*, Votobia, Olomouc, 1997
- Epigraphica&sepulcralia: sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR*, Artefactum, Praha, 2005.
- Filka, J., *Metodika tvorby diplomové práce*, Brno, 2002.
- Chlíbec, J., *Italští sochaři v českých zemích v období renesance*, Artefactum, Praha, 2011.
- Jakubec, O., *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2015.
- Jakubec, O., *Ku věčné památce: malované renesanční epitafy v českých zemích*, Muzeum umění Olomouc, Olomouc, 2007.
- Koller, M., *Překlad odborného textu: Problémy a metody retušování polychromovaných soch*. Fakulta restaurování ? Univerzita Pardubice, Litomyšl, nepublikovaný dokument.
- Mora L., Mora P., *Conservation of wall paintings*, London; Boston: Butterworths, 1984.
- Poche, E., *Umělecké památky Čech I.-IV.*, Academia, Praha, 1977-1982.
- Samek, B., *Umělecké památky Moravy a Slezska*, Academie, Praha, 1994.
- Slánský, B., *Technika malby I ? Malířský a konzervační materiál*, Paseka, Praha ? Litomyšl, 2003.
- Slánský, B., *Technika malby II ? Průzkum a restaurování obrazů*, Paseka, Praha ? Litomyšl, 2003.
- Šimůnková E. ? Bayerová T., *Pigmenty*, STOP, Praha, 1999.
- Třesohlavá, M., *Problematika na kameni a její restaurování*. Univerzita Pardubice ? Fakulta restaurování, 2010.
- Vaněček I., *Nástěnné malby*, Praha: Společnost pro technologie ochrany památek, 2000.
- Viñas, S., M., *Současná teorie konzervování*, Univerzita Pardubice, 2015.
- Wagner, V., *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, NPÚ, Praha 2005.
- Weeks, CH., *Překlad odborného textu: Polychromovaný kámen*. Fakulta restaurování ? Univerzita Pardubice, nepublikovaný dokument.
- Zelinger a kol., *Chemie v práci konzervátora a restaurátora*, Academia, Praha, 1987.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Vladislava Říhová, Ph.D.**
Katedra humanitních věd FR

Datum zadání diplomové práce: **15. listopadu 2020**

Termín odevzdání diplomové práce: **25. května 2022**

L.S.

Mgr. BcA. Radomír Slovík
děkan

Mgr. Vladislava Říhová, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice a v tištěné verzi v knihovně Fakulty restaurování v Litomyšli.

V Litomyšli dne

.....

Jméno a příjmení

Poděkování

Ze srdce bych ráda poděkovala všem, kteří se podíleli na vzniku této práce. V první řadě patří největší poděkování vedoucí diplomové práce MgA. Vladislavě Říhové, PhD. za odborné vedení teoretické části a zároveň za přínosné konzultace během komplexního restaurátorského zásahu, který byl realizován v rámci praktické části. Taktéž za odborné vedení restaurátorských prací a za čas, který mi v průběhu psaní diplomové práce věnovala, děkuji MgA. Lucii Bartůňkové PhD.

Velké poděkování patří všem konzultantům za užitečné diskuze v průběhu praktické části, a to především Ing. Renatě Tišlové za provedení chemicko-technologického průzkumu, MgA. Zdeňku Kováříkovi, Mgr. Zdeňce Míchalové a MgA. Mgr. Janě Waisserové, Mgr. art. Jakubu Ďoubalovi, Ph.D. Srdečné poděkování patří rovněž celému vedení Ateliéru nástěnné malby, sgrafita a mozaiky, zejména MgA. Zuzaně Wichterlové a Mgr. Art. Janu Vojtěchovskému, Ph.D. za přínosné konzultace a cenné rady v průběhu celého studia.

Dále děkuji všem spolužákům BcA. Mariánu Grančákovi, BcA. Radce Zůfalé, DiS., BcA. Kateřině Šibravové a Stelle Burkhardtové za dlouhodobou spolupráci a společně vynaložené úsilí během restaurování epitafu rodiny Hodějovských v Českém Rudolci.

V poslední řadě bych ráda poděkovala celé mé rodině a přátelům za podporu, trpělivost a všestrannou pomoc během studia.

Název

Restaurování části renesančního štukového epitafu rodiny Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Rámování renesančních epitafů v nástěnné malbě.

Anotace

Diplomová práce prezentuje restaurování části renesančního epitafu Hodějovských z Hodějova umístěného v lodi kostela Narození sv. Jana Křtitele v obci Český Rudolec. Epitaf datovaný do roku 1582 je již v době jeho objevení považován za významnou památku renesančního štukatérství, jehož jemnou modelaci s nedotčenou původní polychromií překrývala masivní vrstva druhotných nátěrů. Unikátnost památky je podpořena kombinací původně použitého materiálu, kdy figurální části jsou vytvořené technikou polychromovaného štku zasazeného do žulové architektury.

Praktická část diplomové práce je složena z restaurátorského průzkumu zacíleného na historický vývoj díla, jednotlivá poškození a jejich příčiny a na originální techniku polychromie. Na základě zjištěných výsledků vycházejících i z předchozích restaurátorských průzkumů a zároveň z provedených zkoušek byl realizován komplexní restaurátorský zásah včetně jeho dokumentace, jež je doplněna o fotografickou, grafickou i textovou přílohu. Cílem restaurování bylo šetrné odstranění druhotných vrstev a prezentace původních renesančních polychromovaných štuků.

Teoretická část diplomové práce je zaměřena na rámování renesančních epitafů v nástěnné malbě. Pomocí dohledané rešerše bylo řešeno začlenění epitafních děl do sakrálních prostorů pomocí malovaných rámců, jehož výsledkem je dokumentace vybraných děl a jejich přehledné seřazení do katalogu.

Klíčová slova

Restaurování, renesance, epitaf, rod Hodějovských, štuk, polychromie, žula, sakrální prostor, druhotné vrstvy

Title

Restoration of a Part of the Renaissance Stucco Epitaph of the Hodějovský Family from Hodějov in the Church of the Nativity of St. John the Baptist, Český Rudolec. Framing Renaissance Epitaphs in Mural Painting.

Annotation

The diploma thesis focuses on the restoration of a part of the Renaissance epitaph of the Hodějovský family from the town of Hodějov located in the nave of the Church of the Nativity of St. John the Baptist in the village of Český Rudolec. The epitaph dating back to 1582, has been considered an important monument of Renaissance plastering since its discovery; its fine modelling with untouched original polychromy was covered with a massive layer of secondary coatings. The uniqueness of the monument is supported by the combination of the originally used material, where the figural parts are created using the technique of polychrome stucco embedded in granite architecture.

The practical part of the diploma thesis consists of restoration survey focused on the historical development of the work, individual types of damage and their causes as well as the original technique of polychromy. The complex restoration intervention with its documentation, which is accompanied by a photographic, graphic and textual supplements, was carried out on the basis of the results obtained from the previous restoration survey and, at the same time, from the tests performed. The aim of the restoration was the gentle removal of secondary layers and the presentation of the original Renaissance polychrome stucco.

The theoretical part of the diploma thesis deals with framing of Renaissance epitaphs in mural paintings. The integration of epitaphs into the sacral spaces using painted frames was investigated by found literature. The result is the documentation of selected works and their clear arrangement into the catalog.

Keywords

Restoration, renaissance, epitaph, the Hodějovský family, stucco, polychromy, granite, sacral space, secondary layers

Obsah

I.	ÚVOD.....	10
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	11
1	Úvodní údaje	12
1.1	Lokalizace památky	12
1.2	Údaje o objektu	12
1.3	Údaje o díle.....	12
1.4	Údaje o akci	13
1.5	Údaje o dokumentaci	13
2	Průzkum díla.....	15
2.1	Uměleckohistorický průzkum	15
2.1.1	Popis kostela sv. Jana Křtitele	15
2.1.2	Popis epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova	18
2.1.3	Historie objektu a díla	20
2.1.4	Ikonografie díla	25
2.1.5	Předlohy a analogie díla	26
2.1.6	Předchozí restaurátorské zásahy a průzkumy	28
2.2	Restaurátorský průzkum	32
2.2.1	Vizuální průzkum v rozptýleném denním světle.....	32
2.2.2	Vizuální průzkum v ostrém bočním nasvícení.....	34
2.2.3	Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie	34
2.2.4	Vizuální průzkum technikou RTI.....	35
2.2.5	Průzkum pomocí IRR a IRRFC fotografie	35
2.2.6	Termografie.....	36
2.2.7	Perkusní průzkum (průzkum poklepem).....	36
2.2.8	Mikroklimatický průzkum.....	37
2.2.9	Sondážní průzkum epitafu	38
2.2.10	Stratigrafický průzkum severní stěny lodi kostela	45
2.3	Přírodovědný (chemicko-technologický) průzkum	54
2.3.1	Konkrétní cíle průzkumu	55
2.3.2	Výsledky přírodovědného průzkumu	55
2.4	Komplexní vyhodnocení průzkumu	58

2.4.1	Popis a historický vývoj objektu.....	58
2.4.2	Popis díla a jeho námět.....	59
2.4.3	Historický vývoj díla.....	60
2.4.4	Stav díla (poškození a jeho příčiny).....	62
3	Zkoušky technologií a materiálů	65
3.1	Zkoušky odstraňování a změkčování druhotné vápenné vrstvy	66
3.2	Zkoušky strukturální a povrchové konsolidace	68
3.2.1	Strukturální konsolidace štuků.....	68
3.2.2	Povrchová konsolidace barevné vrstvy.....	75
3.3	Zkoušky injektážních prostředků.....	86
3.4	Navrhovaná opatření k redukci vlivům vodorozpustných solí.....	87
3.5	Zkoušky plastických retuší.....	88
3.6	Zkoušky barevných retuší.....	89
4	Návrh restaurátorského zákroku	90
4.1	Návrh koncepce restaurování	90
4.2	Návrh postupu restaurátorských prací.....	91
5	Dokumentace restaurátorského zásahu	92
5.1	Postup restaurátorských prací	92
5.1.1	Celoplošný odkryv a lokální zpevňování barevné vrstvy	92
5.1.2	Zajištění štukové hmoty ochrannými přelepy.....	93
5.1.3	Odstranění nevyhovujících druhotných tmelů	93
5.1.4	Strukturální konsolidace štuků a povrchová lokální konsolidace barevné vrstvy	93
5.1.5	Injektáž trhlin a dutin	94
5.1.6	Dočištění barevné vrstvy.....	95
5.1.7	Dezinfekce biologického napadení	95
5.1.8	Ošetření kovových prvků a osazení nových armatur.....	96
5.1.9	Plastická retuš	96
5.1.10	Barevná retuš	98
5.1.11	Zapojení epitafru do okolní výmalby kostela	98
5.1.12	Fotogrammetrie	99
5.2	Použité materiály.....	99

5.3	Doporučený režim díla	102
5.4	Nová zjištění o památce	103
III.	TEORETICKÁ ČÁST	104
1	Úvod do teoretické části	105
2	Rešerše	106
3	Charakteristika epitafů	107
4	Začlenění epitafů do sakrálních prostorů	110
5	Charakteristické prvky malovaných ráků	113
6	Katalog renesančních epitafů orámovaných nástěnnou malbou	118
6.1	Malovaný rák epitafu Giovanniho Battisty Stampy Clave v kapli sv. Barbory augustiniánského kláštera sv. Tomáše v Praze na Malé Straně	119
6.1.1	Rešerše	119
6.1.2	Historie a popis kostela	120
6.1.3	Malovaný rák	122
6.2	Malované rámy epitafních oltářů Smiřických v zámecké kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy	125
6.2.1	Rešerše	125
6.2.2	Historie a popis objektu	126
6.2.3	Malované rámy	128
6.3	Malovaný rák epitafu F. Gryspeka v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích.....	131
6.3.1	Rešerše	131
6.3.2	Historie a popis objektu	132
6.3.3	Epitaf Floriána Gryspeka a jeho restaurování.....	133
6.3.4	Malovaný rák	136
6.4	Malovaný renesanční epitaf v kapli sv. Jiří v Litovli.....	141
6.4.1	Rešerše	141
6.4.2	Historický vývoj a popis objektu	141
6.4.3	Malířská výzdoba interiéru	143
6.4.4	Malovaný epitaf	145
6.5	Malované rámy epitafů v kostele Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové	149
6.5.1	Rešerše	149
6.5.2	Historie a popis objektu	150

6.5.3	Výmalba interiéru kostela	152
6.5.4	Malované rámy	155
6.6	Malovaný rám epitafu manželů Vackářových a dva malované epitafy v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli	161
6.6.1	Rešerše	161
6.6.2	Historie a popis kostela	163
6.6.3	Malířská výmalba interiéru	164
6.6.4	Popis a současný stav epitafů	166
6.7	Malovaný rám epitafu rodiny Bocků v kostele sv. Václava ve Valtířově.....	171
6.7.1	Rešerše	171
6.7.2	Historie a popis objektu	172
6.7.3	Interiér kostela	172
6.7.4	Malovaný rámeček.....	175
IV.	ZÁVĚR	183
V.	SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	188
VI.	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	197
VII.	FOTOGRAFICKÁ DOKUMENTACE PRAKTICKÉ ČÁSTI	198
VIII.	GRAFICKÁ DOKUMENTACE	249
IX.	TEXTOVÉ PŘÍLOHY	253

I. ÚVOD

Diplomová práce se skládá z praktické a teoretické části. Praktická část je zaměřena na restaurování přiděleného úseku epitafu rodiny Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Restaurátorské práce probíhaly mezi lety 2019–2021 v rámci projektu MK¹ NAKI II. „*Renesanční a manýristické štukatérvství v Čechách a na Moravě*“. Restaurátorské práce navazují na vstupní restaurátorský průzkum vypracovaný v roce 2019 Zdeňkem Kovářikem, Lucií Bartůňkovou a Zdeňkou Míchalovou.² Tentýž rok byl proveden rozšířený sondážní průzkum a restaurátorský záměr, který vypracovali studenti Fakulty restaurování (dále jen FR), jež se posléze podíleli na restaurování uměleckého díla.

Epitaf rodiny Hodějovských se řadí mezi významné sepulkrální památky z období renesance. Jedinečnost díla spočívá v kombinaci použitých materiálů, přičemž jsou štukové figurální výjevy s bohatou polychromií zasazeny do žulové architektury. V průběhu existence památníku byl jeho povrch opakovaně přetírán vrstvami nátěrů a tím došlo k celkovému zakrytí detailní modelace a pestré barevnosti díla. Díky masivnosti sekundárních nátěrů si však renesanční dílo zachovalo svou autenticitu, jelikož zůstalo po dobu několika staletí zcela skryto, a tudíž bylo ušetřeno nežádoucích zásahů.

Vzhledem k monumentalitě památky bylo restaurované dílo rozděleno na pět úseků, které byly restaurovány v rámci závěrečných prací studentů FR. Tato diplomová práce je zaměřena pouze na horní část epitafu, kde se nachází štukový výjev s polopostavou Boha Otce zasazeného do žulového tympanonu a postava Vítězného Krista umístěná na vrcholu epitafu (obr. 1).

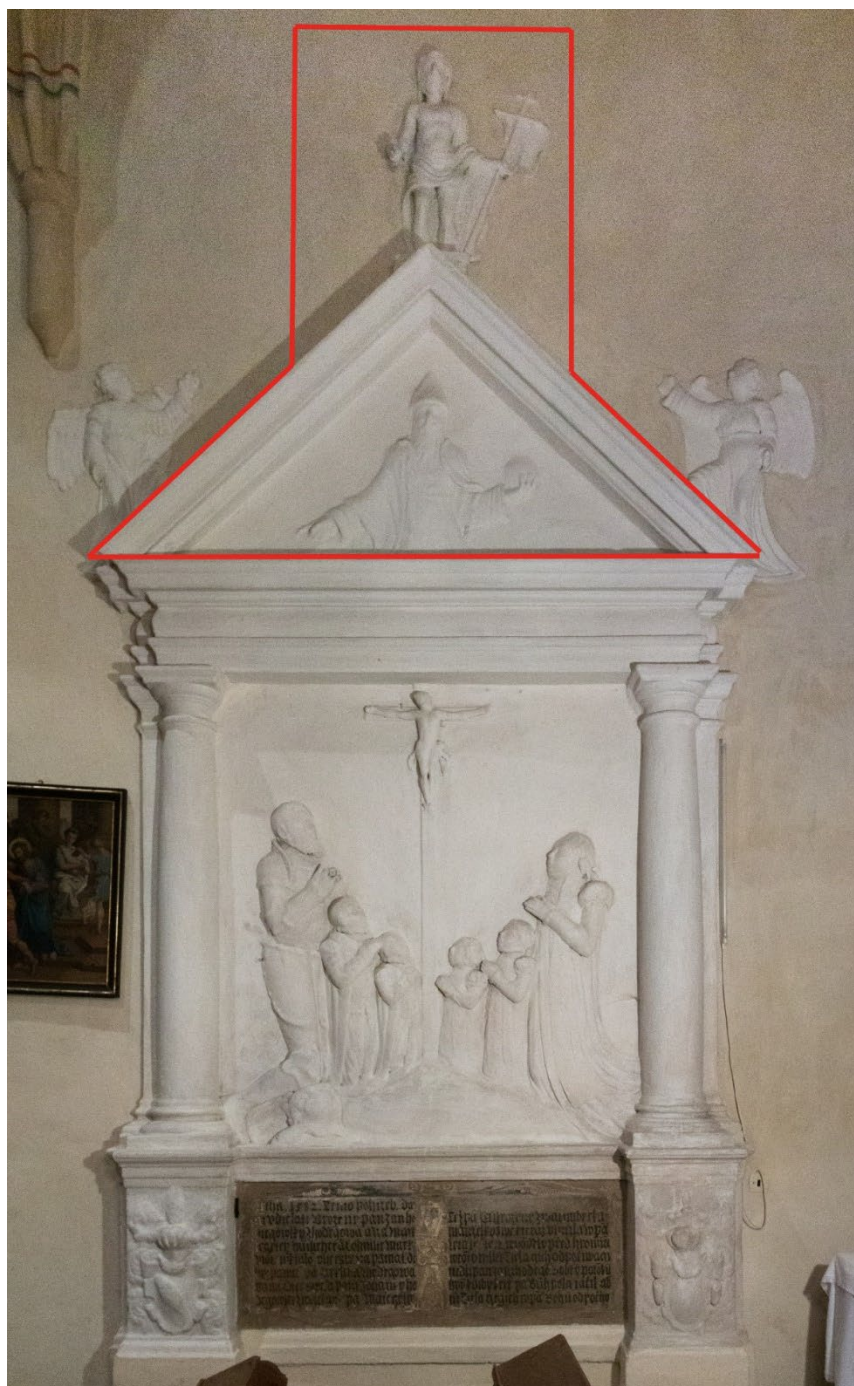
Teoretická část je zaměřena na zkoumání malovaných rámu renesančních epitafů a jejich zapojení do sakrálních prostorů. Na základě rešerše dostupných materiálů, provedené v rámci průzkumu, byla vyhledána architektonická renesanční díla rámuující nástěnnou malbou. Následné vizuální zhodnocení *in situ* poskytlo podklady pro zařazení do katalogu.

¹ Ministerstva kultury České republiky.

² BARTŮŇKOVÁ, Lucie, KOVAŘÍK, Zdeněk, a Zdeňka MÍCHALOVÁ. *Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepte restaurátorského zásahu*. Nepublikovaný dokument, 2019.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Restaurování části renesančního epitafu rodiny Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci

Obr. 1. Epitaf rodiny Hodějovských z Hodějova na severní stěně lodi kostela Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Vyznačení restaurovaného dílu. Stav před restaurováním. Autor fotografie: Vojtěch Krajíček.

1 Úvodní údaje

1.1 Lokalizace památky

- **Kraj, okres:** Jihočeský, Jindřichův Hradec
- **Adresa:** Kostel Narození sv. Jana Křtitele, 378 83, Český Rudolec
- **GPS souřadnice:** 49.0683014N, 15.3248578E
- **Objekt:** Kostel Narození sv. Jana Křtitele v centru obce Český Rudolec
- **Bližší určení místa popisem:** severní zeď lodi kostela Narození sv. Jana Křtitele

1.2 Údaje o objektu

- **Název objektu:** Kostel Narození sv. Jana Křtitele
- **Klasifikace památky:** kulturní památka
- **Rejstříkové číslo objektu v ÚSKP:** 25352/3-1796
- **Autor, stavitel:** patrně Václav z Maříže
- **Sloh, datace:** pozdní gotika (cca polovina 15. století)
- **Předchozí známé průzkumy a zásahy na objektu:**

1988-1992	průzkum a restaurování fresek v kapli sv. Barbory (ak. mal. Martin Pavala)
1996	úprava kanalizace kostela
2010-2011	odvětrávání kostela
2013	průzkum interiérových omítek

1.3 Údaje o díle

- **Název restaurovaného díla:** Epitaf rodiny Hodějovských z Hodějova
- **Umístění v objektu:** severní stěna lodi kostela
- **Klasifikace památky:** Kulturní památka
- **Autor:** neznámý
- **Sloh, datace:** renesance, 1582
- **Materiál, technika:** vápenný štuk (figurální výjevy), žula (architektura), polychromie
- **Restaurovaná část:** horní část epitafu – tympanon s centrální postavou Boha Otce a Vítězný Kristus na jeho vrcholu

- **Rozměry restaurovaného díla:** celek (6,2m x 2,8m), restaurovaná část: 2,3m x 2,8m
- **Předchozí známé (restaurátorské) zásahy na díle:** opakované přetírání vápennými a hlinkovými nátěry
- **Předchozí známé restaurátorské průzkumy:**
 - 2019 Vstupní restaurátorský průzkum (FR UPa)
 - 2019 Rozšířený restaurátorský průzkum a restaurátorský záměr (FR UPa)
 - 2020 Interdisciplinární průzkum

1.4 Údaje o akci

- **Vlastník památky, objednatel:** Římskokatolická farnost Český Rudolec
- **Památkový dohled:** PhDr. Roman Lavička PhD.
- **Restaurátorský záměr:** prosinec 2019, BcA. Čivrná Romana, BcA. Radka Zůfalá
- **Závazné stanovisko:** rozhodnutí MÚ Dačice, č. j. OKC/4046-19, spis. značka: 2631-2005/URBP ze dne 20. 2. 2019
- **Zhotovitel:** Fakulta restaurování Univerzity Pardubice, Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl, email: dekanat.fr@upce.cz
- **Odborný pedagogický dozor:** MgA. Lucie Bartůňková, PhD.
- **Chemicko-technologický průzkum:** Ing. Renata Tišlová PhD.
- **Restauroval/i:** BcA. Romana Čivrná, BcA. Radka Zůfalá, BcA. Kateřina Šibravová, BcA. Marián Grančák (studenti 2. ročníku magisterského studia Fakulty restaurování UPa), Stella Burkhardtová (studentka 1. ročníku Fakulty restaurování UPa)
- **Odborná spolupráce:** Mgr. Zdeňka Míchalová PhD. (uměleckohistorický průzkum), Mgr. Vladislava Říhová, PhD.
- **Termín započetí a ukončení akce:** červen 2019–září 2021

1.5 Údaje o dokumentaci

- **Dokumentaci vypracovali:** Romana Čivrná
- **Fotografie pořídili:** Romana Čivrná, Marián Grančák, Kateřina Šibravová, Radka Zůfalá
- **Použitá snímací technika:** Nikon D7100, Canon D60
- **Počet stran textu dokumentace:** 103

- **Počet vyobrazení ve fotografické a grafické dokumentaci:** 173
- **Počet textových příloh:** 2
- **Místa uložení dokumentace ve fyzické i digitální podobě:**
 1. Univerzita Pardubice, archiv Fakulty restaurování, Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl
 2. Archiv autora

2 Průzkum díla

2.1 Uměleckohistorický průzkum

Cílem uměleckohistorického průzkumu je vyhledání historických údajů o vývoji objektu a díla s důrazem na časové zařazení druhotných zásahů, dále na hledání analogií a potencionální autorství epitafu. Uměleckohistorickým průzkumem se detailně zabývala Mgr. Zdeňka Míchalová PhD., jejíž práce byla zásadním přínosem při hledání potřebných podkladů. V první fázi průzkumu byly použity především běžně dostupné literární zdroje zabývající se historií památek např. *Umělecké památky Čech I. – IV.*³ a *ABC kulturních památek Československa*⁴, z internetových zdrojů pak *Katalog památek NPÚ*.⁵ Nejstarším zdrojem, z kterého se dozvídáme poměrně obsáhlé informace o rudoleckém kostele a zároveň o tehdejšímu stavu díla je místopis *Vlastivěda moravská II.*⁶ V publikaci se mimo jiné nachází idealizovaná kresba epitafu, která nám nastiňuje vizuální podobu díla ve 30. letech 20. století (obr. 93). Podstatné informace o rodině objednavatele a jejich vazba na českorudolecké panství byly nalezeny v knižních publikacích *Dějiny rodu Hodějovských z Hodějova*⁷ a *Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod i působení a latinští básníci jeho*.⁸ Dalším přínosem pro uměleckohistorický průzkum byly informace o stavebním vývoji objektu v materiálech týkající se místní historie.⁹ Drobné zmínky o nedávných zásazích probíhajících v kostele jsou taktéž zaznamenány ve farní kronice (pouze od roku 1981).¹⁰

2.1.1 Popis kostela sv. Jana Křtitele

Farní kostel sv. Jana Křtitele se nachází na návsi v centru jihočeské obce Český Rudolec (obr. 89). Jde o orientovaný kostel obdélníkového půdorysu, který je zakončen pětibokým presbytářem. V průčelí kostela je vztýčena hranolová věž, jejíž přízemí dnes

³ POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech I. – IV.* Praha: Academia, 1977-1982.

⁴ PEŠINA, Jaroslav a kol. *ABC kulturních památek Československa.* Praha: Panorama, 1985.

⁵ Národní památkový ústav: *Památkový katalog [online].* Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-krтитеle-14152305>

⁶ TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská II.* Jihlavský kraj. Slavonický okres. Brno, 1926.

⁷ VICHŘ, Josef. *Dějiny rodu Hodějovských z Hodějova.* Kraselov, 2002.

⁸ JIREČEK, Josef. *Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod i působení a latinští básníci jeho.* Díl 1. Praha: Královská společnost nauk. 1884.

⁹ HANUŠ, Zdeněk. *Historie Českého Rudolce.* Brno, 1994.

¹⁰ Farní kronika farností Český Rudolec, Matějovec, Lipolec od roku 1981.

slouží jako vstupní předsíň do kostela. Věž je zakončená cibulovou bání, která je stejně jako celá kostelní střecha pokryta šindelem.

Dvoulodí kostela je sklenuto třemi dvojicemi křížové žebrové klenby nesené na dvou osmibokých pilířích. V západní části dvoulodí je vestavěná zděná kruchta neboli panská tribuna podklenutá třemi žebrovými klenbami. Kruchta je přístupná rohovým schodištěm se sedlovým portálem v jihozápadním rohu dvoulodí. Na jižní straně dvoulodí jsou tři pseudogotická okna, mezi která byl v roce 1856 přistavěn vstup s valenou klenbou do obdélníkové předsíně,¹¹ která dnes slouží jako sakristie.

Presbytář je sklenut hvězdicovou žebrovou klenbou a je z vnější strany opatřen třemi opěrnými pilíři. V presbytáři kostela jsou v současné době odkryty dvě větší sondy figurálních nástěnných maleb pocházející pravděpodobně z 80. let 15. století.¹² Údajně by těmito malbami měla být pokryta celá plocha stěn a stropu presbytáře, taktéž i stěny lodi kostela. Na severní stranu presbytáře přiléhá kaple sv. Barbory, původně sloužící jako sakristie, do které se vchází barokním kamenným portálem. Jednolodní kaple uzavřená pětibokým presbytářem je sklenutá křížovou klenbou s paprscitým závěrem. Stěny a strop kaple jsou zdobeny bohatými nástěnnými malbami, které pravděpodobně pocházejí z druhé poloviny 14. století (období vlády Karla IV.).

Z jižní strany je presbytář propojen segmentovým oknem s patrovou čtvercovou oratoří, která byla ke kostelu přistavěna v období baroka. Průhled je orámován bohatým štukovým dekorem zachycující znak tehdejších vlastníků panství Johanna Leopolda z Trautsonu a jeho ženy Marie Terezie z Weissenwofu. Na jižní stěně presbytáře (vlevo pod oknem do oratoře) se nachází dvojdílné sedile s trojlístými kružbami.

Za severní stěnou dvoulodí (v místě, kde je umístěn epitaf rodiny Hodějovských) se nachází malá obdélníková místnost, dnes sloužící jako skladní prostor (obr. 90). V podlaze je dřevěným víkem překrytý později vytvořený vstup do hrobky nacházející se pod kaplí sv. Barbory. Podzemní místnost má obdélníkový půdorys a je sklenuta valenou klenbou. Původní vchod do hrobky vede z prostoru presbytáře, kde se pod náhrobní deskou Václava Hodického z Hodic s letopočtem 1599 nachází schodiště vedoucí do tohoto podzemního prostoru. Dle dochovaného náhrobku lze usuzovat, že jde původně o hrobku Václava

¹¹ POČHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech I. - IV.* Praha: Academia, 1977-1982, s. 229.

¹² MÍČHALOVÁ, Zdeňka, ed. *Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v Českém Rudolci.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2021, s. 34.

Hodického z Hodic a jeho dvou manželek vybudovanou v roce 1599.¹³ V interiéru hrobky jsou patrné rozpadlé části dřevěných rakví a následně velké množství kosterních ostatků, které sem byly umístěny pravděpodobně po zrušení místního hřbitova. Kvůli umístění ostatků byl vybourán již zmíněný boční vstup a ze soukromé hrobky se tak stala kostnice.

Podlaha kostela je tvořena z kamenných žulových desek a z dvanácti středověkých a renesančních žulových náhrobků. Kostel byl pohřebním místem tehdejších majitelů panství, proto se zde nachází například náhrobní deska Václava z Maříže z roku 1480 a jeho manželky Kateřiny ze Sedlce z roku 1470, či Václava Hodického z Hodic a jeho dvou manželek z roku 1599. Zhruba uprostřed dvoulodí se nacházejí náhrobní desky místních farářů: Jiří Ondřej Xaver Maierhofer († 1753), Josef Sandtmann († 1769) a Jan Sandtmann († 1782).¹⁴

Mezi nejstarší vybavení interiéru patří vzácná pozdně gotická kamenná křtitelnice s letopočtem 1488¹⁵ (Tiray uvádí rok 1484, s. 207), která byla údajně nalezena při opravě kostela pod dlažbou, kam byla pravděpodobně kvůli náboženským přím zahrabána.¹⁶ V presbytáři kostela se původně nacházel hlavní oltář sv. Václava z roku 1485 (pořízený tehdejším majitelem panství Václavem z Maříže), který byl však nahrazen pseudohistorickým oltářem z roku 1900. Na současném oltáři se nacházejí adorující andělé z 2. pol. 18. stol. a oltářní obraz sv. Jana. Tiray uvádí, že v roce 1672 měl kostel původně v interiéru tři oltáře (sv. Jana Křtitele, Panny Marie a Spasitele), jejich osud však není znám.

Při jižní stěně lodi se nachází dřevěná rokoková kazatelna pocházející z období kolem roku 1775 zdobená reliéfy Dobrého pastýře a Rozsévače.¹⁷ Z téže doby pocházejí dodnes funkční varhany umístěné na kruchtě v lodi kostela. Před západnějším pilířem v lodi kostela je umístěna dřevěná barokní socha sv. Rocha. Sochařskou výzdobu doplňuje starší dřevěná plastika Ukřižovaného Ježíše Krista pocházející z období pozdní gotiky, která je umístěna v levé části východní stěny lodě kostela. Severní a jižní zdi kostelního dvoulodí jsou vyzdobeny obrazy s námětem Křížové cesty a signaturou „*Jos. Naumann 1859.*“

¹³ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích – Mgr. Zuzana Thomová (archeolog specialista na období raného středověku a nedestruktivní archeologii); https://www.idnes.cz/zpravy/archiv/kamera-odhalila-utrobny-kostnice-podivejte-se.A071217_152247_zajimavosti_adb; PAVALA, Martin. *Zpráva o restaurátorském průzkumu nástěnných maleb v kostele sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument. Praha, 1988.

¹⁴ TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská II*. Jihlavský kraj. Slavonický okres. Brno, 1926, s. 209.

¹⁵ POCHÉ, Emanuel. *Umělecké památky Čech I. - IV*. Praha: Academia, 1977-1982, s. 229.

¹⁶ TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská II*. Jihlavský kraj. Slavonický okres. Brno, 1926, s. 207.

¹⁷ POCHÉ, Emanuel. *Umělecké památky Čech I. - IV*. Praha: Academia, 1977-1982, s. 229.

Nejvýznamnější výzdobou interiéru je renesanční epitaf rodiny Hodějovských z Hodějova umístěný při severní stěně dvoulodí.

2.1.2 Popis epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova

Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova se nachází v pravé části severní stěny kostelního dvoulodí. Monumentální, přes 6 m vysoký a téměř 3 m široký, památník je vytvořen podle typického schématu tohoto typu sepulkrálních památek, skládajícího se tradičně ze tří částí (obr. 123). Dominantní část tvoří vyobrazení zemřelého (popřípadě jeho rodiny), dále je součástí nápisová pamětní deska s informacemi o zemřelém (může se jednat i o oslavný básnický text) a v poslední řadě jsou v horní části, symbolizující nebeskou sféru, zobrazované náboženské (či alegorické) scény.¹⁸ Společně tyto části vytvářejí, tak jako je to právě u epitafu Hodějovských, kompoziční a významový celek.

Epitaf je vsazen do kamenné gotické zdi kostela a je umístěn na nízkém cihlovém (zhruba 50 cm vysokém) soklu. Výjimečnost epitafu spočívá i v kombinaci materiálů, kdy jsou do žulové edikuly provedeny figurální štukové reliéfy. Scéna v centrální části zpodobňuje rodinu Jana Hodějovského z Hodějova modlící se k ukřižovanému Ježíši Kristu, který je v menším měřítku umístěn ve středu výjevu. Po levé straně v mužské části je zleva vyobrazen rytíř Jan Hodějovský ve zbroji a jeho dva synové Oldřich a Tomáš Dětrich z Hodějova. Na opačné straně, v ženské části, je zprava zobrazena první manželka Jana Hodějovského Rosina z Vartemberka se dvěma dcerami, z nichž jedna se jmenovala Anna a jméno druhé dcery je prozatím nezjištěno. Manželka s dětmi je oděna do dobových oděvů černé barvy. Celý středový výjev je rámován žulovou architekturou, po stranách s toskánskými polosloupky a v horní části vodorovnou profilovanou římsou s trojúhelníkovým tympanonem.

Horní část epitafu, na kterou je zaměřena tato restaurátorská dokumentace, se tematicky odlišuje od spodních částí, v kterých je vyobrazena pozemská sféra. Zde je patrný přesun ke sféře nebeské, která vyobrazuje náboženská témata. Nad centrálním výjevem je v žulovém frontonu proveden nízký štukový reliéf zobrazující polopostavu Boha Otce, v jehož levé ruce drží mocenský symbol říšského jablka a pravou rukou ukazuje směrem dolů (obr. 124). Obvykle tímto gestem poukazuje na Ducha svatého v podobě holubice,

¹⁸ JAKUBEC, Ondřej. Ku věčné památce: malované renesanční epitafy v českých zemích. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2007, s. 106.

kteřá zde vřak nebyla nalezena. Bůh Otec je oděn do řatu v lokálně zachovalé hnědē barevnosti, kteřý je v pasu převázán červeným páskem. řat je zahalen bílým plářtēm s dlouhým rukávem, jehož záhyby jsou pojednány téměř nedochovanou světle zelenou barevností. Oděv Boha Otce je doplněn mitrou, kteřá je zdobena rytou kresbou a hnědozeleným lemováním. Na pozadí v úrovni hlavy Boha Otce se po obou stranách nachází poměrně hluboká rytá kresba, jež znázorňuje ozdobné konce mitry tzv. fimbrie (obr. 136). Pozadí Boha Otce je pojednáno ve světle žluté až místy oranžové barevnosti taktěž lokálně imitující povrch drahých kamenů (obr. 128). Po trojúhelníkovém obvodu jsou patrná světlejší místa oddělená jasnou hranicí pravděpodobně symbolizující oblaka, či dekorativní draperii. Po obvodu se nacházejí viditelné hřebíčky, místy pouze otvory po hřebíčkách. řtukový výjev je zasazen do profilovaného žulového frontonu, jehož vnitřní část imituje červené mramorování a vnější je pojednána bez povrchové úpravy v přirozené barevnosti žuly (obr. 126).

Nebeská scēna je zavrřena téměř samostatně stojící postavou Vítězného Krista na červeném podstavci vycházející z vrcholu tympanonu (obr. 131). Kristus svou pravou rukou žehná a v levé ruce drží bílou korouhev s hnědým lemováním. řerd' korouhve ve tvaru dvouramenného (patriarchálního) křiže s kulatě ukončenými břevny je v hnědē barevnosti. Postava je oděna do červeného plářtē přehozeného přes levé rameno, kteřý má z rubové strany nazelenalou barevnost. Vlasy Vítězného Krista jsou provedeny ze dvou typů koudele – světlá, kteřá je opatřena tenkou vrstvou řtuku s fragmenty polychromie (obr. 118) a tmavá (shodná jako u vlasů Ukřižovaného Krista v centrálním výjevu, (obr. 117). Po stranách na nárožích tympanonu je Kristus doprovázen dvěma stojícími anděly v gestu adorace.

Spodní část epitafu je tvořena žulovou nápisovou deskou lemovanou dekorativním rollwerkem v nízkém reliěfu. Pamětní nápis rozdělený do dvou sloupců informuje o okolnostech vzniku díla: *„Léta 1582 tento pohřeb dal jest udělati urozený pán Jan Hodějovsky z Hodějova a na Markvarci, mustrher a colmistr Markrabství moravského a království Uherského. Na památku dobré paměti pana Arkleba z Hodějova, otce svého, a paní Johanky Hodějovské z Osečan, mateře své. Též paní Eufrozině z Vartenberka, manželky své, kteřáž usnula v pánu léta toho 1582 v pondělí před Hromnicemi. V tomto místě těla jejich odpočívají, tudíž pan Jan Hodějovsky sobě i potomkům svým, kdyby kteřé*

*pan Bůh povolati ráčil, aby tu těla jejich v pánu odpočivaly.*¹⁹ Po obou stranách nápisové desky jsou umístěny dva rodové erby, vlevo je situovaný erb Jana Hodějovského, vpravo pak erb Rosiny z Vartemberka.

2.1.3 Historie objektu a díla

2.1.3.1 Historie kostela Narození sv. Jana Křtitele

Původně gotický kostel sv. Jana Křtitele má původ v polovině 14. století.²⁰ První písemná zmínka o faře v Českém Rudolci pochází z roku 1343.²¹ Z prvotní stavby je dochováno pouze středověké zdivo mezi sakristií a kněžištěm s částí severní zdi lodi kostela. Nejstarším dodnes dochovaným prostorem je polygonální sakristie umístěná při severní straně presbytáře, dnes známá jako kaple sv. Barbory, která pochází z doby kolem roku 1350.²² Vznik gotického dvoulodí s pětibokým presbytářem je dle literatury datován do 15. století. Mezi první uvedené letopočty patří období kolem roku 1440,²³ kdy patrně mohlo dojít k započetí přestavby. Dle J. Tiraye byl kostel přestavěn do nynější podoby až kolem roku 1450.²⁴ Uváděn je také rok 1480, kdy též proběhla pozdně gotická přestavba kostela realizovaná telčskou svatojakubskou hutí, mimo jiné působící i v sousední vsi Liděřovice a v kostele sv. Ducha ve Slavonicích.²⁵

Nejaktuálnější informace však uvádí umělecký historik Roman Lavička v čerstvě vydané publikaci týkající se historického vývoje kostela Narození sv. Jana Křtitele a restaurátorských prací na epitafu rodiny Hodějovských z Hodějova.²⁶ Dle uvedených

¹⁹ Transliterace nápisu: Letha 1582. Tento pohrzeb dal gt udielati urozeny pan Jan ho / diegowsky z hodiegow a na Markwartcy Mustrher a Colmistr Mark / Mor. w kralo uherske. Na pamat. do / bre pamie pa Arkleba z Hodiegow a / pana Otce sveo a pany Johanky Ho / degowske z Wosecan pa Materze swe // Tez pa Eufrozynze z Wartenberka / manzelky swe kteraz usnula w pa / leta too 1582 v podiely před hromnice / wtoto mistie Tiela jichz odpociwagi / tudíž pan Jan z hodego sobe y potok.u / swy kdyby kere pa Buh pola racil ab / tu tiela gegich w pao Bohu ospociw / aly.

²⁰Národní památkový ústav: *Památkový katalog [online]*. [cit. 2021-02-10]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-kr-titele-14152305>

²¹ TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská II. Jihlavský kraj. Slavonický okres*. Brno, 1926, s. 204.; NEKUDA, Vladimír. *Moravskobudějovicko: Jemnicko. Vlastivěda moravská*. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost.1997, s. 555.

²² MÍCHALOVÁ, Zdeňka, ed. *Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v Českém Rudolci*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2021, s. 31.

²³ PEŠINA, Jaroslav a kol. *ABC kulturních památek Československa*. Praha: Panorama, 1985, s. 98.

²⁴ TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská II. Jihlavský kraj. Slavonický okres*. Brno, 1926, s. 206.

²⁵ PAVALA, Martin. *Zpráva o restaurátorském průzkumu nástěnných maleb v kostele sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument. Praha, 1988.

²⁶ MÍCHALOVÁ, Zdeňka, ed. *Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v Českém Rudolci*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2021.

údajů proběhla rekonstrukce za tehdejšího majitele českorudoleckého panství Václava z Maříže, purkrabího v Telči, jenž nechal v první polovině 80. let 15. století vystavět nové kněžiště a následně o deset let později nechal zaklenout prostor kostela do gotického dvoulodí.²⁷ Vzorem pro stavbu byl pravděpodobně kostel sv. Jakuba v Telči,²⁸ který společně s okolními kostely tvoří významnou skupinu dvoulodních chrámů druhé poloviny 15. století.²⁹

Při jižní straně presbytáře byla v první polovině 18. století přistavěna barokní oratoř, do které je umožněn vstup pouze vnějším jižním vchodem. Po roce 1756 údajně došlo k opravám kostela, které však nebyly blíže specifikované.³⁰ Na této straně byla v roce 1856 přistavěna předsíň, dnes sloužící jako sakristie.

Za působení faráře Pavla Dokládala (nastoupil r. 1977) došlo k další blíže nespecifikované opravě kostela. Následující rok nastoupil do funkce faráře Josef Vaníček, který se zmocnil opravy střechy kostela za nákladů zhruba 300 tisíc Kč, dále se zasloužil o instalaci bleskosvodů.³¹

V roce 1963 byly v presbytáři kostela nalezeny pozdně středověké figurální malby, které byly v následujících letech zkoumány tehdejšími restaurátory.³² Během oprav interiéru v roce 1978 bylo rozhodnuto o ponechání odhalených fragmentů maleb ve dvou větších sondách, které jsou dodnes zachovány na stěně za oltářem a jižní stěně presbytáře. V návaznosti na nález těchto maleb byl v roce 1987 proveden orientační průzkum i v bývalé sakristii, během kterého byla odhalena přítomnost maleb pocházejících, stejně tak jako samotná kaple sv. Barbory, z poloviny 14. století.³³ Následujícího roku byl realizován restaurátorský průzkum výzdoby akademickým malířem Martinem Pavalou z Prahy. Po částečném odhalení maleb v kapli, se M. Pavala ve své restaurátorské zprávě důrazně

²⁷ MÍCHALOVÁ, Zdeňka, ed. *Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v Českém Rudolci*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2021, s. 34.

²⁸ KOVAŘÍK, Zdeněk, BARTŮŇKOVÁ, Lucie a Zdeňka MÍCHALOVÁ. Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepte restaurátorského zásahu. Nepublikovaný dokument, 2019.; MĚRTLOVÁ, Lucie. *Český Rudolec ve 20. století*. Diplomová práce. Katedra společenských věd PF JU, 2009, s. 70.

²⁹ Mezi skupinu dvoulodních chrámů vzniklých v druhé polovině 15. století patří společně s Rudoleckým kostelem např.: kostel v Cizkrajově, v Lidéřovicích a kostel Božího těla ve Slavonicích.

³⁰ HANUŠ, Zdeněk. *Historie Českého Rudolce*. Brno, 1994. s.26.

³¹ Farní kronika farností Český Rudolec, Matějovec, Lipolec od roku 1981.

³² MÍCHALOVÁ, Zdeňka, ed. *Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v Českém Rudolci*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2021, s. 14.

³³ PAVALA, Martin. *Zpráva o restaurátorském průzkumu nástěnných maleb v kostele sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument. Praha, 1988.

vyjadřuje k dalšímu postupu prací „*Je nezbytně nutné jejich následné odkrytí a restaurování, neboť v opačném případě hrozí z velké části fyzickým zánikem.*“³⁴ Malířská výzdoba vyobrazující cyklus ze života sv. Barbory, výjev Klanění tří králů, medailony s vyobrazením proroků, či Veraikon, byla následně v letech 1989–1992 restaurována. Dle záznamů tehdejšího faráře uvedených v českorudolecké farní kronice by vyobrazeným scénám nasvědčoval dobový název „*hornická kaple*“, jak se tato kaple podle místních usedlíků nazývala.³⁵ Součástí restaurátorského průzkumu v kapli sv. Barbory bylo zjištění rozsahu dochovaných maleb v presbytáři a lodi kostela (zhruba do úrovně oken). Pavala pomocí provedení rozsáhlejších sond potvrdil přítomnost pozdně gotických maleb z přelomu 15. - 16. století. Výskyt maleb v lodi kostela M. Pavala zhodnotil následovně: „*V lodi jsou zachovány jen fragmentálně – na sev. stěně porušeny velkou plombou pod okny a otlučením do výše cca 1–1,5m, na jižní stěně byly zachyceny jen v sondě pod východním oknem.*“ Díky této informaci se dozvídáme, že stěny v interiéru kostela byly v období pozdní gotiky pokryty bohatou malířskou výzdobou, která však musela být v oblasti epitafu rodiny Hodějovských při jeho instalaci poničena. Dále malíř konstatuje, že odkrývání maleb bylo velmi obtížné, neboť se jednotlivé vrstvy vzájemně oddělovaly a odpadávaly včetně malby. Bohužel veškerá fotografická dokumentace provedeného průzkumu M. Pavala byla v důsledku povodní v roce 2002 nenávratně zničena.³⁶

Kolem roku 1996 byla upravena kanalizace kolem kostela tak, aby dešťová voda nadále nezatékala do základů kostela. Téhož roku bylo do dřevěných lavic instalováno elektrické topení.³⁷

V rámci projektu „*Postupná regenerace kostela sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*“, probíhajícího zhruba kolem roku 2010 byla provedena oprava krovu, střešního pláště a venkovních omítek kostela. Jako součást projektu byl v roce 2009 vypracován návrh na vnější odvětrávání kostela a vysušení základového a soklového zdiva, který byl následně v letech 2010–2011 realizován stavební společností *Stavební huť Slavonice, spol. s. r. o.*³⁸

³⁴ PAVALA, Martin. *Zpráva o restaurátorském průzkumu nástěnných maleb v kostele sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument. Praha, 1988.

³⁵ sv. Barbora – patronka všech horníků těžících v oblasti Českého Rudolce rudu, proto název Rudolec

³⁶ Emailová korespondence s PhDr. Romanem Lavičkou, Ph.D. ze dne 26. 2. 2021.

³⁷ Farní kronika farností Český Rudolec, Matějovec, Lipolec od roku 1981.

³⁸ Stavební huť Slavonice. *Postupná regenerace kostela sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Osušení základového zdiva. Průvodní a technická zpráva, nepublikovaný dokument, 2011.

Poslední razantní zásah týkající se kostela Narození sv. Jana Křtitele proběhl v roce 2013, přičemž byl v jeho interiéru, vyjma kaple sv. Barbory, proveden restaurátorský průzkum omítek a nátěrů taktéž realizovaný restaurátory z výše zmíněné slavonické hutě. V návaznosti na průzkum byly renovovány soklové partie, které byly poškozeny vztlínající vlhkostí (na severní stěně až do výše 3 m). Průzkumem byly objeveny nejstarší středověké omítky s lokálně dochovanou jednotnou výmalbou a s barevně zvýrazněným spárováním na klenebních žebrech. Tato gotická barevnost stěn byla následně rekonstruována a dodnes je v interiéru kostela prezentována.³⁹ D. Chadim v restaurátorské zprávě zdokumentoval existenci gotických a renesančních maleb nacházející se v odkrytých sondách v interiéru kostela. Sondážním průzkumem zahrnující mimo jiné i rozšíření stávajících sond byla v nejstarších vrstvách potvrzena přítomnost fragmentárně dochovaných nástěnných figurálních maleb v pásu ve výšce od 1 m do 4 m nad úrovní dlažby na jižní a severní stěně lodi. V mladších vrstvách v blízkosti epitafu rodiny Hodějovských byla objevena patrně pozdně renesanční malba barevně laděná do červených odstínů. Dle dochovaných fragmentů bohužel nelze jednoznačně určit, o jaký motiv se jedná. Podstatnou informací týkající se štukových prvků v interiéru kostela (epitaf rodiny Hodějovských a reliéfy okolo průhledu do oratoře) je, že byly v rámci celkové rekonstrukce výmalby interiéru očištěny od prachu a následně přetřeny bílým vápenným nátěrem. Lze tak jednoznačně určit dataci posledního zásahu na štukových prvcích v interiéru kostela.

2.1.3.2 Historie epitafu Jana Hodějovského z Hodějova

O okolnostech vzniku epitafu a jeho objednateli se dozvídáme z pamětního nápisu umístěného na žulové desce uprostřed spodní části epitafu. Epitaf vznikl v roce 1582, kdy jej dal vytvořit rytíř Jan Hodějovský (VII.) z Hodějova⁴⁰ (1548–1608?) na památku jeho zesnulé manželky Eufrosiny z Vartemberka († 1582). Josef Vichr ve svém díle zabývajícím se dějinami rodu Hodějovských z Hodějova sděluje, že Jan Hodějovský VII. dal vybudovat „v českorudoleckém kostele mausoleum, kde jsou zachovány umělecky cenné náhrobky“.⁴¹ Památník taktéž sloužil jako upomínka na jeho otce Arkleba Hodějovského,

³⁹ CHADIM, Daniel. *Kostel sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Restaurátorský průzkum omítek a nátěrů v interiéru kostela*. Stavební huť Slavonice, restaurátorská dokumentace, nepublikovaný dokument, 2013.

⁴⁰ Jan Hodějovský se jako rytíř věnoval vojenské kariéře a posléze byl jmenován hofrychtěrem Markrabství moravského (1601 - 1607), Hofrychtář = dle Ottova slovníku naučného znamená dvorský sudí neboli pomocník královského podkomořího

⁴¹ VICHŘ, Josef. *Dějiny rodu Hodějovských z Hodějova*. Kraselov, 2002, s. 40.

který sňatkem s Johankou z Osečan získal mlýn Český Rudolec a další západomoravské statky např. Markvarec.⁴² Ve vsi Markvarec, kde měla moravská větev rodiny Hodějovských sídlo, se nikdy nenacházel farní kostel. Duchovním centrem byl proto nedaleký kostel Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci, který se stal tradičním místem pohřbívání nižších šlechticů z širokého okolí. Zvolení Rudoleckého kostela jako místa posledního odpočinku zesnulých členů rodiny podporuje i příbuzenské propojení s majiteli Rudoleckého panství, vladků z Maříže. Matka Jana Hodějovského z Hodějova, Johanka z Osečan, byla vnučkou výše zmíněného Václava z Maříže, jenž se zasloužil o přestavbu Rudoleckého kostela v druhé polovině 15. století. Dále sloužil jako budoucí upomínka jeho stále žijících potomků. Rodině Hodějovských a jejich působení na jihozápadní Moravě se blíže věnuje umělecká historička Zdeňka Míchalová, která tomuto tématu věnovala svou pozornost v nejednom článku.

Po smrti Jana Hodějovského z Hodějova převzal statek Markvarec a pravděpodobně i odpovědnost za českorudolecký rodinný památník jeho starší syn Oldřich. Protože se ho Oldřichovi podařilo během pobělohorské konfiskace vykoupit,⁴³ zůstal památník až do jeho smrti roku 1637 opečováván. Protože synové Oldřicha zůstali bezdětní a jeho jediná dcera Eva byla provdána, větev Hodějovských sídlících na Markvarci tak zanikla. Důsledkem toho lze předpokládat, že mohl být epitaf vlivem rekatolizace pravděpodobně poškozen a následně přetřen druhotnými nátěry.

Tiray ve svém díle *Vlastivěda moravská* z roku 1926 uvádí, že náhrobek je vyhotoven ze sádry. K tomuto názoru pravděpodobně přispělo několikanásobné vrstvení nátěrů v průběhu let, což Tiray zhodnotil následovně: „*Ježto několikrát je již náhrobek se zdí byl zalíčen, zničen výraz tváří a býv. krása v jednotlivostech skoro úplně; vše splývá v neladný celek*“.⁴⁴ Toto tvrzení podporuje fakt, že jediná péče, které se památník zhruba od poloviny 17. století po 30. léta 20. století dočkal, bylo opakované přetírání vrstvami barev, které v průběhu času zcela zaslepily detailní modelaci a barevnost renesančního památníku.

⁴² JIREČEK, Josef. *Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod i působení a latinští básníci jeho*. Díl 1. Praha: Královská společnost nauk. 1884, s. 11.

⁴³ Oldřich III. se zúčastnil v letech 1618 - 1620 českého stavovského povstání, a aby se vyhnul konfiskaci celého majetku, musel splatit šestinou svého jmění a zároveň přislíbit, že jeho potomci budou vychováni v katolické víře. JIREČEK, Josef. *Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod i působení a latinští básníci jeho*. Díl 1. Praha: Královská společnost nauk. 1884, s. 21.

⁴⁴ TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská II*. Jihlavský kraj. Slavonický okres. Brno, 1926, s. 210.

Až v roce 2018 restaurátorský průzkum poodhalil skutečný vzhled díla, který byl ukryt pod nevzhlednými nánosy nátěrů.

2.1.4 Ikonografie díla

V restaurované části epitafu je vyobrazena nebeská sféra znázorňující polopostavu Boha Otce v centru tympanonu, na jehož vrcholu je umístěna stojící postava Vzkříšeného Krista. *Bůh Otec* je v křesťanství vnímán jako stvořitel světa a bývá zobrazován jako jedna z osob *Nejsvětější Trojice* společně se Synem a Duchem svatým. Vyobrazení Nejsvětější trojice v křesťanské ikonografii vychází z okamžiků, v kterých se Bůh zjevil člověku trojím způsobem. V evangeliu podle sv. Matouše se hovoří o třech osobách Trojice „...ve jménu Otce, Syna a Ducha svatého.“⁴⁵ V případě českorudoleckého epitafu je otazníkem chybějící symbol Ducha svatého v podobě holubice, která mohla být původně umístěna v prostoru nad hlavou Boha Otce.⁴⁶ V současnosti však neexistuje žádný doklad, který by tuto domněnku potvrzoval. Výtvarné zobrazení Nejsvětější trojice je v průběhu dějin velmi bohaté – počínaje od čísla „3“, přes jednoduché geometrické tvary, po zobrazení složitých figurálních scén. Při vyobrazování Nejsvětější trojice v podobě tří mužů oděných zejména do světlého šatu symbolizující *Trojedinost*, je Bůh Otec zahalen do světle zeleného pláště a Syn (Ježíš Kristus) je zobrazen v červeném oděvu tak, jak je tomu právě na rudoleckém epitafu.

Postava Vítězného Krista na vrcholu tympanonu ztvárňuje okamžik Kristova vítězství nad smrtí, kterou vrcholí velikonoční drama o utrpení Božího syna. Podle evangelií došlo k zmrtvýchvstání Krista třetí den po jeho smrti v zapečetěném skalním hrobu. Při znázornění scény je Kristus zobrazen vystupující z hrobu či sarkofágu držící v levé ruce prapor s křížem a s pravou rukou žehnající.

⁴⁵ ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006, s.170.

⁴⁶ Nad polopostavou Boha Otce se pod vrcholem tympanonu nachází větší otvor, ve kterém mohla být adjustována holubice symbolizující Ducha svatého. Vzhledem k přítomnosti různých materiálů na epitafu mohla být holubice provedena např. ve dřevě, či v jiném materiálu.

2.1.5 Předlohy a analogie díla

Epitaf rodiny Hodějovských je ojedinělé renesanční dílo, které je vytvořeno dle tradičního schématu architektonických typů sepulkrálních památek té doby. Horizontální členění je doplněno o typické dělení dominantní scény na mužskou a ženskou část modlící se ke krucifixu. Taktéž zpracování nebeské sféry zejména vrcholové postavy Vítězného Krista lze nalézt na mnoha sochařských a malovaných epitafech. Architektonicky podobným příkladem tohoto členění může být Epitaf Jiřího ml. Popela z Lobkovic při katedrála sv. Víta v Praze (obr. 94).

Renesanční malované i architektonické epitafy nacházely své předlohy v grafikách, které byly následně uveřejněny ve speciálních knihách grafických předloh epitafů.⁴⁷ K architektonickému uspořádání epitafu rodiny Hodějovských dosud nebyla nalezena žádná grafická předloha. K nebeské sféře epitafu vyobrazující postavy Boha Otce a Vítězného Krista, je však možné dohledat nemálo obecných grafických, sochařských či malířských předloh, nelze však mezi nimi doložit přímou vazbu. Při hledání analogií byla pozornost zaměřena zejména na postavu Vítězného Krista, u kterého bylo nezbytné přistoupit k rekonstrukci původní polohy pravé ruky (obr. 104).

První kresebná reprodukce, která nám přibližuje podobu díla na přelomu 18. a 19. století, je dílo od neznámého autora, které je však idealizované a v mnoha detailech odlišné od skutečnosti (obr. 93). Tento obrazový záznam se též nachází v díle Jana Tiraye z roku 1926.⁴⁸

Dílo je unikátní zejména použitím kombinace materiálů (štuk, žula) s ojediněle dochovanou polychromií. Podobným příkladem je z větší části mramorovaný epitaf Václava Morkovského ze Zástřizl a jeho manželky Kunky z Korotína v kostele sv. Jakuba Většího v Boskovicích (obr. 95) s kombinací pískovcových, opukových a štukových prvků. Štuk je však v druhém případě použit v mnohem menším měřítku, než je tomu u českorudoleckého epitafu.⁴⁹

⁴⁷ Například grafiky od autorů: Jost Amman, Adriaen a Jan Collaertové, Albrecht Dürer, Philipp Galle a dalších. V grafických knihách od Cornelise Florise, Wendela Dietterlina, Hanse Vredemana de Vries či Nicolase Blassela. Více o grafických předlohách a jejich autorech JAKUBEC, Ondřej. *Ku věčné památce*. Malované renesanční epitafy v českých zemích. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2007, s. 14.

⁴⁸ TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská II*. Jihlavský kraj. Slavonický okres. Brno, 1926, s. 211.

⁴⁹ ODEHNALOVÁ, Eva. *Figurální náhrobky Morkovských ze Zástřizl v Kostele svatého Jakuba Většího v Boskovicích*. In: Památková péče na Moravě = Monumentorum Moraviae tutela. Brno: Národní památkový ústav 13, (2007), s. 47–62.

Po celkovém sejmutí překryvných vrstev bylo odhaleno precizní provedení štukových detailů. Ve způsobu modelování figur českorudoleckého epitafu byla zpozorována řada nevídaných shod se sochařskou výzdobou v kapli Všech svatých na zámku v Telči. Rozsáhlá štuková výzdoba pohřební kaple vznikla v osmdesátých letech 16. století na popud vlastníka telčského panství, Zachariáše z Hradce (1527–1589).⁵⁰ Při porovnání ležících postav na tumbě Zachariáše z Hradce a jeho první manželky Kateřiny z Valdštejna, postav na baldachýnovém oltáři či štukové výzdoby klenby telčské kaple nalézáme podobnost nejen ve zpodobnění příslušníků rodiny Hodějovských, ale také v postavách nebeské sféry. Velmi pozoruhodná podoba je k povšímnutí ve způsobu provedení jednotlivých detailů, jako jsou například sepjaté ruce modlících se postav, zdobení ženského šatu perličkami nebo části rytířské zbroje.

Analogie pro postavy Vítězného Krista a dvou andělů na vrcholu epitafu nacházíme na baldachýnovém oltáři v Telči, kde jsou však znázorněny jako samostatně stojící figury. U vyobrazení třech pašijových podobizen Krista nalézáme analogii ve ztvárnění vlasů pomocí koudel, avšak v tomto případě je koudel pokryta tenkou vrstvou připomínající postup smočení „vlasů“ ve vápenné vodě a následného umístění na štukovou modelaci (obr. 100). Pokud zaměříme pozornost na klenbu presbytáře telčské kaple, je zde vyobrazen štukový výjev *Svaté Trojice* s postavou Boha Otce, který je však realizován mnohem preciznějším a honosnějším stylem (obr. 99). Analogicky přesnější je štukové vyobrazení Boha Otce na klenbě lodi kaple, kde je pojat jednodušším způsobem a je, stejně tak jako v případě rudoleckého epitafu, umístěn do malovaných oblak (obr. 96).

Vizuální podoba výše zmíněných detailů podpořená blízkým vztahem objednavatelů naznačuje, že štukové části rudoleckého epitafu byly nepochybně vytvořeny stejným štukatérem nebo dílnou, která působila v 70. a 80. letech 16. století v telčské kapli pro Zachariáše z Hradce.

⁵⁰ Více informací o kapli Všech svatých na zámku v Telči v článku JAKUBEC, Ondřej, WAISSER, Pavel. Mauzoleum Zachariáše z Hradce na zámku v Telči a jeho výzdoba v kontextu renesančních zámeckých kaplí. *Upuscula historiae atrium*. 2015, roč. 64. č.1, s. 2–31.

2.1.6 Předchozí restaurátorské zásahy a průzkumy

Epitaf Jana Hodějovského z Hodějova je dílo renesančního sochařství s vysokou mírou autenticity zejména z důvodu, že do roku 2019 nebylo podrobena žádnému odbornému restaurátorskému zásahu.

Přesto, že nebyly nalezeny žádné písemné zmínky o nejstarších opravách, první zásah na epitafu proběhl již krátce po jeho vzniku patrně na počátku 17. století. Během odkryvu při restaurátorských pracích byly nalezeny druhotné vysprávky opravující defekty původního materiálu, které však stratigraficky překrývají renesanční štukové vrstvy včetně polychromie (zejména ve spodní části epitafu např. části dámských šatů, přilba Jana Hodějovského). Povrch těchto druhotných tmelů byl ponechán v přírodní světle šedé barevnosti bez povrchové úpravy, která by vizuálně scelovala estetický vzhled díla. Lze předpokládat, že sekundární doplňky sloužili pouze k ucelení povrchu před případným prvním zabílením. Důvodem této údržby epitafu mohla být významná událost, v tomto případě patrně pohřeb Jana Hodějovského, který zesnul zhruba šestadvacet let po vybudování památníku kolem roku 1608.

Vysprávky byly též nalezeny i na žulových částech, avšak tento typ doplňku je považován za autorskou korekturu, protože defekty mohly vzniknout během osazování epitafu do zdi. Kvůli jejich zapojení do díla byl povrch tmelů barevně scelen do okolního tónu, avšak v nepohledových částech barevné zapojení neproběhlo.

O zásazích v období baroka a v průběhu 19. století nebyly v dochovaných pramenech nalezeny žádné zmínky. Dle restaurátorského průzkumu je však evidentní, že epitaf byl v minulosti společně s výmalbou interiéru kostela opakovaně přetírán monotónními nátěry.

O prvním pokusu o obnovu díla se zmiňuje Z. Míchalová v článku zabývajícím se interdisciplinárním průzkumem epitafu rodiny Hodějovských.⁵¹ Snaha o celkovou opravu kostela, zahrnující mimo jiné i razantní zásah na epitafu, měla proběhnout ve třicátých letech 20. století. Tehdejší farář Karl Falcig vnesl požadavek na Státní památkový úřad v Brně, v němž se tázal na možnosti a způsob opravy kostela. Z článku se dozvídáme konkrétní odpověď týkající se zásahu na samotném epitafu, kterou odeslal památkář

⁵¹ BARTŮŇKOVÁ, Lucie; MÍCHALOVÁ, Zdeňka; TIŠLOVÁ Renata a Zdeněk KOVÁŘÍK. Interdisciplinární průzkum a restaurování epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova ve farním chrámu Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci: *Průzkumy památek XXVII*, 2020, č. 2, s. 67-82.

Vladimír Dufek: „... Zalíčený epitaf by se zbavil pozorným oškrabáním vápenných nátěrů a rýžovými kartáči a vodou očistil až na kámen. Případné olejové nátěry kamene by se odstranily louhovým roztokem...“.⁵² Z citované části dopisu od zástupce Státního památkového úřadu vyplývá, že kvůli převrstvení původního materiálu druhotnými nátěry, předpokládali, že jde zcela o kamenné dílo. Restaurování tímto způsobem by mělo katastrofální dopad na památník, přičemž by mohlo dojít vzhledem k místy vodorozpuštěnému charakteru renesanční polychromie k jejímu trvalému poškození ne-li úplné ztrátě. V dosud nalezených pramenech nenacházíme důvody, proč tento zásah nebyl realizován.

Až do roku 2013, kdy proběhlo poslední přebílení, byl epitaf opakovaně přetírán bílými či barevnými nátěry realizovanými v rámci celkové výmalby interiéru kostela. Výjimkou je žulová nápisová deska umístěná uprostřed dolní části epitafu, která silné souvrství druhotných nátěrů postrádá. V současné době není jasné, zda nápisová deska byla po celou dobu své existence prezentována bez sekundárních nátěrů, či byla v průběhu času částečně odkryta. Odstranění překryvných vrstev by patrně mohlo souviset s dokumentací díla na počátku 20. století, kdy byl pořízen přepis textu nápisu a zároveň vznikla i idealizovaná kresba epitafu (obr. 93). Nicméně obdobný přepis textu byl nalezen již ve starším pramenu, Cerroniho soupisu moravských sepulkrálií z roku 1799,⁵³ v němž se však vyskytují odchylky od reálného znění nápisu. Je tedy otázkou, zda mohla být nápisová deska oproti zbylé části epitafu v průběhu času pravidelně udržována. Dalším nedatovaným zásahem provedeným na nápisové desce, který by mohl souviset s dokumentací epitafu na počátku 20. století, bylo doplnění poškozené výplně jednotlivých písmen. Z restaurátorského průzkumu vyplývá, že k výplni písma byly použity dva odlišné druhy materiálu, jež se liší barevností, způsobem nanášení a krakeláží.

První restaurátorský průzkum zabývající se obzvláště epitafem rodiny Hodějovských proběhl v období od března roku 2018 do února 2019 v rámci výzkumného programu

⁵² Kompletní znění dopisu v článku: BARTŮŇKOVÁ, Lucie; MÍČHALOVÁ, Zdeňka; TIŠLOVÁ Renata a Zdeněk KOVÁŘÍK. Interdisciplinární průzkum a restaurování epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova ve farním chrámu Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci: *Průzkumy památek XXVII*, 2020, č.2, s.67–82.

⁵³ Více informací Z. Míchalová v článku: BARTŮŇKOVÁ, Lucie; MÍČHALOVÁ, Zdeňka; TIŠLOVÁ Renata a Zdeněk KOVÁŘÍK. Interdisciplinární průzkum a restaurování epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova ve farním chrámu Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci: *Průzkumy památek XXVII*, 2020, č.2, s.67–82.; dále KOVÁŘÍK, Zdeněk, BARTŮŇKOVÁ, Lucie a Zdeňka MÍČHALOVÁ. *Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepce restaurátorského zásahu*. Nepublikovaný dokument, 2019.

Ministerstva Kultury NAKI II. „*Renesanční a manýristické štukatéřství v Čechách a na Moravě*“.⁵⁴ Vstupní restaurátorský průzkum se zaměřil na poznání celkového stavu památky zahrnující původní techniku díla, sekundární zásahy a míru poškození. K průzkumu byly uplatněny neinvazivní (vizuální průzkum v rozptýleném denním světle, průzkum pomocí speciální dokumentačních technik UVF, UVR, UVRFC fotografie, IRR a IRRFC fotografie) a invazivní metody (sondažní průzkum a odběr vzorků pro chemicko-technologické analýzy).

Průzkumu ozřejmil postup osazení renesančního epitafu do pozdně gotické zdi lodi kostela zhotovením zhruba 20 cm lůžek, do kterých byly následně vsazeny žulové prvky architektury. Případné vzniklé spáry a prostor pro vyhotovení štukových výjevů dodatečně vyplnily pomocí cihlové dozdívky.

Sondažní průzkum společně s výsledky chemicko-technologické analýzy odebraných vzorků objasnil výstavbu vápenného štku a původní techniku polychromie. Štuková hmota byla na cihlové zdivo nanášena ve dvou vrstvách na kovovou armaturu. Na hrubozrnnou jádrovou omítku, tvořící základní objemy reliéfu, byl nanesen bílý jemnozrnný štuk dotvářející finální modelaci, složený ze středně dolomitického vápna smíšeného s mramorovou moučkou. Z odebraného vzorku v oblasti inkarnátu starší dcery Jana Hodějovského bylo určeno provedení polychromie technikou fresco-secco. Průzkum také identifikoval první druhotnou vrstvu jako šedočernou barevnou úpravu s pojivem na bázi dolomitického vápna nanášenou ve dvou vrstvách. K přibližnému rozpoznání použitých materiálů posloužily speciální dokumentační techniky – UVF, UVR a UVRFC fotografie. Na snímcích je patrná různá fluorescence povrchů – modrá, světle modrá až bílá, intenzivní žlutá a oranžová fluorescence, které by naznačovaly použití akrylátového pojiva, či použití organického materiálu.⁵⁵

Průzkum se zaměřil také na stanovení vodorozpustných solí a prokázal vyšší koncentraci dusičnanů. Míra salinity společně s obsahem vlhkosti (vyjma jednoho vzorku

⁵⁴ BARTŮŇKOVÁ, Lucie, KOVAŘÍK, Zdeněk, a Zdeňka MÍČHALOVÁ. *Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepce restaurátorského zásahu*. Nепublikovaný dokument, 2019.

⁵⁵ BARTŮŇKOVÁ, Lucie, KOVAŘÍK, Zdeněk, a Zdeňka MÍČHALOVÁ. *Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepce restaurátorského zásahu*. Nепublikovaný dokument, 2019.

nepřekročil hranici 2 % hm.) nezpůsobuje závažná poškození, ale vzhledem k vysoké vlhkosti v interiéru byl doporučen základní stabilizační proces odsolení.⁵⁶

Na výše zmíněný vstupní průzkum ukončený v únoru roku 2019 navázal ještě v tomtéž roce rozšířený sondážní průzkum a restaurátorský záměr epitafu rodiny Hodějovských z Hodějova realizovaný studenty Fakulty restaurování Univerzity Pardubice.⁵⁷ Rozšířen sond z předchozího průzkumu a vytvoření nových tzv. sond „na konkrétní vrstvu“ odhalilo původní barevnost díla a stav renesančních štuků a polychromie v jednotlivých částech epitafu. Pomocí stratigrafických sond došlo k ujasnění posloupnosti druhotných vrstev jak na štukových figurálních částech, tak na žulových architektonických člancích. Během sondážního průzkumu bylo provedeno celkem třicet jedna sond.

Z výsledku sondážního průzkumu vyplývá, že na povrchu žulové architektury je střídána červená barevná úprava, lokálně imitující mramorování, s přírodním povrchem žuly. Imitace povrchu kamenů (mramoru, či onyxu) se projevuje nejen v pozadí jednotlivých výjevů, ale také v oděvech postav. Důležitým poznatkem byl rozdílný stav dochování renesanční barevné vrstvy v různých částech epitafu. Polychromie v centrálním výjevu je oproti figurálním částem na vrcholu epitafu velmi dobře dochovaná a vyznačuje se vysokou adhezí k podkladu. Barevná vrstva na postavách nebeské sféry je více poškozená, vlivem nedostatečné adheze barevné vrstvy k podkladu dochází k jejímu odlupování a práškovatění. Rozsáhlé sondy také objevily sekundární tmely a rytou kresbu v pozadí Boha Otce v tympanonu. Podrobný popis nalezených druhotných vrstev a vyhodnocení průzkumu lze nalézt v dokumentaci rozšířeného sondážního průzkumu, který předcházel samotnému restaurování díla.

⁵⁶ BARTŮŇKOVÁ, Lucie, KOVAŘÍK, Zdeněk, a Zdeňka MÍČALOVÁ. *Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepce restaurátorského zásahu*. Nepublikovaný dokument, 2019.

⁵⁷ ČIVRNÁ, Romana a Radka ZŮFALÁ. *Rozšířený sondážní průzkum a restaurátorský záměr, Epitaf Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument, 2019.

2.2 Restaurátorský průzkum

Stěžejní část restaurátorského průzkumu nastala po kompletním odstranění druhotných zásahů na epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova. Během restaurátorského průzkumu byl zkoumán stav a rozsah dochování renesančních vápenných štuků s bohatou polychromií, jejich materiálové složení a technologické postupy během výstavby epitafu, dále druhotné zásahy a míra jednotlivých poškození a jejich příčiny.

Nynější restaurátorský průzkum navázal na vstupní průzkum z roku 2019⁵⁸ a na rozšířený sondážní průzkum taktéž z roku 2019.⁵⁹ K rozvinutí poznatků a zároveň potvrzení, či vyvrácení jejich výsledků byly použity převážně neinvazivní metody, a to vizuální průzkum v rozptýleném denním světle, vizuální průzkum v ostrém bočním nasvícení, průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie, vizuální průzkum pomocí speciálních technik (RTI, IRR, IRFC fotografie), termografie, a perkusní průzkum (průzkum poklepem). Z invazivních metod byl realizován sondážní průzkum barevných i štukových vrstev vyskytujících se na epitafu i v jeho okolí. Následně po kompletním odkryvu renesančních štuků s polychromií byl proveden odběr vzorků pro chemicko-technologickou analýzu.

2.2.1 Vizuální průzkum v rozptýleném denním světle

Vizuální průzkum v rozptýleném denním světle zaměřený na zhodnocení stavu dochování včetně typů a rozsahu poškození renesančních štuků s polychromií byl detailněji proveden až po kompletním odstranění druhotných nátěrů.

Vyjma oblastí sond z předchozích průzkumů, překrývala povrch epitafu silná vrstva druhotných nátěrů, které zaslepovaly modelaci a barevnost renesančního díla. Již před odstraněním těchto sekundárních nátěrů byly patrné některé druhy poškození. V restaurovaném úseku bylo nejzávažnějším poškozením oddělení a přetočení předloktí pravé ruky Vítězného Krista, které již nebylo ve své původní poloze a viselo tak na zkroucené armatuře (obr. 104). Před odkryvem byla též patrná přítomnost poškození v podobě ztráty

⁵⁸ BARTŮŇKOVÁ, Lucie, KOVAŘÍK, Zdeněk, a Zdeňka MÍCHALOVÁ. *Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepce restaurátorského zásahu*. Nepublikovaný dokument, 2019.

⁵⁹ ČIVRNÁ, Romana a Radka ZŮFALÁ. *Rozšířený sondážní průzkum a restaurátorský záměr, Epitaf Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument, 2019.

štukové hmoty např. levý roh podstavce pod stojící postavou Krista, chybějící nos polopostavy Boha Otce v trojúhelníkovém frontonu, či defekty drapérie. Celkový rozsah poškození však mohl být posouzen až po komplexním odkryvu restaurovaného díla.

2.2.1.1 *Stav renesančních štuků s polychromií po odkryvu*

Přestože vstupní průzkum z roku 2019 konstatoval stav dochování jako relativně dobrý,⁶⁰ po provedení celkového odkryvu díla se projevila četná poškození včetně druhotných zásahů.

Již při posouzení míry dochování polychromie během celkového pohledu na dílo je evidentní rozdílná intenzita barevnosti mezi jednotlivými částmi epitafu. V komparaci s ucelenou a velmi dobře zachovanou barevností centrálního výjevu je míra dochování a intenzita barevné vrstvy v horní části epitafu, kde se nachází restaurovaný úsek, podstatně nižší (obr. 123). Barevná vrstva je zde dochována, vyjma pozadí Boha Otce, nanejvýš z 30 % a jeví známky silného práškovatění a šupinovatění. Utlumená barevnost postav horní části může souviset právě s tím, že jde o vyobrazení nebeské sféry, proto mohou být zejména inkarnáty záměrně světlejší. Taktéž tato rozdílná míra dochování může být ovlivněna odlišnou výstavbou polychromie, a tudíž mohlo dojít k podstatně větším ztrátám barevné vrstvy.

Během hodnocení celkového estetického působení díla nutno vyzdvihnout i rozdílné dochování červené polychromie žulové architektury, v jejíž levé části se barevnost dochovala v podstatně menším rozsahu. Tato rozdílnost míry dochování mezi levou a pravou částí epitafu je patrná i na polychromii zrcadlově umístěných andělíčků na okrajích tympanonu. Kvůli zjištění příčiny tohoto jevu bylo pozorováno působení slunečních paprsků skrz okna na degradovanou část. Slunečnímu záření je však v průběhu roku kontinuálně vystaven celý povrch epitafu, nikoliv pouze jeho část. Příčina tohoto poškození nebyla zjištěna.

Nejvýraznějším poškozením v rámci celého epitafu byla ztráta štukové hmoty (jádrové i modelační). V restaurovaném úseku jde zejména o štukový podstavec Vítězného Krista, kde došlo ke ztrátě obou vrstev šuku a tím bylo odhaleno cihlové vyzdění

⁶⁰ BARTŮŇKOVÁ, Lucie, KOVAŘÍK, Zdeněk, a Zdeňka MÍČALOVÁ. *Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepte restaurátorského zásahu*. Nepublikovaný dokument, 2019.

podstavce (obr. 132). Dále docházelo ke ztrátě modelační vrstvy na jádrovou vrstvu štuky, a to v obličejové části Boha Otce (obr. 129) a zejména pak na jeho oděvu. U postavy Vítězného Krista je ztráta modelační vrstvy zpozorována na konečkách prstů levé ruky, která svírá bílou korouhev (obr. 134). Kulatě ukončená břevna dvouramenného kříže se buď nedochovala, nebo došlo v průběhu odkryvu k jejich oddělení. Jak již bylo zmíněno výše, na postavě Krista se nachází nejzávažnější poškození, neboť jeho pravá ruka je uchycena pouze díky zkrouceným kovovým armaturám a druhotným nánosům a již není ve své původní poloze (obr. 120).

Ve štukové hmotě lze zpozorovat praskliny, které se v restaurovaném úseku nacházely zejména v místech, kde byly pomocí detektoru kovů zaznamenány kovové armatury. Po obvodu trojúhelníkového frontonu se nacházejí pravidelné otvory po hřebecích, v nichž je jeden hřebík dochován. Hřebík byl též nalezen v levé části soklového podstavce pod Kristem a jeho účel se nepodařilo zjistit. Detailní popis a rozsah poškození je zaznamenán v grafické příloze.

2.2.2 Vizualní průzkum v ostrém bočním nasvícení

Průzkum v ostrém bočním nasvícení zvýraznil hladký a zároveň nerovný povrch štuky v pozadí Boha Otce v tympanonu a rovněž objasnil způsob úpravy modelační vrstvy. Povrch modelačního štuky byl na závěr uhlazen pravděpodobně kovovou špachtlí menších rozměrů jak v postavách, tak i po obvodu figurálních výjevů (obr. 137). Výjimkou jsou tváře Boha Otce, které byly modelovány pomocí polštářků prstů, nikoliv pomocí špachtle. Razantní boční nasvícení též prohloubilo linie ryté kresby vyobrazující zdobené fimbrie mitry Boha Otce, které byly vytvořeny ostrým, pravděpodobně též kovovým, předmětem.

2.2.3 Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie

Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie je využíván pro zviditelnění materiálů, které se vyznačují typickou luminiscencí a jsou nerozpoznatelné v denním světle. Cílem průzkumu je objasnění specifického materiálového složení polychromie a jejího podkladu, taktéž mapování různých úprav povrchu, sekundárních doplňků, či biologického napadení. Průzkum byl proveden pomocí UV světla *UVA SPOT 400T* od značky *Hönle UV Technology* se zářením o vlnové délce 315–400 nm. K pořízení digitálních UV fluorescenčních fotografií

byl použit fotoaparát *Nikon D7100* s objektivem *Tamron AF SP 17-50 mm f/2,8* bez použití optických filtrů.

Na povrchu štukových částí epitaфу je pozorována bílá až světle modrá luminiscence, jež je charakteristická pro vyzrálé vápno. Luminiscence je patrná zejména v místech defektů, kde došlo k narušení povrchu vápenného štuku, či ke ztrátě barevné vrstvy např. plášť Boha Otce. Obzvláště v horní partii epitaфу je patrná žlutá až oranžová luminiscence charakteristická pro materiály organického původu. V tomto případě by se mohlo jednat o organické pojivo barevné vrstvy obsahující proteinové složky (kasein nebo kolagen). Tato luminiscence napomohla zvýraznit tvar oblak nacházející se po obvodu středového frontonu, která v denním světle nejsou příliš patrná. Dále byla viditelná tmavě hnědá až černá luminiscence v místech použití červených pigmentů, která značí použití anorganických železitých pigmentů (např. oči Boha Otce, červená úprava žuly). Dále již nebyla pozorována významná luminiscence, jež by poukazovala na přítomnost určitého druhu pojiva, pigmentu, či jiného fenoménu (obr. 138 a 141).

2.2.4 Vizualní průzkum technikou RTI

Průzkumem technikou RTI (Reflectance Transformation Imaging) neboli technikou výpočetního fotografování je umožněno detailní zkoumání povrchu a jeho úpravy. Technika spočívá v sekvenčním statickém fotografování díla, přičemž je fotoaparát umístěn před objektem ve vhodné vzdálenosti a v neměnné poloze. Dílo je mezitím nasvícováno z různých úhlů a pomocí odlesku na jednobarevné kuličce umístěné v těsné blízkosti díla je zaznamenána pozice světla. Pořízené snímky se poté pomocí softwaru *RTI Viewer* prohlížejí a filtrují, přičemž odhalují jevy vzniklé interakcí intenzivního světla a povrchu díla.

Technika RTI byla použita pouze v oblasti centrálního výjevu a pomohla trasovat stopy použitých nástrojů ke kletování a uhlazování povrchu v různých partiích epitaфу. Dále byla zvýrazněna technika malby, přičemž bylo pozorováno lokální použití lazurných nátěrů a krycích nánosů barevné vrstvy.

2.2.5 Průzkum pomocí IRR a IRRFC fotografie

V rámci neinvazivního průzkumu byl proveden průzkum pomocí infračervené reflektografie (IRR) a reflektografie ve falešných barvách (IRRFc). Tyto metody však neměly žádný významný přínos pro restaurátorský průzkum.

2.2.6 Termografie

Průzkum provedl v prosinci roku 2020 profesor Ing. Jaroslav Valach a Marek Eisler pomocí záznamu z termokamery *FLIR SC7600* s rozlišením 640x512. Cílem průzkumu bylo objasnění výstavby a podpovrchové struktury díla, případně odhalení skrytých defektů, či neoriginálních materiálů pomocí různorodosti teplotního pole, s využitím tzv. aktivní termografie, jejíž podstatou je porovnávání teplotního pole na začátku a na konci měření tzn. průběh přechodového jevu, během kterého se nahřátý objekt vrací na teplotu okolního prostředí.

Vzhledem k nemožnosti souměrně nahřát celý povrch epitafru byla termografie provedena pouze v jeho centrální části. Pod epitafrum byla umístěna trojice elektrických přímotopných radiátorů o celkovém výkonu 4kW, které po dobu jednoho dne kontinuálně nahřívaly centrální část epitafru. Proud teplého vzduchu směřoval do vytvořeného komínu z termoreflektivní folie upevněné před povrchem epitafru. Tento výhřevný systém se demontoval těsně před začátkem měření. V průběhu měření, které trvalo zhruba 100 minut, bylo pořízeno cca 1800 teplotních stavů povrchu epitafru.

Výsledky termografické dokumentace odhalily místa s nejtenčí vrstvou štuky, kde je patrná blokovitá struktura zdiva složená z cihel. Taktéž byla viditelná místa, kde se naopak nacházela silná vrstva štukové hmoty. Detailnější zpracování výsledků a informace o provedení záznamu jsou shrnuty ve výzkumné zprávě vydané Ústavem teoretické a aplikované mechaniky AV ČR.⁶¹

2.2.7 Perkusní průzkum (průzkum poklepem)

Cílem této metody průzkumu bylo zjištění přítomnosti dutin pomocí šetrného poklepávání dřevěnou tyčkou. Poklep zjistil dutiny nacházející se výhradně mezi cihlovým zdivem a štukovou hmotou zejména při dolní části tympanonu, kde docházelo ke ztrátě hmoty štuky mezi žulovým a štukovým prvkem, dále pak ve dvou lokalitách nacházejících se po stranách hlavy Boha Otce. Přesná lokace dutin a jejich odhadovaný rozsah je zaznamenán v grafickém zákresu č. 2. Při poklepu nebylo pozorováno uvolnění či pohyb

⁶¹ VALACH, Jaroslav a Marek EISLER. *Shrnutí termografické dokumentace epitafru v kostele Narození sv. Jana křtitele v Českém Rudolci*. 2021. Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR. Praha, 2021. Nepublikovaný dokument.

štukové ani barevné vrstvy, proto přítomnost dutin není ohrožujícím faktorem pro restaurovanou část díla.

2.2.8 Mikroklimatický průzkum

V rámci kompletního restaurátorského zásahu kontinuálně probíhalo po dobu jednoho roku měření mikroklimatických hodnot v interiéru celého kostela, který se již dlouhodobě potýká se vzlínající a srážející vlhkostí. První zásah zabývající se odvlhčením objektu proběhl v roce 2011, kdy bylo provedeno odvětrávání obvodní zdi kostela, které však pouze omezilo přístup vlhkosti do základů objektu. Jak je patrné v interiéru kostela, zejména v soklových částech zdiva, problém s vysokou relativní vlhkostí nadále přetrvává. Aby bylo možné alespoň částečně ochránit nově odhalené renesanční dílo, které již nadále nebude chráněno četnými sekundárními nátěry, je zapotřebí provést kontrolu hodnot teplot a relativní vlhkosti a zároveň stanovit období, ve kterém dochází k výrazným výkyvům těchto dvou faktorů. Na základě výsledků měření posléze bude možné nalézt opatření, která by epitař uchránila.

V interiéru objektu bylo rozmístěno celkem třináct dataloggerů řady *R3121* firmy *Comet*, jejichž interval snímání byl nastaven po 15 minutách. Cílem pořízených záznamů bylo snímání a distribuce vlhkostních a teplotních poměrů v různých částech interiéru.

Z naměřených hodnot vyplývá souvislost teplot uvnitř objektu a ve venkovním prostředí, která může být způsobena nedostatečnou mírou izolace a netěsnosti v plášti kostela (okna, dveře). Z těchto důvodů se interiérová teplota v zimních měsících dostává pod bod mrazu, čímž nastává problém zejména v období jara, kdy vzniká riziko kondenzace vodních par na chladném povrchu zdi kostela, které může způsobit potenciální degradaci povrchu epitařu. Naměřená vzdušná relativní vlhkost v průběhu celého roku se pohybuje mezi 50 až 80 %, avšak krátkodobě dosahuje téměř 100 %, což je důležité při výběru použitých materiálů k restaurování díla. Detailnější výsledky jsou k nalezení v technologické zprávě vyhodnocení klimatu z roku 2021 od firmy *Kybertec s.r.o.*⁶² Návrh řešení je nastíněn níže v kapitole 5.3 Doporučený režim díla.

⁶² SLÁDEK Oto a Aleš SLÁDEK. *Vyhodnocení klimatu – kostel Český Rudolec*; technická zpráva, Chrudim, 2021. Nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa.

2.2.9 Sondážní průzkum epitafu

Rozsáhlý sondážní průzkum provedli v roce 2019 studenti Fakulty restaurování UPa před započítím restaurátorských prací. Průzkumu pomoci dvanácti sond provedených v restaurované části epitafu podrobně zmapoval renesanční barevnou vrstvu.⁶³

Cílem sondážního průzkumu v rámci restaurátorského zásahu bylo definovat posloupnost jednotlivých vrstev v různých částech epitafu tzn. návaznost původní renesanční barevnosti a druhotných vrstev mezi žulovými a štukovými částmi epitafu. S tímto záměrem byly během průzkumu vytvořeny tři sondy, a to stratigrafická sonda mapující jednotlivé vrstvy v přechodu mezi štukovými a žulovými částmi, dále sondy na rozhraní epitafu a severní stěny lodi kostela.

Z poznatků rozšířeného sondážního průzkumu z roku 2019 v komparaci s výsledky sondážního průzkumu provedeného v rámci restaurátorských prací byla vyhodnocena následující tabulka.

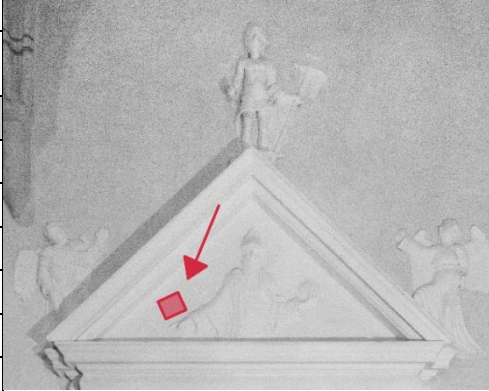
⁶³ ČIVRNÁ, Romana a Radka ZŮFALÁ. *Rozšířený sondážní průzkum a restaurátorský záměr, Epitaf Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument, 2019.

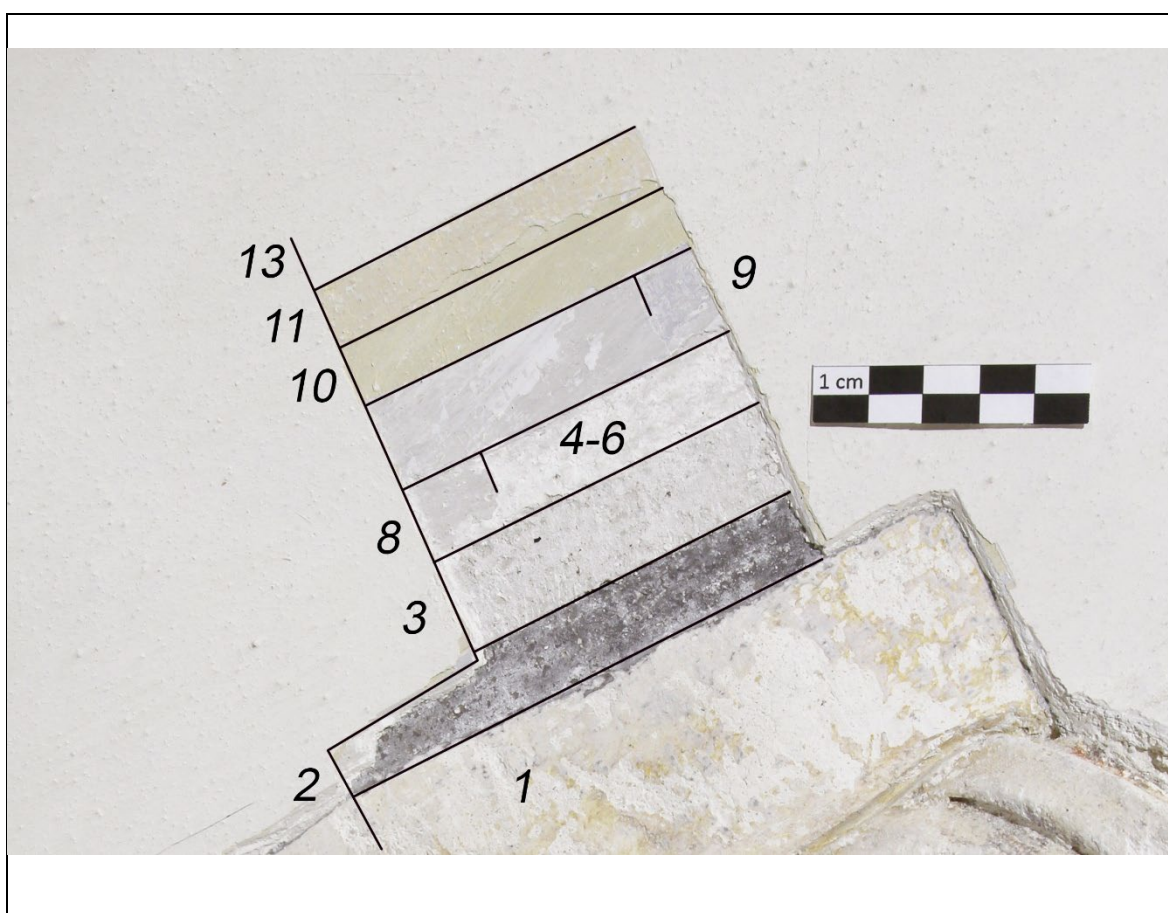
KOMPLETNÍ STRATIGRAFIE VRSTEV

Číslo vrstvy	Štukové výjevy	Žulová architektura	Pozadí epitafu – severní zeď kostela
Z	Cihlové zdivo	Žula	Kamenné zdivo – žula
O1 (gotika ↓)	X	X	Gotická světle šedá hrubozrnná omítka (cca 1,5 cm) - nesoudržná
1	X	X	Světle šedý vápenný nátěr
2	X	X	Světle okrový vápenný/ hlinkový nátěr – plněný
O2 (renesance ↓)	Jádrový štuk	X	Renesanční omítka světle okrová, jemnozrnná, povrchově upravená hlazením
O2	Modelační vápenný štuk (cca 1–5 mm)	X	Bílý vápenný štuk (cca 2 mm)
1	Renesanční polychromie	Renesanční – červená/přírodní žula	Renesanční polychromie – tm. šedá barevná vrstva (místy hnědo okrová)
2	Tmavě šedý (pozadí), světle šedý vápenný nátěr (figury)	Okrový nátěr (hlinkový)	X
3	Šedo-okrový nátěr, plněný, vápenný	Okrový nátěr (zasahuje do okrajů centrální části)	Běžový plněný nátěr, středně silný, hrubý
4	Souvrství bílých vápenných a hlinkových nátěrů (velmi tenké)	Cihlově růžovo-červený nátěr (hlinkový)	Souvrství červené barevné vrstvy (mramorování se světle červenou, fialovou, okrovou)
5			

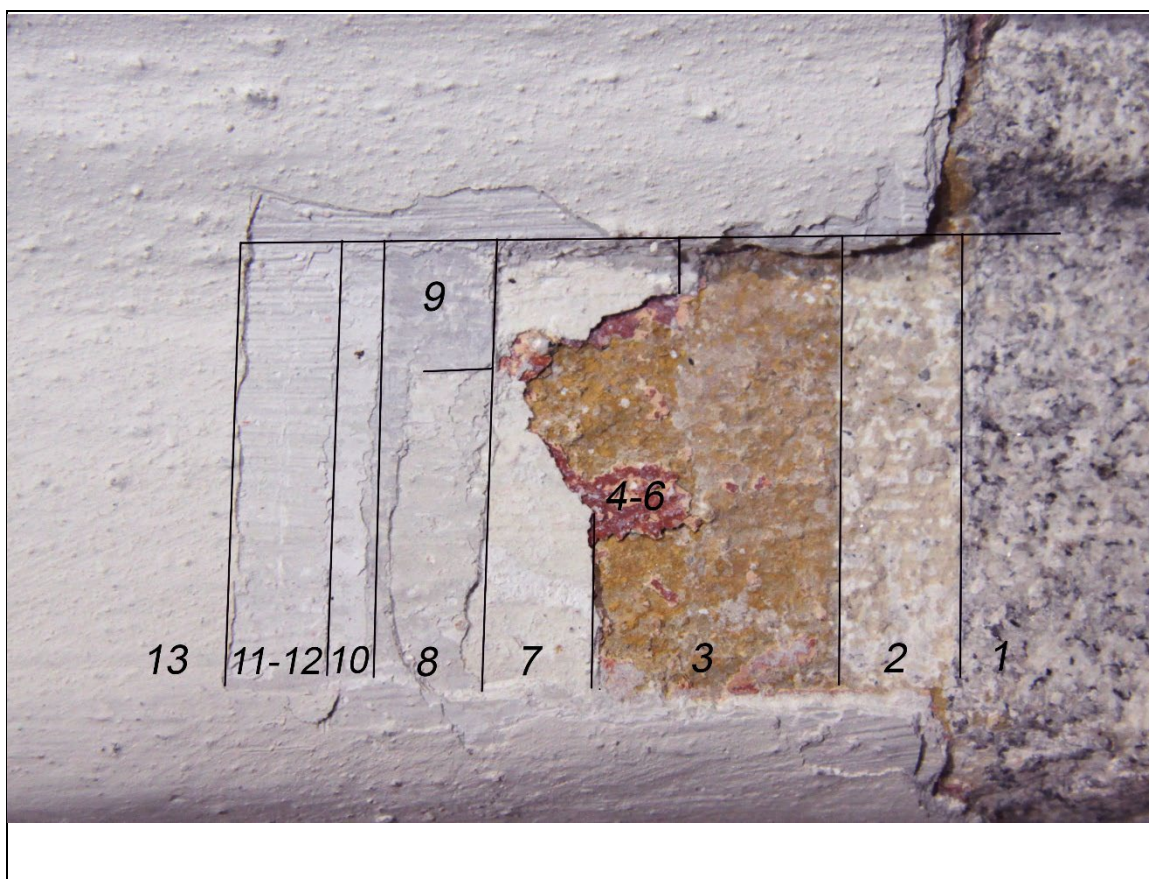
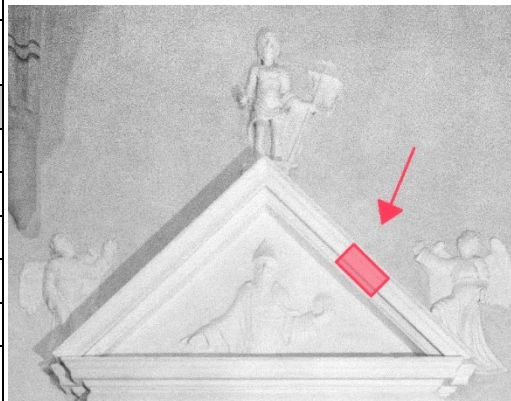
6		Tmavě červený nátěr (hlinkový), místy přechází do červeno-fialového odstínu	
7		Souvrství bílých vápenných nátěrů (cca 2-3 velmi tenké vrstvy)	Bílý plněný, slabší, jemný
8	Šedo-okrový nátěr (velmi podobná barevnost jako u vrstvy 3)		Světle šedomodrý, středně silný
9	Modro-šedý vápenný nátěr (patrně též plněný, středně silný)	Modro-šedý vápenný nátěr (patrně též plněný, středně silný)	Modro-šedý vápenný nátěr (střídání tmavě a světle modrého odstínu), plněný, středně silný
10	Světle okrový vápenný nátěr (tenký)	Světle šedo-hnědý vápenný nátěr (tenký)	Okrový vápenný nátěr (tenký)
11	Světle oranžový hlinkový nátěr	Bílý vápenný/hlinkový nátěr (velmi tenký)	Bílý vápenný/hlinkový nátěr (velmi tenký)
12	Bílá vápenná vrstva		
O3 (Huť 2013 ↓)	X	X	Vápenná omítka světle šedo-okrová, jemnozrná
13	Bílý vápenný nátěr (tenký)	Bílý vápenný nátěr (tenký)	Světle okrový vápenný nátěr

Tab. 1: Kompletní stratigrafie vrstev.

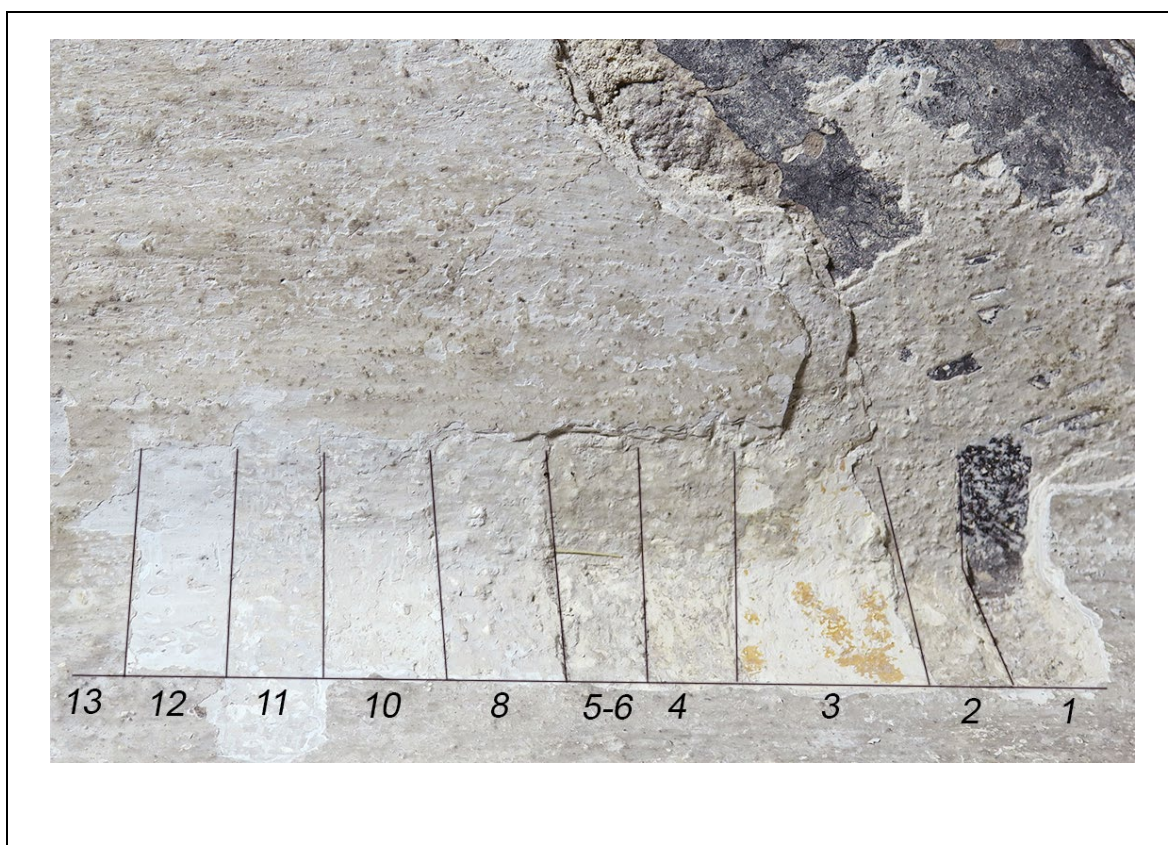
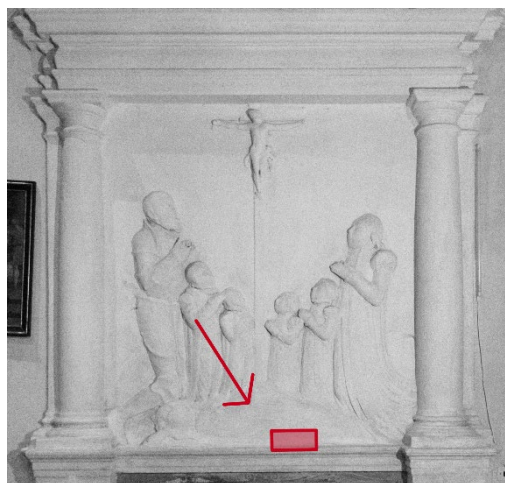
Stratigrafická sonda – štuk	
Levá část tympanonu (nad pravou rukou Boha Otce)	
	
Vrstvy	Popis
1	Renesanční polychromie – oranžová
2	Tmavě šedý vápenný nátěr
3	Světle šedý plněný vápenný nátěr
4-6	Velmi tenké souvrství bílých nátěrů
8	Světle šedý vápenný nátěr
9	Modro-šedý vápenný nátěr
10	Světle okrový, nazelenalý vápenný nátěr
11	Světle oranžový vápenný nátěr
13	Bílý vápenný nátěr (huť, 2013)

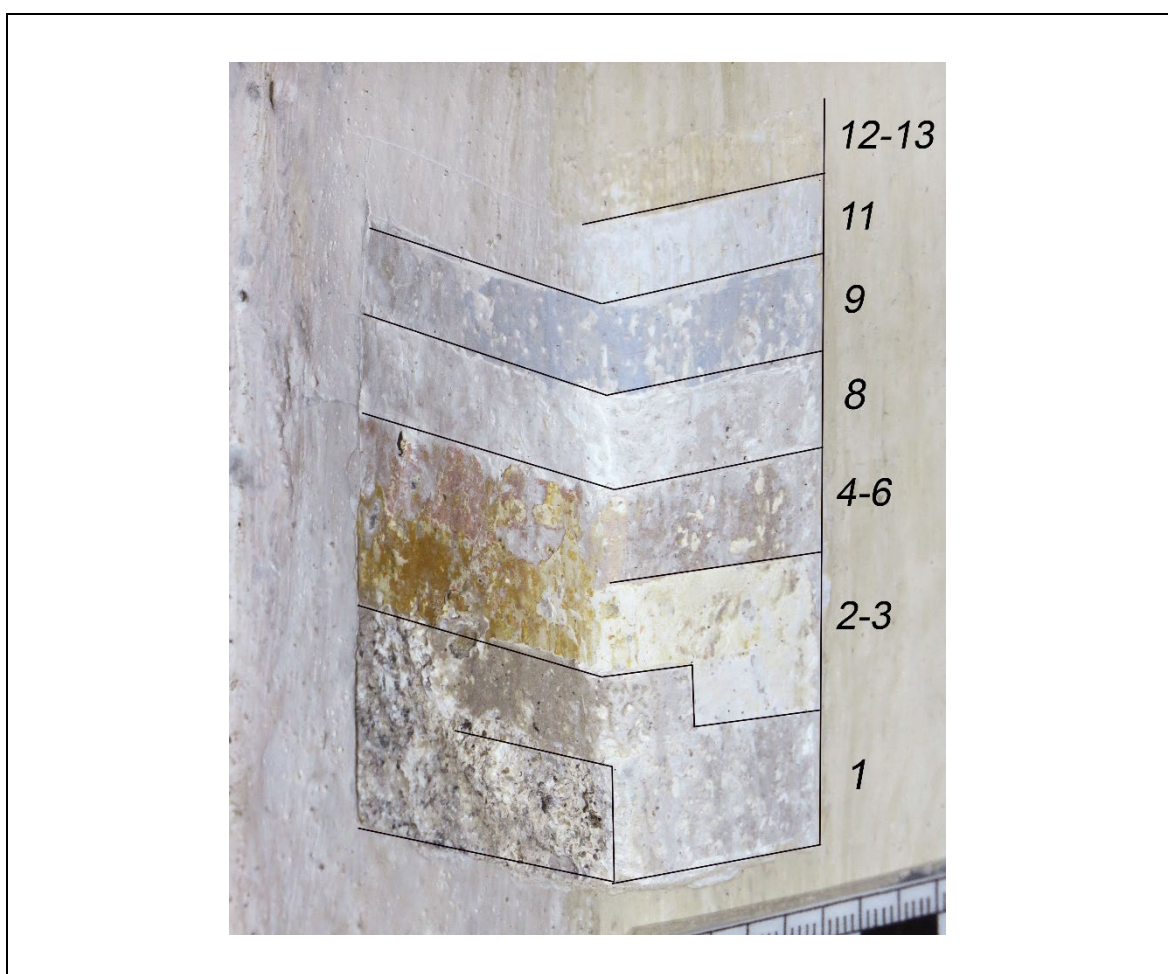
Stratigrafická sonda – žula	
Pravá část profilované žulové římsy tympanonu	
Vrstvy	Popis
1	Žula
2	Světle okrový hlinkový nátěr
3	Okrový hlinkový nátěr
4-6	Souvrství červených nátěrů
7	Bílý silný vápenný nátěr
8	Souvrství bílých až světle šedých vápenných nátěrů
9	Modro-šedý vápenný nátěr
10	Bílý vápenný nátěr
11-12	Souvrství bílých až šedých nátěrů
13	Bílý vápenný nátěr (huť, 2013)

Stratigrafická sonda: žula – štuk	
Rozhraní žuly a štukového výjevu na spodním okraji centrálního výjevu	
Vrstvy	Popis
1	Žula + renesanční polychromie (černá)
2	Světle šedý vápenná nátěr
3	Okrový hlinkový nátěr
4	Světle šedý vápenný nátěr
5-6	Souvrství bílých až sv. šedých nátěrů
8	Sv. šedý vápenný nátěr
10	Sv. šedý až okrový vápenný nátěr
11	Sv. šedý vápenný nátěr
12	Bílý vápenný nátěr
13	Bílý vápenný nátěr (huť, 2013)

Stratigrafická sonda: žula – severní stěna	
Rozhraní pravého sloupu a severní stěny vpravo od epitaфу	
	
Vrstva	Popis
1	Žula + sv. šedý – okrový renesanční nátěr
2-3	Okrový a sv. okrový nátěr
4-6	Souvrství červených vápenných nátěrů + šedé pozadí epitaфу
8	Sv. šedý vápenný nátěr
9	Modro-šedý vápenný nátěr
11	Bílý vápenný nátěr
12-13	Souvrství oranžových a sv. okrových nátěrů

2.2.10 Stratigrafický průzkum severní stěny lodi kostela

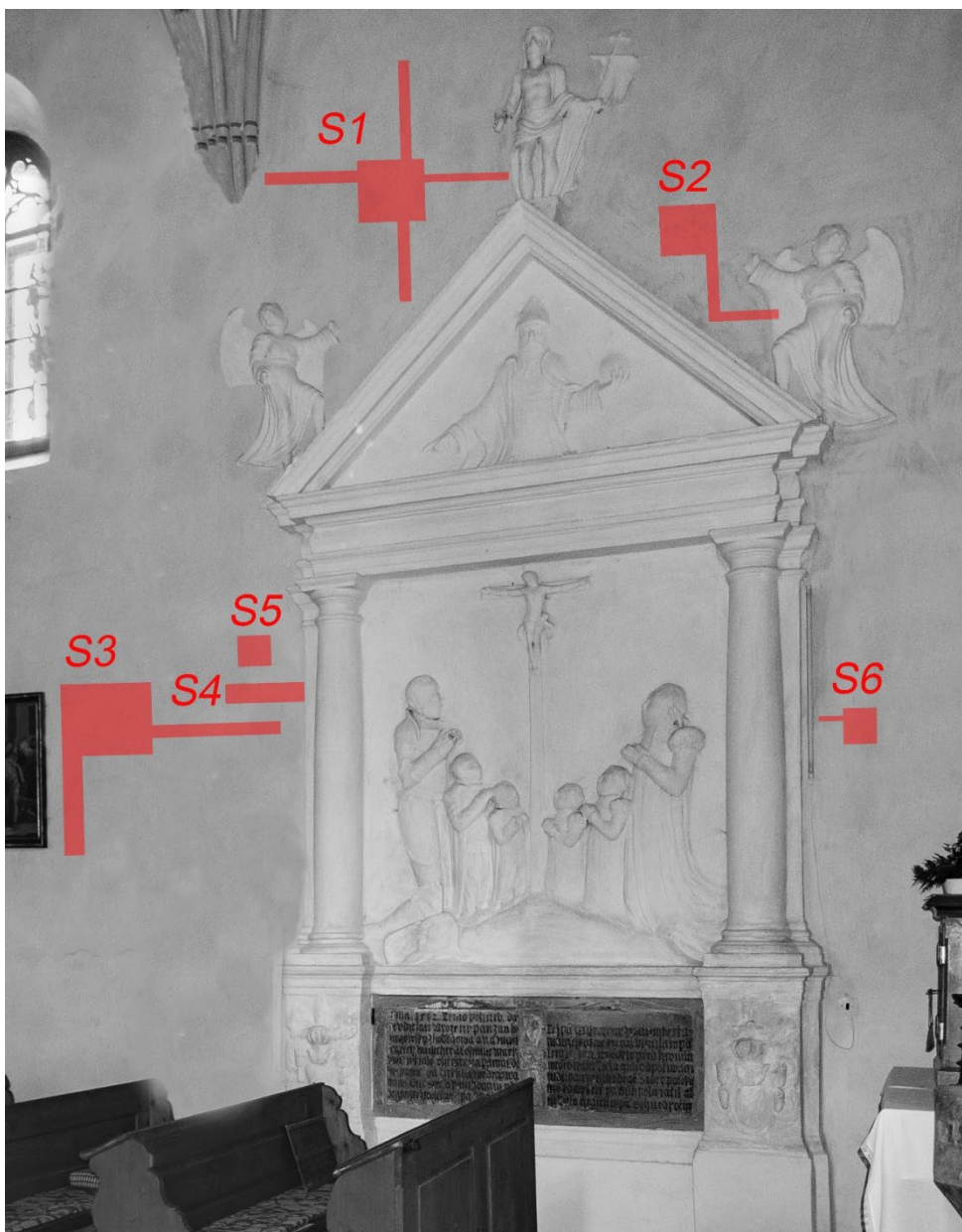
V návaznosti na teoretickou část diplomové práce zaměřenou na malované rámování, které technikou nástěnné malby doplňuje renesanční architektonické epitafy, byla zjišťována přítomnost malovaného rámce i v okolí epitafu rodiny Hodějovských. Z předchozích průzkumů se dozvídáme o přítomnosti nástěnných maleb v lodi kostela, které by se měly nacházet i na severní stěně lodi kostela. Přestože již byly určité sondy v blízkosti epitafu provedeny, z fotografií se nepodařilo rozklíčovat, o jaký motiv by se mohlo jednat. S cílem zjistit námět a rozsah okolních maleb, popřípadě nalézt propojení výzdoby severní zdi lodi kostela a renesančního díla, byl proveden následující sondážní průzkum.

V blízkém okolí epitafu bylo provedeno celkem šest sond (obr. 2). Sondy **S1** a **S2** byly provedeny v horní části stěny blízko postavy Vítězného Krista a mapují pouze konkrétní barevnou vrstvu navazující na renesanční barevnost epitafu. Stratigrafická sonda **S3** mapuje všechny barevné a omítkové vrstvy nacházející se zhruba 1,5 m vlevo od epitafu. Záměrem sondy **S4** bylo zjistit zapojení epitafu do gotické severní stěny lodi kostela, a proto plynule navazuje na žulovou architekturu na levé straně epitafu. Sonda **S5** zahrnuje stratigrafii pouze mladších druhotných vrstev a sonda **S6** je provedena podobně jako sondy S1 a S2, avšak vpravo vedle centrální části epitafu.

Z provedených sond se podařilo stanovit stratigrafii omítkových a barevných vrstev v okolí epitafu, jejíž výsledky byly zahrnuty do výše uvedené tabulky č. 1. Renesanční výzdoba v období instalace epitafu do objektu byla pojata v tmavších odstínech šedi s valéry oranžovo-okrové barevnosti (S1, S2 a S6).

Velkým přínosem byla sonda označená S3, která z velké části mapovala renesanční vrstvu, ve které na sebe plynule navazovaly valéry červených odstínů (od tmavě rudé po světle růžovou). Přechody mezi jednotlivými odstíny nebyly patrné, proto vyvstává otázka, zda se může jednat o imitaci povrchu kamene, stejně tak jako je tomu u polychromie epitafu (obr. 4). Směrem k epitafu (cca 1 m vzdálené) se červené odstíny ztrácejí a přecházejí spíše do okrových tónů, které jsou ukončeny černými fragmenty vyobrazující snad černou svislou linii, či tmavé zakončení červeného pole (obr. 5).

Během osazování žulových prvků do severní zdi byla vyhotovena lůžka do kamenné gotické zdi kostela. Po osazení byl zbylý prostor po obvodu epitafu dozděn cihlovou vysprávkou, která navázala na kamenné zdivo (S4).

Obr. 2: Lokalizace sond na severní stěně lodi kostela.

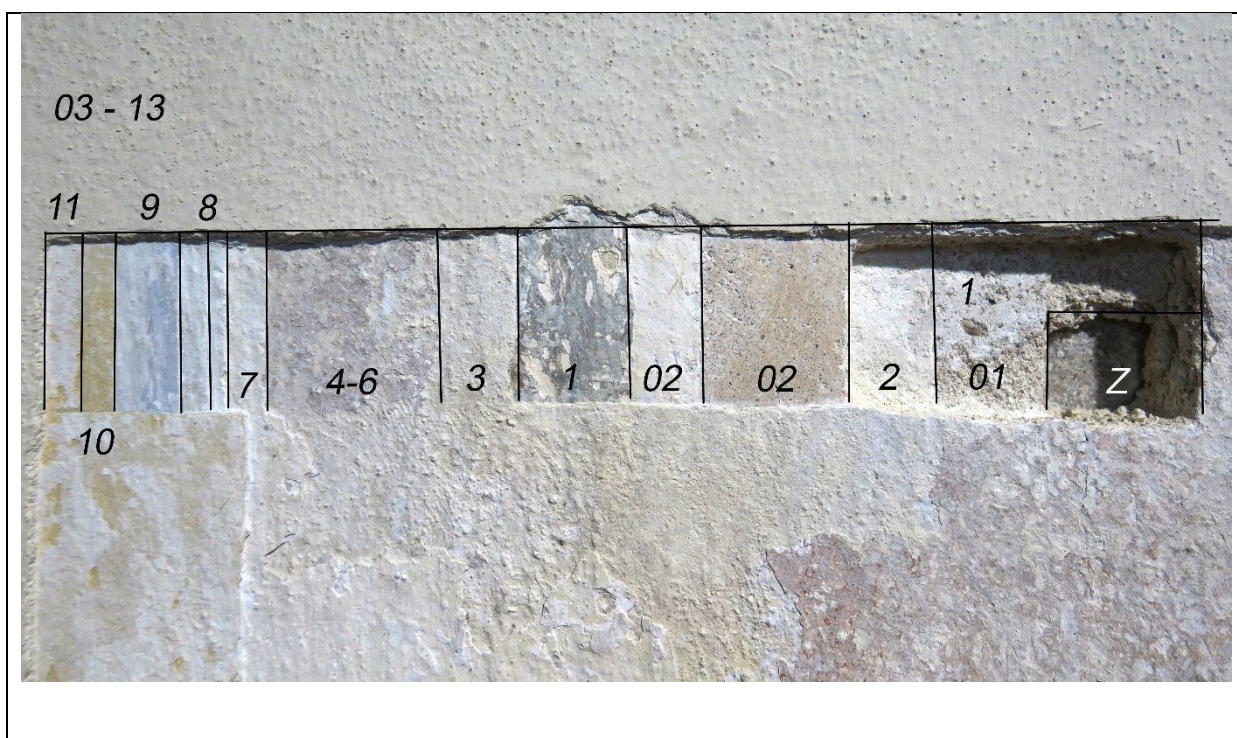
Sonda S1	
Severní stěna lodi kostela – vlevo od postavy Vítězného Krista	
Vrstva	Popis
1	Renesanční barevná vrstva – sv. okrová, šedá
O3 + 13	Vápenná omítka světle šedo-okrová, jemnozrnná + Světle okrový vápenný nátěr (huť, 2013)

Sonda S2	
Severní stěna lodi kostela – vpravo od postavy Vítězného Krista	
Vrstva	Popis
1	Renesanční barevná vrstva – sv. okrová, šedá
O3 + 13	Vápenná omítka světle šedo-okrová, jemnozrná + Světle okrový vápenný nátěr (huť, 2013)

Stratigrafická sonda S3	
Severní stěna lodi kostela – cca 1,5 m vlevo od epitafu	
Vrstva	Popis
Z	Kamenní zdivo (gotika?)
O1 + 1	Gotická světle šedá hrubozrnná omítka (cca 1,5 cm) – nesoudržná, sv. šedý vápenný nátěr
2	Sv. okrový plněný hlinkový nátěr
O2	Renesanční jemnozrnná omítka s bílým vápenným štukem
1	Renesanční tm. šedá, okrová vrstva
3	Běžový plněný vápenný nátěr
4-6	Souvrství červeno-fialových nátěrů
7	Tenký bílý vápenný nátěr (plněný)
8	Sv. šedo-modrý vápenný nátěr
9	Modro-šedý vápenný nátěr
10	Okrový vápenný nátěr
11	Tenký bílý vápenný nátěr
O3 - 13	Vápenná omítka světle šedo-okrová, jemnozrnná + Světle okrový vápenný nátěr

Obr. 3: Sonda S4, renesanční vrstva s odstíny červené.

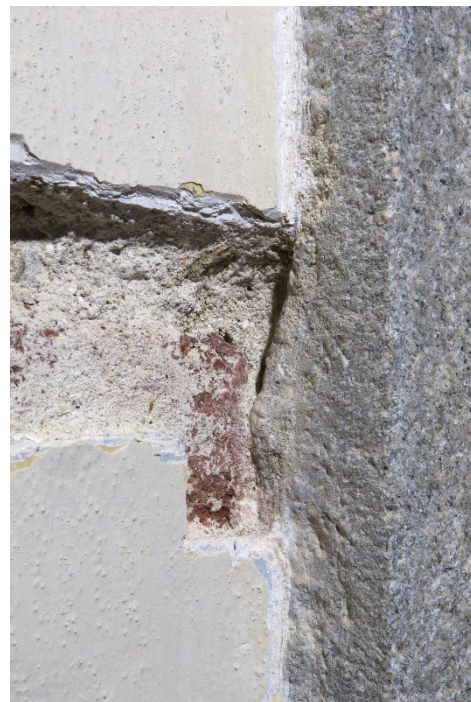

Obr. 4: Detail sondy S4, renesanční vrstva s odstíny červené.

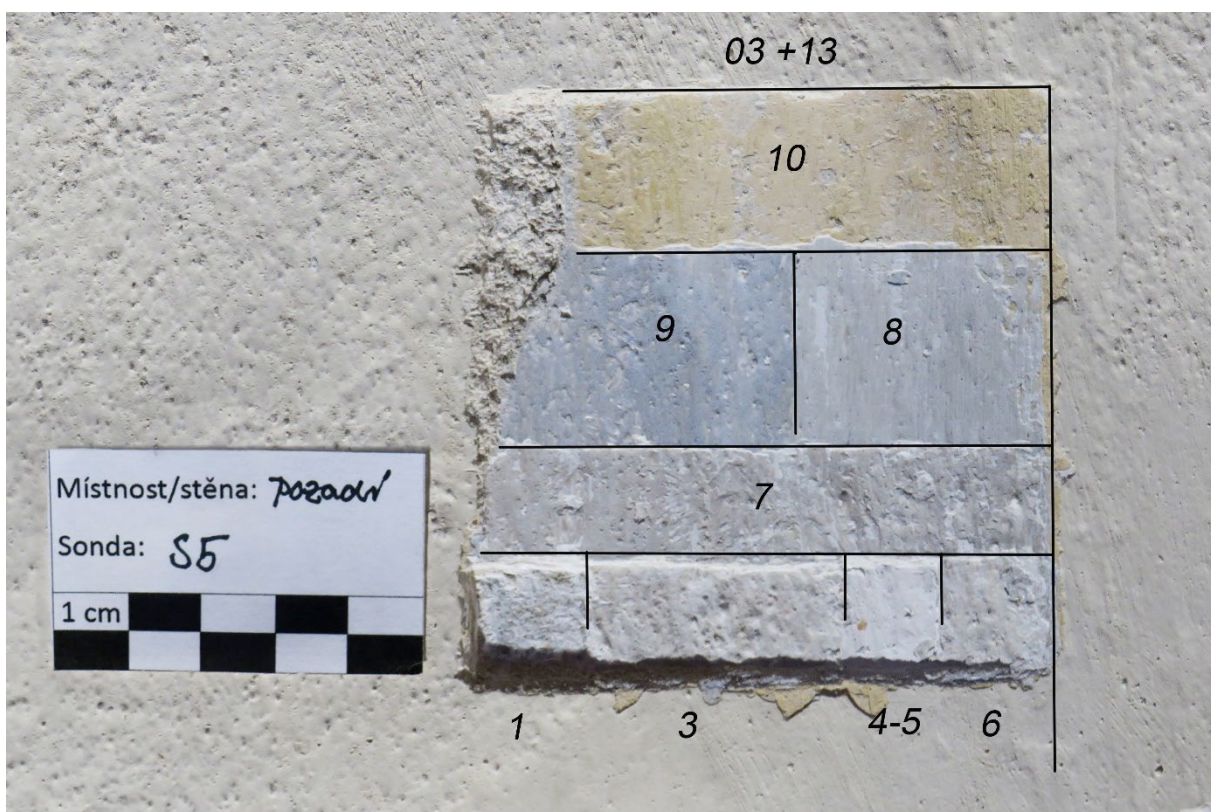

Obr. 5: Detail sondy S4, renesanční vrstva s fragmenty černé vrstvy.

Sonda S4	
Severní stěna lodi kostela – vlevo od centrální části epitafu	
Vrstva	Popis
Z	Cihlová dozdívka kolem epitafu
O1 + 1,2	Gotická světle šedá hrubozrnná omítka (cca 1,5 cm) – nesoudržná, sv. šedý vápenný nátěr a sv. okrový plněný hlinkový nátěr
O3 + 13	Vápenná omítka světle šedo-okrová, jemnozrnná + Světle okrový vápenný nátěr (huť, 2013)

Sonda S5	
Severní stěna lodi kostela – vlevo od centrální části epitafu	
Vrstva	Popis
1	Renesanční barevná vrstva – sv. šedá
3	Běžový plněný vápenný nátěr
4-5	Souvrství bílých nátěrů (velmi tenké)
6	Sv. okrový tenký nátěr
7	Bílý vápenný nátěr (plněný)
8	Sv. šedo-modrý vápenný nátěr
9	Modro-šedý vápenný nátěr
10	Okrový vápenný nátěr
O3 + 13	Vápenná omítka světle šedo-okrová, jemnozrnná + Světle okrový vápenný nátěr (huť, 2013)

Sonda S6	
Severní stěna lodi kostela – vpravo od centrálního výjevu	
Vrstva	Popis
1	Renesanční barevná vrstva – sv. okrová, šedá
O3 + 13	Vápenná omítka světle šedo-okrová, jemnozrná + Světle okrový vápenný nátěr (huť, 2013)

2.3 Přírodovědný (chemicko-technologický) průzkum

V rámci chemicko-technologického průzkumu bylo pro laboratorní analýzu odebráno celkem 24 vzorků z různých částí epitafru a jeho okolí. Vzorky byly odebrány za účelem stratigrafie barevných povrchových úprav, jejímž cílem bylo odlišit původní dochované vrstvy od sekundárních zásahů; dále určení technologického složení a analýza použitých materiálů. Součástí průzkumu bylo též stanovení míry obsahu vlhkosti a vodorozpustných solí, které mohly být potenciálním zdrojem degradace omítkových vrstev. Dále byly zkoumány ostatní použité materiály přítomny na epitafru např. textilní vlákna použitá jako vlasy Vítězného a Ukřižovaného Krista.

K analýze jednotlivých vzorků byly použity následující metody. K charakterizaci stratigrafie povrchových úprav byla použita optická mikroskopie nábrusů v odraženém bílém a UV světle. K prvkovému rozboru jednotlivých vrstev, k určení použitých pigmentů a složení pojiva a plniva byla využita skenovací elektronová mikroskopie (SEM) s mikrosondou (EDX). Přítomnost organických materiálů konkrétně v pojivu barevných vrstev byla detekována pomocí metody infračervené spektrometrie a mikroskopie s Fourierovou transformací (FT-IR). Další využitou metodou byla rentgenová prášková mikrodifrakce, která byla použita k analýze tvrdé povrchové vrstvy na vzorku odebraném ze spodní části centrálního výjevu. Ke stanovení přítomnosti solí a potvrzení výsledků ze vstupního průzkumu⁶⁴ byla k analýze vodorozpustných solí využita UV/VIS spektrofotometrie. Poslední použitou metodou byla Herzbergova vybarvovací zkouška, která stanovila vlákninové složení použitých textilních materiálů. Detailnější informace o použitých metodách, jejich principu a využití jsou zahrnuty v chemicko-technologickém průzkumu,⁶⁵ který je přílohou této diplomové práce.

⁶⁴ BARTŮŇKOVÁ, Lucie, KOVAŘÍK, Zdeněk, a Zdeňka MÍČALOVÁ. *Epitař Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepce restaurátorského zásahu*. Nepublikovaný dokument, 2019.

⁶⁵ TIŠLOVÁ, Renata. Chemicko-technologický průzkum: kostel Narození sv. Jana Křtitele, Český Rudolec. Průzkum a restaurování štukového epitafru. Katedra chemické technologie, FR UPa, 2021, s. 3.

2.3.1 Konkrétní cíle průzkumu

Z restaurovaného úseku bylo odebráno devět vzorků. Na povrchu renesanční polychromie se nacházela ztvrdlá, velmi těžko odstranitelná vrstva, která se vyskytovala na dolních štukových částech restaurovaného úseku. Za účelem nalezení šetrného způsobu jejího odstranění byl odebrán vzorek **V5** z pozadí tympanonu. Na žulových prvcích se nacházely dva typy vysprávek a pro stanovení, zda se jedná o druhotný doplněk či původní tmel, byly odebrány dva vzorky **V15** (světle béžový, hrubozrnný tmel s červenou povrchovou úpravou + druhotný okrový nátěr) a **V16** (sádrový tmel, pravý roh tympanonu). Další vzorek **V17** obsahoval barevné souvrství původní oranžové polychromie na štukovém pozadí tympanonu a nazelenalé druhotné vrstvy, u které nebylo zřejmé, zda se jedná o nečistotu, či záměrnou povrchovou úpravu nacházející se na rozhraní štukových a žulových prvků. Vzorky **V18**, **V19** a **V21** byly odebrány z barevné povrchové úpravy štukových částí za účelem analýzy technologického složení jednotlivých složek např. plášť Boha Otce se zelenou polychromií, výrazně červený plášť Krista vykazující známky silného práškovatění, či oblaka v oranžovém pozadí Boha Otce v tympanonu, kde by mohlo docházet k potenciální alteraci modrých pigmentů. K analýze dalších materiálů přítomných na epitafu byl odebrán vzorek **V22** z vlasů Vítězného Krista, který se skládal ze světlé koudele s fragmenty původní červené polychromie.

Pro porovnání použitých materiálů polychromovaného epitafu a severní stěny lodi kostela byl odebrán vzorek **V20** zahrnující souvrství štku s šedo-oranžovou barevnou vrstvou nacházející se vlevo od Vítězného Krista v okolí epitafu.

2.3.2 Výsledky přírodovědného průzkumu

2.3.2.1 Analýza štukových vrstev

Z odebraných vzorků mimo restaurovaný úsek bylo zjištěno materiálové složení a poměr jádrové a modelační štukové vrstvy. Hrubší jádrová vrstva okrové barevnosti je tvořena v (obj.) poměru 1,5 – 2 (plnivo): 1 (pojivo). Pojivo jádrové malty je pravděpodobně tvořeno ze slabě až středně hydraulického vápna (bílé vzdušné či slabě dolomitické vápno). Plnivo jádrového štku tvoří směs říčního, či kopaného písku s příměsí mramorové moučky a dalších druhů hornin a minerálů.

Modelační štuk má oproti jádrové vrstvě větší podíl pojiva než plniva ve směsi v obj. poměru 1 (plnivo): 1,5 (pojivo). Vyznačuje se svojí bílou barevností, poměrně vysokou jemností a středně homogenní strukturou. Pojivo *intonaca* je na bázi středně až silně dolomitického vzdušného vápna. Díky petrografické analýze poukazující na přítomnost závalků a dalších složek pojiva lze poukázat na použití mramoru pro výpal vápna.

2.3.2.2 Výstavba polychromie

Z odebraných vzorků na štukových částech vyplývá, že polychromie byla provedena v jedné nebo ve dvou velmi tenkých vrstvách na vrstvu bílého modelačního štuku technikou *fresco-secco*. Oproti centrálnímu výjevu epitafu, v restaurovaném úseku dominuje technika nanášení polychromie do suchého podkladu, pojené vápnem. Pojivo bylo charakterizováno jako středně dolomitické vápno s příměsí proteinových složek (buď na bázi kolagenních proteinů či kaseinu).

Dle odebraného vzorku V17 byly potvrzeny autorské korektury, přičemž byla původní barevná úprava přetažena novým podkladem *intonaca*, který pravděpodobně mohl sloužit jako napojení mezi štukovými a žulovými partiemi. Na vrstvu nového podkladu byla následně provedena nová polychromie téhož složení jako první barevná vrstva.

Barevná škála odpovídá běžně používaným pigmentům v době vzniku památky a je tvořena zejména přírodními hlinkami, uhlíkatou černí a železitou červení. V horní části epitafu a zejména v restaurovaném úseku byla navíc prokázána bohatší škála pigmentů, např. červené minium na plášti Krista (V19) nebo zelený malachit v plášti Boha Otce (V18). U vzorku V21 odebraného z oblak v pozadí Boha Otce byla prokázána alterace modrého smaltu, proto se v současné době oblaka jeví jako bílá.

Vzorek V15 objasnil polychromii na architektonických žulových částech epitafu, které jsou pojednány červenou barevnou úpravou. Pojivo barevné vrstvy je téměř totožné s polychromií na štukových částech, tedy je tvořeno středně dolomitickým vápnem s příměsí proteinu. Silné práškovatění této vrstvy je způsobeno nejen degradací pojivové složky, ale také může souviset s použitými pigmenty, které jsou náchylnější k degradaci (např. železitá červeň, hlinky a uhlíkatá čern). Odebraná červená polychromie se nachází na světle béžovém hrubozrnném vápenném tmelu, který byl patrně použit jako autorská oprava defektů na žulových částech, zejména jde o oblasti rozhraní mezi štukovými

a žulovými partiemi a spáry mezi jednotlivými konstrukčními prvky. Pojivo tmelu tvoří bílé vzdušné vápno s křemičitým pískem jako plnivem.

Součástí restaurátorského průzkumu bylo porovnání technologické výstavby polychromie samotného epitafu a severní stěny, do které je epitaf zasazen. Povrchová barevná úprava interiéru kostela, časově zařazena do období renesance, se od polychromie epitafu liší zejména složením pojiva barevné vrstvy. V případě výmalby na severní stěně jde o pojivo na bázi bílého vzdušného vápna s obsahem hlinek a černého uhlíkatého pigmentu (lze taktéž uvažovat o nečistotě v podobě usazených sazí). Odlišnost lze též nalézt v souvrství podkladových vrstev, které tvoří patrně tři nánosy bílých vápenných nátěrů; dále taktéž ve struktuře podkladu, který je tvořen střednězrnnou okrovou omítkou pojenou bílým vzdušným vápnem a plněnou vytríděným kopaným pískem. Šedo-oranžová barevná úprava byla na povrch nanesena ve velmi tenké vrstvě technikou *fresco*, tedy do čerstvého podkladu.

2.3.2.3 *Analýza materiálů druhotných oprav*

Na restaurovaném úseku na žulových prvcích se nacházely dva druhy doplňků, z nichž jeden byl pomocí laboratorních analýz určen jako autorská korektura (V15). Druhý jemnozrnný bílý tmel nacházející se v pravém rohu žulového tympanonu (V16) a taktéž na štukových částech centrálního výjevu, je na bázi pravděpodobně vzdušného vápna s příměsí sádry a jemnozrnným plnivem.

Mezi analýzu druhotných zásahů lze zařadit materiálový průzkum ztvrdlé vápenné vrstvy nacházející se na originální polychromii (V5). Průzkumem bylo zjištěno, že tato alterace byla způsobena karbonatací použitého dolomitického vápna obsaženého jak v původní polychromii, tak i v druhotné vrstvě.

2.3.2.4 *Analýza ostatních materiálů*

Na restaurovaném úseku byl odebrán vzorek vláken z vlasů Vítězného Krista (V22), které byly charakterizovány pomocí Herzbergovi vybarvovací zkoušky jako lněná koudel. Odebraný vzorek obsahoval fragment s vrstvou bílého šuku se dvěma vrstvami barevné úpravy. Pojivo barevných vrstev se shoduje se složením polychromie na ostatních částech epitafu, a tudíž lze uvažovat o použití lněné koudel jako výztuže.

2.3.2.5 Analýza vodorozpustných solí

Vzorky pro analýzu vodorozpustných solí byly odebrány z centrálního výjevu epitafu v místech, kde byly pozorovány solné výkvěty. K odběru se využily dvě metody, a to seškrab z povrchu a hloubkový vrt. Z výsledků vyplývá, že ve spodních částech centrálního výjevu epitafu jsou přítomny v nejvyšší koncentraci sírany, v nižší pak chloridy a dusičnany. Zmíněné soli byly zastoupeny i v případě hloubkového vrtu, avšak nejvyšší koncentrace zde dosáhly chloridy a dále v menší míře dusičnany a sírany. V restaurovaném úseku nebyla přítomnost vodorozpustných solí nijak prokázána.

2.4 Komplexní vyhodnocení průzkumu

2.4.1 Popis a historický vývoj objektu

Epitaf rodiny Hodějovských je vsazen do interiéru dvoulodního kostela Narození sv. Jana Křtitele, jenž se nachází na návsi jihočeské obce Český Rudolec. Jde o orientovaný kostel zakončený pětibokým presbytářem a s hranolovou věží v průčelí kostela. Původně gotický kostel pochází z poloviny 14. století, z kterého je dodnes zachována kaple sv. Barbory přiléhající ze severní strany k presbytáři. Do současné podoby byl kostel přestavěn v druhé polovině 15. století tehdejším majitelem českorudoleckého panství Václavem z Maříže.

Nejrozsáhlejší zásahy a opravy kostela byly provedeny v rámci projektu „*Postupná regenerace kostela sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*“ probíhajícího zhruba od roku 2010. Součástí projektu byla oprava krovu, střešního pláště, venkovních omítek kostela a v neposlední řadě též odvětrávání kostela a vysušení základového a soklového zdiva objektu realizováno společností *Stavební huť Slavonice, spol. s r. o.*⁶⁶

Během restaurování maleb v kapli sv. Barbory v 90. letech realizované akademickým malířem Martinem Pavalou z Prahy, byl proveden sondážní průzkum celého interiéru, přičemž malíř potvrdil přítomnost pozdně gotické výmalby stěn presbytáře a částečně i lodi kostela.

Současná výmalba interiéru byla obnovena v roce 2013 na základě nalezených fragmentů původní gotické výmalby během restaurátorského průzkumu omítek a nátěrů,

⁶⁶ Stavební huť Slavonice. *Postupná regenerace kostela sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Osušení základového zdiva. Průvodní a technická zpráva, nepublikovaný dokument, 2011.

který provedli restaurátoři z výše zmíněné Slavonické hutě. Součástí zásahu byla nejen obnova gotické výmalby kostela, ale taktéž renovace poškozených soklových partií (až do výše 3 m). Zásadním poznatkem je potvrzení přítomnosti fragmentárně dochovaných nástěnných maleb v pásu ve výši od 1 m do 4 m na jižní a severní stěně lodi kostela. V blízkosti epitafu byla v mladších vrstvách objevena patrně pozdně renesanční malba laděná do červených odstínů, avšak nelze určit, o jaký motiv se jedná. Podstatnou informací týkající se samotného epitafu je, že v rámci tohoto zásahu došlo k očištění povrchu epitafu a jeho následnému přetření bílým vápenným nátěrem a tím lze jednoznačně určit dataci posledního zásahu na restaurovaném díle.

2.4.2 Popis díla a jeho námět

Epitaf rodiny Hodějovských umístěný při severní zdi kostelního dvoulodí je přes 6 m vysoký a téměř 3 m široký památník vytvořený podle typického schématu tohoto typu sepulkrálních památek. Restaurovaný úsek se nachází v horní části epitafu, která symbolizuje nebeskou sféru vyobrazující náboženská témata. Jde o vyobrazení Boha Otce a Vítězného Krista, kteří bývají zobrazováni společně s Duchem svatým jako Nejsvětější trojice. Přítomnost Ducha svatého v podobě holubice nebyla potvrzena, nicméně není vyloučeno, že mohla být umístěna v prázdném otvoru nad hlavou Boha Otce ve vrcholu tympanonu. Domněnka, že by se mohlo jednat o vyobrazení Nejsvětější trojice, je podpořena barevným laděním oděvů obou postav, přičemž Bůh Otec má být zahalen do světle zeleného pláště a Syn je zobrazen v červeném oděvu tak, jak je tomu právě na epitafu rodiny Hodějovských.

Centrálním motivem je štukový výjev polopostavy Boha Otce, který ve své levé ruce drží mocenský symbol říšského jablka a pravou rukou ukazuje směrem dolů (obr. 124). Bůh Otec je oděn do hnědého šatu s bílým pláštěm, jehož záhyby jsou pojednány téměř nedochovanou světle zelenou barevností. Oděv Boha Otce je doplněn mitrou, která je zdobena rytou kresbou a hnědozeleným lemováním. Rytou kresbou jsou též pojednány ozdobné konce mitry tzv. fimbrie, jež se nacházejí po obou stranách v úrovni hlavy Boha Otce (Obr. 136). Pozadí Boha Otce je pojednáno ve světle žluté až místy oranžové barevnosti taktéž lokálně imitující povrch drahých kamenů (obr. 128). Po trojúhelníkovém obvodu jsou patrná světlejší místa oddělená jasnou hranicí patrně symbolizující oblaka. Štukový výjev je zasazen do profilovaného žulového frontonu, jehož vnitřní část imituje

červené mramorování (obr. 126) a vnější je pojednána bez povrchové úpravy v přirozené barevnosti žuly.

Na vrcholu epitafu je nebeská sféra završena postavou Vítězného Krista stojícího na červeném podstavci vycházejícího z tympanonu. Kristus svou pravou rukou žehná a v levé ruce drží bílou korouhev s hnědým lemováním. Žerď korouhve ve tvaru dvouramenného (patriarchálního) kříže s kulatě ukončenými břevny je v hnědé barevnosti. Postava je oděna do červeného pláště přehozeného přes levé rameno, který má z rubové strany nazelenalou barevnost. Vlasy Vítězného Krista jsou provedeny ze dvou typů lněné koudel. Světlá koudel, opatřená tenkou vrstvou štuky s fragmenty polychromie, byla použita spíš jako výztuž štukové hmoty (obr. 118). Naopak tmavá koudel se patrně uplatňovala pohledově jako imitace vlasů, stejně jako je tomu u Ukřižovaného Krista v centrální části epitafu (obr. 117).

Pozoruhodným faktem je, že pohledově méně exponovaným částem byla při modelování věnována mnohem menší pozornost, např. chodidla a prsty na nohou Vítězného Krista byly autorem vytvořeny pouhým prořezáním základního tvaru štukové hmoty postrádající anatomii spodní části nohou (obr. 114).

2.4.3 Historický vývoj díla

O vzniku díla pojednává pamětní nápis umístěný na žulové desce uprostřed spodní části epitafu. Epitaf nechal vytvořit rytíř Jan Hodějovský z Hodějova (1548–1608?) v roce 1582 na počest jeho zesnulé manželky Eufrosiny z Vartemberka († 1582).

Renesanční epitaf byl druhotně vsazen do kamenné gotické zdi kostela na severní straně dvoulodí zhruba do výšky 50 cm nad podlahou. Nejprve byla do zdi vybourána lůžka, do kterých byly následně umístěny předem zhotovené žulové bloky. Prostor pro vytvoření štukových výjevů byl dozděn cihlovými vysprávkami viditelnými v místech defektů, jak v centrální části, tak na červeném podstavci Vítězného Krista. Štuková hmota byla nanášena na kovové armatury a hřeby, které byly lokalizovány pomocí detektoru kovů. Rozmístění výztuží je zaznamenáno v grafické příloze č. 1.

Štukové výjevy byly vytvořeny ze dvou vrstev omítkové hmoty. Spodní jádrová vrstva má hrubozrný charakter a je tvořena ze slabě až středně dolomitického vápna a směsi říčního, či kopaného písku s velikostí zrn do 2,5 mm jako plniva. Bílý modelační štuk byl připraven ze středně až silně dolomitického vzdušného vápna s malým přídavkem

proteinů (vápený kasein, klíž). Jako plnivo intonaca byla použita mramorová drť do 500 μm . Modelační štuk byl následně kletován pravděpodobně úzkými kovovými špachtlemi (trasologické stopy obr. 137). Přechody mezi jednotlivými žulovými bloky byly vyplněny spárovacím tmelem na vápenné bázi a opatřeny červenou povrchovou úpravou totožnou jako polychromie žulových částí.

Barevná polychromie byla nanášena v jedné či dvou velmi tenkých vrstvách vápennou technikou. Postavy v horní části epitafu, stejně tak jako polychromie kamenných částí, byly provedeny technikou *secco*, centrální část epitafu a pozadí Boha Otce byly vytvořeny do vlhkého povrchu intonaca technikou *fresco-secco*. Z barevné škály byly zastoupeny zejména hlinkové pigmenty pojené pojivem na vápenné bázi modifikovanou příměsí proteinů (kasein, klíž).

Rozdílnost provedení horní (nebeské) a centrální (pozemské) části epitafu lze nalézt nejen v technice polychromie, ale taktéž v modelaci štukových výjevů. Na tvářích postav v horní části epitafu bylo pozorováno modelování obličejových rysů pomocí lůžek prstů (obr. 155), oproti centrální části, kde známky použití rukou k modelaci nalezeny nebyly.

Renesanční dílo neprošlo v průběhu své existence žádnými opravami, které by jej znehodnocovaly a ubíraly na autentičnosti. Neprodleně po vzniku díla však proběhly na žulových prvcích originální plastické vysprávky defektů, k nimž mohlo dojít již při jejich výrobě, transportu či instalaci památky do prostoru kostela. V restaurovaném úseku šlo zejména o doplnění chybějících hran profilovaného frontonu, či zarovnání nevzhledných prohlubní na rovných plochách. Povrch vysprávek byl opatřen shodnou barevnou úpravou, jako byla nalezena na žulových prvcích. Autorské doplňky navíc vykazovaly vizuální podobnost se spárovací hmotou mezi žulovými bloky.

První sekundární zásah na díle proběhl zanedlouho po jeho vzniku (cca první třetina 17. století), kdy došlo pravděpodobně k nanesení první přemalby (viz kapitola 2.2.9 *Sondážní průzkum*, vrstva číslo 2). Před zatřením povrchu proběhlo druhotné vyspravení poškozených částí díla (např. chybějící tvarosloví architektury, drapérie) tmelem na bázi směsi vápna a sádry s jemnozrnným pískem jako plnivem. Sekundární tmely byly kvůli jejich nevhodnému složení, špatné adhezi k podkladu a nízkou kvalitou výtvarného zpracování odstraněny. Mezi další sekundární zásahy patřilo opakované vrstvení vápenných a hlinkových nátěrů zejména v bílé barevnosti. Na díle bylo nalezeno celkem dvanáct

druhotných vrstev, stejně tak i v jeho okolí, kde byla navíc nalezena původní gotická omítka s povrchovou barevnou úpravou (viz kapitola 2.2.9 *Sondážní průzkum*, vrstva číslo O1 -1,2).

2.4.4 Stav díla (poškození a jeho příčiny)

Celkový stav díla byl vyhodnocen až po kompletním odstranění druhotných vrstev a dočištění renesanční vrstvy. Již během odstraňování sekundárních nánosů vykazovala první přemalba silnou adhezi k originálu způsobenou karbonatací dolomitického vápna. Její kompletní odstranění by způsobilo trvalé poškození polychromie, a proto byla její rezidua zejména v dolní části restaurovaného dílu ponechána.

Nejzávažnějším poškozením restaurovaného dílu byla ztráta jádrové a modelační vrstvy štuků, lokálně docházelo i k odhalení cihlové vyzdívký (např. podstavec pod Vítězným Kristem). U postavy Vítězného Krista došlo pravděpodobně vlivem koroze kovových armatur k degradaci štukové hmoty v oblasti předloktí. Defekt společně s neopatrnou manipulací během nanášení druhotných vrstev způsobil nenávratné překroucení armatur, a tudíž došlo k trvalému odlomení předloktí směrem dolů (obr. 120). K poškození došlo patrně zanedlouho po vzniku díla, neboť takto deformovaná končetina byla ponechána a nadále pouze přetírána sekundárními nátěry.

Mezi další vážná poškození patří ztráta intonaca na vrstvu jádrového štuků, které poznamenalo i obličejové partie postav, zejména chybějící nos Boha Otce (obr. 129) a spodní okraj štukového výjevu v tympanonu. Toto poškození bylo dále pozorováno na detailech draperie, konečcích prstů, či koncích dvouramenného kříže s kulatě ukončenými břevny. Vlivem ztráty adheze mezi jednotlivými vrstvami docházelo ke vzniku dutin a prasklin, jejichž lokalizace je zaznamenána v grafické příloze 2.

Již při prvním pohledu na památku je patrná bohatá barevnost centrálního dílu oproti výjevům v horní části epitafru, kde se barevná vrstva nedochovala v takové míře a intenzitě jako je tomu právě v centrální části. Utlumená barevnost může souviset právě s tím, že jde o vyobrazení nebeské sféry, a proto mohou být zejména inkarnáty záměrně světlejší. V restaurovaném úseku se polychromie postav Boha Otce a Vítězného Krista dochovala zhruba z 30 %. Příčinou může být rozdílné provedení polychromie a důsledkem okolních vlivů (dlouhodobě zvýšená vlhkost, mrazové cykly, kondenzace) mohlo dojít k degradaci pojivové složky barevné vrstvy. Mezi nejčtenější poškození polychromie patří úplná ztráta barevné vrstvy na vrstvu modelačního štuků (obr. 130), její práškovatění

a šupinatění. Práškovatění barevné vrstvy bylo pozorováno zejména v místech použití červených pigmentů jak na štukových částech, tak na žulových architektonických prvcích.

Třídník poškození		
Typ poškození	Popis a lokalizace	Fotodokumentace
Ztráta jádrového a modelačního štku	Vlivem ztráty adheze mezi jednotlivými vrstvami společně s možným mechanickým poškozením. Roh podstavce pod Vítězným Kristem, pravá paže Vítězného Krista.	
Ztráta modelační vrstvy na vrstvu jádrového štku	Vlivem ztráty adheze mezi jednotlivými vrstvami, degradace pojivové složky.	
Defekty žulových prvků	Defekty způsobené mechanicky během manipulace, pravý dolní roh profilované římsy tympanonu, další drobné defekty.	

<p>Úplná ztráta barevné vrstvy</p>	<p>Oblasti defektů štukové hmoty, místa ztráty barevné vrstvy na modelační štuk. Postavy v horní části epitaflu.</p>	
<p>Částečná ztráta barevné vrstvy</p>	<p>V případě vrstvení barevných vrstev se jedná o ztrátu svrchní vrstvy provedené v technice secco.</p>	
<p>Šupinatění barevné vrstvy</p>	<p>Oddělování povrchové barevné vrstvy v šupinách vlivem ztráty adheze k podkladu, modro-šedý rub pláště Vítězného Krista, zelené záhyby pláště Boha Otce.</p>	
<p>Práškovatění barevné vrstvy</p>	<p>Ztráta soudržnosti zrn pigmentu vlivem degradace pojiva, v místech použití červených zemitých pigmentů (plášť Vítězného Krista, podstavec, červená polychromie na žule)</p>	

3 Zkoušky technologií a materiálů

Během komplexního restaurátorského zásahu byly provedeny následující rozsáhlé materiálové a technologické zkoušky, jež se rozdělily mezi studenty podílející se na restaurátorských pracích. Jednotlivé zkoušky probíhaly zejména mimo restaurovaný objekt a následně byly podrobeny laboratorním analýzám. Materiály s vyhovujícími vlastnostmi a vhodné technologické postupy byly posléze testovány *in situ*. Na základě výsledků byl zvolen finální materiál či prostředek a jeho způsob aplikace. Podrobný výběr materiálů, průběh jejich testování včetně detailního vyhodnocení a odůvodnění výběru zvoleného prostředku je vždy zaznamenán v diplomových pracích a přidružených dokumentech těchto studentů: BcA. Radka Zůfalá, DiS., BcA. Marián Grančák, BcA. Kateřina Šibravová a v semestrální práci Stelly Burkhardtové.

V této diplomové práci je detailně zpracována kapitola *4.2 Zkoušky strukturální a povrchové konsolidace*, které byly provedeny v rámci restaurovaného úseku. Zbylé zkoušky, provedené ostatními studenty, jsou v následujících kapitolách shrnuty pouze okrajově se zaměřením na testované materiály, zvolení finálního prostředku a osvědčený způsob jeho aplikace.

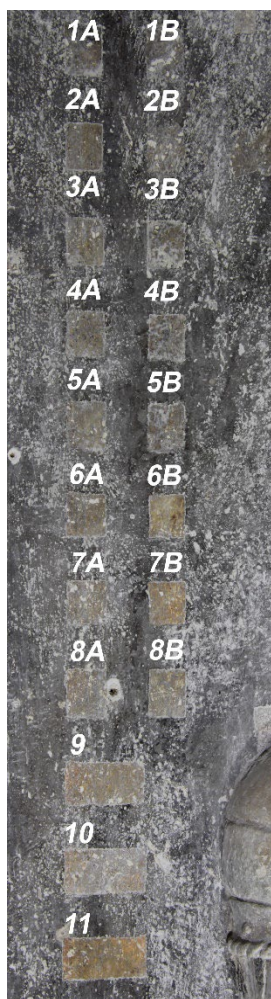
3.1 Zkoušky odstraňování a změkčování druhotné vápenné vrstvy⁶⁷

V centrální části epitafu a taktéž v dolních partiích výjevu Boha Otce umístěného v tympanonu docházelo k silné adhezi mezi světle šedou druhotnou vápennou vrstvou a originální renesanční polychromií. Kvůli vyšší míře pevnosti byla sekundární vrstva těžko odstranitelná a její redukce by mohla způsobit poškození originální hmoty. Z těchto důvodů bylo zapotřebí nalézt nejšetrnější metodu k jejímu odstranění. Zkoušky byly provedeny na pozadí v levé části centrálního výjevu (vlevo od postavy Jana Hodějovského).

K odstranění nebo alespoň redukci ztvrdlé druhotné vrstvy byly použity mechanické a chemické metody. Prvně se přistoupilo k suchým mechanickým metodám zahrnující použití skalpelů, pneumatického gravírovacího pera, ultrazvukového skalpelu, mikrobrusky a mikropískování využívající různé frakce abraziva. Tyto mechanické zkoušky byly následně doplněny o kombinaci se změkčením povrchu pomocí zábalů z buničiny a demineralizované vody, přičemž byl změkčený povrch následně dočištěn pomocí skalpelu. Tato kombinace však byla časově náročná, a proto bylo přistoupeno k použití chemických metod pomocí aplikace komplexotvorných látek (*Komplexon III* v koncentraci 8 % s různou úpravou pH), které byly aplikovány v gelovém nosiči *Kluce! G* a následně ponechány na povrchu vždy ve dvou časových intervalech. V tabulce č. 2 jsou zaznamenány jednotlivé materiály, jejich koncentrace a doba působení.

Na základě výsledků zkoušek a ohledu na šetrnost zásahu byla zvolena nejvhodnější metoda snímání pomocí změkčení povrchu pomocí zábalů z buničiny a demineralizované vody. Zábal byl na povrchu druhotné vrstvy ponechán minimálně 10 minut a následně proběhlo její odstranění skalpelem, či ultrazvukovým přístrojem. Zábal z demineralizované vody prokázal téměř identický výsledek jako využití komplexotvorných látek, u kterých navíc vyvstává riziko zanechání nežádoucích reziduí na povrchu štku a povrch je tak nutné posléze neutralizovat demineralizovanou vodou.

⁶⁷ ZŮFALÁ, Radka. *Zkoušky odstranění a naměkčování druhotné vápenné vrstvy*. UPa, FR, Ateliér restaurování kamene, nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

Působení roztoku 10 min.	Působení roztoku 20 min.
1A a 1B – suché mechanické čištění	
2A – studená voda (DEMI)	2B – studená voda (DEMI)
3A – horká voda (DEMI)	3B – horká voda (DEMI)
4A – 8% kyselina citronová	4B – 8% kyselina citronová
5A – 6-7% citrát triamonný (pH 6-7)	5B – 6-7% citrát triamonný (pH 6-7)
6A – 8% EDTA (pH 4,5)	6B – 8% EDTA (pH 4,5)
7A – 8% EDTA (pH 6,4)	7B – 8% EDTA (pH 6,4)
8A – 8% EDTA (pH 8,1)	8B – 8% EDTA (pH 8,1)
9 – 8% EDTA (pH 4,5) s mechanickým narušením druhotné vrstvy	
10 – 8% citrát triamonný s mechanickým narušením druhotné vrstvy	
11 – studená voda (DEMI) s mechanickým narušením druhotné vrstvy	

Tab. 2: Použité materiály a jejich koncentrace ke zkouškám naměkčování druhotné vápenné vrstvy.

Obr. 6: Lokalizace jednotlivých zkoušek.

3.2 Zkoušky strukturální a povrchové konsolidace ⁶⁸

3.2.1 Strukturální konsolidace štuků

3.2.1.1 Koncepce strukturální konsolidace

Vzhledem k silné degradaci hmoty štuků bylo nutné přistoupit k jejich strukturální konsolidaci, jejímž cílem je navrátit degradovaným materiálům jejich původní vlastnosti, a to zejména soudržnost, pevnost, strukturu, mechanické vlastnosti a funkci.⁶⁹ Dalším záměrem konsolidace je taktéž ošetření degradovaných částí tak, aby nadále nedocházelo k jejich dalšímu poškození.

3.2.1.2 Výběr konsolidačních prostředků

Konsolidační prostředky se zpočátku testovaly mimo restaurovaný objekt a byly zvoleny na základě jejich vlastností, kompatibility se zpevňovaným materiálem, časové náročnosti a klimatických podmínek v interiéru kostela. Konsolidant byl určen na základě provedených průzkumů a důkladného poznání stavu památky. Aplikace zpevňovače je možná pomocí nástřiku, nátěru štětcem, či zavedením injekčních stříkaček do struktury tak, aby došlo k hloubkové penetraci až na štukové jádro. Při výběru konsolidantu bylo přihlíženo na originální složení zpevňovaného materiálu, jenž tvoří křemičitý písek a dolomitické vápno.

Vzhledem k materiálové podstatě zpevňovaného materiálu a snahy o zvolení optimálního konsolidantu bylo zvažováno použití vápenné vody, avšak kvůli časové náročnosti a nízké účinnosti nebyla vhodná.⁷⁰ Dalším prostředkem, který byl zvolen též s ohledem na materiálovou podstatu zpevňovaného materiálu je alkoholová vápenná

⁶⁸ ČIVRNÁ, Romana. *Zkoušky strukturální konsolidace štuků a povrchové konsolidace barevné vrstvy*. UPa, FR, Ateliér restaurování nástěnné malby, sgrafita a mozaik. Nепublikovaný dokument. Místo uložení: Katedra chemické technologie UPa, Litomyšl, 2020.

⁶⁹ TIŠLOVÁ, Renata, SLÍŽKOVÁ, Zuzana, NOVOTNÁ, Adéla a kol. *Metodika pro určení mezi a intervalů významných materiálových charakteristik opravných materiálů a technologií pro kompatibilní zásah* [online]. Digitální depozitář Národního úložiště šedé literatury. Dostupné z: <http://invenio.nusl.cz/record/261491>

⁷⁰ Vápenná voda je používána jako zpevňovací prostředek anorganických materiálů. Jde o nasycený vodný roztok hydroxidu vápenatého ve vodě, který se po aplikaci na zpevňovaný materiál přemění na uhličitán vápenatý a vodu. Konsolidace pomocí vápenné vody má nízkou míru zpevnění, k její správné účinnosti je potřeba až 100 cyklů nanášení, proto je její použití časově náročné. Rizikem použití je vznik bílého zákalu na povrchu (zapříčiněn patrně zpětnou migrací vápenné vody při jejím vysychání) a také zbytečné zanášení značného množství vody do zpevňovaného materiálu. Je vhodná spíše pro zpevnění povrchových vrstev, kde není zapotřebí hloubkového prosycení materiálu, nikoliv pro strukturální konsolidaci.

suspenze – *CaLoSil E25*, jejíž aplikace je méně časově náročná, než je tomu u vápenné vody. Během aplikace však vyvstává riziko vzniku bílých zákalů, které by v tomto případě nebylo závažné, neboť zpevňovací prostředek bude aplikován mimo barevnou vrstvu. Místa aplikace budou v dalších krocích restaurátorského zásahu zatmelena plastickými doplňky.

Další zvolený materiál je hojně používán ke strukturální konsolidaci různých typů hornin, jde o konsolidanty na bázi alkoholové suspenze SiO_2 , známé jako estery kyseliny křemičité tzv. organokřemičitany s širokou škálou produktů, které jsou charakteristické svou vysokou penetrací do struktury zpevňovaného materiálu a vysokou stabilitou v prostředí se zvýšenou či kolísající vlhkostí. Protože se organokřemičitany chemicky vážou na látky obsahující SiO_2 (v tomto případě plnivo vápenných štuků – písek), byl ke zlepšení přilnavosti k minerálnímu charakteru zpevňovaného materiálu zvolen organokřemičitan s obsahem primerů *KSE 300 HV*. Negativem těchto prostředků je nízká elasticita, zanášení cizorodého pojiva do originální hmoty štuků a také nenávratná změna původních vlastností zpevňovaného materiálu. Použití samotného konsolidantu na bázi esteru kyseliny křemičité lze zvážit s obezřetností, neboť vzniklý výsledný gel je po zavadnutí velmi křehký. Dalším negativem je i dočasná hydrofobita zpevňovaného materiálu po aplikaci (zhruba 3–4 týdny). Při shrnutí vlastností a jeho celkovému účinku je tento konsolidant vzhledem k silně degradovanému originálnímu štuku stále přijatelný.

Vzhledem k poškození štukových vrstev a možnosti, že by vápenné alkoholové suspenze nemusely být dostatečné a naopak, že by mohlo dojít k přezpevnění materiálu účinkem organokřemičitanů, bylo přistoupeno i ke zkouškám směsí a kombinací vápenných alkoholových suspenzí s estery kyseliny křemičité. Výhodou těchto kombinací je snížení hydrofobity organokřemičitého prostředku pomocí vápenných suspenzí a umožnění pokračování restaurátorských prací dříve než za dobu třech týdnů. Tato kombinace by byla přípustná i vzhledem ke kolísající vysoké vzdušné vlhkosti v interiéru rudoleckého kostela, protože vápenné suspenze odolávají vyšší relativní vzdušné vlhkosti.

Zkoušení výsledné míry zpevnění

- Subjektivní hodnocení restaurátora – vizuální pozorování (tvorba bílého zákalu, tmavnutí, drolení, práce s prostředkem)
- Haptický test
- Kapkový test – zkoušení hydrofobity v průběhu času a následného přezpevnění materiálu
- Vyhodnocení zpevněné hmoty po vysypání z Petriho misek na filtrační papír

Vzorek	Konsolidační prostředek	Množství Ca(OH) ₂ v suspenzi	Ředidlo suspenze	Množství aplikovaného konsolidantu	
				I cyklus	II cyklus
I	CaLoSil E25	25 g/l	etanol	6 ml	2 ml
II	KSE 100	100 g/l	etanol	6 ml	2 ml
III	KSE 100 HV (naředěno z KSE 300 HV)	100 g/l	1:2 etanol/ isopropanol	6 ml	2 ml
IV	KSE 300 HV	300 g/l	etanol	6 ml	2 ml
V	Směs 1:1 CaLoSil E25 + KSE 100		etanol	6 ml (3 ml KSE + 3 ml CaLoSil)	2 ml (1 ml KSE + 1 ml CaLoSil)
VI	Směs 1:1 CaLoSil E25 + KSE 100 HV		etanol, isopropanol	6 ml	2 ml
VII	Postupná aplikace 1:1 KSE 100 + CaLoSil E25		etanol	6 ml	2 ml
VIII	Postupná aplikace KSE 100 HV + CaLoSil E25		etanol + 1:2 etanol isopropanol	6 ml	2 ml
IX	Směs 1:1 CaLoSil E25 + KSE 300 HV		etanol	5 ml (2,5 ml KSE + 2,5 ml CaLoSil)	2 ml
X	Postupná aplikace KSE 300 HV + CaLoSil E25		etanol	5 ml	2 ml

Tab. 3: Použité materiály, jejich koncentrace a aplikované množství vybrané pro zkušební vzorky. Červeně je zobrazen vybraný prostředek ke konsolidaci.

3.2.1.3 Postup zkoušek

Vybrané materiály, jejich směsi a kombinace byly aplikovány do předem připravené směsi imitující degradovanou vápennou omítku. Rozdrcená směs byla vždy ve stejném množství vsypána do Petriho misek a lehce zahlazena. Do takto připravených vzorků byly následně aplikovány konsolidační prostředky až do stavu plného nasycení hmoty pomocí pipety vždy ve dvou cyklech (po 2,5 hod.). Byly zkoušeny konsolidanty na bázi alkoholové vápenné suspenze *CaLoSil E25*, organokřemičitany *KSE 100*, *KSE 100 HV*, *KSE 300 HV*, dále jejich směsi a postupné aplikace v obj. poměru 1:1 *CaLoSil E25* s *KSE 100*, *KSE 100 HV*, *KSE 300 HV* (viz tab. 1).

Pro věrohodnost použitých materiálů a jejich účinnosti v daných klimatických podmínkách, byly zkoušky provedeny přímo v prostorech interiéru kostela, kde také byly ponechány po dobu cca čtyř týdnů a průběžně monitorovány. V průběhu konsolidačního procesu byl v daných intervalech prováděn kapkový test pomocí pipety a demineralizované vody. Kapkový test je alternativou testu nasákavosti, pomocí kterého se sleduje čas vsáknutí vody v podobě kapky aplikované pipetou. Zpočátku (zhruba do 28 dnů) se sleduje míra hydrofobity, která nám pomáhá určit, kdy zpevněný materiál přestává být hydrofobní a lze tak pokračovat v dalších úkonech restaurátorského zásahu. Pokud je i nadále zpevněný povrch hydrofobní, došlo tak k nežádoucímu přezpevnění materiálu konsolidačním prostředkem.

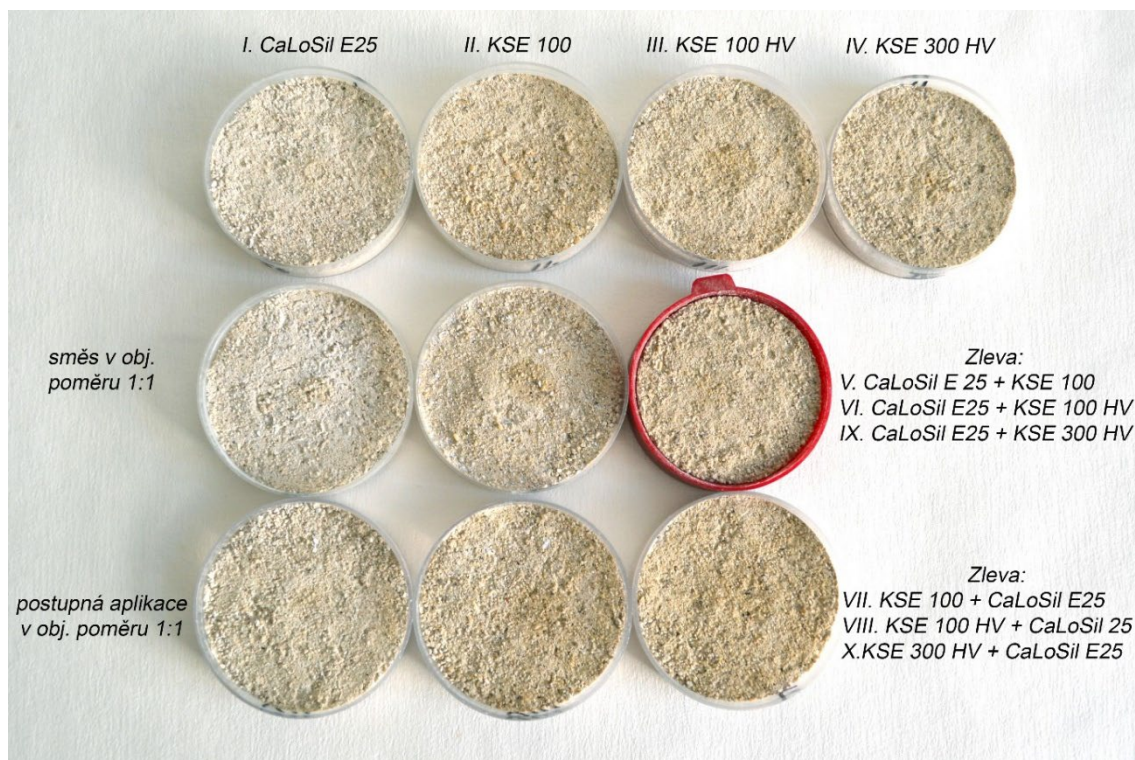
Po uplynutí stanovené lhůty byly vzorky vyhodnoceny subjektivním pozorováním restaurátora, přičemž byla posuzována práce s daným prostředkem, či vizuální a fyzikální změny. Směs byla následně vysypaná na filtrační papír, kde byla pozorována míra zpevnění a penetrace konsolidantu do materiálu.

3.2.1.4 Vyhodnocení zkoušek

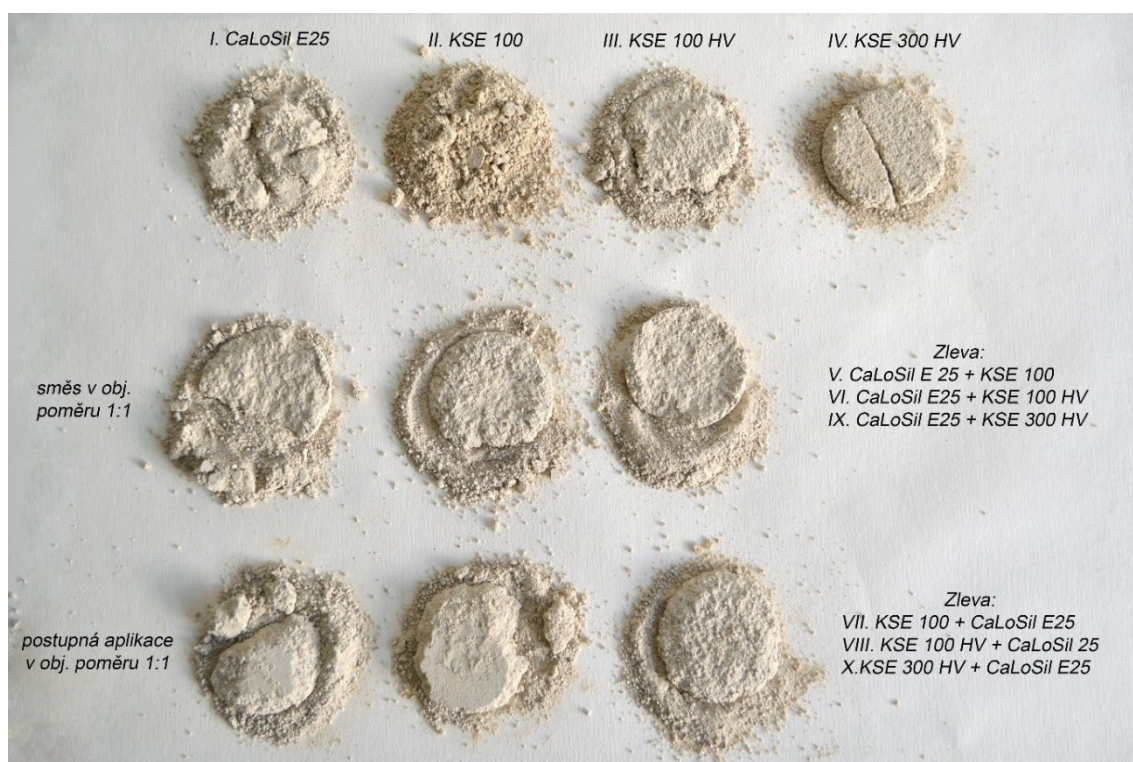
Z testovaných materiálů dosáhl nejlepšího výsledku vzorek č. VIII., do kterého byl postupně aplikován organokřemičitan *KSE 100 HV* a vápenná suspenze *CaLoSil E25* v obj. poměru 1:1 (v tab. 3 vyznačen červeně). Dle haptického testu vykazovala zpevněná směs dostatečnou míru zpevnění bez vizuálních změn barevnosti. Organokřemičitan *KSE 100 HV* modifikovaný primery byl aplikován během postupné aplikace jako první, kvůli své schopnosti penetrovat do struktury materiálu, do kterého bylo zhruba po 15 minutách následně aplikováno stejné množství vápenné suspenze. Výhodou postupné aplikace prostředků je vytvoření gelu přímo ve struktuře degradovaného materiálu, nikoliv na jeho povrchu jako je tomu právě u směsi.

Kapkový test u zvoleného prostředku (v. č. VIII) měl též uspokojujivé výsledky. Již po dvou týdnech po aplikaci konsolidantu nejevila zpevněná směs hydrofobní charakter ani známky přezpevnění. Přijatelné výsledky však vykazovali i další aplikované zpevňovače a jejich kombinace, jejichž detailnější výsledky jsou zaznamenány v níže uvedené tabulce č. 4. U žádného testovaného konsolidantu nedošlo k přezpevnění materiálu, ale bylo by zapotřebí vyčkat nejméně čtyři týdny kvůli hydrofobnímu charakteru zpevněné hmoty (zejména při použití organokřemičitanu *KSE 300 HV*), než by mohlo být přistoupeno k následujícím krokům restaurátorského zásahu.

Po uplynutí cca pěti týdnů byly hodnoceny zpevněné směsi během a po vysypání z Petriho misek na filtrační papír. U vzorku č. I a II (vápenná suspenze *CaLoSil E25* a organokřemičitan *KSE 100*) nedošlo k téměř žádnému zpevnění a během procesu vysypávání došlo k opětovnému rozdrobení hmoty. Vzorky, kde byly aplikovány prostředky *KSE 100 HV* a *KSE 300 HV*, mají mnohem uspokojujější výsledky, avšak u vzorků s použitím konsolidantu *KSE 300 HV* byla míra zpevnění až příliš vysoká a tudíž nežádoucí. U vzorků č. V, VI a IX, kde byly aplikovány směsi vápenné suspenze a organokřemičitanů v obj. poměru 1:1, došlo ke zpevnění pouze na povrchu zpevňované směsi a při okrajích misky. Nejlepší výsledky z hlediska dostatečné hloubkové penetrace do struktury materiálu a míry zpevnění dosáhly vzorky, u kterých byla aplikována postupná kombinace výše zmíněných konsolidantů, přičemž došlo ke zpevnění i na dně misky (obr. 8).

Obr. 7: Zkušební vzorky po uplynutí jednoho měsíce.

Obr. 8: Zkušební vzorky po vysypání na filtrační papír.

Číslo vzorku	Konsolidant	Popis po 1 měsíci (obr.1)	Popis vysypané zkonsolidované směsi (obr.2)
I	CaLoSiL E25	Světlé zbarvení, povrch nezpevněn, drolivý, měkký	Měkká, jemná, nezpevněná, nedrží tvar, hrozně se sype
II	KSE 100	Téměř světlý, povrch drolivý, nezpevněný, měkký	Pevnější pouze uprostřed, okraje rozsypány
III	KSE 100 HV	Stejná barevnost jako u KSE 100, méně než u Calosilu, pevnost lepší než u KSE 100, nedrolivý, pevnější	Zpevněno více do okrajů i do hloubky, pevnější
IV	KSE 300 HV	Tmavší povrch, zpevněný, minimálně drolivý, odolný silnému rýpnutí nehtem	Zpevněno (až přezpevněno) do krajů i do hloubky, pevná, ale křehká
V	CaLoSiL E25 + KSE 100 (směs 1:1)	Povrch světlý, zpevněný, méně drolivý, při tlaku měkký	Nedrží tvar, sype se, při dotyku měkké, zpevněno jen na povrchu zhruba pár mm
VI	CaLoSiL E25 + KSE 100HV (směs 1:1)	Povrch méně světlý, pevný, nedrolivý, odolný rýpnutí, ale při menším tlaku	Zpevněno pouze několik mm na povrchu, ale ve větší ploše, okraje a spodek rozdrobený, nezpevněný
VII	KSE 100 + CaLoSiL E25 (postupná)	Světlejší vzhled, lehce drolivý povrch, měkký při rýpnutí	Zpevněno pouze v jedné části do hloubky, okraje rozdrobené, směs měkká
VIII	KSE 100 HV + CaLoSiL E25 (postupná)	Méně světlý (až původní), nedrolivý, pevný při lehkém rýpnutí, při vyvinutí tlaku měkký	Zpevněno do hloubky i do okrajů, ale měkčí, přesto drolivé ⁷¹
IX	CaLoSiL E25 + KSE 300 HV (směs 1:1)	Tmavý vzhled, nedrolivý, pevný i při silném rýpnutí	Zpevněno hlavně po okrajích, pevné při vrypu, ale ne do hloubky
X	KSE 300 HV + CaLoSiL E25 (postupná)	Tmavší vzhled, nedrolivý, pevný při silném rýpnutí	Zpevněno po celé ploše, ne do okrajů. Ale poměrně do hloubky uprostřed

Tab. 4: Vizuální hodnocení zkušebních vzorků zpevněné směsi po uplynutí jednoho měsíce a následné posouzení vysypané směsi na filtračním papíře.

⁷¹ Pravděpodobně mohlo být způsobeno vysypáním.

3.2.2 Povrchová konsolidace barevné vrstvy

3.2.2.1 Koncepce povrchové konsolidace barevné vrstvy

V průběhu odkryvu renesančních štuků s barevnou polychromií bylo pozorováno poškození v podobě práškovatění způsobené degradací pojiva barevné vrstvy společně s klimatickými podmínkami v interiéru kostela. Cílem povrchové konsolidace je obnova zhoršených mechanických vlastností povrchu pomocí doplnění nového materiálu nahrazující chybějící pojivo barevné vrstvy. Aby bylo možné pokračovat v následujících úkonech restaurátorského zásahu, bylo nezbytné zabezpečit barevnou vrstvu tak, aby nadále nedocházelo k jejímu poškozování. Fixážní prostředek zároveň chrání malbu před působením klimatických podmínek (vysoká relativní vzdušná vlhkost) a mechanickým namáháním v případě neodborného čištění ometáním tak, jak je tomu v prostorech kostelů zvykem. Konsolidační prostředek by měl být aplikován pomocí postřikovače tvořící jemný aerosol umožňující rovnoměrnou aplikaci.

3.2.2.2 Zkoušky míry práškovatění a vodorozpustnosti barevné vrstvy

V důsledku tohoto zjištění poškození byly provedeny zkoušky míry práškovatění a vodorozpustnosti pomocí stěru barevné vrstvy za použití suchých vatových tyčinek a tyčinek s demineralizovanou vodou (obr. 9), které byly následně vizuálně vyhodnoceny. Zkoušky byly provedeny v různých partiích epitafu, kde bylo

Obr. 9: Zkoušky míry práškovatění pomocí vatové tyčky.

během odkryvu práškovatění zaznamenáno (obr. 10). Bylo provedeno celkem deset zkoušek jak na štukových (tab. 6, obr. 11), tak i žulových (tab. 7, obr. 12) částech epitafu zejména v místech, kde byly použity červené zemité pigmenty náchylnější k degradaci.⁷²

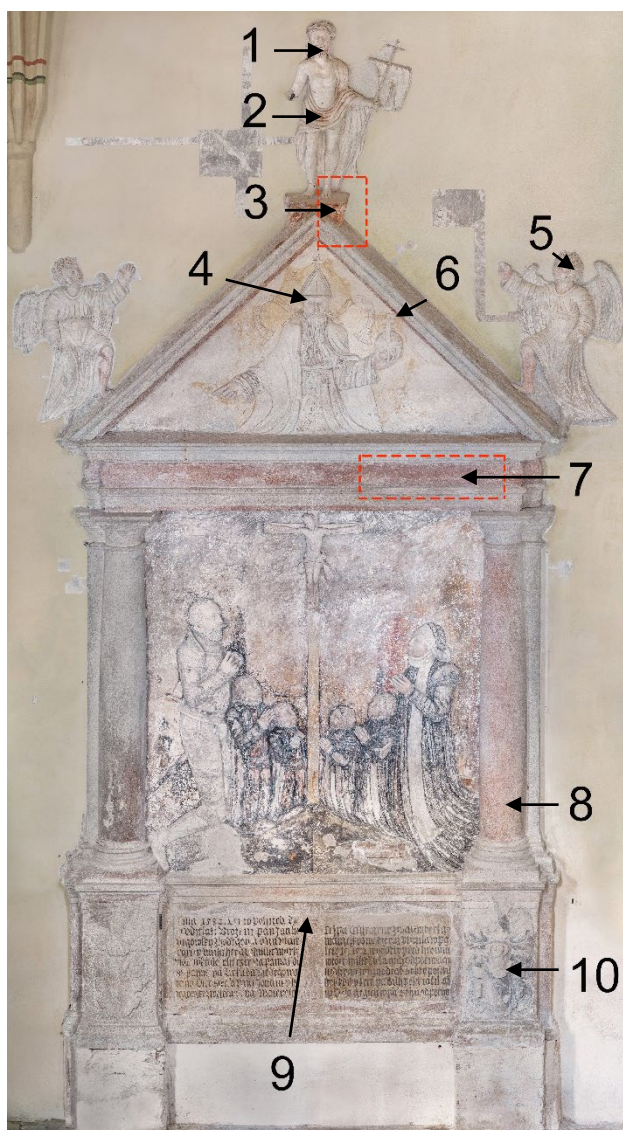
Zkoušky míry práškovatění a vodorozpustnosti byly zásadním faktorem pro výběr dočišťovací techniky barevné vrstvy (použití suchých, či mokřích metod), dále při zvolení míry fixáže a následné kontroly účinnosti konsolidačního prostředku.

⁷² Zemité pigmenty (hlinkové, železité) mají vysoký měrný povrch, který v kombinaci s nedostatkem pojiva v barevné vrstvě vedou k následnému poškození – práškovatění. Čím větší měrný povrch, tím je zapotřebí větší množství pojiva.

Protože míra práškovatění barevné vrstvy byla v různých částech epitafu rozdílná, bylo poškození rozděleno do tří základních stupňů: mírné, střední a silné, které jsou detailně specifikovány níže v tabulce č. 5.

Míra práškovatění a vodorozpustnosti barevné vrstvy	
mírná	sprašuje se při vyvinutí většího tlaku, mírně vodorozpustná bez využití tlaku
střední	sprašuje se bez vyvinutí tlaku, ale při delším lehkém působení, středně vodorozpustná bez zvýšení tlaku (při lehkém dotyku)
silná	sprašuje se bez vyvinutí tlaku, i fouknutím, silně vodorozpustná bez využití nátlaku

Tab. 5.: Rozdělení míry poškození.

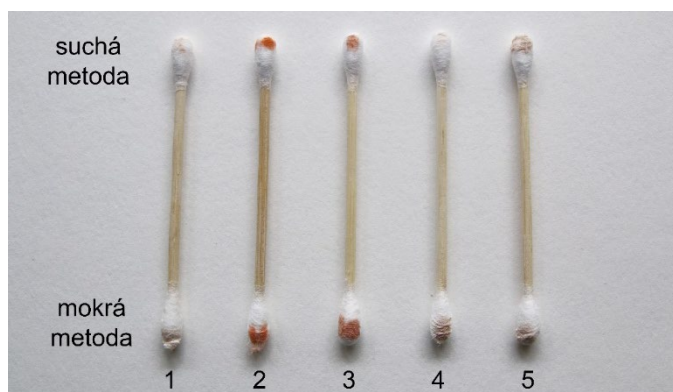
Obr. 10: Číselné označení zkoušek míry zpráškovatění a vodorozpustnosti. Červeně označené lokalizace zkoušek povrchové konsolidace.

Vyhodnocení zkoušky míry práškovatění a vodorozpustnosti barevné vrstvy

Míra zpráškovatění a vodorozpustnosti barevné vrstvy na štukových prvcích je v různých částech epitafru velmi rozdílná. Největší poškození bylo pozorováno zejména v oblasti použití červených pigmentů v barevné vrstvě, konkrétně na plášti Vítězného Krista a pod ním umístěným červeným podstavcem s imitací mramorování. Střední míra práškovatění byla zaznamenána pouze u světle červené barevnosti očí Boha Otce. V ostatních partiích bylo toto poškození pouze mírné, a proto vzhledem k intervenci restaurátorského zásahu nebude v těchto oblastech povrchová konsolidace barevné vrstvy provedena. V centrální části epitafru, kde je vyobrazena rodina Jana Hodějovského, práškovatění zaznamenáno nebylo (patrně dáno použitím odlišné technologie výstavby polychromie), proto bude přistoupeno pouze k lokální a zároveň k rozdílné míře fixáže barevné vrstvy v jednotlivých částech epitafru.

Číslo	Štuk – lokalizace zkoušky	Popis barevné vrstvy	Míra práškovatění
1	vousy Vítězného Ježíše Krista	hnědá barevná vrstva	mírná
2	plášť Vítězného Ježíše Krista	světle červená	silná
3	podstavec pod Ježíšem Kristem	červená s tmavě červeným žilkováním (mramorování)	silná
4	oči Boha Otce v tympanonu	světle červená bar. v.	střední
5	tvář pravého anděla	Inkarnát – sv. růžová/okrová bar. vrstva	mírná

Tab. 6.: Zkoušky práškovatění barevné vrstvy na štuku.

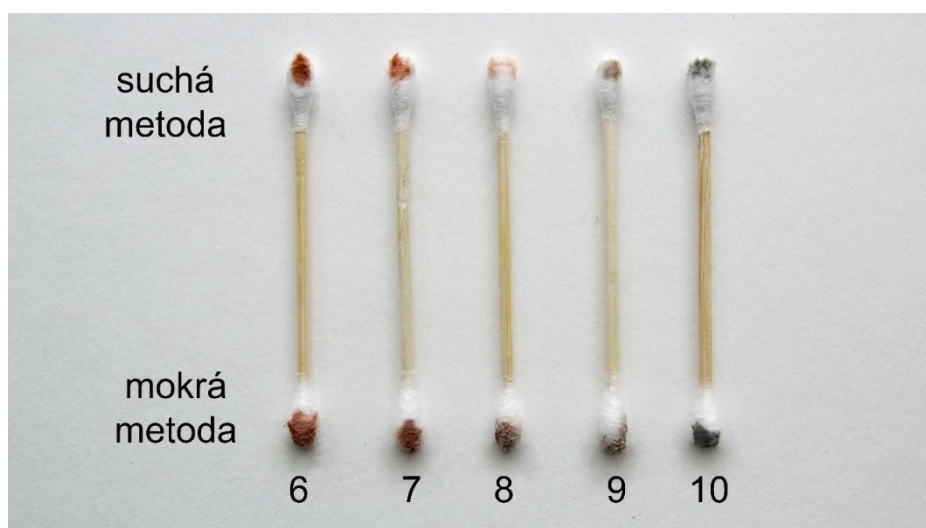

Obr. 11: Zkoušky míry práškovatění a vodorozpustnosti barevné vrstvy na štukových částech pomocí stěru vatovými tyčkami.

Zkoušky taktéž prokázaly, vyjma jedné lokality, silné zpráškovatění červené a černé barevné vrstvy na všech polychromovaných částech žulových prvků. Pojivo barevné vrstvy na povrchu žuly je natolik degradované, že bude muset být povrchově konsolidováno v celé ploše alespoň v minimální možné míře.

	Žula – lokalizace zkoušky	Popis barevné vrstvy	Míra poškození
6	vnitřní strana tympanonu	červená povrchová úprava s tm. čer. mramorováním	silné
7	pravá část římsy mezi centrální a horní části epitafu	červená	silné
8	spodní část pravého sloupu	červená	střední ⁷³
9	nápisová deska ve spodní části epitafu	červeno-hnědá	silné
10	Erb Rosiny z Vartemberka (vpravo)	černá	silné

Tab. 7: Zkoušky práškovatění barevné vrstvy na žule.

Obr. 12: Zkoušky míry práškovatění a vodorozpustnosti barevné vrstvy na štukových částech pomocí stěru vatovými tyčkami.

⁷³ Střední míra poškození může být v tomto případě způsobena špatným stavem dochování barevné vrstvy, respektive barevná vrstva se zde nedochovala v takové míře, aby mohla být míra práškovatění správně posouzena.

3.2.2.3 Zkoušky povrchové konsolidace barevné vrstvy na štukových částech

Jak již bylo zmíněno výše, míra práškovatění je v různých částech epitafru rozdílná. Nejvíce degradovaná barevná vrstva se nacházela na červeném plášti Vítězného Krista, dále pak na soklu pod ním s červenou barevnou vrstvou imitující mramorování. V obou případech bylo pojivo barevné vrstvy na vápenné bázi s příměsí organických složek (kasein, kliš). Aby mohlo být přistoupeno k dalším krokům restaurátorského zásahu (injektáž, tmelení) je zapotřebí degradované části zafixovat tak, aby zde nedocházelo k poškození barevné vrstvy.

Vzhledem k pojivu barevné vrstvy a klimatickými podmínkám v interiéru kostela bylo přistoupeno ke zkouškám povrchové konsolidace níže uvedenými produkty, které byly testovány *in situ* na soklovém podstavci Vítězného Krista (červeně vyznačeno na obr. 13).

Prvním testovaným prostředkem byla alkoholová vápenná suspenze *CaLoSil IP25* v koncentraci 10 g/l, u které však, jak již bylo zmíněno výše, vyvstává riziko vzniku bílého zákalu, který je zde oproti předchozí strukturální konsolidaci, nežádoucí. Při náznaku vzniku bílého zákalu je možné jej redukovat následným vlhčením, ale ne však zcela odstranit. Doporučená koncentrace a počet cyklů pro povrchovou konsolidaci barevné vrstvy pomocí vápenné suspenze je 3–6 cyklů při koncentraci 5–10 g/l $\text{Ca}(\text{OH})_2$ na jeden litr rozpouštědla,⁷⁴ avšak užití této koncentrace je velmi individuální a proto je zapotřebí provedení zkoušek přímo na degradovaném materiálu.

Dalšími v restaurátorské praxi hojně využívanými prostředky k povrchové konsolidaci barevných vrstev jsou akrylátové disperze, které na degradovaném povrchu vytvářejí homogenní bezbarvý film, avšak v důsledku síťování makromolekul se stávají hůře odstranitelnými. Prostředkem zvoleným ke zkouškám byla akrylátová disperze *LASCAUX Medium for consolidation*, která má oproti ostatním produktům menší velikost částic, a tak umožňuje lepší penetraci do hladce upravených povrchů. Akrylátová disperze byla aplikována v koncentraci 2 % (hm.) formou postřiku (koncentrace byla zvolena na základě zkoušek z předchozích restaurátorských zásahů, kde vykazovala na hladce kletovaném povrchu s degradovaným pojivem barevné vrstvy uspokojivé výsledky.)⁷⁵

⁷⁴ VOJTĚCHOVSKÝ, Jan. *Povrchová konsolidace nástěnných maleb pomocí vápeno-alkoholových suspenzí a jejich směsí s estery kyseliny křemičité*. Disertační práce ČVUT, Praha, 2017, s. 235.

⁷⁵ ČIVRNÁ, Romana, GRANČÁK, Marián a Anna TOMANOVÁ. *Restaurování iluzivní nástěnné malby oltářní architektury v presbytáři kaple sv. Františka Xaverského v Dolním Přímu*. Dokumentace restaurátorského průzkumu a zásahu. UPa, FR, ARNMS, ved. práce MgA. Barbora Vařejková, Litomyšl, 2018, s.29.

3.2.2.4 Zkoušky povrchové konsolidace barevné vrstvy na žulových prvcích

Míra práškovatění polychromie na žulových prvcích v oblastech testování byla příliš vysoká a kvůli vodorozpuštění barevné vrstvy snadno odstranitelná vodou. Lze předpokládat, že v průběhu času v interiéru kostela s takto vysokou relativní vzdušnou vlhkostí by i nadále mohlo docházet k degradaci polychromie, ne-li k její úplné ztrátě. K fixáži barevné vrstvy bylo přistoupeno taktéž z důvodu realizace dalších kroků restaurátorského zásahu, například dočištění od usazených prachových částic pomocí čistících štětců či hub a následné provedení barevné retuše.

Konsolidační prostředky byly vybírány s ohledem na materiálovou podstatu zpevňovaného materiálu, jehož podklad tvoří žula, na které je barevná vrstva s pojivem na vápenné bázi s příměsí organických složek (kasein, kliš). Prvním testovaným prostředkem je organokřemičitan *KSE 100 HV*, o kterém je pojednáno výše; dále jeho směs s vápennou suspenzí *CaLoSil IP25*. Směs byla zvolena na základě výsledků disertační práce J. Vojtěchovského,⁷⁶ kde směs těchto dvou prostředků dosáhla lepšího účinku, co se týče míry zpevnění, než oddělená postupná aplikace, při které může docházet k vizuálním změnám (tmavnutí, bílé zákal). Vzhledem k materiálové podstatě degradované barevné vrstvy by bylo optimální použití konsolidantu též na bázi hydroxidu vápenatého. Avšak aplikace samotné vápenné suspenze je vzhledem k nízké nasákavosti žulového podkladu velmi rizikové, neboť by mohlo dojít ke vzniku bílých zákalů. Zároveň z obav nedostatečného zpevnění barevné vrstvy a potřeby mnoha cyklů aplikace, které by mimo jiné taktéž podpořily tvorbu zákalu, byla pro zkoušky zvolena právě směs vápenné suspenze *CaLoSil IP25* naředěné na koncentraci 10 g/l isopropanolem ve směsi 1:1 s organokřemičitanem *KSE 100 HV*, který je vhodným konsolidantem zejména pro kamenné objekty. Postupná aplikace těchto dvou prostředků umožňuje mnohem hlubší penetraci do zpevňovaného materiálu, avšak v tomto případě je podklad téměř nenasákavý, a proto k této vlastnosti nemusí být přihlíženo a lze tak potřebného výsledku dosáhnout právě výše zmíněnou směsí.

Následujícím testovaným produktem byl éter celulózy *Klucel® E* (výrobce: Kremer Pigmente), který umožňuje penetraci do málo porézních struktur zpevňovaného materiálu.

⁷⁶ VOJTĚCHOVSKÝ, Jan. *Povrchová konsolidace nástěnných maleb pomocí vápenno-alkoholových suspenzí a jejich směsí s estery kyseliny křemičité*. Disertační práce ČVUT, Praha, 2017, s.235.

Výhodou použití *Klucelu*[®] *E* oproti ostatním produktům je vysoká stabilita a dobrá adheze k podkladu a taktéž dobře odolává mikrobiologickému napadení. Vzhledem ke svým vlastnostem a zejména vysoké stabilitě byl aplikován během realizace povrchové konsolidace malby v kapli sv. Isidora v Křenově, čemuž se podrobněji věnuje již několikrát zmiňovaná disertační práce J. Vojtěchovského, ve které však autor konstatuje, že prostředek *Klucel E* nesplňoval požadavek na vysoce stabilní materiál v podmínkách vysoké vzdušné vlhkosti. Přesto, že byla na konci restaurátorských prací konsolidace tímto prostředkem dostatečná, po roce malba jevila opět známky práškovatění.⁷⁷ Tento poznatek je pro tuto práci velkým přínosem a bude k němu přihlíženo během vybírání finálního fixážního prostředku.

Po konzultaci s vedoucí restaurátorských prací restaurování epitaфу byla zvolena 2% (hm.) koncentrace prostředku *Klucel*[®] *E* aplikovaným formou postřiku. Koncentrace byla zvolena tak, aby byla možná aplikace pomocí jemného rozprašovače.

Posledními testovanými konsolidanty byla akrylátová disperze *LASCAUX Medium for consolidation*, o které je pojednáno výše.

Zkoušky byly provedeny na červené polychromii v pravé části dělicí římsy mezi středovou a horní partií epitaфу (viz obr. 15). Prostředky byly aplikovány formou postřikovače produkující jemný aerosol zpočátku pouze v jednom cyklu. Po potřebném časovém odstupu, jež je podstatný pro správnou funkci zpevňovače, bylo možné dle potřeby přistoupit i k aplikaci dalších cyklů, do té doby, než byl záměr povrchové konsolidace naplněn.

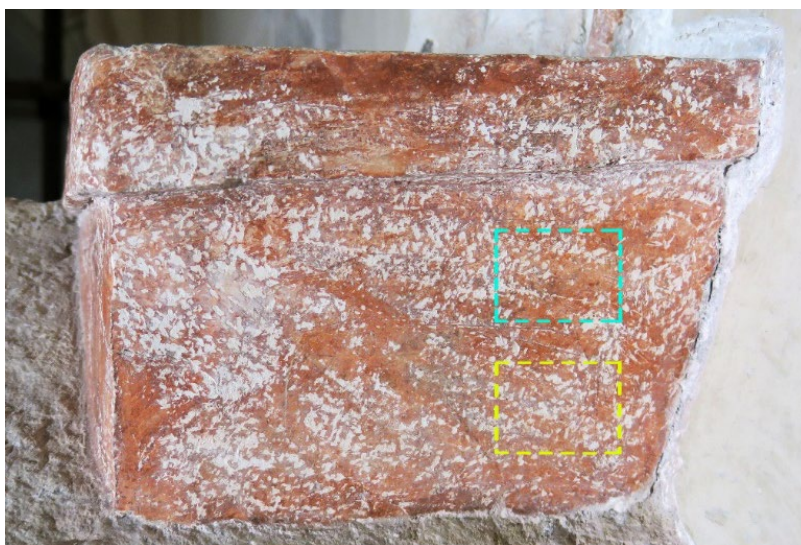
3.2.2.5 Vyhodnocení zkoušek povrchové konsolidace barevné vrstvy

K povrchové konsolidaci barevné vrstvy na štku byly testovány v oblasti červeného štukového podstavce materiály vápenná suspenze *CaLoSil IP25* v koncentraci 10 g/l a 2 % vodná akrylátová disperze *LASCAUX Medium for consolidation* ve třech cyklech formou postřiku pomocí jemného rozprašovače.

Oba testované prostředky vykazovaly velmi dobré výsledky. Po aplikaci prvního cyklu nebyly pozorovány žádné vizuální změny původní barevnosti, avšak povrchová konsolidace barevné vrstvy byla v obou případech hodnocena jako nedostatečná, proto bylo

⁷⁷ VOJTĚCHOVSKÝ, Jan. *Povrchová konsolidace nástěnných maleb pomocí vápenno-alkoholových suspenzí a jejich směsí s estery kyseliny křemičité*. Disertační práce ČVUT, Praha, 2017, s. 221.

přístupeno k aplikaci druhého cyklu. Výsledky druhého cyklu byly též nedostatečné, barevná vrstva již nejevila známky práškovatění, ale přesto byla i nadále vodorozpustná, a to bylo vzhledem k následujícímu postupu restaurátorských prací nežádoucí. Přesto, že při použití vápenné suspenze existuje riziko vzniku bílých zákalů, zde po aplikaci druhého cyklu se tento jev neprojevil (pravděpodobně vznik zákalů mohla omezit i vysoká relativní vzdušná vlhkost, která byla v době aplikace mezi 80–90 %) a proto bylo u prostředku *CaLoSil IP25* v koncentraci 10 g/l přístupeno k aplikaci třetího cyklu, díky kterému se již podařilo dosáhnout potřebného účinku.

Obr. 13: Lokalizace testovních materiálů. Žlutá: *CaLoSil IP25* (naředěný na 10 g/l izopropylalkoholem), zelená: *LASCAUX Medium for Consolidation*. Stav po aplikaci druhého cyklu beze změny barevnosti a bez vzniku nežádoucích lesků.

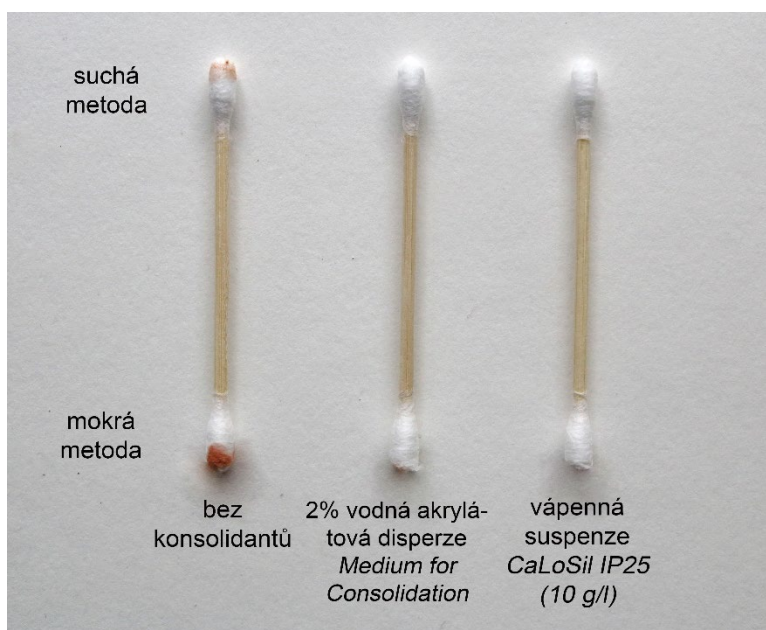
Konsolidant	Koncentrace	Účinek		
		1. cyklus	2. cyklus	3. cyklus
<i>CaLoSil IP25</i> 	10 g/l	Lepší účinek než u <i>Medium for consolidation</i> , vodorozpustnost beze změny	Barevná vrstva se nesprašuje, ale lze ji odmyt vodu	Barevná vrs. se nesprašuje, nelze ji odmyt
<i>LASCAUX Medium for consolidation</i> 	2 % (obj.)	Mírný účinek pouze na práškovatění, vodorozpustnost beze změny	Stejně jako u <i>CaLoSil IP25</i>	Barevná vrs. se nesprašuje, lze ji odmyt za pomoci tlaku

Tab. 8: Aplikace a účinek konsolidačních prostředků na štukovém soklu pod Vítězných Ježíšem Kristem. Vybraný prostředek pro fixáž štukových prvků je označena světle oranžovou barvou.

Konsolidační prostředek na bázi vápenné suspenze byl z hlediska zachování původní struktury zpevňovaného materiálu přijatelnější než vodná akrylátová disperze, jejíž cyklické nanášení by mohlo způsobit přezpevnění a uzavření pórovitého systému štukové hmoty a tím způsobit povrchové napětí, které by vedlo k mnohem závažnějšímu poškození (např. krakelování).

K povrchové konsolidaci barevné vrstvy na žulové architektuře byly testovány prostředky organokřemičitan *KSE 100 HV*, směs organokřemičitanu *KSE 100 HV* s vápennou suspenzí *CaLoSiL IP25* v obj. poměru 1:1, 2 % vodná akrylátová disperze *LASCAUX Medium for Consolidation* a 2 % roztok hydroxypropylcelulozy *Klucel®E*.

Všechny zmíněné prostředky byly aplikovány ve dvou cyklech v rozmezí zhruba třech týdnů. U konsolidantů na bázi vodné akrylátové disperze a éteru celulózy nebylo ani po aplikaci dvou cyklů dosaženo požadovaného výsledku, a proto fixáž těmito prostředky byla nevyhovující.

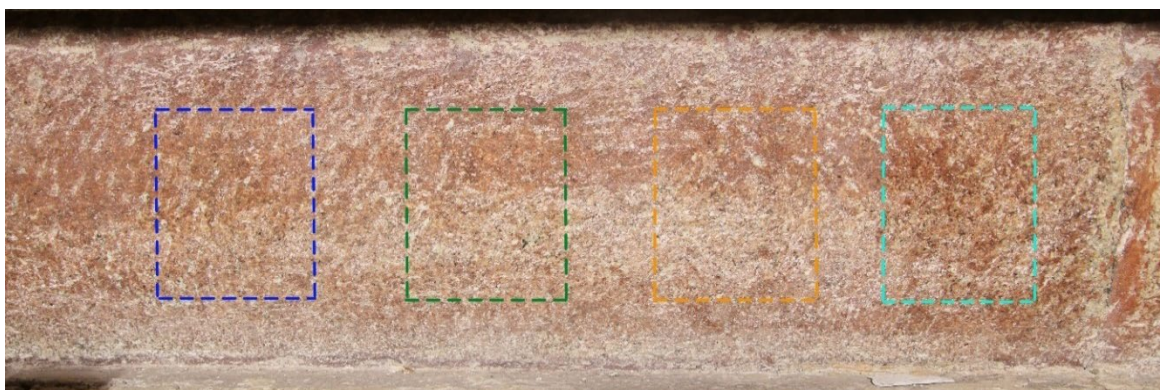
Obr. 14: Kontrola míry povrchové konsolidace druhého cyklu aplikace konsolidačních prostředků pomocí stěru suchou (nahore) a mokrou (dole) vatovou tyčinkou.

Vlevo: práškovatění a vororozpustnost původní barevné vrstvy bez použití konsolidačních prostředků

uprostřed: aplikace 2% vodné akrylátové disperze *LASCAUX Medium for Consolidation*

vpravo: vápenná suspenze *CaLoSiL IP25* (naředěna na 10 g/l izopropylalkoholem).

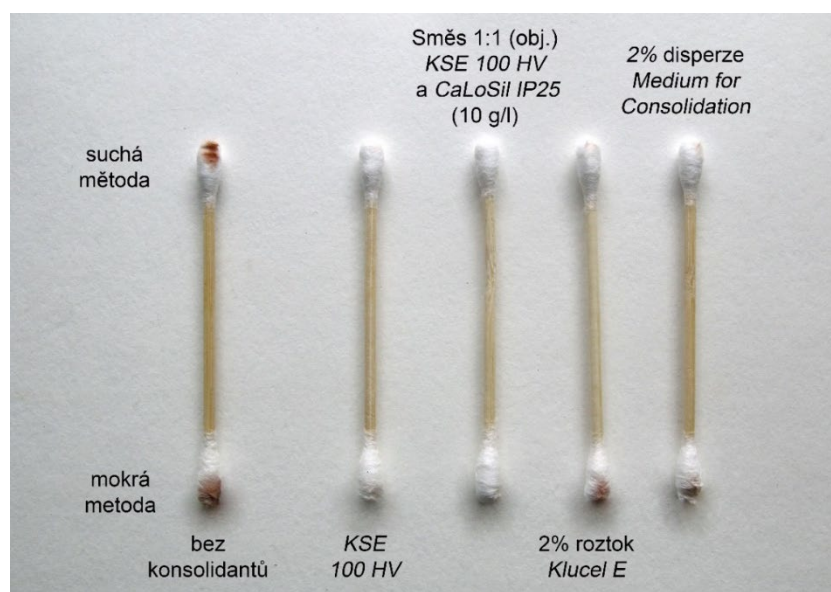
Dostatečná míra povrchové konsolidace barevné vrstvy byla dosažena pouze u dvou testovaných prostředků, organokřemičitanu *KSE 100 HV* a jeho směsi s vápennou suspenzí *CaLoSil IP25*. Vzhledem k materiálové podstatě zpevňované barevné vrstvy, jejíž pojivo je na vápenné bázi, bylo optimální zvolit prostředek taktéž na bázi degradovaného pojiva. Při použití samotného organokřemičitanu by mohlo dojít k tzv. přezpevnění, jehož důsledkem by mohl být vznik nežádoucího velmi křehkého filmu na povrchu barevné vrstvy. Při aplikaci směsi vápenné suspenze s organokřemičitanem je riziko přezpevnění značně omezeno, a proto její použití nevykazuje žádné riziko, které by ohrožovalo barevnou vrstvu, či hlinitokřemičitý žulový podklad, jenž obsahuje částice SiO_2 , které korelují s použitím prostředku na bázi esterů kyseliny křemičité. Po aplikaci konsolidantů nedocházelo k vizuální změně původní barevnosti díla, ani ke vzniku nežádoucích lesků.

Obr. 15: Lokalizace zkoušek povrchové konsolidace barevné vrstvy, pravá část římsy nad středovým výjevem (zleva: *KSE 100 HV*, směs *CaLoSil IP10* a *KSE 100 HV* v obj. poměru 1:1, *Klucel E*, *LASCAUX Medium for consolidation*).

Konsolidant	Koncentrace	Účinek	
		1. cyklus	2. cyklus
<i>KSE 100 HV</i> -----	100 g gelu na 1l zpevňovače	Barevná vrstva se mírně sprašuje, méně vodorozpustná	Barevná vrstva se nesprašuje, nadále není vodorozpustná
Směs <i>CaLoSil IP25</i> + <i>KSE 100 HV</i> (1:1)	10 g/l naředěno izopropanolem obj. poměru 2:3	Barevná vrstva se lehce sprašuje (méně než u <i>KSE 100 HV</i>), mírně vodorozpustná	Barevná vrstva se nesprašuje, nadále není vodorozpustná
<i>Klucel®E</i> -----	2 % (hm.)	Téměř bez účinku (stejná míra práškovatění a vodorozpustnosti)	Barevná vrstva se nesprašuje, ale zůstává nadále vodorozpustná (více než u disperze)
<i>LASCAUX Medium for consolidation</i> -----	2 % (obj.)	Téměř bez účinku (stejná míra práškovatění a vodorozpustnosti)	Barevná vrstva se nesprašuje, ale zůstává vodorozpustná i při malém vyvinutí tlaku

Tab. 9: Aplikace a účinek konsolidačních prostředků na žulové římse s červenou polychromií. Vybraný prostředek pro fixáž žulových prvků je označen světle oranžovou barvou.

Obr. 16: Kontrola míry povrchové konsolidace druhého cyklu aplikace konsolidačních prostředků pomocí stěru suchou (nahore) a mokrou (dole) vatovou tyčinkou.

3.3 Zkoušky injektážních prostředků⁷⁸

Cíl zkoušek směřoval k výběru nejvhodnějšího prostředku k vyplnění prasklin a dutin vyskytujících se mezi štukovými vrstvami, či mezi hmotou šuku a zdívem. V rámci zkoušek bylo testováno osm komerčně dostupných materiálů (*LEDAN TA1, TB1 a TC1, CalXnova, CaloXiL Classic, CaloXiL Extra fine, PLM – A a Vapo Injekt*), jež byly vybrány na základě svých vlastností, technických listů a zkušeností z restaurátorské praxe. Tyto produkty byly podrobeny vstupnímu sklíčkovému testu, na základě kterého byly z důvodu nežádoucích vlastností (vznik prasklin a krakeláže po vytuhnutí) vyřazeny produkty *CaloXiL Extra fine, LEDAN TB1 a Vapo Injekt*. Zbýlých pět přípravků bylo následně testováno prostřednictvím sklíčkového a nálevkového testu a testu zatékavosti pomocí odměrných válců, přičemž byla pozorována jejich roztékavost, tekutost, přilnavost k povrchu a jejich smršťování při tuhnutí.

Z výsledků laboratorních testů vyplývají tři nejvhodnější injektážní směsi a to *PLM-A, CalXnova a CaloXiL Classic*, které mohly být odzkoušeny in situ konkrétně na pahorku pod rodinou Jana Hodějovského v centrálním výjevu epitafu. Během těchto zkoušek byla zjištěna nedostatečná tekutost injektážních směsí, a aby byla možná jejich aplikace, musela být směs dostatečně naředěna pomocí vody. Pouze u prostředku *PLM-A*, u kterého výrobce v technickém listu uvádí, že je možné přidat až 80 % (hm.) vody, bylo možné dosáhnout optimální tekutosti. U produktů *CalXnova a CaloXiL Classic* je ředění značně omezeno, a proto aplikace těchto injektážních směsí nebyla v mnohých případech vhodná.

Po vyhodnocení všech zkoušek byl za nejvhodnější injektážní směs zvolen prostředek *PLM-A*, který byl dále smíchán s mramorovou moučkou o obj. d. 4,5:1 a poté byla sypká směs naředěna demineralizovanou vodou dle potřeby, avšak nejvyšší doporučený poměr vzhledem k hustotě byl do obj. d. 4,5:3:1 (*PLM-A : H₂O : mramorová moučka*).

⁷⁸ BURKHADTOVÁ, Stella. *Zkoušky injektáže*. UPa, FR, Ateliér restaurování kamene, nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

3.4 Navrhovaná opatření k redukci vlivům vodorozpustných solí

V rámci provedených průzkumů (analýza odebraných vzorků a studium klimatu interiéru kostela) byla zjištěna přítomnost vodorozpustných solí zapříčiněná vlivem dlouhodobého působení vztlínající vlhkosti. Poškození způsobené migrací solí se projevuje nejen ve spodní části centrálního výjevu epitafru, ale i v jeho těsném okolí. Znamky nadměrného zavlhčení objektu též lze pozorovat na kamenné podlaze a zdivu interiéru kostela (cca do výšky 2 m). Problémy se zavlhčením byly již řešeny v rámci předchozích zásahů na objektu, kdy byl proveden systém odvětrávání zdiva a použití sanačních omítek,⁷⁹ avšak tato opatření jsou pro zajištění dlouhé životnosti památky prozatím nedostatečná. Vzhledem k těmto okolnostem byla vypracována navrhovaná opatření k redukci projevů vodorozpustných solí a vlhkosti.

Z vodorozpustných solí se v interiéru kostela vyskytují nejčastěji v podobě mokřých skvrn dusičnany, jejichž výskyt může souviset s přítomností pohřebního místa nacházejícího se přímo v místech pod epitafrum. Z dalších solí, jež přispěly k poškození epitafru, byla prokázána přítomnost síranů pocházející patrně z druhotných sádrových doplňků. Z těchto důvodů byla navržena dvě možná opatření, jež by dopad působení vodorozpustných solí a vlhkosti redukovaly. Jako první byla zvažována metoda odsolování, která byla vzhledem k dlouhodobému zavlhčení objektu a migraci solí z okolí epitafru shledána jako nevhodná. Účinnost této metody by navíc byla krátkodobá s rizikem způsobení další degradace původního materiálu. Aby bylo možné trvale snížit koncentraci přítomných vodorozpustných solí, byl by vyžadován finančně a časově náročný stavební zásah, jenž by izoloval epitafr od zdroje vlhkosti.

Vhodnější se jevila metoda stabilizace klimatu pomocí temperování epitafru, které redukuje hydratační a rekrystalizační cykly vodorozpustných solí během rizikových zimních a jarních měsíců (více v kapitole 2.2.8 Mikroklimatický průzkum). Více detailů ohledně této

⁷⁹ *Postupná regenerace kostela sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci: Osušení základového zdiva. Stavební huť Slavonice (projektant). Průvodní zpráva. Nepublikovaný dokument. 7 s. Slavonice [2009]. Uloženo: archiv SH Slavonice.; CHADIM, Daniel. Kostel sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci: Restaurátorský průzkum omítek a nátěrů v interiéru kostela. Nepublikovaný dokument. 44 s. Slavonice, 2013. Uloženo: archiv NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích.*

problematiky lze nalézt v nepublikovaném dokumentu vzniklém v rámci zkoušek odsolování, jejichž autorkou je taktéž diplomantka Radka Zůfalá.⁸⁰

3.5 Zkoušky plastických retuší

Za nejrozsáhlejší poškození na epitafu je považována ztráta originální hmoty štuky, která způsobovala řadu defektů zejména v podstatných partiích postav. Cílem zkoušek je nalézt optimální metodu rekonstrukčního doplnění chybějících částí se záměrem jejich odlišitelnosti od originálu. Během zkoušek byly hodnoceny vlastnosti plastického doplňku jako jsou pevnost, kompatibilita s originálem, vizuální a modelační vlastnosti a další.

Složení a objemový poměr pojiva a plniva renesančních štukových vrstev byl určen na základě chemicko-technologické analýzy, díky které mohlo být přistoupeno k testování různých poměrů a složení tmelících směsí. Jádrové a modelační směsi byly nanášeny v podobě klínků na omítkový panel a následně byla pozorována doba zrání, praskání a povrchové úpravy pro odlišení doplňků od originálu. Navrhovanými metodami pro odlišení plastických doplňků byly např. vizuální odlišení plniva, použití 1 % zinkové běloby do maltoviny, povrchová úprava vápennou kaší s 1 % zinkovou bělobou a probarvenost modelační vrstvy.

Ze zkoušek plastických retuší vyplývá, že doplňky budou odlišitelné díky použitému pojivu, jež bude oproti originálu tvořeno z bílého vzdušného vápna z lokality Mokrá (páleno a hašeno ve Slavonicích roku 2019). Dále bylo stanoveno optimální složení a poměr jádrové a modelační vrstvy. Pro jádrovou vrstvu byl určen nejvhodnější (obj.) poměr 1,5:1 (plnivo : pojivo), kdy plnivem byl kopaný písek z lokality Střeleč s průměrem zrna do 2,5 mm. Nejvhodnější poměr modelační vrstvy byl stanoven 1:1,5 (plnivo : pojivo) (obj. d.) s mramorovou drtí Carrara jako plnivem (frakce zrna v rozmezí 0,2 - 0,6 mm). Průběh zkoušek, objasnění zvolených metod a detaily výsledků jsou zaznamenány v nepublikovaném dokumentu vzniklém v rámci diplomové práce Kateřiny Šibravové.⁸¹

⁸⁰ ZŮFALÁ, Radka. *Navrhovaná opatření k redukci projevů vodorozpustných solí a vlhkosti*. UPa, FR, Ateliér restaurování kamene, nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

⁸¹ ŠIBRAVOVÁ, Kateřina. *Zkoušky plastické retuše*. UPa, FR, Ateliér restaurování kamene, nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

3.6 Zkoušky barevných retuší

V rámci restaurátorského zásahu bylo přistoupeno k provedení barevných retuší jak na plastických doplňcích, tak v místech ztráty barevné vrstvy originálu. Z tohoto důvodu bylo nezbytné provést zkoušky barevných retuší, jež měly stanovit nejvhodnější techniku, intenzitu a odlišitelnost zásahu od originální barevné vrstvy. Zkouškám barevných retuší včetně rozsáhlé rešerše testovaných materiálů se detailně věnoval Marián Grančák v rámci své diplomové práce.⁸²

Pojiva pigmentů byla vybírána na základě jejich vlastností zejména reverzibility, stability ve vlhkém prostředí a vizuálních vlastností vzniklého filmu. Z běžně používaných materiálů při restaurování nástěnných maleb byly testovány polysacharidy (arabská guma, funori, étery celulózy – *Klucel E*), proteiny (vyzina), vodorozpustné akrylátové disperze (*LASCAUX Medium for Consolidation*). Tato pojiva byla použita v 1 % (hm.) koncentraci s destilovanou vodou, vyjma akrylátové disperze *LASCAUX Medium for Consolidation*, u které byla zvolena 0,5 % (hm.) koncentrace.

Z výsledků provedených zkoušek byl vyhodnocen 1 % (hm.) roztok arabské gumy jako nejvhodnější pojivo barevných retuší. Díky koncepci restaurátorského zásahu, v které bylo navrženo celistvé působení díla, bylo odstoupeno od použití odlišného typu retuše. Odlišitelnost barevných retuší bude provedena modifikováním zvoleného pojiva pomocí přidání 1 % zinkové běloby, která je charakteristická svou světle žlutou luminiscencí, a tím je rozpoznatelná pouze při nasvícení UV zářením. Během denního světla však tento zásah viditelný nebude, a tudíž nedojde k narušení estetické prezentace díla. Z tohoto důvodu byla též zvolena lokální až nápodobivá retuš nanášená pomocí lazurních nátěrů v nižší intenzitě, než je původní barevnost díla.

⁸² GRANČÁK, Marián. *Reštaurovanie časti epitafru rodiny Hodějovských z Hodějova v kostole Narodenia sv. Jana Křtitele v Českom Rudolci; Technologická kópia polychrómie na stukovej časti epitafru*. Diplomová práce, UPa, FR, Ateliér restaurování nástěnné malby a sgrafita, vedoucí práce: MgA. Lucie Bartůňková, Ph.D. Litomyšl, 2021.

4 Návrh restaurátorského zákroku

4.1 Návrh koncepce restaurování

Restaurátorský zásah byl navržen dle koncepce restaurování, která byla stanovena v restaurátorském záměru⁸³ a následně schválena závazným stanoviskem (viz textová příloha). Navrženou koncepci rozšířily výsledky uměleckohistorického, restaurátorského a chemicko-technologického průzkumu; dále byly respektovány výsledky zkoušek materiálů a postupů jejich aplikace. Koncepce restaurátorského zásahu prošla během prací průběžnou konzultací se zástupci Národního památkového ústavu, s vlastníkem památky a s vedoucím restaurátorských prací.

Již v předchozích restaurátorských průzkumech je uváděna jedinečnost renesančního díla, které bylo téměř od svého vzniku zakonzervováno vrstvami sekundárních nánosů, díky nimž je památka dochována ve své autentické podobě. Rozhodnutí dospělo k odstranění všech druhotných vrstev bez jakékoliv hodnotné malby a taktéž k odstranění všech nevyhovujících druhotných doplňků.

Dále po očištění díla nastala diskuse k řešení následujícího postupu restaurátorských prací. Navrhován byl i čistě konzervativní přístup, ale vzhledem k umístění památky v upraveném sakrálním prostoru, jej nelze akceptovat. Konzervativní přístup se ale uplatnil pouze u vlasové části hlavy Vítězného Krista, kde byly druhotné vrstvy pouze redukovány. Hmota štku temene hlavy a trnové koruny, byla očištěna tak, aby nedošlo k poškození těchto částí a nadále pouze konzervována. V ostatních částech epitafu se již přistoupilo k doplnění chybějících partií, k nimž se podařilo dohledat příslušné věrohodné analogie. Nové doplňky musí splňovat požadavky týkající se použitého materiálu, který bude svými vlastnostmi odpovídat původní hmotě, ale zároveň však musí být odlišitelný. Jelikož cílem restaurátorského zásahu je scelení a čitelnost prezentovaného renesančního povrchu, bylo přistoupeno k barevnému sjednocení lokální akvarelovou retuší v nižší intenzitě, než je okolní tón originálu. Podmínkou plastických a barevných retuší je jejich reverzibilita a odlišitelnost od materiálů renesančního díla. Míra doplňků a retuší bude dále konzultována během kontrolních dnů v průběhu restaurátorského zásahu.

⁸³ ČIVRNÁ, Romana a Radka ZŮFALÁ. *Rozšířený sondážní průzkum a restaurátorský záměr, Epitaf Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument, 2019, s.9.

4.2 Návrh postupu restaurátorských prací

Na základě stanovené koncepce a vyhodnocení provedených průzkumů byl navržen následující postup restaurátorských prací. Materiály pro níže uvedené kroky byly zvoleny na základě předem provedených zkoušek buď v laboratorních podmínkách, nebo na restaurovaném díle.

- 1. Zkoušky materiálů a aplikovaných postupů.**
- 2. Šetrné odstranění sekundárních vrstev včetně nevhodných doplňků a dočištění povrchu od reziduí.** K mechanickému snímání budou použita restaurátorská kladívka, špachtle, skalpely, či speciální přístroje např. pneumatické mikrovibrační pero, ultrazvukový skalpel. K naměkčení ztvrdlého povrchu lze využít zábalů z buničiny a demineralizované vody. Dočištění povrchu je možné suchou metodou pomocí polyuretanové houby a čistících štětců, či mokrou cestou pomocí destilované vody.
- 3. Strukturální a povrchová konsolidace degradovaných materiálů** za použití konsolidantů na bázi organokřemičitých prostředků (*KSE 100 HV*), případně jejich kombinace s vápennou suspenzí (*CaLoSiL IP25*); akrylátových disperzí (*LASCAUX Medium for consolidation, Dispersion K9*).
- 4. Injektáž dutin a trhlin** injektážní směsí na vápenné bázi (*PLM-A*).
- 5. Dezinfekce biologického napadení** pomocí speciálních dezinfekčních prostředků likvidující plísně (*n-Butylalkohol*).
- 6. Plastická retuš – rekonstrukce štukových a žulových částí.** Tmelící směsi na bázi vápna (pojiva) a vhodného druhu písku (plniva) s podobnými mechanickými vlastnostmi a strukturou jako originální hmota štuky. Jádrový a modelační štuk lze nanést na stávající armatury, či nově instalované, jejichž povrch musí být speciálně upraven antikoročním nátěrem (*Alkyton RAL 7001*), případně kvůli lepší adhezi opatřen adhezivními můstky (vápencová drť).
- 7. Barevná retuš** anorganickými pigmenty pojenými reverzibilním pojivem (1–2 % hm. vodný roztok arabské gumy)
- 8. Závěrečná restaurátorská dokumentace**

5 Dokumentace restaurátorského zásahu

5.1 Postup restaurátorských prací

5.1.1 Celoplošný odkryv a lokální zpevňování barevné vrstvy

Z restaurátorského průzkumu vyplývá, že se na odkrývaném renesančním díle nachází celkem dvanáct sekundárních vrstev. Svrchní vrstvy byly odstraňovány mechanicky pomocí restaurátorských kladívek a špachtlí. První druhotná přemalba (v sondážním průzkumu popsána jako vrstva č. 2) se vyznačovala vysokou adhezí k povrchu renesanční vrstvy, a tudíž bylo přistoupeno nejen k mechanickým metodám, ale i k jejich kombinaci se zvlhčením povrchu. Na štukových částech, kde druhotná vrstva vykazovala nižší adhezi k renesanční polychromii, a na žulových architektonických prvcích bylo použito pneumatické mikrovibrační pero (obr. 17) či skalpel. V případě vysoké přilnavosti druhotné vrstvy způsobené karbonatací dolomitického vápna použitého jako pojiva přítomného v obou barevných vrstvách bylo nezbytné povrch nejprve naměkčit pomocí zábalů z demineralizované vody, které byly ponechány na povrchu cca 10–15 minut (obr. 107). Po sejmutí zábalu bylo možné změkčenou vrstvu snadněji odstranit pomocí skalpelu (obr. 108), či skalpelové násady na ultrazvukovém přístroji *Split-V SP-1000* s přenosem vln *SP-9600*. Snaha kompletně odstranit veškeré druhotné vrstvy, aniž by došlo k poškození renesančního povrchu, vyžadovala precizní přístup, a proto se tento krok restaurátorského zásahu stal časově náročným, avšak zároveň velmi úspěšným.

V místech defektů, kde by mechanické namáhání povrchu mohlo způsobit poškození renesanční vrstvy, bylo nejdříve přistoupeno k zajištění ohroženého místa následujícími kroky restaurátorského zásahu: konsolidace, injektáž, obtmelení. Druhotné vrstvy v těchto místech byly zpočátku ponechány a následně, po zajištění renesanční vrstvy, odstraněny obdobným způsobem.

V horní části epitaфу na plášti postavy Vítězného Krista docházelo k šupinovitému odlupování barevné vrstvy (oblast vyznačena v grafické příloze č. 2). V průběhu odkryvu musely být uvolněné fragmenty přichycovány zpět pomocí 2% akrylátové disperze *Dispersion K9* aplikované pomocí injekční stříkačky; podinjektovaný fragment byl následně přitlačen na své původní místo pomocí vatového tamponu.

Odlišný přístup odkryvu byl zvolen u vlasů Vítězného Krista. Kompletní odstranění druhotných vrstev by trvale poškodilo Iněnou koudel, která je v tuto dobu nenávratně uchycena do nánosů sekundárních vrstev, a proto zde byly tyto nátěry pouze redukovány do takové míry, aby nedošlo k poškození původního materiálu.

Obr. 17: Pneumatiké mikrovibrační pero.

5.1.2 Zajištění štukové hmoty ochrannými přelepami

Ohrožené nesoudržné části štukové hmoty, kterým hrozilo během odkryvu odpadnutí (především na okrajích defektů), byly zajištěny přelepami z japonského papíru přichyceného 5 % (hm.) roztokem *Tylosy MH 300*.

5.1.3 Odstranění nevyhovujících druhotných tmelů

Na restaurovaném díle se nacházely dva typy druhotných vysprávek na bázi sádry, a tudíž byly svým složením i strukturou nevyhovující (viz kapitola 2.3 *Přírodovědný průzkum*). Tyto tmely byly odstraněny společně s druhotnými vrstvami pomocí restaurátorských kladívek.

5.1.4 Strukturální konsolidace štuků a povrchová lokální konsolidace barevné vrstvy

Ke strukturální konsolidaci narušené hmoty štuků bylo přistoupeno v místech, kde docházelo k její degradaci vlivem snížené koheze štukových vrstev. Konsolidant a způsob aplikace byl zvolen na základě rozsáhlých laboratorních zkoušek (viz kapitola 3.2.1 *Strukturální konsolidace štuků*), z jejichž výsledků byl určen následující postup. Poškozené místo bylo předvlhčeno roztokem technického lihu s demineralizovanou vodou v poměru 1:1 (obj.), následně byl aplikován organokřemičitan *KSE 100 HV* (naředěno z *KSE 300 HV* isopropanolem v obj. poměru 2:1). Na závěr byla zhruba po 15 minutách ve stejném množství aplikována vápenná nanosuspenze v ethanolu *CaLoSiL E25*. Všechny výše uvedené materiály byly aplikovány pomocí injekčních stříkaček.

Povrchová konsolidace barevné vrstvy byla provedena lokálně na štukových částech a celoplošně na červené a černé povrchové úpravě žulových prvků z důvodu degradace pojivové složky barevné vrstvy. Konsolidační prostředky, jejich rozsah a způsob aplikace byly vybrány na základě zkoušek provedených *in situ* na předem určených místech epitafu (viz kapitola 3.2.2 *Povrchová konsolidace barevné vrstvy*).

K lokální konsolidaci štukových částí bylo přistoupeno pouze v horní části epitafu, v místech, kde docházelo k práškovatění zejména červených pigmentů např. vousy a plášť Vítězného Krista, podstavec pod Vítězným Kristem a oči Boha Otce. Ke konsolidaci byla použita vápenná suspenze *CaLoSiL IP25* naředěná izopropylalkoholem na 10 g/l v obj. poměru 2:3 aplikovaná ve třech cyklech jemným rozprašovačem.

Barevná úprava na žulových prvcích byla poškozena silným práškovatěním a byla tak velmi citlivá na otěr. Aby mohlo být přistoupeno k dalším krokům restaurátorského zásahu (dočištění, tmelení, barevná retuš), bylo nezbytné degradovanou vrstvu povrchově konsolidovat. K celoplošné konsolidaci polychromie na žulových prvcích byla použita směs organokřemičitanu *KSE 100 HV* a vápenné suspenze *CaLoSiL IP25* (naředěno izopropylalkoholem na 10 g/l v obj. poměru 2:3) v obj. poměru 1:1 aplikovaná ve dvou cyklech formou postřiku. K naředění prostředku *CaLoSiL IP25* bylo přistoupeno z důvodu minimalizování rizika vzniku bílého zákalu na povrchu barevné vrstvy.

5.1.5 Injektáž trhlin a dutin

Lokalizace dutin byla provedena v rámci perkusního průzkumu, kdy byla mírným poklepem zjištěna místa, kde docházelo ke ztrátě adheze mezi jednotlivými vrstvami štuky, či jeho podkladem. Místa, která byla zapotřebí vyplnit injektážní směsí jsou zaznamenána v grafické příloze č. 3. Zvolený materiál byl vybrán na základě rozsáhlých laboratorních zkoušek, dále pak zkoušek *in situ*.

Injektáž dutin a trhlin byla provedena injektážní směsí na bázi hydraulického vápna *PLM-A* s mramorovou moučkou v poměru 4,5:1 (obj.), která byla následně dle potřeby ředěna demineralizovanou vodou. Z důvodu snadnějšího zatečení injektážní směsí byla dutina předvlhčena směsí demineralizované vody a lihu v obj. poměru 1:1. Následně byla injektážní směs aplikována do dutin pomocí jehel a injekčních stříkaček (obr. 142). Při injektáži horní části epitafu nedocházelo k vyboulení hmoty štuky, proto nebyla zapotřebí fixace pomocí přitlačného zařízení, tak jako u centrálního výjevu.

Injektážní směs byla též použita k vyplnění prasklin nacházejících se v postavách Boha Otce a Vítězného Krista, dále pak v místech defektů k přichycení modelačního štuky, který se vlivem nedostatečné adheze lokálně odděloval od jádrového štuky.

5.1.6 Dočištění barevné vrstvy

K dočištění renesanční polychromie mohlo být přistoupeno až po stabilizování degradovaných částí originální hmoty, což vyžadovalo předchozí kroky restaurátorského zásahu např. konsolidace štuků a barevné vrstvy a injektáž. Po odstranění všech druhotných zásahů zůstávala na povrchu štuků s renesanční polychromií a žulových prvků rezidua karbonatované vrstvy vápenného nátěru a prachových částic.

Hladký povrch štuků byl dočištěn pomocí skalpelů s výměnnými čepelkami, houby *Akapad* a čistících štětců; na závěr byl povrch omyt mikroporézní houbičkou a demineralizovanou vodou. Polychromie žulových prvků byla dočištěna pouze suchou metodou pomocí houby *Akapad* a skalpelu, avšak s velkou obezřetností, neboť i po zafixování barevné vrstvy by mohlo při vyvinutí většího tlaku dojít k jejímu poškození. Žulový povrch bez barevné úpravy byl finálně dočištěn kartáčky a čistícími štětci s demineralizovanou vodou.

5.1.7 Dezinfekce biologického napadení

V rámci chemicko-technologické analýzy odebraných vzorků byla potvrzena přítomnost biologického napadení v podobě plísní. Z tohoto důvodu bylo nezbytné plísně eliminovat a předejít jejich šíření. Vzhledem k nejasnému rozsahu napadení bylo přistoupeno k dezinfekci celého díla pomocí těkavého přípravku *n-Butylalkoholu*.

Celý epitaf byl kompletně překryt mikrotenovou fólií přichycenou ke zdi tak, aby bylo zamezeno těkání prostředku do prostoru kostela. Na horizontální římsy včetně podstavce Vítězného Krista byly umístěny otevřené nádoby s *n-Butylalkoholem*, který se vypařováním po dobu čtyř dnů postupně dostával do porézního materiálu epitafu. Dezinfekce biologického napadení byla provedena ve dvou cyklech opakujících se po cca čtyřech měsících. Po ukončení dezinfekčního procesu byl interiér kostela intenzivně větrán.

5.1.8 Ošetření kovových prvků a osazení nových armatur

V restaurovaném úseku byly původní armatury odhaleny zejména v místě největšího defektu pravé ruky Vítězného Krista; dále také v oblasti chybějících prstů Vítězného Krista a zdobných koncích kříže s praporem.

Původní výztuže byly ponechány, očištěny od korozních produktů pomocí ocelových kartáčků a opatřeny antikorozním nátěrem prostředkem *Alkyton RAL 7001*. V případě přetočené ruky Vítězného Krista musela být část původní armatury odstraněna, protože ji nebylo možné bez poškození hmoty štuku navrátit zpět do své původní pozice. Na ponechaný původní hřeb byla nastavena nová armatura z nerezového drátu o průměru 0,5 cm, která byla instalována do předem vyvrtaných lůžek a připevněna dvousložkovým epoxidovým lepidlem (obr. 144 a 145). Použitý nerezový materiál byl zvolen nejen z důvodu odlišení od původních armatur, ale také kvůli zamezení vzniku nových korozních produktů. Nové armatury o síle 2 mm byly též upevněny do míst, kde byly v rámci plastické retuše rekonstruovány zdobné konce křížů s praporem (obr. 146). Nově osazené armatury byly taktéž opatřeny nátěrem *Alkyton RAL 7001*, který však v tomto případě plnil funkci lepidla pro upevnění vápencové drtě sloužící jako adhezivní můstky (obr. 148).

Armatury vyčnívající ze štukové hmoty, hřebíčky nacházející se po obvodu tympanonu a hřebík na podstavci Vítězného Krista byly očištěny ocelovým kartáčkem a zajištěny 5 % roztokem *Paraloidu B72* v acetonu.

5.1.9 Plastická retuš

Hlavním cílem plastické retuše bylo doplnit chybějící partie štukových i žulových částí tak, aby dílo působilo celistvě. Drobné defekty zasahující pouze do modelačního štuku, či povrchu barevné vrstvy byly na základě konzultací během kontrolních dnů ponechány bez plastického doplnění. V závislosti na rozdílnosti původních materiálů jsou i nové doplňky dle místa aplikace odlišné svou strukturou a složením. V rámci rozsáhlých zkoušek mimo restaurované dílo byl zvolen materiál a poměr tmelících směsí tak, aby byly adekvátní, ale zároveň odlišitelné od originální hmoty (viz kapitola 3.5 *Zkoušky plastických retuší*).

Na štukových částech v místech hlubších defektů byly plastické doplňky nanášeny ve více vrstvách. Jádrová vrstva byla uplatněna na pravé ruce Vítězného Krista, kde byla nanášena na předem připravené armatury s adhezivními můstkami, jež zapříčiní lepší

přilnavost štukové hmoty. Dále byla jádrová vrstva aplikována na levý roh podstavce pod Vítězným Kristem, kde byla odhalena cihlová vyzdívka, kterou bylo nezbytné před nanesením dostatečně provlhčit (obr. 149). Jádrová tmelící směs byla smíchána v obj. poměru 1,5:1 (plnivo : pojivo), přičemž plnivo tvořil bělavý písek z oblasti Střeleč s frakcí zrna 2,5 mm. Pojivo bylo oproti původnímu složení originální hmoty bez dolomitických přísad na bázi bílého vzdušného vápna. Povrch jádrového štku byl před nanesením dalších vrstev seškrábnut pomocí kovové špachtle.

Finální modelační štuk byl nanášen na mírně zavadlý povrch jádrové vrstvy, případně na provlhčený podklad mělkých defektů. Pojivem modelační vrstvy bylo opět vzdušné vápno s mramorovou drtí Carrara použitou jako plnivo (rozmezí frakce od 0,2–0,6 mm). Odlišnost v tomto případě spočívala v použití hrubší frakce plniva a zároveň v uplatnění vápenného pojiva bez dolomitických přísad v objemovém poměru 1:1,5 (plnivo : pojivo). Povrch vápenného štku byl na závěr uhlazen nerezovými špachtlemi a v následujících dnech vlhčen a upravován tak, aby se zamezilo tvorbě případných trhlin (obr. 150).

Předlohou pro rekonstrukci chybějících partií (v restaurovaném úseku jde o konečky prstů Vítězného Krista, kuličkou zakončené konce dvouramenného kříže a defekty drapérií) byla zejména okolní modelace dochovaných částí. V případě rekonstrukce tváře Boha Otce byla uplatněna analogie postavy Boha Otce v kapli Všech svatých v Telči (obr. 96–98). Po sejmutí všech druhotných nátěrů z pravé ruky Vítězného Krista bylo zjištěno přesné napojení odlomeného předloktí, a tudíž nebylo zapotřebí blíže zkoumat její původní pozici (obr. 147).

Plnivo tmelící směsi pro doplnění žulových částí bylo namícháno v poměru 1:1:1 (obj. d.) z hydraulického vápna (*Otterbein Hydradur NHL 5*) a dvou druhů písku, jde o kopaný písek z oblasti Halamky a drť z Police, jejichž frakce zrna byla nanejvýš 2,5 mm. Do takto připravené směsi byla přidáno bílé vzdušné vápno v podobě vápenné kaše v objemovém poměru 3:1 (plnivo : pojivo). Plastická retuš na žulových architektonických prvcích spočívala v odlišném principu než v případě štukových částí. Tmel byl nanesen nad úroveň doplňované plochy a následně po zavadnutí byl jeho povrch stržen kovovými špachtlemi, a tudíž bylo docíleno stejné povrchové úpravy napodobující strukturu žuly (obr. 151).

5.1.10 Barevná retuš

Cílem barevné retuše bylo sjednotit dílo tak, aby nedocházelo ke vzniku nevzhledných ploch, které by narušovaly celkový vjem díla. Míra retuší byla průběžně konzultována se zástupci NPÚ, vlastníkem a vedoucím restaurátorských prací během kontrolních dnů, při nichž bylo stanoveno postupné barevné zapojování od drobných defektů k nejrozsáhlejším. K retuši byla použita lokální retuš aplikována ve světlejším tónu, než je barevnost originální polychromie pomocí teček, či lazurných nátěrů. V případě pláště a šatu Boha Otce byla zvolena odlišná koncepce barevných retuší. Z dochovaných fragmentů barevné vrstvy nebylo možné vysledovat autorův záměr, zda se též mohlo jednat o imitaci mramorování, či jinak dekorovanou drapérii. Z toho důvodu zde nebyla barevná vrstva rekonstruována, ale došlo pouze k zapojení nových doplňků a drobných defektů do podkladového tónu vápenného štuky.

Barevná retuš byla provedena anorganickými pigmenty pojenými 1 % vodným roztokem arabské gumy. Z důvodu odlišitelnosti zásahu bylo do pojiva přidáno 1 % zinkové běloby značky *Kremer*, která má charakteristickou luminiscenci rozeznatelnou při nasvícení UV světlem. Takto připravenou pojivovou směs bylo nutné spotřebovat nejdéle do 7 dnů, neboť po uplynutí této doby došlo ke ztrátě luminiscence zinkové běloby a zásah by se tak stal nerozpoznatelný.

5.1.11 Zapojení epitafu do okolní výmalby kostela

Stejně tak jako na samotném díle se i na severní zdi v okolí epitafu vyskytovaly nánosy barevných vrstev, které dosahovaly síly až 1,5 cm. V horní části epitafu, kde se nacházejí postavy Vítězného Krista s adorujícími anděly, docházelo vlivem tloušťky vrstev k zapuštění štukových postav do pozadí epitafu. Z tohoto důvodu byly nátěry do vzdálenosti cca 5 cm kolem postav odstraněny a následně zbroušeny brusnými kameny. Kvůli nesoudržnosti druhotných vrstev v pozadí vznikl mezi dílem a jeho okolím nevzhledný výškový rozdíl. K vytvoření plynulého přechodu a zapojení epitafu do současné výmalby kostela bylo přistoupeno k vytmelení těchto míst modelačním štukem, který byl následně barevně sjednocen pomocí vápenného nátěru v tentýž odstínu, jako je výmalba kostela.

Sondy vzniklé v rámci průzkumu okolí epitafu byly vytmeleny vápenným tmelem v obj. poměru 2:1 (jemný kopaný písek : vápenná kaše) a následně barevně sjednoceny se současnou výmalbou kostela.

5.1.12 Fotogrammetrie

Fotogrammetrie byla provedena Vojtěchem Krajíčkem, DiS. z důvodu řádné a kvalitní obrazové dokumentace pomocí dronu *DJI Mavic Air 2*, který postupně v přirozeném světle nasnímal dílo tzv. dlaždicovým posunem. Celkem bylo pořízeno 147 DNG snímků, z nichž pomocí programu *Agisoft Metashape Professional Version 1.6.2 build 10247* (2020) byl vytvořen ortofoto snímek. Fotogrammetrie byla provedena ve třech fázích restaurátorského zásahu, a to ve stavu před restaurováním, po odkryvu díla a po restaurování. Výsledné fotografie byly použity do diplomových prací studentů jako průběžná fotodokumentace zásahu a také jako podklad pro grafické zákresy.

5.2 Použité materiály

Celoplošný odkryv a lokální zpevňování barevné vrstvy

- restaurátorská kladívka
- skalpely
- pneumatické mikrovibrační pero
- ultrazvukový přístroj – *Sonotec, Split-V-SP-1000, SP-9600*
- demineralizovaná voda
- buničina
- *Dispersion K9* – vodná akrylátová disperze 2 % (hm.) (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co.KG; SRN)

Zajištění štukové hmoty ochrannými přelepy

- japonský papír *Kashmir 11 g/m²* (dodavatel: Ceiba s.r.o.)
- *Tylosa MH 300* – methylhydroxyethylcelulóza, 5 % roztok v destilované vodě (dodavatel: Ceiba s.r.o.)

Odstranění nevyhovujících druhotných tmelů

- restaurátorská kladívka
- skalpely

Strukturální konsolidace štuků a povrchová konsolidace barevné vrstvy

- demineralizovaná voda
- technický líh – organické rozpouštědlo (výrobce: Severochema)
- *CaLoSiL E25* – vápenná nanosuspenze v etanolu (výrobce: IBZ Salzchemie GmbH & Co. KG)
- *CaLoSiL IP25* – vápenná nanosuspenze v isopropylalkoholu (výrobce: IBZ Salzchemie GmbH & Co. KG)
- Isopropanol – organické rozpouštědlo
- *KSE 100 HV* – zpevňovač na organokřemičité bázi s nízkým množstvím vyloučeného gelu (10 g/l) (Výrobce: Remmers s.r.o.)

Injektáž a lepení uvolněných částí

- demineralizovaná voda
- technický líh – organické rozpouštědlo (výrobce: Severochema)
- PLM-A – vápenná injektážní směs (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co.KG)
- mramorová moučka (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)

Dočistění barevné vrstvy

- *Akapad* (dříve *Wishab*) *hard* – čistící houba z vulkanizovaného latexu (výrobce: akapad; distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)
- čistící štětce
- demineralizovaná voda

Dezinfekce biologického napadení

- *n-Butylalkohol* – dezinfekční činidlo (distributor: Penta Chemicals)

Ošetření kovových prvků a osazení nových armatur

- *Alkyton RAL 7001* – světle šedá antikorozi barva na bázi alkydových pryskyřic modifikovaných uretany (distributor: Motip Dupli s.r.o)
- 5 % roztok *Paraloid B 72* v acetonu (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)
- vápencová drť

Plastická retuš

Jádrová vrstva

- 1,5 dílu kopaného písku z oblasti Střeleč (frakce zrna do 2,5 mm)
- 1 dílu vápenné kaše (vápno z lokality Mokrá, pálené a hašené v květnu roku 2019 ve Slavonicích)

Modelační vrstva

- 1 díl mramorové drtě z lokality Carrara – velikost zrna od 0,2 - 0,6 mm (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)
- 1,5 dílu vápenné kaše (vápno z lokality Mokrá, pálené a hašené v květnu roku 2019 ve Slavonicích)

Tmel na žulových částích

- HYDRADUR® NHL 5 – silně hydraulické vápno (distributor RE-ART)
- směs písků z lokality Halamky – velikost zrn 0,1 mm
- drť z Police
- vápenná kaše (vápno z lokality Mokrá, pálené a hašené v květnu roku 2019 ve Slavonicích)

Barevné retuše

- práškové anorganické pigmenty (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)
- 1 % (hm.) vodný roztok arabské gumy (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)
- 1 % (hm.) zinková běloba (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)

Zapojení epitaflu do okolní výmalby interiéru

- brusný kámen
- mramorová drť Carrara (velikost frakce od 0,2 - 0,6 mm) (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)
- vápenná kaše (vápno z lokality Mokrá)
- práškové anorganické pigmenty (distributor: Kremer Pigmente GmbH & Co. KG)
- demineralizovaná voda
- kopaný písek

5.3 Doporučený režim díla

Po dokončení restaurátorského zásahu je stav díla posouzen jako velmi dobrý, avšak k udržení životnosti památky je zapotřebí dodržovat preventivní péči a pravidelné kontroly prováděné kvalifikovanými odborníky. Doporučuje se provést první kontrolu po uplynutí třech let a následně v pětiletých intervalech. Přezkoumání by mělo být zaměřeno na degradaci štuků a polychromie, na spodní část epitafu spojenou s výskytem vodorozpustných solí, či na výskyt biologického napadení v podobě plísní. Po vyhodnocení by následně mělo být přistoupeno k nezbytným ošetřujícím krokům, aby byla prodloužena životnost díla.

Během pravidelné údržby interiéru kostela je možné z povrchu epitafu odstranit prachové depozity pomocí jemných suchých štětců, avšak pouze velmi citlivým způsobem a bez vyvinutí tlaku. Vzhledem k reverzibilitě barevných retuší je nezbytné, aby bylo zabráněno přímému kontaktu povrchu epitafu s vodou.

Vzhledem k nevhodným klimatickým podmínkám v interiéru kostela zejména pak v zimních měsících je nezbytné i nadále měřit a vyhodnocovat klimatologická data. Díky datům naměřených během restaurátorského zásahu byla navržena opatření, která jsou detailně rozebrána v klimatologickém průzkumu.⁸⁴ Za nejvhodnější doporučenou variantu je považován lokální zásah, při němž by byla upravena pouze teplota zdiva za epitafem pomocí instalace samoregulačních topných kabelů. Tento systém by zajistil stálé klimatické podmínky v oblasti epitafu. Zejména v rizikovém zimním období by zabránil promrzání zdiva a tím redukoval rekrystalizační a hydratační cykly vodorozpustných solí, což by výrazně omezilo degradační procesy.

K finální prezentaci památky je doporučeno využívat přirozeného denního světla bez přídavného umělého osvětlení (výjimkou je nepřímé umělé osvětlení během liturgických obřadů).

⁸⁴ SLÁDEK Oto a Aleš SLÁDEK. *Vyhodnocení klimatu – kostel Český Rudolec*; technická zpráva, Chrudim, 2021. Nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa.

5.4 Nová zjištění o památce

V rámci hledání příslušných analogií se podařilo objasnit potenciální okolnosti vzniku díla. Velmi blízká analogie pro jednotlivé chybějící štukové detaily (rysy tváří a rukou, detaily oděvů) a použité techniky (použití koudele jako výztuže pro štukovou hmotu) byla nalezena v nedaleké zámecké kapli Všech svatých na zámku v Telči. Podobnost nejen jednotlivých detailů, ale i celků (postavy andělů, vyobrazení Boha Otce v oblacích) by nasvědčovalo, že by se s velkou pravděpodobností mohlo jednat o totožné kamenické či štukatérské dílny.

Mezi nová zjištění lze zařadit i upřesnění provedení renesanční polychromie rozdílné v jednotlivých částech reliéfu, a to v technice *fresco-secco* (původní předpoklad) i vápenné *secco* s příměsí organických složek (nástavec). V různých částech epitafu tak byla použita odlišná technika výstavby polychromie, což ovlivňuje i špatný stav dochování barevné vrstvy v horní části epitafu, kde dominuje technika do suchého podkladu. Kvůli téměř ztracené barevné vrstvě nebylo možné odhadnout, zda i na šatech postav v restaurovaném úseku autor zamýšlel imitovat povrch ušlechtilých materiálů (mramorů), a proto zde nebylo přistoupeno ke stejné míře retuší jako v ostatních částech epitafu.

Během restaurátorských prací byly nalezeny opravy poškozených plastických částí (např. odlomené části žulových segmentů, či detailní štukové doplňky), u kterých byla pomocí chemicko-technologických analýz potvrzena jejich autentičnost, jde tedy o autorské korektury.

V rámci této diplomové práce byl proveden průzkum zaměřený na návaznost interiérové malířské výzdoby kostela a barevné úpravy povrchu epitafu v období renesance. Potvrdilo se, že v době vzniku epitafu bylo jeho okolí vizuálně laděno spíše do tmavšího tónu šedé s valéry oranžovo-okrové barevnosti, je tedy pravděpodobné, že jde též o imitaci mramorovaného povrchu.

III. TEORETICKÁ ČÁST

Rámování renesančních epitafů v nástěnné malbě

1 Úvod do teoretické části

Teoretická část diplomové práce se zabývá problematikou rámování renesančních epitafů v nástěnné malbě. Epitafy (ať se jedná o plastické, či malované dílo) bývají autentickým dokladem minulých dob a často bývaly doplněny rámem provedeným v nástěnné malbě, který je začleňoval do sakrálních prostorů. Malovaný rám může zdůrazňovat tvar epitafu pomocí monotónního lemování,⁸⁵ či iluzivního rámce v podobě splývající drapérie⁸⁶ ojediněle doprovázeného figurálními výjevy.⁸⁷ V některých případech se epitafy v interiéru umísťovaly druhotně, a tak došlo k jejich začlenění do starší dispozice sakrálních staveb. Lokality, v kterých se v okolí epitafu nachází nástěnná malba, z jiné časové vrstvy než epitaf, nejsou do této práce zahrnuta.⁸⁸

Výzkum začlenění epitafů do sakrálních prostorů v souvislosti s nástěnnými malbami na základě vyhledávání komparativních materiálů je hlavním tématem teoretické části diplomové práce. Vzhledem k tématu praktické části diplomové práce, kterým je restaurování renesančního epitafu, je i tato část věnována českým sepulkrálním památkám pocházejícím z období renesance. V případě nálezů malby v okolí renesančního epitafu následovaly terénní průzkumy *in situ* zahrnující neinvazivní metody, zejména vizuální průzkum a případně průzkum v ostrém bočním nasvícení. Následně byla vytvořena detailní fotodokumentace vybraných děl, která jsou zařazena do níže zpracovaného katalogu. Vyjma malovaných rámců doplňující epitafní díla, jsou do katalogu zahrnuty i nalezené malované epitafy vytvořené technikou nástěnné malby.⁸⁹

Téma malovaných architektonických rámců jako součást epitafu je úzce spjato s praktickou částí této diplomové práce, v rámci které došlo ke komplexnímu restaurování epitafu Jana Hodějovského z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. V počáteční fázi restaurátorských prací probíhalo odstraňování sekundárních vrstev, čímž byla odhalena bohatá barevnost a precizní zpracování štuků a kamenných prvků renesančního díla. Protože je epitaf vsazen do zdi kostela, bylo během praktické

⁸⁵ Malované rámy Smiřických oltářů v zámecké kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy.

⁸⁶ Malovaný rám epitafu Floriána Gryspeka v kapli Božího srdce páně v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích.

⁸⁷ Iluzivní malovaný rám epitafu Bocků v kostele sv. Václava ve Valtířově.

⁸⁸ Při druhotném osazení epitafů mohlo dojít k narušení již stávající malby, v tomto případě sepulkrální památka s okolní výmalbou nesouvisí (kostel sv. Gotharda v Brozanech nad Ohří, kostel sv. Petra a Pavla v Bílině).

⁸⁹ Malovaný epitaf v presbytáři kaple sv. Jiří v Litovli, malované epitafy na bočních stranách kruchty v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli.

práce řešeno zapojení epitafu do okolní výmalby interiéru. Vzhledem k existujícím zmínkám o přítomnosti maleb v lodi kostela, zaznamenaných v předchozích průzkumech, bylo zkoumáno i okolí epitafu rodiny Hodějovských.⁹⁰ Rozsáhlý sondážní průzkum proběhl v blízkém okolí epitafu, na severní stěně lodi kostela, za účelem nalezení malovaného rámu (podrobnější informace v kapitole 2.2.10 *Stratigrafický průzkum severní stěny lodi kostela*). Šest sond mapujících barevnou vrstvu navazující na renesanční barevnost epitafu, ale neprokázalo přítomnost malovaného rámu, pomocí kterého by byl epitaf začleněn do prostoru českorudoleckého kostela. Výsledky průzkumu alespoň ujasnily barevnost renesanční výmalby interiéru v době výstavby sepulkrální památky, která byla pojednaná v šedých tónech s oranžovo-okrovými valéry. Nicméně se tento průzkum stal zásadním podnětem ke zvolení tématu teoretické části diplomové práce.

2 Rešerše

Protože jde o zcela autentické a dříve nezpracované téma, existuje velmi omezené množství zdrojů týkající se daného tématu. Avšak pramenů, či literatury zabývající se všeobecně epitafy a jejich významu je značné množství. Mezi důležité a nejvíce nápomocné zdroje patří díla od Ondřeje Jakubce „*Kde jest ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*“⁹¹ a „*Ku věčné památce: malované renesanční epitafy v českých zemích*“.⁹² Jakubec se ve svém díle věnuje velmi podrobné charakteristice, formě a funkci epitafu; taktéž je důkladně rozebírán epitaf ve vztahu k náboženskému prostředí. Ondřej Jakubec, kurátor moravské výstavy a autor mnoha studií týkajících se renesančních epitafů zejména v prostředí Moravy, je stěžejním badatelem v této oblasti. Mezi další zdroj, který napomohl vzhledu do tématu, patří monografie J. Chlíba z roku 2011.⁹³

⁹⁰ PAVALA, Martin. *Zpráva o restaurátorském průzkumu nástěnných maleb v kostele sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument. Praha, 1988; CHADIM, Daniel. *Kostel sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Restaurátorský průzkum omítek a nátěrů v interiéru kostela*. Stavební huť Slavonice, restaurátorská dokumentace, nepublikovaný dokument, 2013.

⁹¹ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015.

⁹² JAKUBEC, Ondřej. *Ku věčné památce: malované renesanční epitafy v českých zemích*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2007.

⁹³ CHLÍBEC, Jan. *Italští sochaři v českých zemích v období renesance*. Praha: Artefactum, 2011.

Z internetových zdrojů byl též hojně využíván *Památkový katalog NPÚ*,⁹⁴ ze kterého byly čerpány základní informace o památce, a taktéž dostupné dokumenty nacházející se v archivech jednotlivých Ústředních odborných pracovišť NPÚ.

Základnímu rešeršnímu průzkumu, zaměřenému na vyhledávání eventuálního výskytu nástěnné malby rámuující epitační díla, napomohly bakalářské, diplomové a disertační práce, které se věnují zejména sepulkrálním památkám a okolnostem jejich vzniku. Jde například o bakalářskou a diplomovou práci T. Zborníkové,⁹⁵ bakalářskou práci M. Vrbové⁹⁶ a disertační práci A. Šrejbera.⁹⁷ Zdroje, které přispěly ke zjištění informací o daném díle, například restaurátorské zprávy, či stavebně historické průzkumy, jsou vždy uvedeny v kapitolách týkajících se již konkrétní památky.

3 Charakteristika epitačů

Epitač je druh památníku, který připomíná a oživuje vzpomínku na zesnulé a jejich činy. Často je chybně označován jako náhrobek, s kterým si jej mnohdy laici mohou splést. Oproti epitaču náhrobní pomník označuje místo pohřbu zesnulého a zároveň identifikuje jeho poslední místo odpočinku. Epitač však mohl být též umístěn v blízkosti hrobu, a tak může být s místem pohřbu alespoň minimálně propojen, nicméně primárně na hrob zesnulého vázán není.

Epitačů je známo hned několik typů, například epitač obrazový, portrétní, znakový, či jen nápisový;⁹⁸ dále se vyskytují epitační oltáře, které mohou být doplněny dalším mobiliářem, například kazatelnou. Pro epitače je též typická materiálová různorodost, mohou být vytvořeny formou malby na plátně, či na dřevěném podkladu, často v kombinaci s plastickými doplňky vyhotovenými ze dřeva nebo kamene.

⁹⁴ Památkový katalog NPÚ [online]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/>

⁹⁵ ZBORNÍKOVÁ, Tereza. *Renesanční malované epitače v Čechách*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, vedoucí práce: Mgr. Magdaléna Hamsíková, 2009.; ZBORNÍKOVÁ, Tereza. *Renesanční malované epitače v Čechách (1560-1610)*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D., 2013.

⁹⁶ VRBOVÁ, Martina. *Typologie náhrobní skulptury v 16. století*. Bakalářská práce (vedoucí: PhDr. Magdaléna Nespěšná Hamsíková Ph.D.) Katolická teologická fakulta, UK, Praha, 2018.

⁹⁷ ŠREJBER, Adam. *Šlechta na Ústecku ve světle raně novověkých heraldických a epigrafických památek*. Disertační práce (vedoucí: prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.), FF, UK, Praha, 2015.

⁹⁸ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitače v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 101.

Podobu nejstarších epitafů lze nalézt již ve 14. století v Německu a později též v Nizozemí. Nejstarší epitafy byly vytvořeny z kamene a byly umísťovány do výklenků vně kostelů. Takto umístěné epitafy byly určeny pro veřejnost, od které se očekávala přímluva za spásu zemřelého. K jejich rozšiřování docházelo od konce 15. století, kdy se součástí epitafů stávalo vyobrazování náboženských scén, které byly doplněny klečící postavou modlícího se donátora a informativním nápisem. Epitaf byl tak vnímán jako prostředek, který napomáhá díky reprezentaci zbožnosti zesnulého k jeho spáse.

Jeden z důvodů vzniku epitafů je detailně vysvětlen v díle Ondřeje Jakubce, který se opírá o teorii historiků umění. Epitaf patrně mohl vzniknout za účelem doplnění náhrobků, které byly umístěny v podobě kamenných desek do podlah interiérů kostelů.⁹⁹ Informace na nich uvedené se stávaly nedostačující, a proto se doplňovaly o další monument na stěnách interiérů. Vznikl tím mnohem větší prostor pro vzpomínku na zesnulého. Takto umístěný monument byl lépe přístupnější, a tak umožnil intenzivnější vzpomínku a popřípadě i modlitbu žijících rodinných příslušníků. Tato díla byla zprvopočátku zamýšlena pouze pro rodinné příslušníky a přátele, nikoliv pro veřejnost.¹⁰⁰ Umístění epitafu v interiérech kostelů nebylo libovolné a nezáleželo na objednavateli. V řadě zemí místo a velikost památníku určovaly předpisy a nařízení, která stanovovala pravidla ohledně umístění a vyhotovování sepulkrálních památek.

Během 16. - 17. století se epitafy mnohem více začleňovaly do interiéru kostelů a stávaly se díky své architektonizaci dominantnějšími prvky sakrálních prostorů. Dominance monumentu svým vzhledem mohla připomínat podobu jakéhosi oltáře zasazeného do edikulového rámce. Nejběžnější formou epitafů během raného novověku jsou tzv. obrazové epitafy,¹⁰¹ v kterých i nadále přetrvává tradiční schéma vyobrazení skládající se ze tří částí. V centru bývá zobrazována zemřelá osoba, která může být doprovázena svou rodinou. Osoby klečící v gestu modlitby u náboženského výjevu tak vyzývají spásu za svou duši. Postava donátora je obvykle převládající částí kompozičního celku, s typickým vyobrazením v popředí celého plánu, případně zpracováním ve vysokém

⁹⁹ Zapojování náhrobních kamenů do podlah interiérů kostelů bylo běžným trendem v období středověku. Takto umístěné náhrobky lze nalézt i v interiéru českorudoleckého kostela.

¹⁰⁰ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 95.

¹⁰¹ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 106.

reliéfu jako je tomu například u epitafu rodiny Bocků v kostele sv. Václava ve Valtířově. V případě, že epitaf zastával i rodovou funkci, tak byla vyobrazena i donátorova rodina. Existovala i určitá pravidla zobrazování, například muži byli umísťováni vždy vlevo, ženy naopak vpravo a děti většinou před nimi seřazeny dle věku. Další podstatnou částí celku je identifikační nápis, který pozorovatele informuje o okolnostech vzniku díla, případně uvádí biografické údaje o zesnulém. Třetí část nacházející se zejména v horních partiích památníku vyobrazuje náboženská či alegorická témata symbolizující postupný přechod od níže umístěné pozemské sféry ke sféře nebeské. Pozoruhodné je, že tyto tři části i přes jejich variabilitu tvoří jednotný a harmonický celek nejen co se týče kompozice, ale i kombinace různých druhů aplikovaných technik včetně doplnění malovanými rámy v nástěnné malbě.¹⁰² Plastické rozvržení výzdoby epitafů může být bohatě, ale i poměrně jednoduše doplněno drobnějšími soškami např. postavami alegorií, proroků, andílků putti, které byly usazovány mimo převládající scény na bočních konzolách, či římsách.

Úpadek vzniku epitafů nastal v období baroka, kde z vyobrazení mizí dominující figurální scény. Bohatou ikonografií renesančních epitafů nahrazují strohé medailony s portrétem zesnulého, které převažuje informační nápis s dekorativním zdobením. Epitafy byly umísťovány pouze v hřbitovním prostředí, nikoliv v interiérech kostelů.¹⁰³

¹⁰² JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 119.

¹⁰³ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 101–122.

4 Začlenění epitafů do sakrálních prostorů

Umístění epitafu v interiérech kostelů mnohdy nebylo libovolné a nezáleželo na objednavatelích. V řadě zemí místo a velikost památníku určovaly předpisy a nařízení, v kterých byla stanovena pravidla ohledně umístění a vyhotovování sepulkrálních památek.¹⁰⁴ V opačných případech mohlo být zohledněno místo, kde zesnulý během svého života pobýval, a tím byla ztělesněna jeho přítomnost pomocí epitafu. Právě epitafy svou existencí v sakrálním prostředí zabraňují vyloučení zemřelého ze společnosti a zároveň viditelně zaplňují mezeru, kterou zde mrtvý zanechal. To je důvodem, proč jsou zesnulí vyobrazeni v gestu modlitby, mohou být situovány směrem k oltáři jako neustále se zúčastňující náboženských obřadů živých. Ke konci 16. století donátorovo zobrazování může vyústit ke zpodobnění mimo samotné dílo, přičemž je klečící mužská postava v gestu věčné modlitby směrem k hlavnímu oltáři zobrazena samostatně mimo epitaf, např. epitaf Jana ml. z Lobkovic v kostele sv. Petra a Pavla v Bílině z roku 1593 (obr. 18).

Obr. 18: Epitaf Jana ml. Z Lobkovic v kostele sv. Petra a Pavla v Bílině. Umístění donátorovi postavy mimo samotný objekt modlící se směrem k oltáři.

Díky epitafům zasazeným do interiérů kostelů bylo umožněno nejen setkání pozůstalých členů dané komunity, ale také přirozené potkávání živých se zesnulými. V mnoha případech se kostely stávaly kvůli přítomnosti velkého množství epitafů a náhrobků jakousi memoriální galerií, která vyobrazovala zemřelé členy tamějšího společenství.

Většina v Čechách dochovaných epitafů se již nenachází na svém původním místě. Z toho důvodu nám dnešní rozmístění epitafů nemůže dát ucelenou představu, jak a proč bylo zvoleno přesně dané místo k umístění epitafů (výjimku tvoří nalezené závěti některých objednavatelů s požadavkem na konkrétní místo). Prostorové začlenění pomocí rámování nástěnnou malbou je tak ztížené ne-li nemožné.

¹⁰⁴ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 130.

Bohužel ve většině případů dodnes není jasné, jak přesně praxe umísťování epitafů vypadala. Pokud se jejich usazení do sakrálních prostorů neřídilo stanovenými nařízeními, bylo zohledňováno několik dalších faktorů. Jednak jejich situování spočívalo zejména na správcích kostela, dále na vizuální podobě a monumentalitě památníku a taktéž na finančním příspěvku objednavatele. V rámci rozmísťování epitafů bývala zvažována i prostorová hierarchie a společenské postavení donátorů.

Příklad, jak může být epitaf situován v interiérech sakrálních prostorů představuje **epitaf syna Jana Jetřicha ze Žerotína v Opočně** (obr. 19). Jde o jedinečné malířské dílo, které je dokladem epitafního obrazu, jež nám zachycuje interiér opočenského kostela Nejsvětější Trojice v luteránském prostředí. Epitaf vznikl roku 1575 na památku zesnulého syna Barbory z Bibrštejna a Jana Jetřicha ze Žerotína. Nekatolický památník zobrazuje pětici protestantských svátostí, jehož autorem by dle Jarmily Vackové mohl být mnichovský malíř Hans Mielich¹⁰⁵, naopak Marie Mžýková za autora navrhla Nizozemce Pietra de Petriho (od roku 1574 působící na Moravě v žerotínském okruhu).¹⁰⁶ Nicméně nelze opomenout precizní provedení jednotlivých detailů a autorův smysl v pojednání prostoru, který nám doslova kopíruje interiér kostela Nejsvětější trojice tak, jak vypadal v druhé čtvrtině 16. století.

Na obraze se v jednom okamžiku odehrává svatba, křest, zpověď, kázání a přijímání, které vždy provádí za přítomnosti Barbory z Bibrštejna a Jana Jetřicha ze Žerotína luteránský kněz Jakub Kunvaldský. Výjimku tvoří pouze scéna se zpovědí, kde je přítomna pouze Barbora z Bibrštejna. Obraz je doplněn jedenácti latinským a sedmi českými biblickými texty. Hierarchicky největší scénou je vlevo dole sňatek Barbory z Bibrštejna s Janem Jetřichem ze Žerotína, který byl uskutečněn rok po úmrtí jejího prvního chotě Viléma Trčky z Lípy, proto je oděna do vdovského šatu.

Jak již bylo zmíněno výše, vyjma vyobrazených svátostí zachycuje obraz interiér kostela, v němž sledujeme pozoruhodnou zajímavost týkající se situování sepulkrálních objektů. Na obraze je zachycen náhrobník Viléma Trčky z Lípy († 1569), který je vsazen do pravé stěny presbytáře a je obklopen bohatým architektonickým plastickým rámem,

¹⁰⁵ VACKOVÁ, Jarmila. *Epitafní obrazy v předbělohorských Čechách*. Článek v časopisu Ústavu dějin umění Akademie věd, Umění. Rok vydání 1969, ročník 17, číslo 2.

¹⁰⁶ ZBORNÍKOVÁ, Tereza. *Renesanční malované epitafy v Čechách (1560-1610)*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt, PhD., 2013, s. 49.

v jehož nástavci byly vyobrazeny sochy tří teologických ctností.¹⁰⁷ Plastický celek památníku dotváří malovaný dekorativní rám znázorňující iluzivní architekturu. Původní struktura takto monumentálního díla již dnes neexistuje. V současnosti je totiž Trčkův monument v podobě kamenné desky s figurálním motivem zasazen do obvodové zdi kostela a již se nenachází na svém původním místě.

Žerotínský epitaf nejen, že znázorňuje podobu a pozici sepulkrálního monumentu Viléma Trčky z Lípy, ale udává nám podstatnou informaci o umístění jeho samého. Jde o tzv. obraz v obraze, přičemž je žerotínský epitaf vyobrazen jako centrální část bohatě zdobeného oltářního díla. Epitaf byl původně situován na čelní zdi jižní boční lodi kostela Nejsvětější trojice, z něž byl odstraněn patrně během barokní přestavby v letech 1711–1715. Vyobrazený epitaf je kombinací malovaného a plastického díla vytvořeného dle tradičního kompozičního schématu výstavby epitafů. V predele oltářního rámu jsou vyobrazeni donátoři, Jan Jetřich ze Žerotína se svou manželkou, mezi nimiž je umístěn Ukřižovaný Kristus. Centrální obraz je zasazen do edikulového rámu, který je lemován dvěma postranními toskánskými sloupy, mezi nimiž je v nice levé části socha ženské postavy znázorňující alegorii Víry. Nad centrálním výjevem v nástavci je zpodobněn námět *Vítězného Krista*, nad nímž se nachází holubice symbolizující *Ducha svatého*. Vlevo od nástavce se nachází erb Žerotínů v červené barevnosti. Bohužel pravá strana epitafu je skryta za pilířem nesoucí klenbu lodi kostela, a tak zůstává pravý erb a zrcadlově umístěná socha v nice zakryta.

Obr. 19: Deskový obraz žerotínského epitafu ze zámku v Opočně. V pravém rohu obrazu je znázorněné jeho původní umístění na stěně kaple.

¹⁰⁷ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 119.

5 Charakteristické prvky malovaných rámců

Z období renesance nalézáme několik typů malovaných rámců, které se od sebe liší nejen námětem, rozmanitostí, ale i technikou malby. V okolí epitafů lze spatřit různorodě pojaté nástěnné malby od monotónních tvarově strohých rámců, po bohatě zdobené iluzivní rámy doplněné figurálními scénami. Jejich tvar často respektuje okraje epitafního díla, které obklopuje a doplňuje ho například pomocí imitace povrchu dřeva, či kamene a tím vytváří kompaktní harmonicky laděný celek.

Pokud shrneme jednotlivé prvky nalezených malovaných rámců od stylově jednodušších, lze začít hned třemi díly. Stylizované malované rámy nacházíme v Moravské Třebové na jižní stěně hřbitovního kostela Nalezení sv. Kříže (obr. 20), v okolí oltářů Smiřických v zámecké kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy (obr. 21) a v kapli sv. Barbory v areálu augustiniánského kláštera v Praze na Malé straně (obr. 22). V těchto případech jde o dekorativní rámy siluetního charakteru a prostých tvarů v šedé barevnosti, u kterých není jasné, zda by mohly symbolizovat napodobení struktury dražších materiálů. Malované rámy v kostele v Moravské Třebové, oproti malbám v Kostelci a na Malé straně, neprošly žádným restaurátorským zásahem, a proto se nám zachovaly ve své autentické podobě. Přesto, že rámy okolo Smiřických oltářů a v kapli sv. Barbory jsou tvarově bohatší, barevná vrstva v těchto případech působí velmi obdobně (obr. 20–22).

Obr. 20: Detail malovaného rámu v kostele Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové. Robustní rám v šedých odstínech dochován bez druhotných zásahů.

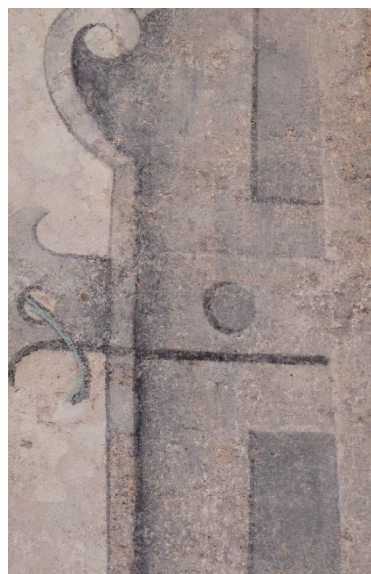
Obr. 21: Detail malovaného rámu v kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy, který doplňuje dva Smiřické oltáře. Malované rámy byly v letech 1956 restaurovány společně s celkovou rekonstrukcí výzdoby interiéru.

Obr. 22: Detail malovaného rámu v kapli sv. Barbory při kostele sv. Tomáše v klášteře augustiniánů v Praze na Malé straně. Monotónní rámec v šedých odstínech siluetního charakteru.

V interiéru hřbitovního kostela v Moravské Třebové se na severní stěně nacházejí ještě další dva malované rámce odlišného charakteru než výše zmíněné monotónní rámy v šedé barevnosti (obr. 20). V tomto případě jde o iluzivní rám s profilováním imitující patrně světle šedý hladký povrch kamene (obr. 24). Imitaci kamenného rámce (dle žilkování by mohlo jít o mramor) nalézáme též v malovaném rámu epitafu Vackářových v kostele Povýšení sv. Kříže (obr. 23). Tyto rámy působí plastičtějším dojmem než výše zmiňovaná díla, plasticita je podpořena vrženými stíny v hloubkách a světlý zdůrazňující exponovanější části.

Obr. 23: Detail malovaného rámu lemující epitaf rodiny Vackářových v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli. Světle šedý rámec s tmavě šedými linkami imitující patrně povrch kamene (mramoru).

Obr. 24: Detail malovaného rámu v kostele Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové. Iluzivní architektonicky členěný rám v šedých tónech imitující hladký povrch kamene.

Pompéznější rámování epitafu nacházíme v nedávno restaurovaném interiéru kaple Božího Srdce Páně v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Jde o velice autentickou a monumentální nástěnnou malbu (cca 7 m vysokou, 4,5 m širokou), která pomocí iluzivní robustní drapérie začleňuje epitaf Floriána Gryspeka do jakési divadelní scény. U této malby jako jediné lze pozorovat malovaný vržený stín, který respektuje umístění oken v interiéru kaple a tím podporuje plastické působení malby. Jde o ojedinělý případ, kdy je epitaf doplněn nástěnnou malbou imitující pouze okrasnou drapérii, neboť dosud nebylo nalezeno analogicky srovnatelné dílo (obr. 49).

Nejhonosnějším příkladem nástěnné malby rámující epitafní dílo je bezprostředně malovaný rámec epitafu rodiny Bocků v kostele sv. Václava ve Valtířově vyobrazující nejen splývající drapérii, ale také bohatě členěnou iluzivní architekturu. Jde o další ukázkou velmi autentického díla, protože vyjma drapérie a architektonických prvků je zde zastoupeno poměrně četné vyobrazení figurálních výjevů. Přestože jde o nejskvostnější malovaný

rámec, paradoxně se nachází v nejhrošším stavu, kdy barevná vrstva včetně omítkového podkladu podléhá silné degradaci. Kvůli velmi zanedbanému stavu a četnému poškození je vypořádání některých detailů znemožněno (obr. 79).

V iluzivním architektonickém rámci doplňující epitaf rodiny Bocků pozorujeme podobný atribut jako u malovaného rámu doplňující epitaf rodiny Vackářů v Litomyšli. Přesto, že jde o zcela odlišné typy malovaných rámu, v obou případech lze sledovat, že linie malby respektují reálné tvarosloví plastického díla, které je právě zrcadleno v malovaných částech (obr. 25, 26).

Obr. 25: Detail malovaného rámu lemující epitaf rodiny Vackářových v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli. Světle šedý rám opisující linie dřevěného okraje plastického díla.

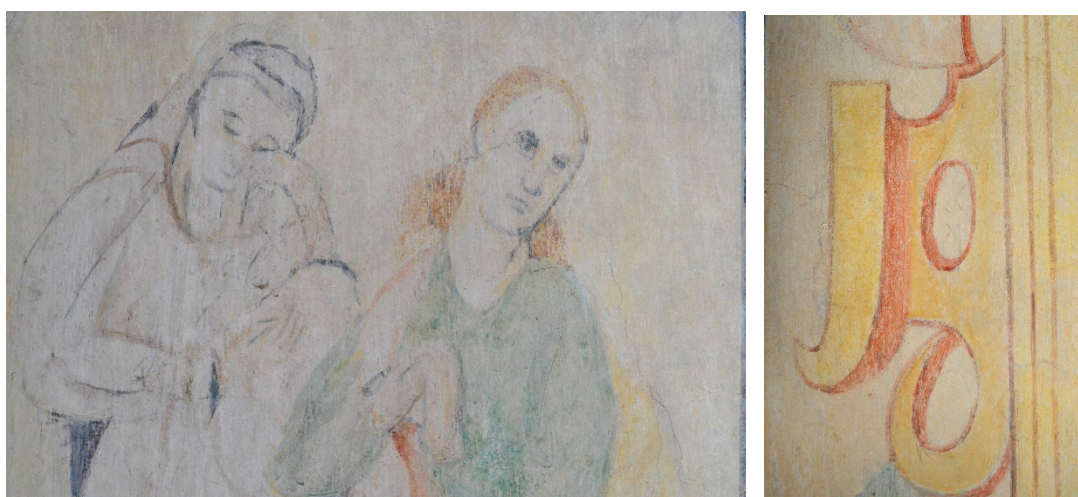
Obr. 26: Detail iluzivního malovaného rámu v kostele sv. Václava ve Valtířově. Iluzivní architektonické členění v okrové barevnosti zrcadlí kamenné prvky epitafu rodiny Bocků včetně figurálních výjevů.

V kostele Povýšení sv. Kříže na stěnách kruchty se nacházejí dva malované epitafy, u kterých lze pozorovat velmi podobné prvky jako u malovaného epitafu v kapli sv. Jiří v Litovli. Všechny tři se nacházejí ve velmi dobrém stavu, protože byly v nedávné době restaurovány. Na jižní stěně kruchty litomyšlského kostela a v litovelské kapli jde o epitafy nápisového typu, přičemž je nápis v černé barevnosti zasazen do okrového rámce zdobeného rollwerkovým dekorem (obr. 27, 28). Stylově téměř totožný rámec je i na protilehlé stěně kruchty, který je navíc doplněn červeným stínováním, stejně tak jako malba v Litovli (obr. 27). Centrálním výjevem je však scéna *Ukřižování*, v jejímž pravém dolním rohu jsou vyobrazeny dvě stylizované postavy podobného charakteru jako dvě figury litovelského epitafu (obr. 27, 28). Mimo vizuální podobnosti děl nalézáme paralelu, i co se týče technického provedení maleb. Malby byly provedeny na hladký kletovaný

povrch jemnozrnne světle okrové omítky opatřené vápenným nátěrem, na který byla prvně provedena rozkresba pomocí červené hlínky a následně byly modelovány jednotlivé tvary.

Obr. 27: Detaily malovaného epitafu v kapli sv. Jiří v Litvli. Vlevo dvě stylizované postavy v gestu modlitby znázorněné pomocí jednoduchých linií v černé a hnědé barevnosti; vpravo detail rollwerkového rámu v okrové barevnosti s červeným stínováním a s černými liniemi tvořící základní rozkresbu kompozice díla.

Obr. 28: Detaily malovaného epitafu na severní stěně kruchty v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli. Vlevo dvě postavy též znázorněny jednoduchou kresbou tvořenou černými liniemi a lehkým stínováním; vpravo detail rollwerkového dekoru s profilovaným rámem v okrové barevnosti a červeným stínováním v hloubkách.

Iluzivní malované rámy, ať jsou pojaty stylově jednodušším, či honosnějším způsobem, mohou být doplněny vegetativními motivy, které jsou různě propleteny jednotlivými architektonickými prvky. Rostlinné doplňky, nejčastěji vyobrazující větvíčky s jemnými zelenými lístky, lze pozorovat na výše zmíněných nápisových epitafech v litomyšlském kostele a litovelské kapli (obr. 30, 31). Dalším příkladem jsou stylisticky podobné drobné symetricky umístěné větvíčky zdobící dva malované rámy v hřbitovním kostele v Moravské Třebové (obr. 29).

Obr. 29: Detail rostlinného motivu epitafního rámu v Mor. Třebové. Větvíčka se zelenými lístky stínovanými pomocí černých linií.

Obr. 30: Detail rostlinného motivu nápisového epitafu na jižní stěně kruchty v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli. Lístky v zelené barevnosti se žlutými plody bez výrazného vyjádření plasticity.

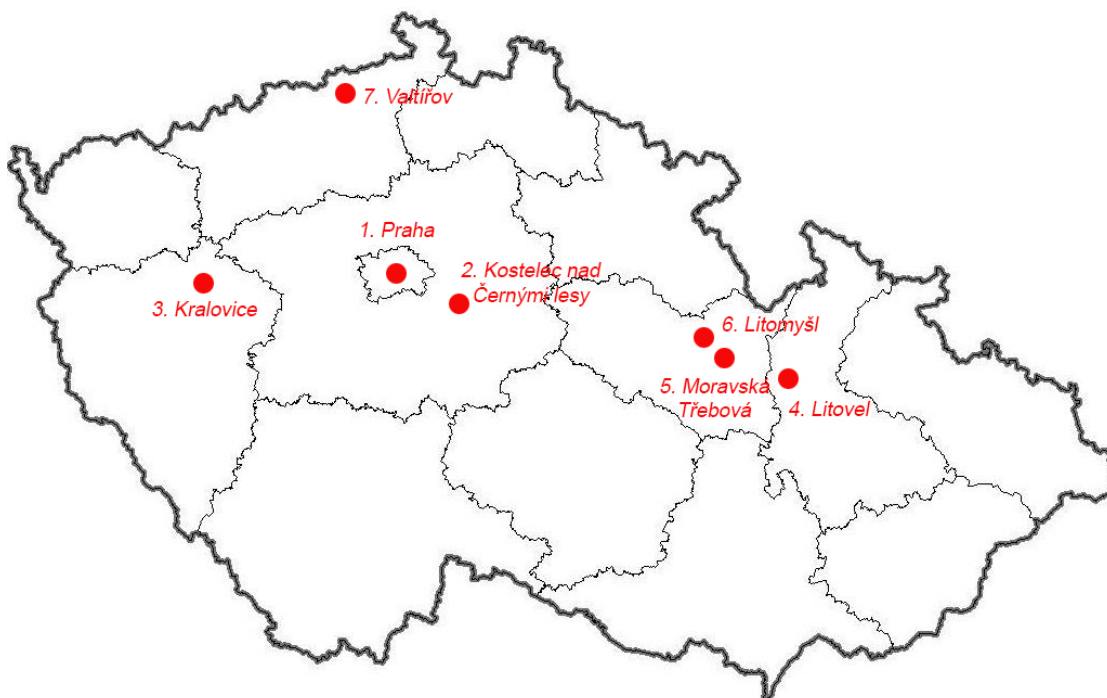

Obr. 31: Detail rostlinného motivu v horní části nápisového epitafu v kapli sv. Jiří v Litovli. Lístky v zelené barevnosti se žlutými plody rajských jablek doplněnými černými liniemi podporující tvar jednotlivých lístků.

6 Katalog renesančních epitařů orámovaných nástěnnou malbou

Následující katalog, znázorňující renesanční epitařy, které jsou zapojeny do interiérů kostelů pomocí nástěnné malby, je primárním výstupem této diplomové práce. Jednotlivé lokality jsou řazeny sestupně dle datace od nejstaršího po nejmladší dílo.

Lokalizace měst

1. Malovaný rám epitařu Giovanniho Battisty Stampy Clave v kapli sv. Barbory augustiniánského kláštera sv. Tomáše v Praze (1583)
2. Malované rámy epitařních oltářů Smiřických v zámecké kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy (1586–1588)
3. Malovaný rám epitařu Floriána Gryspeka v kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích (1593)
4. Malovaný renesanční epitař v kapli sv. Jiljí v Litovli (1593)
5. Malované rámy epitařů v hřbitovním kostele Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové (1603–1605)
6. Malovaný rám epitařu manželů Vackářových a dva malované epitařy na kruchtě v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli (1606)
7. Malovaný rám epitařu rodiny Bocků v kostele sv. Václava ve Valtřově (1615)

6.1 Malovaný rám epitafu Giovanniho Battisty Stampy Clave v kapli sv. Barbory augustiniánského kláštera sv. Tomáše v Praze na Malé Straně

Autor: lombardský mistr

Datace: kolem roku 1583

Stručný popis: malovaný monotónní rám v tmavě šedé barevnosti obklopující epitaf Giovanniho Battisty Stampy Clave

Technika: secco na vápenném podkladu

Umístění epitafu: severní stěna kaple sv. Barbory v klášterním komplexu augustiniánů při kostele sv. Tomáše v Praze na Malé Straně

6.1.1 Rešerše

O přítomnosti malovaného rámce a podstatných informací ohledně samotného epitafu Giovanniho Battisty Stampy Clave a jeho umístění se dozvídáme z publikace J. Chlíba z roku 2011.¹⁰⁸ Kaple sv. Barbory, v které se nachází malované dílo, je součástí rozsáhlého komplexu augustiniánského kláštera s kostelem sv. Tomáše, o kterém pojednává hned několik monografií, z nichž byly využity zejména publikace P. Vlčka.¹⁰⁹ Protože jde o významnou památku českého baroka s bohatou historií, zabývá se jí mnoho internetových zdrojů, z kterých bylo též čerpáno, avšak v komparaci s výše zmíněnými zdroji.

Interiér kaple vypovídá o jeho nedávné rekonstrukci zahrnující dle stavu nástěnných maleb i restaurování malířské výzdoby. Díky památkovému katalogu NPÚ a jejich vyhledávacímu systému „Tritius“¹¹⁰ byly vyhledány dvě dokumentace týkající se obnovy samotné kaple sv. Barbory.¹¹¹

¹⁰⁸ CHLÍBEC, Jan. *Italští sochaři v českých zemích v období renesance*. Praha: Artefactum, 2011.

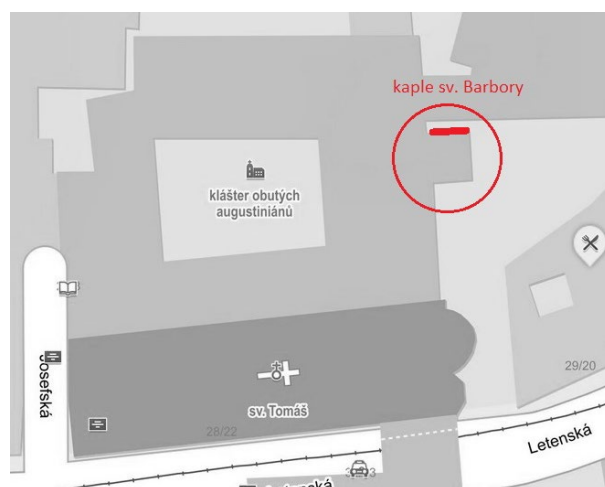
¹⁰⁹ VLČEK, Pavel, a kol. *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*. Praha: Academia, 1999.; VLČEK, Pavel; SOMMER, Petr; FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997.

¹¹⁰ Národní památkový ústav – online katalog Tritius [online]. Dostupné z: <https://iispp.npu.cz/carmen/>

¹¹¹ ARTOUNI, Karine. *Restaurátorský záměr. Kostel sv. Tomáše. Kaple svaté Barbory*. Praha, 2004; LEBENHARTOVÁ, Dagmar. *Zpráva o provedeném průzkumu zdiva. Kostel sv. Tomáše – kaple sv. Barbory, Malá Strana Josefská 8*. Praha, 2000.

6.1.2 Historie a popis kostela

Kaple sv. Barbory je součástí komplexu nejstaršího kláštera obutých augustiniánů v Praze na Malé Straně (obr. 32). Klášter se nachází při kostele sv. Tomáše, což je původně gotický farní chrám dokončený roku 1379 a vystavěný na místě staršího patrně románského kostelíka. Výstavba východního křídla klášterního ambitu společně s kaplí sv. Filipa a Jakuba (od roku 1499 změněno na kapli sv. Barbory) proběhla v roce 1339.¹¹² Kaple byla založena královským notářem Štěpánem z Tetína a byla

Obr. 32: Komplex kláštera obutých augustiniánů v Praze na Malé Straně s vyznačením umístění kaple sv. Barbory (červený kruh) a severní stěny, ve které je umístěný epitaf s malovaným rámem (červená linie).

v roce 1339.¹¹² Kaple byla založena královským notářem Štěpánem z Tetína a byla využívána jako kapitulní síň, ve které je ve 14. století uváděna přítomnost několika oltářů vysvěcených Janem ze Středy, biskupem olomouckým. Interiér kaple prošel v průběhu své existence několika stavebními úpravami. Klenby interiéru kaple podepřené dvěma osmibokými pilíři mají gotické členění, avšak jsou vyzdobeny renesanční malířskou výzdobou. Kaple byla v roce 1410 rozšířena malým presbytářem,¹¹³ který byl následně stejně tak, jako celý klášterní komplex, upraven ve vrcholně barokním stylu.¹¹⁴

Rozlehlý komplex kláštera řádu augustiniánů byl nejednou zachvácen požárem. Následkem velkého požáru Malé strany probíhala od roku 1584 do počátku 17. století renesanční přestavba celého areálu stavebníkem Bernardem di Albertem.¹¹⁵ Z této rekonstrukce právě pochází výše zmíněná současná malířská výzdoba kaple sv. Barbory. Dle letopočtu na vstupních portálech byla oprava kaple dokončena v roce 1596. Z období renesance též pochází trojlodní půdorys kostela sv. Tomáše a renesanční kamenné portály z let 1615–1617 (nacházející se i při vstupu do kaple sv. Barbory), jejichž autorem je kameník Giovanni Battista Bussi de Campione. Do konce 17. století nenacházíme žádné

¹¹² VLČEK, Pavel, a kol. *Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Praha: Academia, 1999, s. 100.*

¹¹³ VLČEK, Pavel; SOMMER, Petr; FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů. Praha: Libri, 1997, s.463.*

¹¹⁴ VLČEK, Pavel; SOMMER, Petr; FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů. Praha: Libri, 1997, s.465.*

¹¹⁵ VLČEK, Pavel, a kol. *Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Praha: Academia, 1999, s. 100.*

informace týkající se stavebních úprav, či aktivit spojených s klášterním komplexem. Následující zmínka pochází až z roku 1709, kdy došlo k vysvěcení kaple sv. Barbory.¹¹⁶

Poslední rozsáhlá přestavba proběhla mezi lety 1727–1731 architektem Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem, který do barokního slohu upravil kostelní průčelí, klenbu, kupolové zaklenutí presbytáře kostela sv. Tomáše i kaple sv. Barbory a též přizdobil stávající renesanční konstrukce.¹¹⁷

V polovině 16. století se klášterní kostel s přílehlou kaplí sv. Barbory stal oblíbeným pohřebištěm nejen katolické šlechty, ale také posledním místem odpočinku mnoha umělců, jejichž náhrobky a epitafy jsou dodnes zachovány na svém původním místě. Jedním z nich je opukový epitaf italského kupce Giovanniho Battisty Stampy Clave vytvořený pravděpodobně italským kameníkem (obr. 33). Jde o honosný památník, který dle informačního nápisu nechali zhotovit bratři zemřelého a muž jménem Santinus. Epitaf je zasazený do severní stěny kaple a je doplněn okolním malovaným rámcem. V ústřední části epitafu se nachází nápisová polychromovaná deska imitující červený mramor, která je rámována rollwerkovým dekorem s motivem lebky a hlavičkou cherubína. Po stranách nápisové desky lemují okraj epitafu dva propracované reliéfy sirén, které symbolizují patrně doprovod duše zemřelého do říše mrtvých. V horní části epitafu se nachází reliéf erbu zemřelého, nad kterým je umístěný motiv ptáka s roztaženými křídly tvořící vrchol epitafu. Na římse po stranách vyobrazeného erbu se nachází motiv hořících uren. Tato kompozice epitafu je v českém prostředí zcela neobvyklá právě proto, že je vytvořena neznámým lombardským mistrem, jehož dílo bylo inspirací pro další památníky instalované též v interiéru kaple sv. Barbory.

¹¹⁶ VLČEK, Pavel, a kol. *Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Praha: Academia, 1999, s. 101.*

¹¹⁷ VLČEK, Pavel, a kol. *Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Praha: Academia, 1999, s. 101–103.*

6.1.3 Malovaný rám

Kamenný epitaf pocházející patrně z roku 1583 je doplněn nástěnnou malbou v tmavě šedé barevnosti. Jde o monotónní rám, který symbolizuje tmavou siluetu v kontrastu se světlým povrchem opukového díla. Pozadí renesančního rámu je pojednáno ve světle béžové barevnosti. Bohužel rámeček není dochován celý, chybí jeho pravá dolní část, vrchol a nepatrná část vlevo (obr. 33).

Z vizuálního průzkumu je patrné, že se malovaný rám včetně malířské výzdoby kaple nachází ve velmi dobrém stavu, protože byl pravděpodobně v nedávné době součástí restaurátorského zásahu, k němuž existuje restaurátorský záměr z roku 2004.¹¹⁸ Z restaurátorského záměru se dozvídáme, že k prvním známým restaurátorským pracím došlo v devadesátých letech 20. století, avšak posléze byl interiér kaple v důsledku povodní v roce 2002 poškozen. V roce 2004 byl konstatován degradovaný stav omítek včetně barevných vrstev, které se jeví jako silně zvětralé; lokálně docházelo k jejich ztrátám a ke vzniku prasklin. Povrch renesančních maleb byl silně znečištěný a též byly místy patrné ztmavlé retuše z předchozích zásahů. Poškození se projevovalo i na polychromii kamenných prvků, která vykazovala známky práškovatění, uvolnění od podkladu v podobě šupin a taktéž její masivní odpadávání. V rámci záměru byl navržen i postup restaurátorských prací zahrnující odstranění vlhkosti a plísní, hloubkové zpevnění, odstranění nevhodných předchozích zásahů, očištění povrchu, tmelení a finální barevnou retuš opatřenou závěrečnou fixází. Je evidentní, že zmiňovaný restaurátorský zásah proběhl (obr. 35), avšak v rámci rešeršního průzkumu nebyla dohledána restaurátorská dokumentace.

V interiéru kaple proběhl v roce 2000 průzkum zdiva, z kterého byla též nalezena stručná zpráva, jež neposkytla žádné přínosné informace.¹¹⁹

¹¹⁸ ARTOUNI, Karine. *Restaurátorský záměr. Kostel sv. Tomáše. Kaple svaté Barbory*. Praha, 2004.

¹¹⁹ LEBENHARTOVÁ, Dagmar. *Zpráva o provedeném průzkumu zdiva. Kostel sv. Tomáše – kaple sv. Barbory, Malá Strana Josefská 8*. Praha, 2000.

Obr. 33: Malovaný monotónní rám v tmavě šedé barevnosti obklopující epitaf Giovannio Battisty Stampy Clave na severní stěně kaple sv. Barbory v klášterním komplexu augustiniánů při kostele sv. Tomáše v Praze na Malé Straně.

Obr. 34: Detail malovaného rámce v ostrém bočním nasvícení, kde je patrná hladká struktura podkladu s drobnými defekty.

Obr. 35: Detail malovaného rámu v denním nasvícení. Na snímku je patrná čárkovaná retuš, která byla součástí restaurátorského zásahu zřejmě po roce 2004.

6.2 Malované rámy epitafních oltářů Smiřických v zámecké kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy

Autor: neznámý

Datace: druhá polovina 16. století (datace epitafních oltářů mezi lety 1586–1588)

Stručný popis: tmavě šedé dekorativní rámy lemující dva třídílné dřevěné epitafní oltáře

Technika: secco na vápenném podkladu

Umístění epitafu: jižní a severní strana lodi směrem k presbytáři v zámecké kapli sv. Vojtěcha

6.2.1 Rešerše

Epitafním oltářům Smiřických a jejich okolní nástěnné malbě se odborná literatura příliš nevěnuje, jde pouze o nepatrné zmínky, které se objevují v souvislosti se zámekem v Kostelci nad Černými lesy. Z těchto zdrojů lze zmínit dílo E. Pocheho *Umělecké památky Čech* z roku 1978¹²⁰ nebo články v katalogu vydaného k příležitosti výstavy „*Renesance na Kolínsku*“.¹²¹

Renesanční malířská výzdoba kaple proběhla v letech 1956 kompletním restaurováním, z něž byla dohledána v Národním archivu města Prahy velmi stručná, avšak nápomocná restaurátorská dokumentace.¹²² Současně s restaurováním malířské výzdoby proběhlo i restaurování dvou epitafních oltářů Smiřických restaurátorem R. Ondráčkem z Pelhřimova, z kterého byly dohledány pouze dokumenty týkající se rozpočtů a proplácení honorářů.¹²³

¹²⁰ POCHE E. a kol.: *Umělecké památky Čech* 2. Praha. Vydalo nakladatelství ČSAV Academia, 1978.

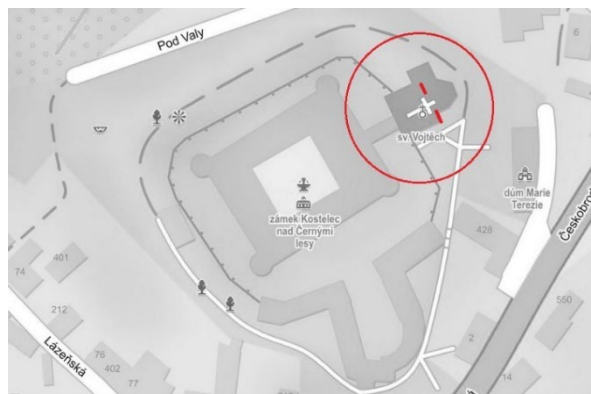
¹²¹ RIŠLÍK, Vladimír a Ladislav JOUZA. *Renesance na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1530–1650*. Regionální muzeum Kolín, 1999.

¹²² ZBÍRALOVÁ, M. *Restaurování nástěnných maleb v zámeckém kostele v Kostelci nad Černými lesy*. Praha – Dejvice, 1956.

¹²³ ONDRÁČEK, R. *Restaurování dvou renesančních oltářů, zámecká kaple, Kostelec nad Černými lesy*, 1955.

6.2.2 Historie a popis objektu

Kaple sv. Vojtěcha je součástí zámeckého areálu v Kostelci nad Černými lesy (obr. 36). Kaple byla vystavěna v letech 1568–73, kdy tehdejší majitel panství Jaroslav Smiřický ze Smiřic (1513–1597) nechal původní kostel strhnout, ponechána byla pouze kostelní věž, ke které přistavěl nynější kapli.¹²⁴ Jaroslav Smiřický nechal do prostoru pod

Obr. 36: Areál zámku v Kostelci nad Černými lesy s vyznačením polohy kaple sv. Vojtěcha (červený kruh) a umístění epitafů v jejím interiéru (červené linie).

presbytářem kaple umístit rodovou hrobku, v které se nacházely ostatky v cínových sarkofázích až do osmdesátých let 20. století, kdy došlo k jejich přemístění do sakristie, v které se nacházejí dodnes.

Zámecká kaple má jednodílnou dispozici s čtvercovou lodí zakončenou obdélným trojbokým presbytářem. Jednolodí kaple je sklenuta jedním polem křížové klenby a je prosvětleno pěti hrotitými okny s bohatou kružbou. Po severní straně presbytáře je hranolová dvoupatrová věž. V západní části lodi je vestavěná zděná kruchta nesená třemi pilíři a podklenutá valenou klenbou.

Stěny a strop interiéru kaple jsou zdobeny bohatou renesanční výmalbou, která respektuje architektonické členění interiéru (obr. 37). Klenbu kopírují rostlinné pásy, v kterých je nad kruchtou vymalován znak Jaroslava ze Smiřic a jeho manželky Kateřiny Smiřické z Házmburka. V presbytáři jsou vyobrazeny erby Jaroslavových rodičů (Zikmunda Smiřického ze Smiřic a Kunhuty z Fictum). Orámování sanktuáře a spodní část varhanní kruchty v presbytáři je tvořeno rozvilinovými motivy s groteskními figurkami. Výmalba interiéru kaple prošla důkladným restaurováním v roce 1956.¹²⁵ Je velmi pravděpodobné, že součástí této obnovy byl i malovaný dekor kolem epitafů.

¹²⁴ POCHÉ E. a kol.: *Umělecké památky Čech 2*. Praha. Vydalo nakladatelství ČSAV Academia, 1978.

¹²⁵ ZBÍRALOVÁ, M. *Restaurování nástěnných maleb v zámeckém kostele v Kostelci nad Černými lesy*. Praha 6– Dejvice, 1956.

V lodi kostela se na čelní stěně směrem k presbytáři nacházejí dva renesanční epitafní oltáře malované technikou temperové malby na dřevěné desce, které si taktéž nechal vyrobit Jaroslav Smiřický těsně před smrtí pravděpodobně na konci 80. let 16. století (zemřel v roce 1597 a následně byl uložen do rodinné krypty pod kaplí). Námětem jižního trojdílného oltáře z roku 1588 je ústřední scéna *Narození páně*, na vnitřní straně křídel jsou podobizny donátorů a na vnější straně křídel je motiv *Zvěstování*. Na zadní straně středového dílu je signatura „TS“. Ústředním námětem severně umístěného epitafu z roku 1585 je *Poslední večeře*, na vnitřních křídlech nacházíme scény s námětem *Umývání nohou* a *Kristus v Getsemane*, na vnějších křídlech následně *Bičování* a *Korunování Krista* (obr. 38).¹²⁶

V současnosti je kostel odsvěcený a slouží jako aula Školního lesního podniku České zemědělské univerzity, či slavnostní síň městského úřadu anebo místo pro koncerty.

Obr. 37: Interiér zámecké kaple sv. Vojtěcha v Kostelci nad Česnými lesy. Umístění epitafních oltářů Smiřických na čelních stěnách přiléhajících k presbytáři.

¹²⁶ ZBORNÍKOVÁ, Tereza. *Renesanční malované epitafy v Čechách (1560-1610)*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt, PhD., 2013, s. 107-118.

6.2.3 Malované rámy

Epitafní oltáře jsou doplněny dekorativním malovaným rámcem ve světle šedé barevnosti. Jde o zhruba 10 cm široký pruh s přesnými liniemi, který se vine po stranách směrem nahoru, kde se formuje do siluety stylizovaného ornamentálního dekoru. Přesto, že jde o téměř totožné rámce, vrchol ornamentu se v obou případech liší. Stav dekorativních rámců je velice dobrý, barevná vrstva je kompaktní a nepodléhá závažnějšímu poškození. Pouze ve spodnějších částech je pozorována ztráta barevné vrstvy a odlupování v šupinách (obr. 40), což může být způsobeno manipulací dřevěných částí epitafu. Z vizuálního průzkumu provedené *in situ* nelze odlišit případné retuše, a proto není patrný rozdíl mezi originálem a druhotnými zásahy.

Obr. 38: Severní (vlevo) a jižní (vpravo) epitafní oltáře Smiřických s malovaným dekorativním rámcem siluetního charakteru v šedé barevnosti.

V rámci uměleckohistorického průzkumu byla nalezena historická fotografie pořízená před rokem 1907 (obr. 39), na které je patrný interiér kaple okrajově zachycující pravý epitafní oltář, nad kterým je v těsné blízkosti umístěn rozměrný obraz, jenž by mohl zakrývat potenciální malovaný rámeček. Křídla epitafu jsou v době pořízení snímku otevřená, a proto je přítomnost okolní nástěnné malby diskutabilní. Avšak vzhledem k tomu, že ani v ostatních částech interiéru nepozorujeme náznaky nástěnných maleb, lze předpokládat, že je v době pořízení fotografie skryta pod druhotnými vrstvami.

Obr. 39: Historická fotografie interiéru zámecké kaple sv. Vojtěcha v Kostelci nad Česnými lesy. Zdroj fotografie: Podlaha Antonín, *Soupis památek historických*, 1907.

Jak již bylo zmíněno výše, ornamentální malířská výzdoba interiéru prošla kompletním restaurováním v roce 1956 akademickou malířkou a restaurátorkou Miladou Zbíralovou.¹²⁷ Z restaurátorské zprávy se dozvídáme, že malby byly provedeny technikou *secco* na vápenném podkladu v druhé polovině 16. století. Při detailním prozkoumání malby, je patrná prvotní rozkresba tužkou (obr. 42), dle stékanců pozorovaných v horizontálních liniích se zdá, že malovaný dekor byl vytvořen pomocí šablony, za kterou mohla při nanesení většího množství zatéci nanášená barva (obr. 41).

¹²⁷ ZBÍRALOVÁ, M. *Restaurování nástěnných maleb v zámeckém kostele v Kostelci nad Černými lesy*. Praha 6 – Dejvice, 1956.

Obr. 40: Detail malovaného rámu. Poškození v podobě ztráty barevné vrstvy.

Obr. 41: Detail malovaného rámu. Patrné stékance způsobené pravděpodobně za využití šablony.

Obr. 42: Detaily malovaného rámu. Lokálně se objevující rozkresba tužkou.

6.3 Malovaný rám epitafu Floriána Gryspeka v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích

Autor: neznámý

Datace: renesance

Stručný popis: iluzivní drapérie ve světle zelené barevnosti, rubová část v odstínech šedé

Technika: fresco-secco

Umístění epitafu: západní stěna kaple Božského srdce Páně v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích, pod níž se nachází hrobka Gryspeků

6.3.1 Rešerše

Mezi hlavní zdroje lze zařadit informace poskytnuté občanským sdružením s názvem „*Spolek Gryspek*“, jejichž cílem je obnova kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích a záležitosti s ním spojené.¹²⁸ Odborné texty pro spolek týkající se nejen historie kostela, ale i rodu Gryspeků a jejich působení zpracovala Irena Bukačová, historička a ředitelka Muzea galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.¹²⁹ Díky iniciativě spolku proběhly rozsáhlé restaurátorské práce, jak na samotném epitafu Floriána Gryspeka, tak i na jeho okolní výmalbě. Restaurátorské zprávy jsou zásadním pilířem obsahující značné množství potřebných informací k této práci. Jde zejména o restaurátorské dokumentace týkající se obnovy polychromovaného dřevěného epitafu z let 1964–1965¹³⁰ a z roku 2012;¹³¹ dále pro tuto práci nejpodstatnější restaurátorskou dokumentaci z roku 2010 týkající se interiérové výmalby kaple Božího srdce Páně.¹³²

¹²⁸ *Spolek Gryspek* [online]. 2008 [cit. 2022-04-20]. Dostupné z: <https://www.gryspek.cz/>

¹²⁹ BUKAČOVÁ, Irena. *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. V Mariánské Týnici: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2010.

¹³⁰ HORKÝ, Jan: *První etapa restaurování dřevěného epitafu Floriána Gryspeka v kostele v Kralovicích*. Praha, 1964. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 316.; HORKÝ, Jan: *Závěrečná zpráva o restaurování epitafu Floriána Gryspeka z roku 1593 v Kralovicích*. Praha, 1965. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 315.

¹³¹ HRONOVÁ, Renáta. *Restaurátorská zpráva k renesančnímu epitafu Floriána Gryspeka z kaple Nejsvětějšího srdce Páně v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. Rokycany, 2012. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 2884.

¹³² RATAJ, Jiří. *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Restaurátorský záměr na restaurování omítek interiéru krypty a omítek interiéru pohřební kaple Gryspeků*. Losiná, 2010.

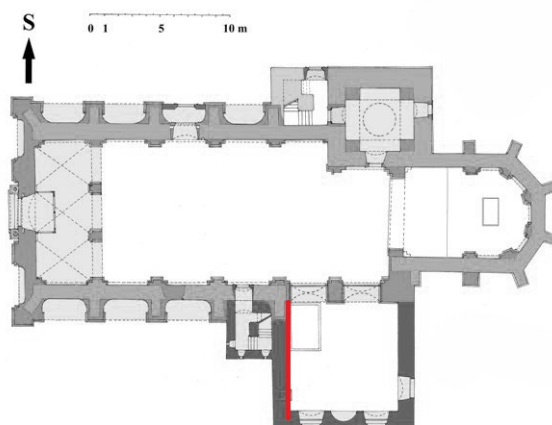
6.3.2 Historie a popis objektu

Farní kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích je původně gotická jednolodní stavba, zmiňována již v roce 1250 a následně přestavěna v pozdně renesančním stylu v letech 1575–1581 pravděpodobně architektem Bonifácem Wolmutem.¹³³ Obdélná loď je zakončena užším trojbokým presbytářem s vnějšími opěráky. Ze severní strany kněžiště přiléhá hranolová věž s cibulovou bání. Z jižní strany jednolodního prostoru je umožněn vstup do kaple Božského srdce Páně, pod kterou byla z popudu Floriána Gryspeka zřízena rodinná hrobka, ve které je dnes instalována expozice nejstarších mumií v České republice tzn. ostatků těl členů rodiny Gryspeků umístěných v prosklených rakvích.

Kostel je unikátní svým exteriérem, kde se střídá bílé omítnuté zdivo s přiznanými řeznými cihlami; presbytář, severní věž a kaple kostela jsou zdobeny obdélníkovým sgrafitem (obr. 43). Štít průčelí je zakončen třemi vázami, díky kterým renesanční kostel oplývá manýristickými prvky. Fasáda je v přízemí rozehrána slepými arkádami, nad kterými jsou lomená okna prosvětlující loď kostela.

Obr. 43: Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Pohled na presbytář a severní věž zdobenou obdélníkovým sgrafitem.

Obr. 44: Půdorys kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Červeně je vyznačeno umístění epitafu Floriána Gryspeka na západní stěně kaple Božího srdce Páně.

Epitaf s malovaným rámem se nachází na západní stěně v jižně umístěné kapli Božského srdce páně (obr. 44), což je novodobé zasvěcení kaple související s biblickými texty o víře v posmrtný život nacházející se v nápisových polích epitafu.¹³⁴ Kaple je sklenuta

¹³³ Památkový katalog NPÚ [online]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-petra-a-pavla-18689707>

¹³⁴ *Spolek Gryspek* [online]. 2008 [cit. 2022-04-20]. Dostupné z: <https://www.gryspek.cz/>

původní renesanční lunetovou klenbou s žebrovím tvořícím kazety, plochy mezi žebry jsou zdobeny christologickými a mariánskými motivy z poloviny 19. století od malíře Augustina Hübnera. Z dob renesance je též zachováno ostění oken, do kterých byla osazena secesní okna zdobena vitráží z roku 1915. Motivy vitráže, stejně tak jako tematika malířské výzdoby stropu jsou spojeny se zasvěcením kaple symbolizující trojici ctností – víru, naději a lásku.¹³⁵ V podlaze kaple vpravo pod umístěním epitafu se nachází pod dřevěným víkem cihlové schodiště vedoucí do Gryspekovské hrobky.

6.3.3 Epitaf Floriána Gryspeka a jeho restaurování

Epitaf Floriána Gryspeka je skvostnou monumentální památkou oslavující skutky a život zemřelého Floriána Gryspeka. Florián Gryspek z Gryspachu (1509–1588) je zakladatelem české větve šlechtického rodu Gryspeků sídlících zejména v západních Čechách. Byl zdatným diplomatem, humanisticky vzdělaným společníkem, který zastával funkci vysokého královského úředníka, jenž po dobu 58 let sloužil českým králům – Ferdinandu I., Maxmiliánu II. a Rudolfu II. Díky svému rychlému kariéernímu růstu získal za své služby nemalý majetek a několik panství. Ve 29 letech se oženil s tyrolskou šlechtičnou Rozinou Höltz ze Silianu, s kterou následně měli 24 dětí. Za svůj život dosáhl hojnosti svého majetku i četného potomstva. Své cenné znalosti a letité zkušenosti předával široké veřejnosti až do sklonku svého života, kdy roku 1588 na svém zámku v Nelahozevsi umírá za přítomnosti své rodiny. Byl pohřben do rodinné hrobky v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích a na jeho památku byl vytvořen velkolepý epitaf.¹³⁶

Epitaf Floriána Gryspeka se nachází na západní stěně kaple Božského srdce Páně neboli v tzv. Gryspekovské kapli, pod níž je umístěna hrobka Gryspeků. Jde tak o jedinou světskou památku umístěnou v interiéru kostela sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Údaje a okolnosti vzniku lze vyčíst nejen z obsáhlých informačních nápisů, které jsou součástí díla, ale také z listiny sepsané samotnými autory, která byla objevena v roce 1849 ve výklenku za epitafem.¹³⁷ Epitaf nechali roku 1593 vytvořit děti zemřelého Floriána Gryspeka dle

¹³⁵ *Spolek Gryspek* [online]. 2008 [cit. 2022-04-20]. Dostupné z: <https://www.gryspek.cz/>

¹³⁶ BUKAČOVÁ, Irena. Florián Gryspek z Gryspachu. *Spolek Gryspek* [online]. 2015 [cit. 2022-04-20]. Dostupné z: <https://www.gryspek.cz/florian-gryspek-z-gryspachu/>

¹³⁷ Český překlad textu listiny zní: „*Já Hanuš Bullus, malíř a měšťan z Řezna, maloval jsem a postavil zde v Kralovicích tento epitaf, při tom mi pomáhal můj švagr Samuel Praun, malíř a měšťan z Kadaně a zjednali mne starého pána Floryána Gryspeka a jeho pozůstalí synové, jmény: Ferdinand Jaroslav Bedřich, Jan Jiří a pan Blažej, také vdova nebožtíka pana Václava na Prietenštejně a pan Karel v Sechuticích, všichni pozůstalí synové*

návrhu malíře Hanse Buleuse, který společně se svým švagrem Samuelem Praunem (taktéž malířem) vytvořili malované výjevy díla; řezbářské prvky byly vyhotoveny truhlářem Kryštofem Hartwigem. Objednavatelé byli poslední generací rodu, která těžila z bohatého odkazu jejich otce, neboť v rámci pobělohorské konfiskace jim byl zabaven veškerý majetek a česká větev rodu Gryspeků v roce 1678 vymírá.¹³⁸

Monumentální (6,25 m vysoký a 3,54 m široký) architektonicky bohatý epitaf má konstrukci závěsného nástěnného památníku, vytvořeného z polychromovaného lipového dřeva, který je zdobený pompézním rollwerkovým ornamentem. Kompozice epitafu je členěna do třech pater, která jsou proložena třemi poli s latinskými nápisy obsahující životopisné a biblické texty. Vyjma dekorativních prvků a nápisových polí tvoří výzdobu epitafu dvě olejomalby na dřevěné desce. V centrální části je eliptický obraz znázorňující portréty manželů Gryspekových doprovázených křesťanskou tematikou, která má symbolizovat víru v posmrtný život a v překonání smrti (námět *Nanebevstoupení Krista*).¹³⁹ Ve spodní části epitafu uprostřed je kruhový výjev alegorie boje dobra a zla. Nástavec nad profilovanou římsou je složen ze tří arkád oddělených sloupky, v jehož vrcholu jsou umístěny dva vyřezávané alianční znaky Floriána Gryspeka a jeho ženy Roziny ze Silianu. Malované výjevy a nápisová pole jsou obklopeny precizně vyřezávanými rámy s andělíčky a okřídlenými hlavičkami, které jsou po stranách doplněny korintskými sloupy ovinutými rostlinným dekorem. Konzole sloupků jsou ve spodní části dekorovány lasturami vyjadřující křesťanský symbol nesmrtelnosti.

V rámci malířské výmalby interiéru kostela v roce 1849¹⁴⁰ došlo k demontáži epitafu Floriána Gryspeka, přičemž tehdejší farář našel v nice umístěné za epitafem výše zmíněnou zakládací listinu. První doložené pozornosti se epitafu dostalo až v roce 1908, kdy havarijný stav gradoval až ke zřícení jeho části. Epitaf byl poškozen dřevokazným hmyzem, docházelo

starého pána Floriána Gryspeka a každý dal k tomu sto tolarů a mne zjednali za šest set tolarů. Truhlářské a řezbářské práce mi udělal Kryštof Hartwig, truhlář a řezbář z města Weringsrode a dal jsem mu za to 100 tolarů a 100 zlatých po 60 krejcarech a to se stalo 28. března 1593.“

¹³⁸ BUKAČOVÁ, Irena. Florián Gryspek z Gryspachu. *Spolek Gryspek* [online]. 2015 [cit. 2022-04-20]. Dostupné z: <https://www.gryspek.cz/florian-gryspek-z-gryspachu/>

¹³⁹ BUKAČOVÁ, Irena. *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. V Mariánské Týnici: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2010, s. 26.

¹⁴⁰ Jan Jindřich Marek doplnil r. 1849 na listinu tento text: „*Léta Páně 1849 byl památník tento u příležitosti vymalování kaple Griesbecké se zdi sundán a dne 10. listopadu opět na předešlém místě sestaven. Malování kaple stalo se pomocí všeobecné sbírky z podniknutím paní Doroty Šulcové, vdovy rodilé z Bučky poutnice Jeruzalémské, a vykonáno téhož roku Panem Augustýnem Hübnerem, malířem z Prahy.“*

k masivním ztrátám původní polychromie a zlacení, taktéž k degradaci křídového podkladu maleb vlivem zvýšené relativní vlhkosti. Jelikož epitaf patřil k nejkrásnějším skvostům tehdejšího Rakousko-Uherska navíc reprezentující nejvýznamnější západočeský šlechtický rod Gryspeků, jeho oprava byla financována nejen knížetem Metternichem, patronem kostela, kralovickým okresem ale také Centrální komisí pro umění a historické památky ve Vídni zastoupena profesorem Maxem Dvořákem. Restaurátorské práce byly provedeny pod vedením Františka Petra v letech 1913–1914.¹⁴¹

Zrestaurovaný epitaf setrval až do roku 1964, kdy započal další restaurátorský zásah pod vedením akademického malíře a restaurátora Jana Horkého.¹⁴² Restaurátor konstatuje špatný stav díla, přičemž jsou dřevěné části opětovně napadeny červotoči, barevná vrstva se odlupuje a místy je zcela zničená. Povrch epitafu je silně znečištěný povrchovými depozity a dřívějším zcela odlišným stylem retuší. Z fotografické dokumentace restaurátorského zásahu je evidentní, že malované pozadí je v 70. letech 20. století stále skryto pod druhotnými vrstvami (obr. 45); sám restaurátor se ve své dokumentaci nezmiňuje ani náznakem o okolní výmalbě doplňující plastické dílo.

Poslední restaurátorský zásah na epitafu Floriána Gryspeka byl proveden v roce 2012 akademickou malířkou a restaurátorkou Renátou Hronovou z iniciativy místního občanského sdružení *Gryspek*.¹⁴³ Epitaf se opětovně nacházel v kritickém stavu, dřevěné části byly napadeny dřevokazným hmyzem a hrozilo odpadnutí některých plasticky řezaných dekorů, které držely celistvě pouze díky soudržné vrstvě polychromie. Barevná vrstva vytvářela lokálně puchýře, byla uvolněná a též hrozila její úplná ztráta. Cílem restaurátorského zásahu byla důkladná konsolidace dřevěných částí, zpevnění barevné vrstvy, očištění, sejmutí ztmavlých laků a odstranění nevhodných druhotných přemaleb a doplňků.¹⁴⁴ Zásadní informací, kterou se dozvídáme v závěru restaurátorské dokumentace, je, že před osazením epitafu bylo provedeno restaurování malířské výzdoby nacházející se v jeho okolí. Z pořízené fotodokumentace restaurátorkou R. Hronovou je

¹⁴¹ BUKAČOVÁ, Irena. *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. V Mariánské Týnici: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2010, s. 28.

¹⁴² HORKÝ, Jan: *První etapa restaurování dřevěného epitafu Floriána Gryspeka v kostele v Kralovicích*. Praha, 1964. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 316.

¹⁴³ HRONOVÁ, Renáta: *Restaurátorská zpráva k renesančnímu epitafu Floriána Gryspeka z kaple Nejsvětějšího srdce Páně v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. Rokycany, 2012. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 2884.

¹⁴⁴ HRONOVÁ, Renáta. Jen stručně k poslednímu restaurování epitafu Floriána Gryspeka v Kralovicích. *Památky západních Čech: studie a zprávy*. sv. 4 (2014), s. 85-86.

zřejmé, že došlo k odkryvu a následně ke komplexnímu restaurátorskému zásahu na okolní výmalbě, neboť na snímcích epitafu před restaurováním jsou patrné sondy odkrývající fragmenty současného malovaného rámce (obr. 47). Naopak na snímcích po osazení restaurovaného epitafu je již okolní malba odkrytá a ve velmi dobrém stavu, jenž lze pozorovat dodnes (obr. 49).

Veškeré záznamy o provedených pracích byly následně vloženy do dózy umístěné v nice za epitafem, stejně tak jako předchozí dobové zápisy.

6.3.4 Malovaný rám

V současné době je v okolí epitafu patrná renesanční nástěnná malba znázorňující iluzivní drapérii (obr. 49). Jde o splývavý závěs imitující rozvinutou divadelní oponu ve světle zelené barevnosti. Robustní drapérie je uchycená ve dvou bodech po stranách vrcholu epitafu a směrem dolů je prolnutá ke dvěma postranním uzlům nacházejících se zhruba v polovině epitafního nástavce. Od uzlů drapérie přirozeně splývá zhruba do výše půl metru nad podlahou kaple. Stíny v záhybech jsou pojednány tmavě zelenou až šedou barevností, což napomáhá k plastickému působení malby. Plasticitu též vyjadřuje namalovaný vržený stín vpravo od drapérie, který respektuje reálné umístění oken kaple. Rubová strana látky je pojednána v odstínech šedé a vyplňuje celou vnitřní část až k vnějším okrajům epitafu. Dolní okraj iluzivního závěsu je ukončen motivem obloučků (obr. 50), které z nástěnné malby plynule navazují na středovou desku tvořící jakýsi dřevěný soklový podstavec pod epitafem. Pozadí malovaného rámce je ve světle béžové barevnosti.

Malovaný rám se po dobu své existence nenacházel v takto exponovaném a velmi dobrém stavu. K jeho objevení došlo až v roce 2010, kdy byl proveden restaurátorský průzkum spodních partií omítek interiéru kaple akademickým malířem Jiřím Ratajem.¹⁴⁵ Před započítím průzkumu byly stěny kaple opatřeny monotónním hlinkovým nátěrem ve světle šedém tónu, sokl byl pojednán tehdy novodobým bílým vápenným nátěrem (obr. 46). V rámci průzkumu byl proveden stratigrafický a vizuální průzkum omítek a barevných nátěrů, avšak z technických důvodů zasahoval pouze do výše 2,5 metrů (obr. 47). V těchto partiích docházelo k lokální ztrátě adheze omítek ke zdivu, též byly pozorovány drobné praskliny.

¹⁴⁵ RATAJ, Jiří. *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Restaurátorský záměr na restaurování omítek interiéru krypty a omítek interiéru pohřební kaple Gryspeků*. Losiná, 2010.

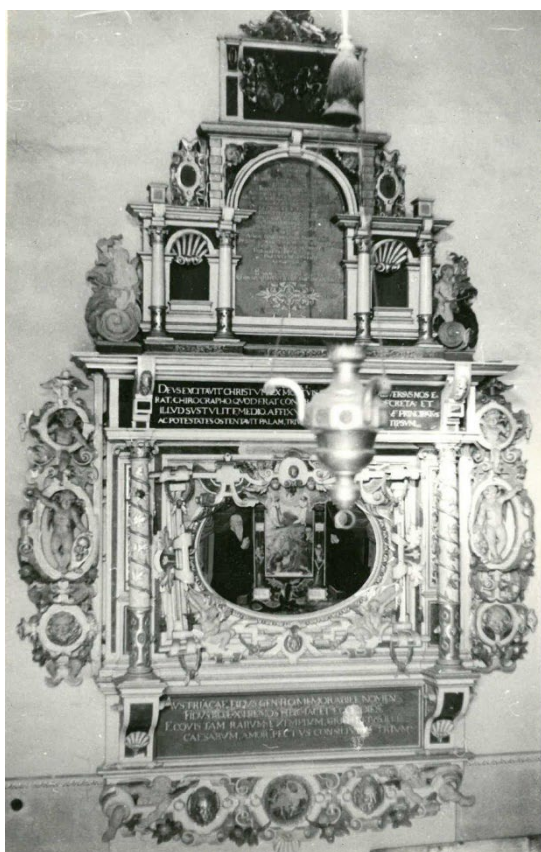
Tento průzkum navázal na sondy provedené v lednu téhož roku Ludmilou Drncovou, na základě, kterých bylo vypracováno doporučení pro plánovanou obnovu interiéru kaple. Avšak tento dokument, přesto, že je uveden v online Památkovém katalogu NPÚ, nebyl pracovníky příslušného Ústředního odborného pracoviště NPÚ dohledán.¹⁴⁶

V rámci průzkumu v roce 2010 byla nalezena renesanční vápenná omítka nanesená ve dvou vrstvách, na které se nachází malířská výzdoba provedená technikou fresco-secco. Již v době objevení renesanční malby restaurátor konstatoval vysokou kvalitu dekorativní malby. Šedo-černá plocha byla původně směrem k vnějším okrajům epitafu stínovaná do hloubky, aby zdůraznila tvar a prohloubila pozadí díla, zároveň nezabíhala pod epitaf, tak jak je tomu dnes.

Sekundární vrstvy tvořily převážně monotónní vápenné a hlinkové nátěry, výjimkou byly výtvarně hodnotné dekorativní přemalby z 19. století, které též znázorňovaly stylově jednodušší rámování epitafu. Jde o tři vrstvy, z nichž nejstarší byla pojednána v červeném odstínu s tmavými linkami lemující epitaf. Další barevný nátěr byl ztvárněn v odstínech okru, která rozdělovala stěny kaple pomocí iluzivních profilovaných pásů. Tato vrstva však byla tvořena hlinkovými pigmenty, a tak vlivem vlhkosti byl její povrch silně degradovaný. Nejmladší dekorativní malbou je monochromní nátěr šedé barevnosti, který byl zhruba ve výšce 1,5 m rozdělen iluzivní malovanou římsou, která jej oddělovala od soklových partií imitující kamenné obložení. Iluzivní římsa byla provedena velmi kvalitně, její bohatá profilace byla doplněna šablonovým a ručně promalovaným motivem perlovce.

Na základě průzkumu byl proveden téhož roku restaurátorský zásah zahrnující odkryv renesanční vrstvy v okolí epitafu (zhruba do šíře 2 m) a následně bylo realizováno její kompletní restaurování. Na zbylé části západní stěny byla rekonstruována nejmladší dekorativní výmalba vyobrazující imitaci kamenného ostění v soklových partiích, které je rozděleno pomocí iluzivní malované římsy od monotónní světle šedé barevnosti stěn. Rozhraní jednotlivých etap výmalby je snadno patrné v ostrém bočním nasvícení, v kterém je pozorován hladký povrch renesanční omítky v kontrastu se strukturou poměrně silného podkladového nátěru dekorativní novodobé malby (obr. 51). Takto zrestaurovaný interiér kaple lze pozorovat dodnes.

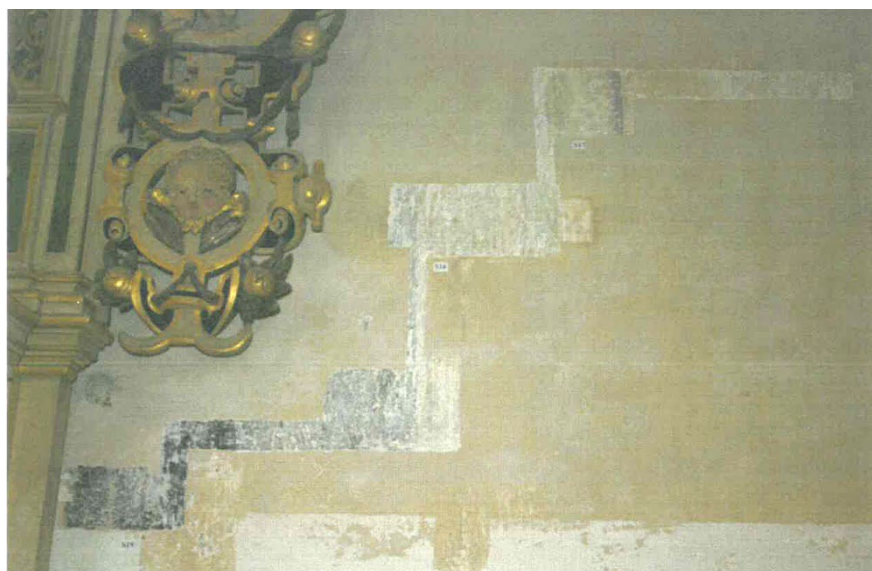
¹⁴⁶ Dle emailové korespondence s pracovníkem NPÚ Vlastimilem Svobodou ze dne 10.3.2021 by se mělo jednat o chybu v online Památkové katalogu NPÚ.

Obr. 45.: Epitaf Floriána Gryspeka v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Stav před restaurováním v roce 1964 restaurátorem Horkým. Autor snímku: Jan Horký.

Obr. 46.: Epitaf Floriána Gryspeka v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Stav před restaurováním v roce 2010. Autor snímku: neznámý.

Obr. 47.: Sondážní průzkum vpravo od epitafu provedený v roce 2010 Jiřím Ratajem. Objevení renesanční výmalby interiéru. Autor fotografie: Jiří Rataj

Obr. 49.: Epitaf Floriána Gryspeka v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Stav v roce 2022.

Obr. 50.: Detail malovaného rámu. Iluzivní drapérie zakončená obloučky.

Obr. 51.: Rozhraní hladké světle béžové renesanční omítky s okolní malířskou výzdobou interiéru kaple v ostrém bočním nasvícení.

6.4 Malovaný renesanční epitaf v kapli sv. Jiří v Litovli

Autor: neznámý

Datace: 90. léta 16. století (po roce 1592, v nápisové části čitelný letopočet 1593)

Stručný popis: nápisový epitaf s rollwerkovým rámem

Technika: secco na vápenném nátěru

Umístění epitafu: v pravé části presbytáře v kapli sv. Jiří na náměstí J. Svobody v Litovli

6.4.1 Režerše

Hlavním zdrojem informací týkajících se historického vývoje, architektonického popisu kaple a její výzdoby je sborník *Gotické klenoty v kapli sv. Jiří v Litovli* vydaný Římskokatolickou farností Litovel v roce 2012.¹⁴⁷

Velmi podrobné informace o malovaném renesančním epitafu nacházíme v restaurátorské dokumentaci z roku 2014, která byla vyhotovena v rámci bakalářské práce studentky Pavlína Šoltézové.¹⁴⁸ Než bylo dílo v roce 2010 restaurováno, bylo ukryto pod souvrstvím druhotných nátěrů a díky odbornému a velmi šetrnému restaurátorskému přístupu pod vedením Fakulty restaurování Univerzity Pardubice, získalo zpět svoji původní podobu.

6.4.2 Historický vývoj a popis objektu

Pozdně gotická kaple byla původně vystavěna jako hřbitovní v areálu tehdejšího městského hřbitova při kostele sv. Marka. Z pamětního nápisu umístěného v malované kartuši na poprsní kruchty kaple sv. Jiří se dozvídáme letopočet 1484, který poukazuje na vznik stavby za období Karla ml. z Vlašimi. Na založení kaple se podílelo město Litovel a majitelé úsovského panství, páni z Vlašimi,¹⁴⁹ jejichž reliéfní rodový znak, stejně tak jako znak města Litovel jsou zakomponovány do svorníků klenby presbyteria.

¹⁴⁷ BLÁHOVÁ, Zdeňka, Petr ELBEL, Jana HRBÁČOVÁ, Petr ULÍČNÝ, Eva VEPŘEKOVÁ a Josef ROSENBERG, MAŇAS, Vladimír, ed. *Gotické klenoty v kapli sv. Jiří v Litovli*. Litovel: Římskokatolická farnost Litovel, 2012.

¹⁴⁸ ŠOLTÉZOVÁ, Pavlína. *Restaurování malovaného renesančního epitafu v kapli sv. Jiří v Litovli*. Bakalářská práce, Marie Dočekalová, ak. mal. (vedoucí práce), Fakulta restaurování UPa, Litomyšl, 2014.

¹⁴⁹ BLÁHOVÁ, Zdeňka, Petr ELBEL, Jana HRBÁČOVÁ, Petr ULÍČNÝ, Eva VEPŘEKOVÁ a Josef ROSENBERG, MAŇAS, Vladimír, ed. *Gotické klenoty v kapli sv. Jiří v Litovli*. Litovel: Římskokatolická farnost Litovel, 2012, s.48.

Kaple sv. Jiří je pozoruhodnou architektonickou památkou, která si zachovala svůj původní vzhled, protože nebyla v průběhu své existence nikdy přestavěna (obr. 52). Přesto, že jde o pozdně gotickou stavbu, postrádá kaple vnější opěrný systém charakteristický pro toto období. Netypickým prvkem pro toto období jsou rozehrané profilované římsy horizontálně dělící hladký povrch fasády. Dominantním prvkem exteriéru je bohatě architektonicky zdobený severní portálový vstup, který nese jedinou sochařskou výzdobu v podobě vysokého reliéfu *Ukřižovaného Krista*. Vstup do interiéru kaple je také umožněn západním vchodem zdobeným kamenným profilovaným portálem s lomeným obloukem.

Obr. 52: Kaple sv. Jiří v Litvli. Zdroj fotografie: <https://pamatkovykatolog.cz/kaple-sv-jiri-14132518>

Kaple sv. Jiří je poměrně drobná orientovaná jednolodní stavba s trojbokým presbytářem a západně umístěnou kruchtou. Podélný prostor kaple je prosvětlen šesti lomenými okny zakončenými plaménkovou kružbou, které jsou umístěny v různé výšce klenebních polí. Lod' kaple je sklenuta hvězdovou síťovou klenbou s hlubokými výsečemi a čtyřmi středovými svorníky ve tvaru kvadrilobů.

Význam kaple vzrůstal a upadal dle tehdejší náboženské aktivity. Následkem třicetileté války byla kaple poškozena a nadále nebyla využívána k náboženským účelům. Nepatrného krátkodobého rozkvětu a obnovy liturgického provozu se kaple dočkala až v polovině 18. století. Od roku 1892 však byly obnoveny pravidelné bohoslužby a liturgické obřady v přilehlém kostele sv. Marka a tudíž kaple sv. Jiří opět postupně upadala. Po roce 1945 byla kaple odsvěcena a její prostory byly využívány jako kostelní depozitář. V 60. letech 20. století jej do správy získalo Vlastivědné muzeum v Olomouci, které zainteresovalo v roce 1989 provedení sondážního průzkumu v interiéru kaple. Následně v roce 1994 byla kaple navrácena Římskokatolické farnosti Litovel.¹⁵⁰ V roce 2009 byla započata rozsáhlá renovace kaple počínající stavebními pracemi v podobě zajištění statiky (narušena vlivem povodní v roce 1997), odvlhčení zdiva, ošetření krovu a rekonstrukce dlažby z přelomu

¹⁵⁰ ŠOLTÉZOVÁ, Pavlína. *Restaurování malovaného renesančního epitafu v kapli sv. Jiří v Litvli*. Bakalářská práce, Marie Dočekalová, ak. mal. (vedoucí práce), Fakulta restaurování UPa, Litomyšl, 2014, s. 13.

16. a 17. století. Kompletní obnova kaple a jejího mobiliáře zahrnující i restaurátorský zásah na malířské výzdobě interiéru byla uskutečněna za podpory tzv. Norských fondů a města Litovel.

6.4.3 Malířská výzdoba interiéru

Vyjma renesančního malovaného epitafu jsou součástí malířské výzdoby interiéru rozměrný výjev představující zápas sv. Jiří s drakem (obr. 54), malovaná kartuš (obr. 53), malované klenební svorníky, kolčí štítky v závěru kaple a po obvodu malované konsekrační kříže. Původní malířská výzdoba byla objevena v rámci sondážního průzkumu v roce 1989 a následně v letech 2010–2011 restaurována.

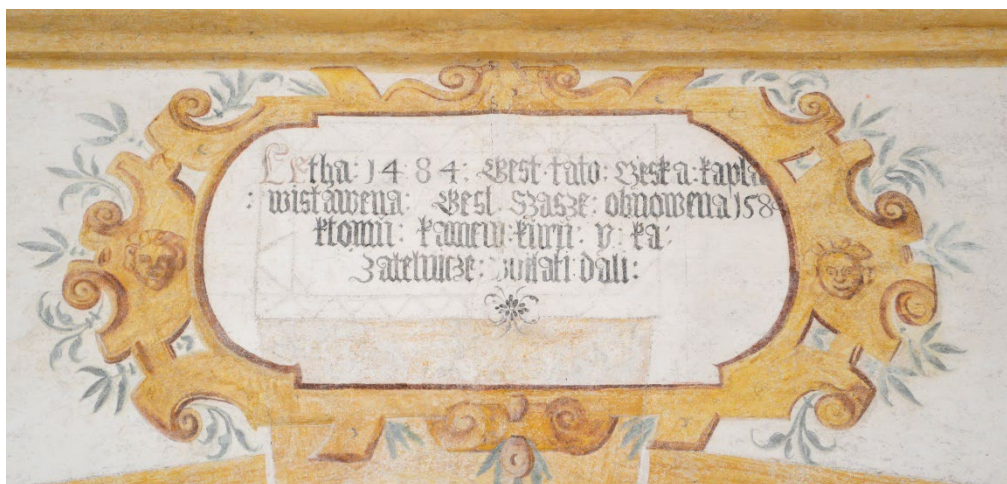
Nejvýznamnější a zároveň nejmonumentálnější malířskou výzdobou je výjev s námětem sv. Jiří bojujícího s drakem, který je umístěn na jižní stěně v horní části klenebního pole (obr. 54). Tři pravidelně malované závěsné skoby v horní části výjevu naznačují, že jde o imitaci závěsné tapisérie, což bylo údajně levnější variantou než pořízení reálných tkaných textilií.¹⁵¹ V ústředí výjevu je vyobrazen sv. Jiří oděný v dobové zbroji jako rytíř na bílém koni, v jehož ruku drží kopí zabodávající se do tlamy draka ležícího před ním. V levém horním rohu je zpodobněna klečící princezna se sepjatýma rukama v gestu modlitby; v pravém rohu je vyobrazen hrad s opevněním. Celá scéna je vyplněna bohatým rozvilinovým dekorem a uzavřena do malovaného rámu zdobeného dubovými listy. V horní části výjevu je gotickou frakturou psaný identifikační nápis „*anno domini milesimo CCCCLXXXV o*“ určující vznik malby roku 1485. Tato malovaná scéna byla patrně koncem 16. století překryta druhotnými vrstvami a posléze byl na jejím místě namalován černý ornamentálně zdobený baldachýn.¹⁵²

Na poprsní kruchty se nachází renesanční malovaná kartuš s pamětním nápisem „*Letha 1484 gest tato czeska kapla wistawena gest szasze obnowena 1580 k tomu kameni kůru y kzatelnicze (szd)ělali dali,*“ z kterého se vyjma letopočtu dozvídáme patrně původní účel vzniku kaple (obr. 53). V nápisu je zmiňován název „česká kaple“, což evokuje, že se mohlo jednat o kapli určenou pro věřící utrakvistického vyznání, jejichž bohoslužby jsou

¹⁵¹ HRBÁČOVÁ, Jana. Výzdoba interiéru kaple sv. Jiří v pozdním středověku. In: *Gotické klenoty v kapli sv. Jiří v Litovli*. Litovel: Římskokatolická farnost Litovel, 2012, s. 54–60.

¹⁵² *Ibidem*

vedeny v českém jazyce.¹⁵³ Na nápisu je též uveden rok rekonstrukce interiéru kaple v roce 1580, během které byl přestavěn patrně dřevěný kůr na kamenný a též přistavěna kazatelna. Kartuše je dále zdobena dvěma postranními maskarony a rollwerkovým dekorem v okrové barevnosti, jenž je doplněn o olivové ratolesti.

Obr. 53: Informační nápis v malované kartuši na poprsní kruchty v kapli sv. Jiří v Litovli.

Malířskou a reliéfní výzdobou jsou opatřeny i čtyři středové svorníky a sedmáct kolčích štítků umístěných v křížení žeber po obvodu lodi. Na svornících jsou vyobrazeny výše zmíněné znaky fundátorů, dále malířský výjev představující sv. Kateřinu s atributy a výjev archanděla Michaela s mečem a vahami Posledního soudu. Na kolčích štítcích jsou zpodobněny postavy světců, dále rodové erby a městské znaky. Z dochovaného stavu štítků je zřejmé, že jejich námět byl v průběhu času přemalováván dle tehdejších mravů, což v současnosti ztěžuje jejich identifikaci.

Nejstarší výmalbou kaple je deset konsekračních křížů nacházejících se po obvodu jejího interiéru zhruba ve výšce necelých třech metrů od podlahy. Původně jich bylo vyobrazeno dvanáct, ale dva z nich jsou zakryty později přistaveným zděným kůrem. Kříže jsou lineárně malované černou linkou s vnitřní plochou pojednanou v červené barevnosti se zeleným lemováním. Jeden z těchto křížů, který se nachází v těsné blízkosti malovaného epitafu v presbytáři kaple, byl součástí restaurátorského zásahu v roce 2010.¹⁵⁴

¹⁵³ HRBÁČOVÁ, Jana. Výzdoba interiéru kaple sv. Jiří v pozdním středověku. In: *Gotické klenoty v kapli sv. Jiří v Litovli*. Litovel: Římskokatolická farnost Litovel, 2012, s. 54–60.

¹⁵⁴ ŠOLTÉZOVÁ, Pavlína. *Restaurování malovaného renesančního epitafu v kapli sv. Jiří v Litovli*. Bakalářská práce, Marie Dočekalová, ak. mal. (vedoucí práce), Fakulta restaurování UPa, Litomyšl, 2014.

6.4.4 Malovaný epitaf

V rámci restaurování malovaného epitafu v roce 2010 byl proveden stratigrafický průzkum, jenž odhalil souslednost jednotlivých vrstev. Restaurátorka P. Šoltézová předpokládá, že epitaf vznikl až po provedení barevné úpravy interiéru v roce 1580.¹⁵⁵ Tuto domněnku doplňuje letopočet 1593 uvedený v identifikačním nápisu s údaji o zemřelých. Není však zřejmé, zda se jedná o datum úmrtí objednavatele, či datum vzniku díla, neboť epitafy mohly vznikat ještě za života donátorů (příkladem může být i českorudolecký epitaf).

Malovaný epitaf se nachází v pravé části presbytáře zhruba ve výšce 1,5 m nad podlahou (obr. 55). Jde o renesanční dílo, které je koncipováno do netradičního schématu epitafu (obr. 56). Dominantní částí je textové pole, které vyobrazuje latinské citáty a české nápisy kombinující humanistickou kapitálu a gotickou frakturu. Kvůli značné míře poškození je doslovný překlad znemožněn, avšak podařilo se určit, že by se mohlo jednat o latinské úryvky děl klasické literatury a další básnické, případně biblické texty;¹⁵⁶ dále jsou nezbytným obsahem nápisu česky psané identifikační údaje o zemřelých. V mnohem menším měřítku jsou pojety dvě postavy zesnulých, které jsou v tomto případě zobrazeny jako miniaturní osoby (pravděpodobně žena a dítě) klečící v gestu modlitby směrem k oltáři (obr. 27), jež jsou umístěny vpravo dole pod textem. Identifikační nápis včetně vyobrazení zemřelých je zasazen do okrového rollwerkového rámu zdobeného postranními volutami. V horní části je rám ozdoben vegetativním motivem v podobě kytic listů a granátových jablek (obr. 31). Pozoruhodné je, že zde autor zcela vynechal náboženský, či alegorický motiv, avšak vyobrazení jablek by tuto část mohlo symbolizovat.

Sondážní průzkum odhalil přítomnost starší výzdoby kaple v podobě původně dvanácti konsekračních křížů, z nichž jeden byl součástí restaurátorského zásahu v roce 2010, neboť částečně zasahuje do levé horní části epitafu. Na této vrstvě byl nanesen vápenný nátěr s výraznou štětcovou strukturou sloužící jako podklad pro malovaný epitaf. Základní linie epitafu byly rozvrženy podkresbou vytvořenou pomocí červené a černé hlinky, na kterou byla následně provedena malba technikou secco (obr. 57). Mezi použité pigmenty

¹⁵⁵ ŠOLTÉZOVÁ, Pavlína. *Restaurování malovaného renesančního epitafu v kapli sv. Jiří v Litovli*. Bakalářská práce, Marie Dočekalová, ak. mal. (vedoucí práce), Fakulta restaurování UPa, Litomyšl, 2014, s. 19.

¹⁵⁶ ŠOLTÉZOVÁ, Pavlína. *Restaurování malovaného renesančního epitafu v kapli sv. Jiří v Litovli*. Bakalářská práce, Marie Dočekalová, ak. mal. (vedoucí práce), Fakulta restaurování UPa, Litomyšl, 2014, s. 17.

patří: smalt, uhlíkatá čern, azurit, rumělka a olovnatá běloba. Obě vrstvy výmalby byly vytvořeny na jednovrstvé zhruba 1–2,5 cm silné vápenné omítce, jež byla nanesena na smíšené nerovné zdivo.

Před provedením restaurátorského zásahu v roce 2010 nesly malby několik známek poškození. Ústřední část s textovým polem byla poškozena horizontálními zadržkami elektrického proudu, které znemožňovaly přečtení kompletního znění textu a taktéž horní části výjevu s figurami. Malovaný epitaf byl poškozen i předchozím nešetrným odstraňováním sekundárních vrstev, které zapříčinilo nenávratnou ztrátu barevné vrstvy. V rámci restaurátorských prací byl proveden mnohem citlivější odkryv, očištění povrchu malby a další nezbytné zásahy zabraňující degradaci barevné a omítkové vrstvy (fixáž, konsolidace, injektáž). Kvůli zvýšenému obsahu vodorozpustných solí v odebraných vzorcích zdiva, jejichž přítomnost byla zapříčiněna vzlínající vlhkostí, byl proveden odsolovací zábal, který měl výskyt solí redukovat. Následně byly defekty vyplněny vápenným tmelem, jehož povrch byl opatřen scelujícím tónovaným nátěrem, který tvořil podklad pod barevnou vrstvu. Retuše byly provedeny pouze v místech defektů tak, aby nezasahovaly do původní barevné vrstvy. V místech, kde byla jasně čitelná okolní malba, byla provedena rekonstrukce chybějících částí nápodobivou retuší, která je svým charakterem identická s originální malbou. Jelikož intenzita a barevnost retuší byla volena tak, aby nepůsobila rušivě a nijak se vůči originálu neprojevovala, je v současné době obtížné odlišit originální malbu od restaurátorského zásahu. Povrch malby byl na závěr fixován speciálním roztokem na bázi akrylátové pryskyřice.¹⁵⁷

V současné době se nejen malovaný epitaf, ale i kompletní malířská výzdoba interiéru, nachází ve velmi dobrém stavu. V restaurátorské dokumentaci z roku 2014 je zmíněna citlivost barevných vrstev na otěr, avšak i přes provedení fixáže zajišťující adhezi barevné vrstvy k podkladu, případně doplnění degradovaného pojiva, je okrová a zelená barevnost rámu i nadále citlivá na otěr a při vyvinutí mírného tlaku se stírá.

¹⁵⁷ ŠOLTÉZOVÁ, Pavlína. *Restaurování malovaného renesančního epitafu v kapli sv. Jiří v Litovli*. Bakalářská práce, Marie Dočekalová, ak. mal. (vedoucí práce), Fakulta restaurování UPa, Litomyšl, 2014, s. 26–29.

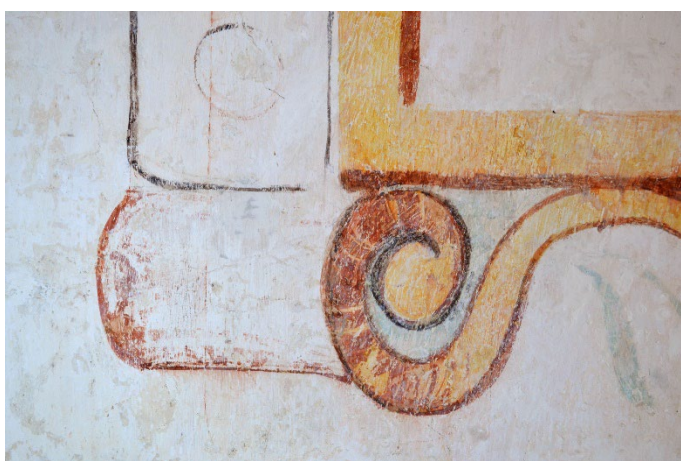
Obr. 54.: Nástěnná malba sv. Jiří bojujícího s drakem a s nápisem „*ano domini milenisimo CCCCLXXXV o*“ na jižní stěně kaple sv. Jiří v Litovli.

Obr. 55.: Presbytář kaple sv. Jiří, vpravo situovaný malovaný renesanční epitaf.

Obr. 56.: Malovaný renesanční epitaf. Dominantní nápisové pole rámované rollwerkovým dekorem v okrové barevnosti doplněný vegetativními motivy v horní části.

Obr. 57.: Detail okrového rollwerkového rámu s červeným stínováním. Na snímku je též patrná rozkresba provedená červeným nebo černým uhlem, či štětcem.

6.5 Malované rámy epitafů v kostele Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové

Autor: neznámý

Datace: po roce 1605

Stručný popis: osm malovaných rámců v šedé barevnosti lokálně doplněné o rostlinné motivy

Technika: patrně fresco-secco

Umístění epitafů: severní a jižní stěna bočních lodí ve výšce mezi 1-2 m nad zemí

6.5.1 Rešerše

Vyjma výše zmíněných zdrojů se potřebné informace ohledně historie a popisu objektu nalézají v publikaci umělecké historičky Vladislavy Říhové „*Dílo sochařů, kameníků a štukatérů na počátku 17. století*“ z roku 2011.¹⁵⁸ Podružným zdrojem udávající taktéž stručnou historii a zejména popis malířské výzdoby nacházíme v dokumentu Sylvy Jarůškové z roku 2006,¹⁵⁹ který ze svého soukromého archivu poskytla Římskokatolická farnost Moravské Třebové.

Co se týká renesančních malovaných rámců, velmi přínosné byly dokumentace z let 1995–2001, kdy probíhalo restaurování nástěnných maleb v interiéru kostela pod vedením restaurátora Jiřího Látal, který se intenzivně věnoval obnově památky po dobu několika let.¹⁶⁰ Restaurátorské práce byly realizovány tehdejším Institutem restaurování a konzervačních technik v Litomyšli (dnešní FR UPa), kde jsou dodnes v archivu Katedry humanitních věd uchovány dokumentace těchto prací. Okolností vzniku památky, jeho vybavení a detailnímu zpracování techniky malby autora barokní malířské výzdoby kostela se věnovala Jana Waisserová ve své písemné práci z roku 2000.¹⁶¹

¹⁵⁸ ŘÍHOVÁ, Vladislava. *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století: Moravskotřebovsko*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2011.

¹⁵⁹ JARŮŠKOVÁ, Sylva. *Průvodce moravskotřebovskými kostely: Hřbitovní kostel Povýšení sv. Kříže, 3. díl*. Nепublikovaný dokument, soukromý archiv Římskokatolické farnosti Moravská Třebová, 2006.

¹⁶⁰ LÁTAL, Jiří. *Předběžný průzkum a návrh na postup restaurátorských prací v interiéru hřbitovního kostela nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové*. Nadace Paseka, Litomyšl, 1995.; LÁTAL, Jiří. *Moravská Třebová – dokončení restaurování nástěnných maleb v hlavní lodi a v bočních lodích kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu*. Nепublikovaný dokument, Litomyšl, 2002.; ZIMOVÁ, Veronika a Otakar Kaloč. *Restaurování nástěnných maleb: Hlavní a severní boční loď kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu v Moravské Třebové*. Restaurátorská dokumentace (vedoucí: Jiří Látal ak. mal.) Institut restaurování a konzervačních technik o.p.s. Litomyšl, 2001.

¹⁶¹ WAISSEROVÁ, Jana. *Nástěnná malba v presbytáři kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu u Moravské Třebové: Z dílny moravskotřebovského malíře Judy Tadeáše Suppera*. Oborová písemná práce závěru II. Bloku

6.5.2 Historie a popis objektu

Kostel se nachází v areálu moravskotřebovského hřbitova na Křížovém vrchu (obr. 58), jehož součástí je též kamenný rokokový kříž z roku 1753 a empírová márnice, která dnes slouží jako lapidárium s expozicí renesančních náhrobků vyzdvižených roku 1896 z podlahy původní stavby.¹⁶²

Renesanční kostel byl vystavěn v letech 1603–1605 za Ladislava Vlena ze Žerotína na místě pozdně gotického hřbitovního kostelíku, jehož výstavba

Obr. 58: Kostel Nalezení sv. Kříže na křížovém vrchu v Moravské Třebové.

byla datována do roku 1505.¹⁶³ Stavitelem byl Andreas Balzer ze slezské Nisy,¹⁶⁴ který již měl s podobnými přestavbami zkušenosti.¹⁶⁵ Do interiéru novostavby byly umístěny náhrobní kameny a epitafy, z nichž některé byly importovány ze starší stavby. Památníky byly instalovány do obvodových zdí a vsazeny do nových iluzivních ráků provedených v nástěnné malbě,¹⁶⁶ které jsou předmětem této kapitoly.

V průběhu 16. století kostel sloužil jako pohřebiště bohatých měšťanů, kteří byli pochováni v kryptě pod ním, a jejich náhrobní kameny byly adjustovány do kostelní podlahy. Po roce 1620 kostel chátral a přestal být udržován až do roku 1652, kdy se za pomoci tehdejšího hejtmana a financí měšťanů dočkal své renovace.¹⁶⁷ Kostel byl znovu vysvěcen, získal nový název sv. Kříže a od té doby spadá do vlastnictví katolické církve. Další

studia, Katedra Teorie a dějin výtvarného umění, Fakulta filosofická, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2000.

¹⁶² Památkový katalog NPÚ [online]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nalezeni-sv-krize-14793712> [cit. 15.04.2022].

¹⁶³ ŘÍHOVÁ, Vladislava. *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století: Moravskotřebovsko*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2011, s. 122.

¹⁶⁴ Památkový katalog NPÚ [online]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-nalezeni-sv-krize-14793712> [cit. 15.04.2022].

¹⁶⁵ ŘÍHOVÁ, Vladislava. *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století: Moravskotřebovsko*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2011, s. 122.

¹⁶⁶ Ibidem, s. 124.

¹⁶⁷ JARUŠKOVÁ, Sylva. *Průvodce moravskotřebovskými kostely: Hřbitovní kostel Povýšení sv. Kříže, 3. díl*. Nепublikovaný dokument, soukromý archiv Římskokatolické farnosti Moravská Třebová, 2006.

rekonstrukce proběhla po roce 1726, kdy došlo k poškození památky následkem vichřice. Součástí obnovy byla kompletní rekonstrukce objektu včetně nové výmalby od barokního malíře J. T. Suppera, kterou zafinancoval kníže z Lichtenštejnu.¹⁶⁸ Během posledního století je však údržba kostela zanedbávána a kostelík tak chátrá. Kvůli aktivitě zlodějů byl z kostela odnesen i cenný mobiliář. V poměrně dobrém stavu se jeví pouze barokní malířská výzdoba interiéru, která prošla renovací v letech 1995–2000 realizovanou tehdejší Vyšší odbornou školou restaurování a konzervačních technik v Litomyšli.

Hřbitovní kostel je pozoruhodnou stavbou, v které je skloubeno několik uměleckých slohů – gotika, renesance a baroko. Jde o orientovanou trojlodní dispozici, která je sklenuta valenou klenbou nesenou čtyřmi polygonálními pilíři. Šestiboký presbytář, též valeně sklenutý, s lunetovými výsečemi je od trojlodí oddělen gotickým hrotitým vítězným obloukem. Z období gotiky jsou též dochována okna, jež osvětlují celý prostor interiéru.

V západní části kostela je vsazená dřevěná kruchta vyzdobená šestnácti obrazy s námětem Křížové cesty. Během restaurování nástěnných maleb v lodi kostela bylo prokázáno, že plocha kůru byla v průběhu 19. století zhruba o dva metry předsunuta do prostoru lodi. Svědčí o tom nález lůžek po původních trámech dřívější menší dřevěné kruchty, jež jsou symetricky umístěny na obou stěnách boční lodi.¹⁶⁹ Tento zásah měl destruktivní dopad na malované rámy, které byly v době rekonstrukce skryty pod druhotnými vrstvami (obr. 65).

Znaky renesance lze spatřit v dochovaném mobiliáři jako jsou kostelní lavice zdobené intarzií, cyklus obrazů *Křížová cesta*, oltář sv. Rocha a náhrobní kameny umístěny vně kostela. Soubor náhrobků a epitafů nekatolických členů tehdejší obce vznikl v průběhu 16. a 17. století. Díla však bohužel byla v důsledku katolického ikonoklasmu masivně poškozena, či dokonce zcela zničena.¹⁷⁰ Na kamenných částech epitafů došlo k odsekání částí postav, v případě honosnějšího provedení mohla být díla přetvořena, aby splňovala tehdejší dobové požadavky. Pro tuto práci nejpodstatnějším dílem z období renesance jsou

¹⁶⁸ JARŮŠKOVÁ, Sylva. *Průvodce moravskotřebovskými kostely: Hřbitovní kostel Povýšení sv. Kříže, 3. díl*. Nepublikovaný dokument, soukromý archiv Římskokatolické farnosti Moravská Třebová, 2006.

¹⁶⁹ LÁTAL, Jiří. *Moravská Třebová – dokončení restaurování nástěnných maleb v hlavní lodi a v bočních lodích kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu*. Nepublikovaný dokument, Litomyšl, 2002.

¹⁷⁰ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 160.

malované rámy provedené v nástěnné malbě, kterým bude pozornost věnována v následujících kapitolách.

Z období baroka pochází již zmíněná výmalba presbytáře a oltáře sv. Josefa od J. T. Suppera, kazatelna a socha sv. Rocha. V poslední řadě lze v interiéru kostela spatřit neogotickou barevnou vitráž a jemnou ornamentální výzdobu klenby lodi z období secese.

Hlavní oltář v podobě kalvárie pochází z roku 1750 a zpodobňuje tři dřevěné vztyčené kříže, které byly původně umístěny na Kalvárii na vrcholu Křížového vrchu. Posléze byly nahrazeny kamennou plastikou z dílny barokního sochaře J. Pacáka a transferovány právě do interiéru nedalekého kostela Nalezení sv. Kříže. Součástí oltáře byly dřevěné polychromované plastiky Ježíše Krista a dvou lotrů visících na křížích, sochy Panny Marie a sv. Jana stojícími pod ním a další volně stojící plastiky. Sochy jsou taktéž dílem Pacákovy dílny. Zmíněné skulptury se však dnes na svém původním místě již nenacházejí, protože byly po jejich restaurování umístěny do interiérů františkánského kláštera.

V současnosti je kostel téměř nevyužívaný, výjimkou jsou mše, které se zde konají pouze párkrát v roce (dušičky, svátek sv. Kříže) a ojediněle pohřby.

6.5.3 Výmalba interiéru kostela

Interiér kostela Nalezení sv. Kříže je velmi bohatě malířsky vyzdoben. Vyjma renesančních malovaných rámců lze pozorovat i velmi hodnotnou barokní výzdobu velkolepých rozměrů. Jak již bylo zmíněno výše, autorem je moravskotřebovský malíř Juda Tadeáš Supper (1712–1771), který vymaloval prostor presbytáře výjevy na téma Nalezení a Povýšení sv. Kříže (1755?). Ústřední motiv na klenbě presbytáře vyobrazuje scénu Nalezení sv. Kříže sv. Helenou doplněnou dalšími figurálními výjevy např. zpodobnění jeruzalémského biskupa Makariuse s ženou, která se uzdravila po doteku křížem. Na bočních stranách presbytáře jsou vyobrazeny scény vztahující se k legendě o sv. Kříži a ke starému zákonu.¹⁷¹

Dalším pozoruhodným malířským dílem téhož autora je nástěnná malba v okolí oltáře sv. Josefa, která je považována za jeho pozdní freskovou tvorbu. Jelikož toto monumentální dílo tvořil na sklonku svého života v letech 1770–1771, nestihl jej dokončit,

¹⁷¹ WAISSEROVÁ, Jana. *Nástěnná malba v presbytáři kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu u Moravské Třebové: Z dílny moravskotřebovského malíře Judy Tadeáše Suppera*. Oborová písemná práce závěru II. Bloku studia, Katedra Teorie a dějin výtvarného umění, Fakulta filosofická, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2000.

a tak na malířských pracích pokračoval jeho syn F. K. Sylvester Supper.¹⁷² Fresková výmalba tvarově a barevně doplňuje oltářní architekturu a vytváří tím dokonalou iluzi prostoru, přičemž ze vzdálenějšího pohledu není možné rozpoznat plastické prvky od malovaných. Nad rámujeící kvadraturou malba pokračuje do klenby, kde je vyobrazen iluzivní průhled s balustrádou. V malované kompozici též lze nalézt další výjevy vyobrazující dva medailony s figurálním motivem doprovázené texty z Matoušova evangelia.

Supperovo dílo lze spatřit i v dalších částech interiéru, například výmalba vítězného oblouku figurální scénou Božího soudu,¹⁷³ dále dva medailony vyobrazující krajinu nacházející se na mezilodních pilastrech před oltářem sv. Josefa.

Mezi lety 1995–2000 probíhalo restaurování barokní malířské výzdoby interiéru realizované tehdejší Vyšší odbornou školou restaurování a konzervačních technik v Litomyšli. V roce 1995 byl vypracován předběžný průzkum a návrh na postup restaurátorských prací v interiéru kostela,¹⁷⁴

v němž je popsáno dosavadní poškození maleb. Malby v presbytáři a kolem oltáře sv. Josefa byly nejvíce poškozeny zatékající dešťovou vodou. Stěny interiéru byly v době provádění průzkumu pokryty druhotnými vrstvami, ve spodní části (cca do 1,5 m) jej tvořily žluté vápenné a hlinkové nátěry, jejichž fragmenty lze dodnes pozorovat v dolních partiích malovaných rámuů na jižní stěně lodi. Součástí průzkumu bylo provedení rozsáhlých sond, v nichž byla objevena výše zmíněná renesanční malba na severní stěně lodi (obr. 59). Již v průzkumu je

Obr. 59: Sondážní průzkum na severní stěně boční lodi odhalující přítomnost renesančních malovaných rámuů. Průzkum provedený v roce 1995 pod vedením restaurátora Jiřího Látala.

¹⁷² WAISSEROVÁ, Jana. *Nástěnná malba v presbytáři kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu u Moravské Třebové: Z dílny moravskotřebovského malíře Judy Tadeáše Suppera*. Oborová písemná práce závěru II. Bloku studia, Katedra Teorie a dějin výtvarného umění, Fakulta filosofická, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2000.

¹⁷³ LÁTAL, Jiří. *Předběžný průzkum a návrh na postup restaurátorských prací v interiéru hřbitovního kostela nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové*. Nadace Paseka, Litomyšl, 1995.

¹⁷⁴ LÁTAL, Jiří. *Předběžný průzkum a návrh na postup restaurátorských prací v interiéru hřbitovního kostela nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové*. Nadace Paseka, Litomyšl, 1995.

uvedeno, že jde o malované rámy dřevěných, či kamenných epitafů, které byly postupem času odstraněny, a vzniklý prostor byl údajně posléze scelen sádrou.¹⁷⁵ O přítomnosti malovaných rámců na jižní stěně lodi kostela v průzkumu není žádná zmínka, je zmiňována pouze výzdoba v podobě červených konsekračních křížů lemovaných zelenými listovými věnci, které se nacházejí po obvodu celého interiéru.

V návaznosti na restaurátorské práce vzniklo několik písemných dokumentů zabývajících se freskařským dílem barokního malíře J. T. Suppera, které jsou zaměřeny na technologii výstavby děl, jejich poškození a následné restaurování. Současně s restaurováním maleb v klenbě lodi kostela v roce 2001 proběhlo snímání novodobých přemaleb i na stěnách bočních lodí.¹⁷⁶ Během odkryvu byly nalezeny zbylé tvarově bohaté rámy plošného charakteru, které nesly známky značného poškození v podobě trhlin, peků a dalších druhotných zásahů (například v důsledku rozvodu elektřiny). Vedoucí restaurátorských prací Jiří Látal datoval malované rámy do první poloviny 17. století, avšak nevyločil možnost, že svůj původ mohou mít i v dřívějším období, a to ještě před rokem 1600.¹⁷⁷ Horní partie stěn bočních lodí byly očištěny, vytmeleny a monotónní plochy barevně sjednoceny vápennou retuší. Podstatným faktem je, že retušování epitafních rámců nebylo součástí těchto prací a bylo konstatováno, že bude muset být provedeno dodatečně společně s odkryvem a tmelením soklových partií. Dokumentace o pokračování zmíněných prací,

Obr. 60: Pískovcová konzole s motivem ovoce restaurovaná v roce 2001 v rámci zásahu na klenbě a horních partiích bočních stěn pod vedením Jiřího Látal. Konzole tvoří vrchol malovaného epitafního rámu. Dílo zručného sochaře mistra Christopa. Zdroj: ŘÍHOVÁ, Vladislava. *Dílo sochařů, kameníků a štukatéřů počátku 17. století.: Moravskotřebovsko*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2011, s. 127.

¹⁷⁵ LÁTAL, Jiří. *Předběžný průzkum a návrh na postup restaurátorských prací v interiéru hřbitovního kostela nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové*. Nadace Paseka, Litomyšl, 1995.

¹⁷⁶ ZIMOVA, Veronika a Otakar Kaloč. *Restaurování nástěnných maleb: Hlavní a severní boční loď kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu v Moravské Třebové*. Restaurátorská dokumentace (vedoucí: Jiří Látal ak. mal.) Institut restaurování a konzervačních technik o.p.s. Litomyšl, 2001.

¹⁷⁷ LÁTAL, Jiří. *Moravská Třebová – dokončení restaurování nástěnných maleb v hlavní lodi a v bočních lodích kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu*. Nepublikovaný dokument, Litomyšl, 2002.

pokud byly realizovány, nebyla nalezena. Nicméně při porovnání fotografií pořízených v roce 2001 s dnešním stavem maleb není pozorován rozdíl, který by dokládal alespoň minimální zásah na malovaných rámech (obr. 61).

6.5.4 Malované rámy

Jak již bylo zmíněno výše, nejstarší výmalba interiéru kostela pochází z počátku 17. století, kdy byl kostel vystavěn. Jde o osm malovaných ráků nacházejících se na zdech bočních lodí kostela, které lemovaly plastické epitafy.

Na severní stěně boční lodi (vpravo od oltáře sv. Josefa) zhruba ve výšce 1-2 metry od podlahy se nacházejí dva malířsky nejvíce propracované rámy (obr. 62). Niže umístěný rámeček (vlevo) svou horní částí zasahuje do gotického okna, u jehož spodního okraje se barevnost rámu plynule vytrácí. Spodní část rámu není dochována, protože jsou soklové partie severní zdi opatřeny novodobými omítkami. V jeho ústředí je odhalené smíšené zdivo s hrubou světle šedou omítkou. Ve spodní části centrálního pole jsou patrné čtyři symetricky umístěné, světle okrové vysprávkvy naznačující patrně otvory pro uchycení plastického epitafu, který byl původně vsazený do severní zdi. Malba znázorňuje precizně provedený iluzivní rám v šedé barevnosti s jemným profilováním. Plasticita malby je vyjádřena pomocí stínování profilovaných detailů vyznačující příchozí světlo z levé strany, které podporuje iluzi trojrozměrného díla v prostoru. Malovaný rámeček má pevné kontury a linie, jež jsou doplněny o symetricky vyobrazené rostlinné motivy v podobě zelených větviček s lístky (obr. 29).

V jeho těsné blízkosti vpravo se nachází další stylově identický malovaný rámeček. Je umístěn cca o metr výše a oproti předchozímu je pojat tvarově jednodušeji. Dle rovného vnitřního ohraničení malby mohlo jít patrně o rámování obrazového epitafu pravidelného obdélníkového tvaru. Rámeček vyobrazuje též iluzivní dekorování v šedých tónech, avšak s absencí horního okraje, kde se mohl nacházet plastický nástavec epitafu. Boční strany

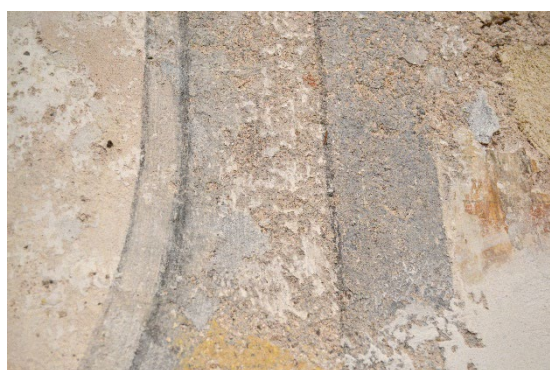

Obr. 61: Jižní stěna boční lodě v roce 2001, kdy byla nahruho odkryta v rámci restaurátorského zásahu.

rámce jsou taktéž doplněny o rostlinné motivy v zelené barevnosti, která v tomto případě zasahuje i do šedé barevnosti dekoru. Spodní část je oproti bočním lemům pojata v mnohem světlejší monotónní šedé barevnosti bez náznaků plastičnosti. Není zřejmé, zda se jedná o původní záměr (mohlo jít o méně exponovanou část rámu), či došlo v průběhu času k poškození a barevná vrstva se tak v této partii nedochovala.

Obr. 62: Malované rámy v pravé části severní stěny boční lodi (vlevo níže umístěný rámeček, vpravo výše umístěný rámeček).

Obr. 63: Detail malovaného rámce, na kterém lze pozorovat poškození barevné a omítkové vrstvy.

Obr. 64: Detail malovaného rámu v ostrém bočním nasvícení, kde lze pozorovat hrubou strukturu podkladové omítky.

Na severní stěně lodi kostela se nachází ještě jeden téměř nedochovaný epitaf, který je umístěný vlevo od oltáře sv. Josefa. Je dochovaný pouze ve fragmentech, protože došlo k jeho neúmyslnému poškození během renovace kůru v polovině 19. století. Z odkrytých částí je patrné, že jde o typově shodný malovaný rámec, stejně jako jsou epitafní rámy na jižní stěně boční lodi.

Obr. 65: Malovaný rám v levé části severní stěny, kde byl poškozen během renovace kůru v polovině 19. století.

Na protilehlé straně na jižní stěně lodi se nachází celkem pět malovaných rámců, které jsou svým charakterem velmi odlišné od prvních dvou zmiňovaných. Jsou pojaty v tmavě šedé barevnosti s lokálně zachovanými černými valéry. Ze současného stavu díla není zřejmé, zda jde o náznak stínování, či strukturu napodobovaného materiálu. V pravé části stěny se nacházejí tři rámy různých tvarů umístěných ve výšce zhruba 1 m nad podlahou kostela. Dolní okraje malovaných rámců jsou nahrazeny kamennými profilovanými římsami, na které byla pravděpodobně plastická díla usazena. Horní část vpravo umístěného rámu je následkem rozšíření kůru poničena.

Obr. 66: Monotónní malované rámy na jižní stěně boční lodi. Vpravo je patrné poškození rámu způsobené renovací kůru v polovině 19. století. Stav v roce 2022 je identický se stavem v roce 2001 (obr. 61).

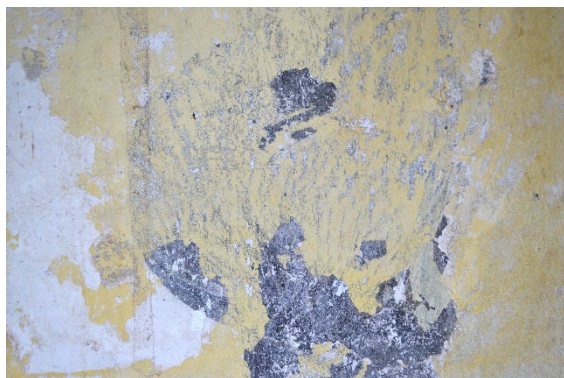
Vlevo od jižního vstupu do lodi se nacházejí další dva malované rámce totožného charakteru jako malby v pravé části jižní stěny. V těsné blízkosti vchodu je umístěn rozměrově nejvyšší rámec, jehož specifickým prvkem je vrchol tvořený pískovcovou konzolí s motivem ovoce, která byla restaurována v průběhu prací v roce 2001 (obr. 60).¹⁷⁸ Směrem k presbyteriu kostela se nachází poslední nejmenší malovaný rám. V současnosti jsou tyto epitafní rámy poničeny druhotně instalovanou sochou sv. Rocha umístěnou v nice s dřevěným pozlaceným rámem (obr. 67).

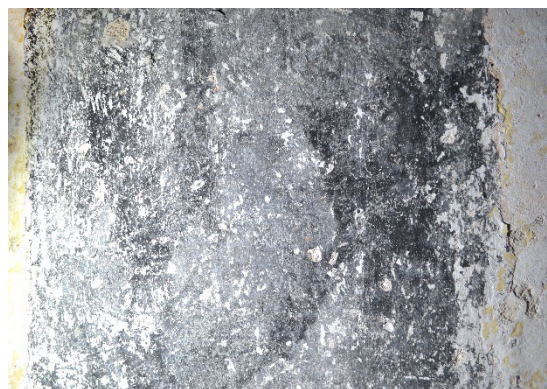
Obr. 67: Levá strana jižní stěny boční lodi, kde se nacházejí dva malované rámy poškozeny později instalovanou sochou sv. Rocha adjustovanou v nice s bohatě zdobeným zlaceným rámem. Vrchol epitafu vyobrazeného na snímku vpravo tvoří pískovcová konzole s motivem ovoce, jež prošla restaurováním v roce 2001.

¹⁷⁸ ZIMOVÁ, Veronika a Otakar Kaloč. *Restaurování nástěnných maleb: Hlavní a severní boční loď kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu v Moravské Třebové*. Restaurátorská dokumentace (vedoucí: Jiří Látal ak. mal.) Institut restaurování a konzervačních technik o.p.s. Litomyšl, 2001.

Od doby objevení epitafních rámců na stěnách bočních lodí v roce 2001 nebyl realizován žádný renovující zásah, proto se nám dochovaly ve své autentické podobě. Malované rámy nesou řadu závažných poškození způsobených jednak nevhodnými klimatickými podmínkami v interiéru kostela, které zapříčinily degradaci zejména omítek a barevných vrstev v soklových partiích (obr. 63). Dalším faktorem devastující povrch malby byly druhotné zásahy v podobě rozvodu elektřiny a defekty způsobené jiným druhem mechanického poškození (obr. 70). Malby byly též opakovaně přetírány druhotnými vrstvami, jejichž fragmenty jsou dodnes patrné na povrchu maleb (obr. 68).

Obr. 68: Detail malovaného rámu na jižní stěně, kde jsou pozorovány světle žluté fragmenty druhotné vrstvy.

Obr. 69: Detail malovaného rámu v bočním nasvícení, kde je patrná nejen hrubá struktura podkladu, ale také poškození v podobě ztráty barevné vrstvy.

Obr. 70: Detail malovaného rámu poškozeného druhotnými zásahy, konkrétně v tomto případě rozvodem elektřiny a dalšími drobnými defekty.

V díle Ondřeje Jakubce se dozvídáme o expozici čtyř bohatě zdobených epitafů z let 1582–1662, které bylo možné spatřit ještě na počátku 20. století na svém původním místě v interiéru hřbitovního kostela Nalezení sv. Kříže. Na historických fotografiích právě z tohoto období jsou zachyceny dva níže popsané epitafy, a to epitaf Andrease Rollera a epitaf Martina Sparrentffrela.¹⁷⁹ Oba epitafy se nacházejí instalované na stěnách, jejichž barevnost byla pojata monotónně bez okolní malířské výzdoby, která by souvisela se samotným památníkem. Je tedy evidentní, že na počátku 20. století byly malované rámy zakryty pod druhotnými vrstvami. Avšak není zřejmé, ani prozatím nijak doložitelné, zda vůbec byla přítomnost malovaných rámu kolem plastických památníků známa.

V současné době se díky přemístění do sbírek moravskotřebovského muzea zachoval pouze epitaf Zachariase Schartena, bohatého měšťana, který jej nechal zhotovit po smrti své manželky Juliany roku 1582. Jde o tradiční skladbu renesančního obrazového epitafu, který je zasazen do dekorativního dřevěného rámu edikulového typu. Autorem malovaného epitafu je Georg Fitz původem z Trutnova, kvalitou malby však památka nespadá do řady prvotřídních děl. Nejvydařenějším a zároveň nejstarším dílem ze skupiny památníků je epitaf soukeníka Martina Sparrentffrela vytvořený po roce 1640. Dílo vyniká svou náročnou, bohatou sochařskou dekorativní i figurální výzdobou vyobrazující centrální sochu Bolestného Krista a detailní řezby postav andělů. Další památník má podobnou formu jako předchozí epitaf, jde též o bohatě zdobený edikulový rám doplněný o andílky putti na konzolách sloupů. Epitaf vznikl na počest radního Andrease Kirchnera po jeho smrti roku 1662 vzpomínající též jeho dvě zesnulé manželky. Poslední ze souboru moravskotřebovských epitafů pochází z téže doby jako předchozí, jde o epitaf purkmistra Andrease Rollera, který převyšuje svou honosností. Epitaf má oproti předchozím katolický charakter, přičemž je v ústředí zpodobněna Panna Marie jako Immaculata obklopená anděly. Ve spodní části v predele je vyobrazená donátorova početná rodina o dvanácti členech. Celá kompozice má charakter edikulového obrazového epitafu, který je však velmi bohatě zdoben vyřezávanými postavami andělů, hlaviček putti a rollwerkových dekorů.¹⁸⁰

¹⁷⁹ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 339–340.

¹⁸⁰ JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, s. 336–340.

6.6 Malovaný rám epitafu manželů Vackářových a dva malované epitafy v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli

Autor: neznámý

Datace: počátek 17. století (po roce 1606)

Stručný popis: malovaný rám v šedých tónech doplňující epitaf manželů Vackářových, malovaný epitaf s centrální scénou *Ukřižování* na severní stěně kruchty, malovaný nápisový epitaf na jižní stěně kruchty

Technika: fresco-secco

Umístění epitafu: křestní kaple na jižní stěně jižní lodi u křtitelnice, boční stěny kruchty

Obr. 71: Průčelí kostela Povýšení sv. Kříže v Litomyšli.

6.6.1 Rešerše

Cíl vyhledávání potřebných zdrojů byl omezen na dokumenty, které se týkají zejména malířské výzdoby interiéru kostela a na ní provedených zásahů. Historických pramenů, článků a publikací pojednávajících o historii a popisu objektu existuje poměrně značné množství. Přehledný souhrn těchto dokumentů je popsán v diplomové práci Miloše Vacka z roku 2010.¹⁸¹ Tato studentská práce je zároveň přínosným zdrojem informací. M. Vacek se věnuje kostelu Povýšení sv. kříže z netradičního úhlu pohledu, přičemž nejsou zahrnuty architektonické či umělecké prvky, nýbrž jde o obecné dějiny objektu v souvislosti s dnešním proboštvím. Aby nedocházelo k opakování pro tuto práci nepotřebných a všeobecných údajů, budou vyčleněny pouze ty informace, jež jsou přínosné k tématu diplomové práce.

¹⁸¹ VACEK, Miloš. *Kapitulní kostel Povýšení sv. Kříže v Litomyšli*. Diplomová práce (vedoucí: PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.), Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění, UK, 2010.

S epitafem Vackářových se v literatuře poprvé setkáváme v *Soupisu památek historických a uměleckých* od B. Matějky, J. Štěpánka a Z. Wirtha,¹⁸² kde nacházíme podrobný popis díla. Nejnovější poznatky ohledně autorství olejomalb na epitafu přinesla Zdena Paukrtová, která je připsala chrudimskému malíři Matouši Radoušovi, který je významným tvůrcem epitafů.

Dosud známé poznatky týkající se výhradně epitafu Vackářových s nepatrnou zmínkou okolního malovaného rámce jsou pečlivě shrnuty v bakalářské a diplomové práci T. Zborníkové s názvem *Renesanční malované epitafy v Čechách (1560–1610)*.¹⁸³

Zásadním přínosem byl *Stavebně historický průzkum kostela* vypracovaný v roce 1994, v němž jsou zahrnuty podstatné informace týkající se malířské výzdoby interiéru a její obnovy. První část průzkumu se zabývá dějinami objektu a jejím autorem je Pavel Zahradník, druhá část je věnována historicko-architektonickému rozboru, kterým se zabývá Petr Macek.¹⁸⁴

Dalším zdrojem je semestrální práce E. Holanové a K. Pospíšilové v rámci studia na tehdejší Škole restaurování a konzervačních technik v Litomyšli (dnes Fakulta restaurování UPa), která se věnuje umělecko-historickému vývoji kostela se zaměřením na architekturu a mobiliář.¹⁸⁵ V této práci mimo jiné nalézáme černobílou fotografii epitafu Vackářových z roku 1994 pořízenou autorkami práce.

Jedním z nejmladších dokumentů týkajících se zásahů na renesanční malbě je restaurátorská dokumentace z roku 1999 od tehdejší studentky dnešní Fakulty restaurování v Litomyšli Evy Vymětalové, která provedla kompletní restaurátorský zásah na dvou malovaných epitafech nacházející se na bočních stěnách kruchty.¹⁸⁶ Následujícím

¹⁸² MATĚJKA Bohuslav, ŠTĚPÁNEK Josef, WIRTH Zdeněk: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, XXIX.* Politický okres Litomyšlský, Praha: Archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy slovesnost a umění, 1908.

¹⁸³ ZBORNÍKOVÁ, Tereza. *Renesanční malované epitafy v Čechách*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, vedoucí práce: Mgr. Magdaléna Hamsíková, 2009.; ZBORNÍKOVÁ, Tereza. *Renesanční malované epitafy v Čechách (1560-1610)*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt, PhD., 2013.

¹⁸⁴ ZAHRADNÍK, Pavel a PETR MACEK. *Litomyšl, Kostel Povýšení sv. Kříže s proboštským dnes kolegiální kapitula – bývalý augustiniánský klášter*. Stavebně historický průzkum II., historicko-architektonický rozbor, Praha: Státní ústav památkové péče, 1994.

¹⁸⁵ HOLANOVÁ, Eva a KATEŘINA POSPÍŠILOVÁ. *Kostel Povýšení sv. Kříže (proboštský)*. Seminární práce. Škola restaurování a konzervačních technik, obor nástěnná malba, Litomyšl 1993/94.

¹⁸⁶ VYMĚTALOVÁ, Eva. *Renesanční malby na bočních stěnách kruchty kostela Povýšení sv. Kříže*. *Fakulta restaurování*, Univerzita Pardubice. Restaurátorská dokumentace, 1999.

dokumentem shrnujícím dosavadní poznatky a nově provedené průzkumy v kostele Povýšení sv. Kříže je diplomová práce studentky čtvrtého ročníku oboru nástěnné malby Magdy Pichové z roku 2000.¹⁸⁷

6.6.2 Historie a popis kostela

Děkanský kostel Povýšení sv. Kříže (obr. 71) je orientovaná trojlodní bazilika zakončená pětibokým presbytářem. Z jižní strany kněžiště přiléhá kaple sv. Josefa, v jehož presbytáři se dnes nacházejí zrestaurované fragmenty velmi hodnotných nástěnných maleb pocházející z několika etap stavebního vývoje. Dominantní průčelí s předsazenou asymetricky postavenou věží je zdobeno neogotickým oknem a edikulovým portálem. Prostor kostela se skládá z hlavní a dvou bočních lodí, které jsou sklenuty třemi poli křížové klenby s klínovými žebry. K bočním lodím z obou stran přiléhají předsíňky. V západní části hlavní lodi se nachází hudební kruchta z 16. století, která je podklenuta valenou klenbou.

Původně gotický augustiniánský kostel byl založen v roce 1356. V průběhu své existence prošel mnoha přestavbami a stavebními úpravami, z nichž nejvýznamnější proběhly v období renesance, baroku a i v 19. století.¹⁸⁸ Důvodem přestaveb bylo také poškození způsobené rozsáhlými požáry pustošící celé město Litomyšl. Následkem čtvrtého požáru roku 1601 byl kompletně zničen strop kostela včetně tehdejší malířské výzdoby, též dokonce došlo k pádu části klenby.¹⁸⁹ V rámci obnovy byl nově sklenut prostor kostela, přičemž proběhly zásadní stavební úpravy, například snížení gotických oken, osekání profilového ostění špalet presbytáře a další. Vznikly též nové architektonické prvky například vstupní portál, či portál spojující presbytář s kaplí sv. Josefa. Součástí obnovy bylo pořízení nového mobiliáře kostela včetně renesančního bohatého dřevěného epitafu, který byl do interiéru kostela darován rodinou Vackářových a byl umístěn do jižní lodi kostela (obr. 74).

Epitaf rodiny Vackářových je třídílný oltář navržený dle grafického listu J. Sadelera podle M. de Vose doplněný o malované obrazy vyhotovené technikou olejomalby na dřevěné desce, které jsou zasazeny do bohatého dřevěného rámování. Na středovém

¹⁸⁷ PICOVÁ, Magda. *Shrnutí dosavadních a nově provedených průzkumů v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli*. Diplomová práce. Vyšší odborná škola restaurování a konzervačních technik, o.p.s., 1999-2000.

¹⁸⁸ Památkový katalog NPÚ [online]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-povyzeni-sv-krize-19918744> [citováni 16.4. 2022]

¹⁸⁹ HOLANOVÁ, Eva a Kateřina POSPÍŠILOVÁ. Kostel Povýšení sv. Kříže (proboštský). Seminární práce. Škola restaurování a konzervačních technik, obor nástěnná malba, Litomyšl 1993/94, s. 3.

dílu je vyobrazen *Křest v Jordáně*, na predele výjev *Ukřižování* s donátory a v nástavci oválný obraz Krista. Součástí epitafu je informační nápis, který nás seznamuje s okolnostmi jeho vzniku: „*Léta Páně 1606 15. den měsíce března toto epitafium od nás manželův Jakuba Vachače, měšťana v městě Litomyšli, a Woršliy manželky jeho na budoucí památku naší i dítěte našeho a na náš vlastní náklad z propůjčení Pána Boha věčného jest způsobeno a v tomto místě postaveno. Budiž z toho Pánu Bohu chvála.*“ Epitaf byl do interiéru kostela darován roku 1606 a umístěn tak na své místo, na kterém se s největší pravděpodobností nachází dodnes.

6.6.3 Malířská výmalba interiéru

Vznik současné malířské výzdoby interiéru je možné datovat krátce po roce 1600, kdy probíhala rozsáhlá obnova kostela. Hmotný dokument, který by tuto domněnku potvrdil, však nebyl dohledán. Od doby vzniku renesanční výmalby docházelo k opakovanému přetírání bílými nátěry, konkrétně v letech 1773, 1789, 1823.¹⁹⁰ Zabílení probíhalo převážně jako součást stavebních úprav, či zahlázení stop po požárech, které i nadále postihovaly kostel, avšak již bez poškození malířské výzdoby.

Opětovná výmalba kostela proběhla v roce 1873, avšak tehdejší děkan zdůraznil, že místo bílého nátěru bude praktičtější nátěr světle šedé barevnosti. Práce byla zadána litomyšlskému malíři Josefu Hozovi, který mimo monotónní výmalby interiéru kostela navíc obnovil dvanáct konsekračních křížů a čerstvým fermežovým nátěrem opatřil tapetovou výmalbu presbytáře.¹⁹¹

Ze Stavebně historického průzkumu se dozvídáme o obnově malířské výzdoby v roce 1955.¹⁹² Výmalba horních částí středové lodě a presbytáře byla zadána chrámovému družstvu pod dozorem malíře Emila Kubíčka. Malíř uvádí, že výmalba a s ní spojené práce byly provedeny v celém interiéru kostela. Po dokončení tónování hlavní lodě a presbytáře práce pokračovaly v nižších partiích kostela, na kůru a kruchtě. Během obnovy byly

¹⁹⁰ VACEK, Miloš. *Kapitulní kostel Povýšení sv. Kříže v Litomyšli*. Diplomová práce (vedoucí: PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.), Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění, UK, 2010, s. 38, 42, 47.

¹⁹¹ ZAHRADNÍK, Pavel a Petr MACEK. *Litomyšl, Kostel Povýšení sv. Kříže s proboštstvím dnes kolegiální kapitula – bývalý augustiniánský klášter*. Stavebně historický průzkum II., historicko-architektonický rozbor, Praha: Státní ústav památkové péče, 1994, s. 50-51.

¹⁹² ZAHRADNÍK, Pavel a Petr MACEK. *Litomyšl, Kostel Povýšení sv. Kříže s proboštstvím dnes kolegiální kapitula – bývalý augustiniánský klášter*. Stavebně historický průzkum II., historicko-architektonický rozbor, Praha: Státní ústav památkové péče, 1994. s. 124.

nalezeny fragmenty freskové výmalby datované do období po roce 1600. V dokumentu je uvedeno, že jde o freskovou malbu, přestože technika maleb byla stanovena jako vápenno-kaseinová, tudíž se nejedná o pravou fresku.¹⁹³ I přes velmi špatný dochovaný stav maleb se podařilo rozklíčovat námět nalezených výjevů. Na poprsní kruchty byly odhaleny dva výjevy s vyobrazením Madony s dítětem a Krista Vykupitele. Dále byly na bočních stěnách kruchty identifikovány dva zrcadlově umístěné malované epitafy, které jsou popsány ve stavebně historickém průzkumu slovy referentky Dr. Dvořákové následovně: „1. epitaf se scénou Ukřižování v malovaném rollwerkovém rámcí, ukončeném v dolní části latinským fragmentálním nápisem. Barevná vrstva do té míry sedřena, že malba má na mnoha místech charakter skizy, což podporuje také forma nápisu, který je proveden pouze v olůvkové předkresbě. Postava muže v levé polovině obrazu má jasně charakter donátora.“ K druhému protilehlému epitafu se vyjadřuje takto: „2. na severní stěně byl objeven malovaný epitaf, uzavírající v rollwerkovém rámcí nápis s dedikací krucifixu, umístěného patrně nad tímto nápisem; krucifix se nezachoval. Tato malba byla jen málo porušená.“ Malby se nacházely ve velmi špatném stavu, protože byly během jednotné výmalby interiéru na konci 18. století „násilně“ seškrabány, a tak se dochovaly pouze ve fragmentech. Na restaurování renesanční výzdoby interiéru byl pozván akad. malíř Josef Krčil, který jejich obnovu uskutečnil taktéž roku 1955.¹⁹⁴

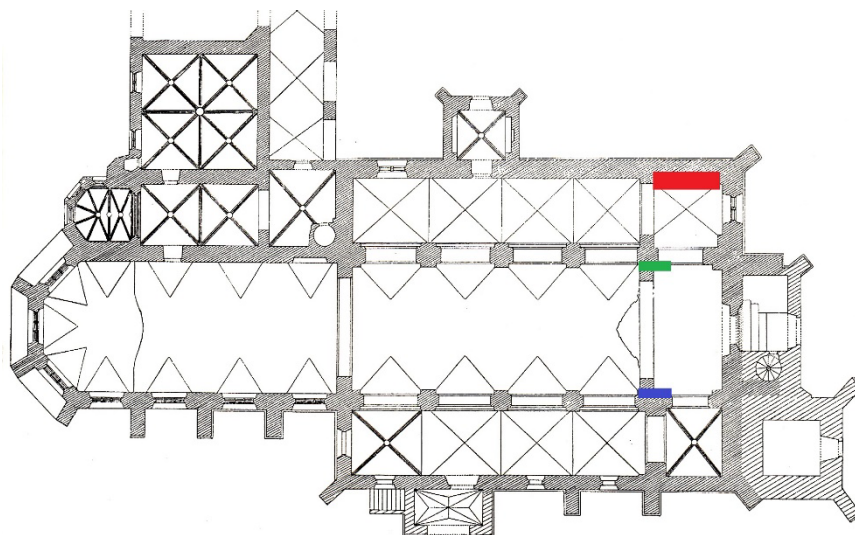
Nicméně ze SHP se nedozvídáme žádné informace o nález, či obnově malby v jižní části lodi, kde se nachází malovaný rámeček kolem epitafu Vackářových. Vzhledem k datu umístění epitafu do interiéru kostela a zároveň k datu vzniku renesanční výmalby lze předpokládat, že jde skutečně o původní autentické dílo doplňující renesanční epitaf rodiny Vackářových, které vzniklo společně s renesanční výmalbou interiéru.

¹⁹³ Principem techniky pravé fresky (z italského buon fresco) je malba pigmenty rozpuštěnými ve vodě do čerstvé, jen zavadlé omítky tak, aby došlo k vazbě pigmentů s vápennou složkou v omítce. LOSOS, Ludvík. *Techniky malby*. Vyd. 2. V Praze: Aventinum, 1995, c1990. Umělcova dílna, s. 127.

¹⁹⁴ ZAHRADNÍK, Pavel a Petr MACEK. *Litomyšl, Kostel Povýšení sv. Kříže s proboštvím dnes kolegiální kapitula – bývalý augustiniánský klášter*. Stavebně historický průzkum II., historicko-architektonický rozbor, Praha: Státní ústav památkové péče, 1994. s. 123-125.

6.6.4 Popis a současný stav epitafů

V interiéru kostela Povýšení sv. Kříže se nachází jeden malovaný rám, který doplňuje epitaf rodiny Vackářových umístěný v křestní kapli v boční jižní lodi kostela (obr. 76); dále se na bočních stěnách kruchty nacházejí dva zrcadlově umístěné malované epitafy (obr. 73 a 74). Umístění jednotlivých děl je vyznačeno na obrázku číslo 72.

Obr. 72: Půdorys kostela Povýšení sv. Kříže. Červeně je vyznačený malovaný rám epitafu Vackářových, zeleně je zvýrazněný nápisový epitaf na jižní stěně kruchty a modře malovaný epitaf s centrálním motivem *Ukřižování* na severní stěně kruchty.

Nejeden zdroj uvádí, že se epitaf rodiny Vackářových nachází na svém původním místě, a proto lze předpokládat, že se okolní malovaný rám jeví jako autentický doplněk plastického epitafu. Jde o malované iluzivní rámování v šedých tónech, které zrcadlí dřevěné linie díla v nástěnné malbě (obr. 25), v jejíž horní části jsou vyobrazeny tři iluzivní špice. Již při vzdáleném pohledu je patrná autorova snaha o vyjádření trojrozměrného působení malby (např. stínování pomocí vrstvení světla a stínů) a zároveň náznak tmavě šedého žilkování na světle šedém pozadí (obr. 23). Autor tím mohl zamýšlet snahu o imitaci kamenného materiálu (patrně povrchu mramoru) doplňující pozadí epitafu.

V interiéru kostela se mimo malovaného rámu nacházejí na bočních pilířích hudební kruchty dva malované renesanční epitafy. Malby byly provedeny totožnou technikou, jde o velmi typické renesanční malby provedené na hladký kletovaný povrch omítky technikou fresco-secco.

Na severní stěně kruchty se nachází epitaf o rozměrech 190 x 100 cm s ústřední scénou *Ukřižování*, v jejímž centru je vztyčen kříž s ukřižovaným Kristem, nad kterým se nachází volně psaná zkratka INRI. V levé dolní části je zobrazen vousatý muž, pravděpodobně donátor, oděný do tmavého šatu s bílým límcem, svírající knihu v ruce. Naproti němu se nacházejí dvě ženské postavy, z nichž žena v bílém rouchu se jednou rukou dotýká tváře a druhou rukou si podpírá loket, což symbolizuje tradiční gesto vyjadřující zármutek. Druhá žena je oděná do šatů zelené barevnosti, které jsou doplněny červeným šálem spuštěným z ramen. Výjev je zasazen do okrového dekoru imitující profilovaný rám v kombinaci s rollwerkovými a beschlagwerkovými dekory. V dolní části pod římsou se nacházejí fragmenty informačního latinského nápisu zasazeného do prostého rámu tvořeného dvěma linkami v červené barevnosti, který je však dochován pouze ve skicovitě olůvkové předkresbě. Nástavec v horní části je pojat jednoduchými dekorativními prvky v jemné zelené, červené a hnědé barevnosti s vegetativními doplňky (obr. 73).

Obr. 73: Malovaný epitaf s centrálním výjevem *Ukřižování* zasazený do rollwerkového okrového rámu umístěný na severní stěně kruchty.

Na protilehlé straně na jižní stěně kruchty se nachází jednodušší malovaný nápisový epitaf o podstatně menších rozměrech 91 x 100 cm. V centrální části je černým písmem psaný text věnovaný dnes nedochovanému Krucifixu. Textové pole je zasazeno do stylově jednoduchého okrového rámu zdobeného též rollwerkem, který je z velké části pojednán pouze v červené podkresbě značící základní linie malby. Tímto způsobem jsou též pojety dvě patrně dětské hlavičky umístěné symetricky v horní a dolní části textového pole. Rám je doplněn o vegetativní motivy v podobě prostých zelených lístků se žlutými květy (obr. 74).

Obr. 74: Malovaný nápisový epitaf zasazený do rollwerkového okrového rámu s rostlinným dekorem umístěný na jižní stěně kruchty.

Ze stavebně historického průzkumu se dozvídáme, že první snaha o jakési restaurování malířské výzdoby proběhla v roce 1873, avšak zmínky jsou pouze o obnově konsekračních křížů nacházejících se na pilířích po obvodu hlavní lodi kostela. Následující známá renovace proběhla až v roce 1955 a zahrnovala již i renesanční výzdobu, tzn. výjevy na poprsní kruchty, dva malované epitafy na kruchtě a patrně i malovaný rámeček epitafu Vackářových. Avšak na dochované historické fotografii epitafu Vackářových z roku 1994 se malovaný rám nenachází (obr. 75). Z toho vyplývá, že byl buď zakryt druhotnými vrstvami, a do té doby na něm žádný zásah neproběhl, anebo se tam v tu dobu vůbec nenacházel,

a jde tak o novodobé malované dílo. Této teorii by však nenasvědčovala patrná čárkovaná retuš obdobného charakteru, jako lze pozorovat na zbylých částech renesanční výmalby.

V diplomové práci M. Pichové jsou shrnuty veškeré provedené zásahy do roku 2000. Autorka zmiňuje poslední rozsáhlou obnovu celého areálu, která započala v roce 1993 a trvala až do doby vzniku její závěrečné práce. Součástí této renovace bylo provedení restaurátorského průzkumu roku 1997, který byl zaměřen na omítkové a barevné vrstvy v hlavní i v obou bočních lodích kostela.¹⁹⁵ Proto je velmi pravděpodobné, že v rámci těchto prací byl proveden odkryv a následné restaurování malovaného rámu v okolí

Obr. 75: Epitaf rodiny Vackářových bez rámování v nástěnné malbě. Stav v roce 1994.

epitafu Vackářových. Nicméně restaurátorská dokumentace týkající se právě této části nebyla nalezena.

V rámci tentýž obnovy byl v roce 1999 realizován i restaurátorský zásah renesanční výmalby na stěnách kostelní kruchty, z kterého je dochována restaurátorská zpráva dokumentující dva malované epitafy.¹⁹⁶ Stav maleb byl konstatován jako relativně dobrý, lokálně docházelo ke ztrátě barevné vrstvy způsobené mechanicky pravděpodobně během předchozího čištění povrchu, taktéž se zejména v horních partiích vyskytovaly povrchové jemné prasklinky. V rámci zásahu byly odstraněny nevyhovující retuše pocházející z restaurátorského zákroku v roce 1955. Povrch malby byl na závěr fixován akrylátovou disperzí a zrekonstruován nápodobivou čárkovanou retuší, která je velmi blízká stylu retuší nacházejících se na malovaném rámu epitafu Vackářových i na konsekračních křížích.

¹⁹⁵ PICOVÁ, Magda. *Shrnutí dosavadních a nově provedených průzkumů v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli*. Diplomová práce. Vyšší odborná škola restaurování a konzervačních technik, o.p.s., 1999–2000.

¹⁹⁶ VYMĚTALOVÁ, Eva. *Renesanční malby na bočních stěnách kruchty kostela Povýšení sv. Kříže*. Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice. Restaurátorská dokumentace, 1999, s 2–4.

6.7 Malovaný rám epitafu rodiny Bocků v kostele sv. Václava ve Valtířově

Umístění epitafu: severní zeď lodi kostela

Autor: autor epitafu David Schwenke (polychromovaného pískovce), autor okolní malby neznámý

Datace: 1615

Stručný popis: iluzivní rámování epitafu Abrahama z Bocku, jeho manželky a dětí se splývavou draperií a figurálními motivy

Technika: secco?

Obr. 77: Kostel sv. Václava ve Valtířově.

6.7.1 Rešerše

Mimo výše zmíněných publikací byl nejpřínosnějším zdrojem „*Záměr na úpravu interiéru a okolí kostela ve Valtířově*“ z roku 1968¹⁹⁷, kde je podrobně shrnutá stručná historie kostela včetně jeho popisu a vybavení. Záměr využití byl zpracován o rok dříve Sávou Suchevičem¹⁹⁸ a též přináší podstatnou informaci o zásahu na epitafu rodiny Bocků.

Informace týkající se epitafů umístěných v interiéru kostela a jejich spojitosti s tehdejší šlechtou se zabývá disertační práce Adama Šrejbera z roku 2015. Z této práce byly čerpány informace týkající se donátorů jednotlivých památníků a jejich osudu v průběhu času.¹⁹⁹

Další informace týkající se výhradně epitafu Bocků a jeho zhotoviteli nalzáme v katalogu výstavy konané na zámku v Děčíně roku 2018.²⁰⁰

¹⁹⁷ ANTOŠOVÁ. *Záměr na úpravu interiéru a okolí kostela ve Valtířově*. Ústí nad Labem, 1968.

¹⁹⁸ SUCHEVIČ, Sáva. *Záměr využití kostela ve Valtířově*. Ústí nad Labem, 1967.

¹⁹⁹ ŠREJBER, Adam. *Šlechta na Ústecku ve světle raně novověkých heraldických a epigrafických památek*. Disertační práce (vedoucí práce: prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.), FF, Pomocné vědy historické, 2015.

²⁰⁰ HRUBÁ, Michaela, Jan ROYT, Petr HRUBÝ, et al. *Sola fide – Pouhou vírou: luterská šlechta na Ústecku a Děčínsku a její kulturní dědictví: katalog výstavy konané na zámku v Děčíně 25. dubna - 30. září 2018*. Přeložila Anna KÄSCHE, přeložila Běla MICHÁLKOVÁ, přeložila Jana BURDOVÁ, přeložila Julie VOLFOVÁ. Dolní Břežany: Scriptorium, 2019, s. 132-134.

6.7.2 Historie a popis objektu

Původně farní kostel sv. Václava ve Valtířově je orientovaný dvoulodní chrám ukončený trojbokým presbytářem, který dnes slouží jako filiální k farnosti Svádov. První zmínku o něm nacházíme již v soupisu kostelů z roku 1352. V této době se jednalo patrně o malý dřevěný kostelíček, který byl v letech 1573–1574 nahrazen zděnou stavbou.²⁰¹ O vzniku kostela nás informuje text na polychromované pískovcové kazatelně, na jejímž zábradlí je uveden německý nápis. Jeho překlad zní: *„Léta 1573 jsem já Bedřich ze Salhausenu na Tašově se svým bratrem Jindřichem Abrahámem začal stavět tento kostel. Byl dokončen v roce 1574.“* Staviteli kostela byli bratři Bedřich a Jindřich Abrahám ze Salhausenu, jejichž epitafy se v současnosti nacházejí v interiéru kostela. Primárním účelem stavby bylo rozšíření pohřebního místa pro příslušníky početného rodu Salhausenů, kteří již měli svou nekropoli v nedalekém Svádově. Z této přestavby pochází současná podoba kostela zahrnující podstatné architektonické dispozice (presbytář, dvoulodí a věž), proto je kostel sv. Václava dodnes zachován téměř ve své autentické podobě. V průběhu své existence totiž prošel pouze jednou stavební úpravou v letech 1780–1783 během které byla přistavěna oratoř a sakristie.²⁰² V rámci této přístavby bylo během stavby sakristie zazděno jedno ze tří oken presbytáře. Dvoulodí kostela je dále prosvětleno čtyřmi okny s jednoduchou gotizující plaménkovou kružbou. Mezi okny severní stěny dvoulodí se nachází epitaf rodiny Bocků, který je dodnes obklopen poměrně bohatým malovaným rámcem, na který je zaměřena tato část diplomové práce.

6.7.3 Interiér kostela

Hlavní prostor interiéru kostela je sklenut čtyřmi poli hvězdicovité křížové klenby s jedním nosným pilířem uprostřed dvoulodí. Loď kostela a presbytář jsou rozděleny půlkruhovým vítězným obloukem. Na presbytář, sklenutý hvězdicovou žebrovitou klenbou, z jižní části navazuje oratoř sklenutá plackou se štukovou ornamentální výzdobou.

Nejvýznamnějším mobiliářem umístěným v interiéru kostela je hlavní oltář pocházející z doby renesance (pravděpodobně z konce 16. století) z kamenosochařské dílny

²⁰¹ Památkový katalog NPÚ [online]. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-vaclava-1250623>.

²⁰² Ibidem

z německé Pirny.²⁰³ Patrně by se mohlo jednat o dílo z dílny Michaela Schwenckeho. Jde o polychromovanou pískovcovou architekturu pojednanou jako edikulu s dvěma dvojicemi toskánských sloupů. Centrálním motivem je vysoký reliéf s vyobrazením *Ukřižování Krista*, v predele reliéf *Poslední večeře* a v nástavci scéna *Kladení do hrobu*.

Po dokončení stavby byl interiér kostela vybaven dalším mobiliářem, který byl postupně obohacován sepulkrálními památníky, které se staly nejhodnotnějšími díly nejen Ústeckého kraje. Vyjma epitafu rodiny Bocků je interiér kostela vyzdoben několika dalšími renesančními epitafy a náhrobníky pocházejícími z přelomu 16.–17. století. K nejvýznamnějším z nich patří epitafy rodiny Salhausenů, jejichž seznam a umístění je popsáno níže. Jde o díla, která jsou připisována zejména Hansi Köhlerovi z Míšně,²⁰⁴ výjimkou je epitaf Bedřicha Salhausená, který je signovaný monogramem M. Grünbergera.

Dílna Hanse Köhlera (†1616) působila zejména na třech územích dnešního Ústeckého kraje. Jeho díla lze spatřit v kostele Narození Panny Marie v Benešově nad Ploučnicí, kde se však nezachovala ve své původní podobě, a navíc jejich umístění je sekundární. Další lokalitou je již zmíněný kostel sv. Václava ve Valtířově, kde však oproti předchozímu příkladu je potvrzené, že se epitafy nacházejí na svém původním umístění a nebylo s nimi v průběhu jejich existence nijak manipulováno. Poslední skupinou sepulkrálních památek pocházejících z dílny H. Köhlera jsou epitafní díla nacházející se v kostele sv. Jakuba ve Svádově. Díla tohoto sochaře se vyznačují svou monumentalitou a architektonickou formou odvozenou od klasické římské architektury skládající se ze tří výškových úrovní (centrální výjev se zemřelými zasazený do architektonické edikuly, nápisová deska ve spodní části a nástavec na vrcholu). Sochař vynikal svým smyslem pro precizní zpracování detailu a zdobnost jednotlivých výjevů.²⁰⁵

²⁰³ ŠREJBER, Adam. *Šlechta na Ústecku ve světle raně novověkých heraldických a epigrafických památek*. Disertační práce (vedoucí práce: prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.), FF, Pomocné vědy historické, 2015, s. 94.

²⁰⁴ HRUBÁ, Michaela, Jan ROYT, Petr HRUBÝ, et al. *Sola fide – Pouhou vírou: luterská šlechta na Ústecku a Děčínsku a její kulturní dědictví: katalog výstavy konané na zámku v Děčíně 25. dubna - 30. září 2018*. Přeložila Anna KÄSCHE, přeložila Běla MICHÁLKOVÁ, přeložila Jana BURDOVÁ, přeložila Julie VOLFOVÁ. Dolní Břežany: Scriptorium, 2019, s. 132-134.

²⁰⁵ ibidem

Renesanční epitafy umístěny v kostele:

- Epitaf Jana Jindřicha Salhausena z roku 1588 od H. Köhlera z Míšně umístěný v jihovýchodním rohu lodě kostela.
- Epitaf Bedřicha Salhausena z roku 1581, signovaný monogramem Michaela Grünbergera z Freibergu, umístěný na severní stěně presbytáře.
- Epitaf Jáchyma Salhausena z roku 1583, také od H. Köhlera z Míšně umístěný v severovýchodní části presbytáře.
- Epitaf Anny Salhausenové s jejími pěti dcerami z roku 1587 umístěný v jihovýchodní části presbytáře.
- Epitaf Jindřicha Abrahama Salhausena z roku 1582 umístěný na jižní stěně lodi.

Z hlediska přítomnosti pěti poměrně rozměrných a precizně vyhotovených epitafních děl rodu Salhausenů různě rozmístěných v interiéru kostela, by bylo vhodné podotknout spojitost mezi šlechtickými rody Salhausenů a Bocků. Abraham ml. z Bocku, syn Abrahama staršího z Bocku, pochází ze Slezského šlechtického rodu sídlícího na Míšeňsku. Mimo třech bratrů měl i několik sester, z nichž tři byly právě provdány do Čech za pány z rodu Salhausenů²⁰⁶ a tím vzniklo pokrevní propojení těchto dvou rodů. Jeden z jeho švagrů, Antonín st. ze Salhausenu v roce 1606 trvale prodal právě Abrahamu ml. z Bocku statek Velké Březno, pod který spadá i valtířovský kostel. Posléze v něm nechal vybudovat rodinný epitaf, jehož dokončení se bohužel nedočkal, protože roku 1610 umírá. Po jeho smrti byl epitaf rodinou Bocků opečováván pouze do roku 1628, kdy v důsledku rekatolizace byl jeho syn Jan Abraham z Bocku nucen velkobřezenské panství prodat a odejít ze země pryč.²⁰⁷

²⁰⁶ Rod Salhausenů má původ už ve 12. století a šlo o saský rytířský rod sídlící od 15. století na Míšeňsku s rezidencí na hradě Saalhausen. O rozkvet české větve rodu se zasloužil zejména Hans ze Salhausenu, který roku 1515 zakoupil rozsáhlé panství Vartemberků; dále v roce 1534 zakoupil panství Svádov a Velké Březno. Jeho bratři Fridrich a Wolf ze Salhausenu si vzali za ženy dámy z rodu Bocku. Zdroj: ŠREJBER, Adam. *Šlechta na Ústecku ve světle raně novověkých heraldických a epigrafických památek*. Disertační práce (vedoucí práce: prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.), FF, Pomocné vědy historické, 2015.

²⁰⁷ ŠREJBER, Adam. *Šlechta na Ústecku ve světle raně novověkých heraldických a epigrafických památek*. Disertační práce (vedoucí práce: prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.), FF, Pomocné vědy historické, 2015, s. 46.

Monumentálním a z uměleckého hlediska nejvýraznějším dílem v interiéru kostela sv. Václava je epitaf rodiny Bocků nacházející se mezi okny severní stěny dvoulodí. Jde o renesanční pískovcové dílo s bohatou ornamentální a znakovou výzdobou s povrchovou polychromií pocházející z roku 1615, jehož autorem je dle signatury Dawid Schwenke z Pirny (1575–1620).²⁰⁸ O vzniku díla nás informuje nápisová deska umístěná na konzolách epitafu. Plastické dílo zpodobňuje manželé Abrahama ml. z Bocku a jeho manželku Martu z Bocku, rozenou z Weilandu včetně jejich čtyř dětí, syna Johanna Abrahama, dvou větších dcer a dcery Marthy. Rodina je vyobrazena klečící v gestu modlitby pod ukřižovaným Kristem. Scéna je zakomponována do bohatě členěné architektury s postavami Mojžíše a sv. Jana Křtitele umístěnými v postranních nikách. V horní části epitafu je na nástavci vyobrazen reliéf Posledního soudu, po jehož stranách se nacházejí dvojice putti podpírající rodové erby. V horní části epitafu se nachází štít s okřídlenou hlavičkou anděla s dvěma sedícími andílky v postranních volutách. Vrchol epitafu je završen postavou Vítězného Krista. Epitaf svým vrcholem zasahuje do klenebního svorníku, který musel být patrně při instalaci epitafu osekán tak, aby vznikl dostatečný prostor pro vrchol takto velkolepého díla.

6.7.4 Malovaný rámeček

Plastické dílo je začleněno do sakrálního prostoru pomocí malovaného rámu, který pravděpodobně vznikl zanedlouho po instalaci epitafu do objektu (obr. 79). Okraje malovaného rámce nezasahují do těžko přístupných míst, v kterých dochází k těsnému kontaktu plastických částí epitafu se zdí kostela. Autor malby však dosud není znám, stejně tak případná spojitost mezi sochařem epitafu a malířem okolní výmalby. Nástěnná malba respektuje tvar i vyobrazení kamenného epitafu. Křivky plastických prvků díla pokračují i na severní stěnu do pozadí epitafu formou malované iluzivní architektury, která je pojednána v okrové barevnosti s tmavě hnědými linkami značící kontury jednotlivých architektonických prvků. Kolem iluzivní architektury je znázorněna splývající drapérie v zelených tónech, která je v horní části výjevu nesena šesti okřídlenými andílky putti (obr. 81). Figurální tematika je zastoupena i v bočních partiích malovaného rámce, kde jsou znázorněny imitace plastických postav nacházejících se na epitafu, jde o pískovcové sochy Mojžíše a sv. Jana Křtitele umístěných v nikách (obr. 26). Kolem vrcholové sochy Vítězného

²⁰⁸ *Dějiny českého výtvarného umění II. Od počátku renesance do závěru baroka.* Praha: Academia, 1989, s. 125.

Krista je v nástěnné malbě provedena oválná mandorla v modré barevnosti se žlutými paprsky vycházející ze středu (obr. 80). Žebra klenby jsou pojednána v červené barevnosti, která patrně pokračovala do klenebního prostoru, v současnosti je však ukončena zhruba ve výšce sochy Krista (obr. 80).

Současná malířská výzdoba kolem epitafu rodiny Bocků se nenachází v dobrém stavu. V soklových partiích je dílo poškozeno vlivem vztlínající vlhkosti a biologického napadení (obr. 85). Toto poškození je pozorováno pouhým okem a postihuje výmalbu cca do výše 1,5 metru, kde dochází k mnohočetným ztrátám omítkových vrstev včetně barevné povrchové úpravy. Na povrchu malby jsou patrné praskliny a otevřené dutiny. Směrem vzhůru se poškození eliminuje a barevná vrstva se jeví sytější než ve spodních partiích.

Malba je provedena na omítku složenou ze dvou vrstev, první vápenná omítka je hrubozrnného charakteru v tmavě okrové barevnosti, na ní se nachází mnohem tenčí střednězrnná omítka béžové barvy o síle cca 0,5 cm. Barevná vrstva byla vytvořena na světle béžový jemný podkladový nátěr, který lze však pozorovat pouze v prohlubních struktury omítky. Barevná vrstva jeví známky práškovatění a šupinovatění (obr. 84) a je silně citlivá na otěr. Předpokládaná technika provedení výmalby by mohla být secco, případně secco za použití vápenného pojiva. Kompozice byla prvně navržena pomocí základních linií provedených štětcem v tmavě červené barevnosti (obr. 82), následně byly vystavěny jednotlivé tvary. V současnosti jsou dochovány pouze základní obrysy a linie s jednoduchým vyjádřením iluzivního prostoru pomocí modelace světla a stínů. Lze snadno rozlišit rubovou část splývající drapérie, která je pojata tmavšími tóny, oproti exponované lícové straně pojednané ve světlejších odstínech. Stínování mezi jednotlivými záhyby, členění iluzivní architektury, modelace objemů jsou patrná v náznacích, kdy byl pomocí světla a stínů modelován základní tvar. Detaily malby však dochovány nejsou, je možné, že malba byla vystavěna ve více vrstvách a v průběhu času došlo k jejich trvalému poškození nebo ztrátě svrchních vrstev. Lokálně lze taktéž pozorovat ztmavlá místa, tudíž je možné, že by mohlo dojít k potenciální alteraci některých použitých pigmentů.

Malovaný iluzivní rámeček je v současné době obětřen bílým nátěrem, který pokrývá stěny interiéru kostela. Toto orámování bylo provedeno poměrně jednoduše, přičemž se malíř nesnažil dodržet jednotné rozhraní a některými tahy zasáhl i přes malované dílo.

Okolní bílý nátěr způsobuje, že malba celkově působí tmavěji, protože podklad barevné vrstvy je pojat ve světle béžovém tónu (obr. 82).

Během vyhledávání dokumentů, týkajících se zásahu na okolní výmalbě epitafu, nebyly nalezeny téměř žádné dokumentace ani zmínky o restaurování, či jiných pracích. V publikaci *Dějiny českého výtvarného umění* z roku 1989²⁰⁹ se nachází černobílá historická fotografie z roku 1952,²¹⁰ z které je evidentní, že je malovaný rámec skryt pod druhotnými vrstvami, a tak se na fotografii nenachází. Nicméně je zřejmé, že od této doby odkryv nástěnné malby zcela jistě proběhl, avšak bez odborného restaurátorského zásahu, neboť při průzkumu *in situ* nebyly pozorovány žádné stopy po záchranných pracích, například zpevnění degradovaných částí, vyspravení defektů, či barevné retuše. Jednotlivé defekty včetně prasklin vytvářející výškový rozdíl omítek lze snadno pozorovat v ostrém bočním nasvícení (obr. 83).

V doporučených stavebních úpravách v záměru na renovaci interiéru z roku 1968 je konstatováno, že je nutné provést průzkum možných nástěnných maleb, tudíž i v tomto roce zůstává malovaný rám stále skryt.²¹¹ Nicméně dokument, který by potvrdoval, že došlo k odkryvu malířské výzdoby kolem epitafu Bocků, nebyl nalezen.

V 70. letech 20. století byl proveden restaurátorský průzkum zaměřený na povrchovou úpravu epitafních děl. Sondážním průzkumem byla zjištěna dochovaná originální polychromie včetně zlacení, která je dodnes na jejich povrchu lokálně čitelná.²¹² Lze tak předpokládat, že v rámci renovace interiéru byla pozornost věnována nejen epitafním monumentům, ale také jejich okolí, přičemž proběhlo pouze odstranění tehdejších nátěrů ze stěn interiéru, které byly nahrazeny o nový bílý vápenný nátěr, který lze pozorovat do současné doby.

²⁰⁹ *Dějiny českého výtvarného umění II*. Od počátku renesance do závěru baroka. Praha: Academia, 1989, s. 127.

²¹⁰ Datace fotografie byla poskytnuta na vyžádání pracovníkem Ústavu dějin umění AV ČR Mgr. Martinem Pavlisem dne 19. 4. 2022. Dle emailové korespondence ze dne 16.5.2022 byla fotografie zakoupena z NPÚ ÚOP Praha z důvodu vydání publikace *Dějiny českého výtvarného umění II*. Autorkou fotografie je Soňa Divišová.

²¹¹ ANTOŠOVÁ. *Záměr na úpravu interiéru a okolí kostela ve Valtířově*. Ústí nad Labem, 1968.

²¹² HRUBÝ, Petr. Restaurování vybraných sepulkrálních památek v severozápadních Čechách, povrchové úpravy těchto památek, in: *Restaurované severozápadní Čechy*, Sborník příspěvků z kolokvia uskutečněného na Filozofické fakulty Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem ve dnech 25. – 26. 5. 2005, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008, s. 141.

Obr. 78: Epitaf rodiny Bocků v kostele sv. Václava ve Valtířově. Stav v roce 1952, kde je zřejmá absence malovaného rámce. Zdroj fotografie: *Dějiny českého výtvarného umění II. Od počátku renesance do závěru baroka*. Praha: Academia, 1989, s. 127. Umístění fotografie: NPÚ ÚOPP, autor fotografie Soňa Divišová.

Obr. 79: Epitaf rodiny Bocků v kostele sv. Václava ve Valtířově. Stav v roce 2022.

Obr. 80: Horní část epitafu s okolní výmalbou. Na snímku je patrné osekání klenebního žebra kvůli dostatečnému prostoru pro vrcholovou sochu Vítězného Krista.

Obr. 81: Levá horní část epitafu s okolní nástěnnou malbou, kde jsou vyobrazeni tři andělci putti podírající tmavě zelenou drapérii.

Obr. 82: Detail okolní nástěnné malby. Na snímku je patrná rozkresba patrně červenou linkou pomocí štětce, taktéž bílá plocha novodobého nátěru, která jednoduchým způsobem obmalovává malovaný rámeček tak, že lokálně zasahuje i přes originální malbu.

Obr. 83: Detail malby v ostrém bočním nasvícení, kde je jsou patrné trhliny způsobující výškový rozdíl omítky.

Obr. 84: Detail malby, kde je patrné poškození v podobě šupinatění a úplné ztráty barevné vrstvy.

Obr. 85: Soklová část epitafu s okolní nástěnnou malbou, která se vlivem degradace omítek nedochovala. Na fotografii je též patrné masivní poškození v podobě biologického napadení způsobeného vlivem vzlínající vlhkosti.

IV. ZÁVĚR

První, praktická část se zaměřila na restaurování úseku renesančního štukového epitafu rodiny Hodějovských z Hodějova z kostela Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Tato část shrnula dosavadní uměleckohistorické výzkumy, předchozí restaurátorské průzkumy a doplnila o dílčí zjištění z rozšiřujícího průzkumu. Hlavní náplní praktické části je však podrobný popis komplexního restaurátorského zásahu, včetně patřičných zkoušek materiálů a technologií, které byly provedeny pod odborným vedením Fakulty restaurování Univerzity Pardubice. Průběh a koncepce restaurátorského zásahu včetně výsledné prezentace díla byly konzultovány s objednavateli a zástupci Národního Památkového Ústavu. Restaurátorský zásah započal časově náročným odstraněním druhotných vrstev a doplňků, následně byly degradované části hmoty štuky a barevné vrstvy zpevněny tak, aby nedocházelo k jejich dalšímu potencionálnímu poškození. V dalších fázích byla provedena injektáž dutin a prasklin, ošetření kovových prvků a v neposlední řadě též celoplošné biocidní ošetření kvůli možnému výskytu plísní. V závěru restaurátorského zásahu byla provedena plastická a barevná retuš tak, aby došlo k vizuálnímu scelení plastického díla.

V rámci praktické části byl proveden sondážní průzkum na stěně v pozadí epitafu z důvodu předpokládané existence renesančních maleb, případně malovaného rámu doplňující kompozici epitafu. Průzkum však přítomnost malovaného rámu nepotvrdil, nicméně odhalil barevnost severní stěny v době vzniku epitafu, která byla laděna do tmavšího tónu šedé s valéry oranžovo-okrové barevnosti.

Teoretická část diplomové práce se zabývá problematikou začleňování epitafních děl do sakrálních prostorů pomocí malovaných rámu v nástěnné malbě se zacílením na období renesance. Dané téma dosud nebylo tímto způsobem zpracováno, a proto může být tato práce považována za první ucelený souhrn informací vztahujících se právě k danému tématu. V průběhu uměleckohistorického průzkumu byly vyhledány lokality s výskytem malovaných rámu provedených v nástěnné malbě. Po potvrzení přítomnosti nástěnné malby následoval terénní průzkum *in situ* zaměřený na charakteristické rysy doplňujících rámu, jejich význam a případnou souvislost s okolní malířskou výzdobou interiéru. Popis stavu dochování nástěnných maleb ve spojitosti s patřičnou dokumentací zahrnující eventuální restaurátorské zásahy může v budoucnu sloužit jako podklad pro další obnovu.

Primárním výstupem této práce je souhrnný katalog, ve kterém je zahrnuto celkem šest lokalit s výskytem malovaných ráků a dvě lokality s malovanými epitafy. Poměrně malý počet nalezených děl značí, že pouze v ojedinělých případech byly epitafní památníky z období renesance doplňovány rákem v nástěnné malbě. Malované ráky však neměly jednotný charakter a jejich tvarosloví bylo pojednáno od stylově jednoduššího až po bohatě zdobené iluzivní ráky doplněné figurálními motivy.

Pokud bychom měli velmi obecně roztřídit jednotlivé typy těchto ráků, lze vytvořit zhruba tři kategorie. První skupinu tvoří stylizované ornamentální malované ráky monotónní barevnosti (zejména v odstínech šedi), které vytvářejí jakousi siluetu, jež respektuje a zároveň závisí na tvaru plastického epitafu. Ráky tohoto typu lze nalézt v Moravské Třebové na jižní stěně hřbitovního kostela Nalezení sv. Kříže (obr. 66 a 67), v okolí oltářů Smiřických v zámecké kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy (obr. 38) a v kapli sv. Barbory v augustiniánském klášteře v Praze na Malé Straně (obr. 33). Druhou skupinou jsou malované ráky, které již zahrnují známky plasticity a tím vytvářejí iluzi trojrozměrného díla. Jde o nástěnné malby imitující povrch dalšího materiálu (například kamene, či dřeva), které mohou být doplněny o rostlinné motivy. I v tomto případě tvar epitafního památníku určuje základní linie malovaného ráku. Příklady této kategorie mohou být například malované ráky v Moravské Třebové na severní stěně hřbitovního kostela Nalezení sv. Kříže (obr. 62) a malovaný rák epitafu Vackářových v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli (obr. 76). Poslední kategorie náleží nejhonosnějším malovaným rákům, které již vyobrazují bohatou iluzivní scénu monumentálních rozměrů mimořádně zahrnující i figurální motivy. Tyto pompézní scény lze spatřit v okolí epitafu Floriána Gryspeka v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích (obr. 49) a kolem epitafu rodiny Bocků v kostele sv. Václava ve Valtířově (obr. 79).

Pomocí dohledaného rešeršního materiálu společně s průzkumem *in situ* byla zkoumána souvislost renesančních malovaných ráků s tehdejší malířskou výzdobou interiérů. V některých případech je evidentní, že nástěnné malby v okolí epitafů tvořily součást celkové renesanční výmalby sakrálních prostorů. Konkrétními příklady jsou nástěnné malby v okolí Smiřických oltářů v kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy a v kapli sv. Barbory v augustiniánském klášteře v Praze na Malé Straně. V těchto lokalitách jde o téměř identickou výzdobu interiéru pozorovanou zejména na klenbách jednotlivých kaplí (obr. 87 a 88). Lze nastínit myšlenku, že by se mohlo jednat o téhož autora jak

nástěnných maleb, tak i malovaných rámců epitafních děl. Siluetní charakter i barevnost malovaných rámců je v těchto případech velmi obdobná. Značnou podobnost lze vysledovat i při porovnání malovaných rámců s okolní renesanční výzdobou. V ostatních lokalitách lze o spojitosti malovaných rámců s dalšími nástěnnými malbami, v tých interiérech sakrálních prostorů, pouze polemizovat. V mnoha případech totiž podoba interiérové výmalby v období renesance není zřejmá, a proto nelze posoudit slohové propojení.

Jiným příkladem může být situace, kdy je renesanční podoba interiéru kostela ukryta pod mladší vrstvou výmalby. Příkladem jsou nástěnné malby v interiéru hřbitovního kostela Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové, v kterém je dosud částečně prezentována barokní vrstva výmalby. Z poměrně značného množství odhalených malovaných rámců z období renesance lze předpokládat jednotnou úpravu interiéru. Dle dochovaných malovaných rámců, byly veškeré epitafní památníky (ať už se jednalo o obrazové či plastické objekty) doplněny nástěnnou malbou. Opakem této situace může být interiér kostela sv. Václava ve Valtířově, kde se nachází též velké množství památníků, avšak malovaný rám byl objeven pouze u jednoho z epitafních děl.

Práce je primárně zaměřena na rámování renesančních epitafů, avšak z průzkumu vyplývá, že epitafní díla nebyla jedinými objekty, které byly opatřeny malovaným rámem. Žerotínský epitaf nám přináší podstatnou informaci o tom, že nástěnnými malbami mohly být rámovány i další sepulkrální monumenty (více informací v kapitole 4. *Začlenění epitafů do sakrálních prostorů* na str. 111). Dosud však nebylo nalezeno reálné dílo, které by tento fenomén dokazovalo. Mimo rámování epitafů lze nalézt malovaný rám sanktuáře nacházející se na severní stěně kněžiště v interiéru zámecké kaple sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy. Jde o dekorativní malovaný rám v okrové barevnosti doplněný třemi postranními figurálními motivy (obr. 86).

Na závěr by bylo vhodné podotknout nebo alespoň okrajově nastínit původně zamýšlený záměr vzniku malovaných rámců. Jak již bylo zmíněno, téma je v literatuře zastoupeno velmi vzácně, a vzhledem k poměrně nízkému počtu nalezených příkladů, se nenabízí moc možností srovnání. Jedním z předpokládaných cílů jejich vzniku bylo doplnění plastického díla tak, aby došlo k jeho zvýraznění v sakrálním prostoru. Například světlý povrch kamenného monumentu mohl být vyzdvižen pomocí tmavého malovaného rámu, který vytvořil dostatečný kontrast, a tudíž epitafní dílo nesplynulo se svým pozadím. Malované rámy též zdůrazňovaly monumentalitu a rozšiřovaly plastické působení

památníku tak, aby pomocí iluzivní nástěnné malby vznikla bohatější a honosnější kompozice díla.

Dané téma nabízí možnosti mnohem podrobnějšího zkoumání, přičemž by mohly být zahrnuty malované rámy nejen epitafních památníků, ale i dalších sepulkrálních památek. Zároveň by mohl být průzkum rozšířen pomocí nalezení dalšího komparativního materiálu nejen na území České republiky, ale i v zahraničí. Taktéž by mohly být zkoumány situace nebo případy, kdy byl epitaf druhotně importován a zakomponován do interiéru sakrálních prostorů, přičemž došlo k narušení starších nástěnných maleb.

Obr. 86: Malovaný rám kolem sanktuáře v presbytáři zámecké kaple sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy.

Obr. 87: Dekorativní renesanční výmalba klenebních žeber v kapli sv. Vojtěcha v Kostelci nad Černými lesy.

Obr. 88: Dekorativní renesanční výmalba prostoru klenby v kapli sv. Barbory v augustiniánském klášteře v Praze na Male straně.

V. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

1. Seznam literatury

BLÁHOVÁ, Zdeňka, Petr ELBEL, Jana HRBÁČOVÁ, Petr ULIČNÝ, Eva VEPŘEKOVÁ a Josef ROSENBERG, MAŇAS, Vladimír, ed. *Gotické klenoty v kapli sv. Jiří v Litovli*. Litovel: Římskokatolická farnost Litovel, 2012.

BRANDI, Cesare a Jiří ŠPAČEK. *Teorie restaurování*. Kutná Hora: Tichá Byzanc, 2000.

BUKAČOVÁ, Irena. *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. V Mariánské Týnici: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2010.

Dějiny českého výtvarného umění II. Od počátku renesance do závěru baroka. Praha: Academia, 1989,

ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997.

FILKA, Jaroslav. *Metodika tvorby diplomové práce*. Brno: Knihař, 2002.

HRUBÁ, Michaela, Jan ROYT, Petr HRUBÝ, et al. *Sola fide – Pouhou vírou: luterská šlechta na Ústecku a Děčínsku a její kulturní dědictví: katalog výstavy konané na zámku v Děčíně 25. dubna - 30. září 2018*. Přeložila Anna KÄSCHE, Běla MICHÁLKOVÁ, Jana BURDOVÁ a Julie VOLFOVÁ. Dolní Břežany: Scriptorium, 2019.

HRUBÝ, Petr. Restaurování vybraných sepulkrálních památek v severozápadních Čechách, povrchové úpravy těchto památek, in: *Restaurované severozápadní Čechy*, Sborník příspěvků z kolokvia uskutečněného na Filozofické fakulty Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem ve dnech 25. – 26. 5. 2005, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008

CHLÍBEC, Jan. *Italští sochaři v českých zemích v období renesance*. Praha: Artefactum, 2011.

JAKUBEC, Ondřej. *Kde jest, ó smrti, osten tvůj?: renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015.

JAKUBEC, Ondřej. *Ku věčné památce: malované renesanční epitafy v českých zemích*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2007.

JIREČEK, J. *Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod i působení a latinští básníci jeho*. Díl 1. Praha: Královská společnost nauk. 1884.

MATĚJKA Bohuslav, ŠTĚPÁNEK Josef, WIRTH Zdeněk: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, XXIX*. Politický okres Litomyšlský, Praha: Archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy slovesnost a umění, 1908

MORA, Paolo, L. MORA a Paul PHILIPPOT. *Conservation of wall paintings*. London: Butterworths, 1984.

MUNOZ VINAS, Salvador. *Současná teorie konzervování*. Překlad Martina POLÁKOVÁ a Jaroslav ALT. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015.

NEKUDA, Vladimír. Moravskobudějovicko: Jemnicko. *Vlastivěda moravská*. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1997.

ODEHNALOVÁ, Eva. *Figurální náhrobky Morkovských ze Zástřizl v kostele Svatého Jakuba Většího v Boskovicích*. In: Památková péče na Moravě = Monumentorum Moraviae tutela. Brno: Národní památkový ústav 13, (2007), s. 47-62.

PEŠINA, Jaroslav a kol. *ABC kulturních památek Československa*. Praha: Panorama, 1985.

POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech I.-IV*. Praha: Academia, 1977-1982.

RIŠLINK, Vladimír a Ladislav JOUZA. *Renesance na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1530–1650*. Regionální muzeum Kolín, 1999.

ŘÍHOVÁ, Vladislava. *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století.: Moravskotřebovsko*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2011.

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006.

SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha: Academia, 1994.

SLÁNSKÝ, Bohuslav. *Technika malby I., Malířský a konzervační materiál*. 2. vyd. Praha: Paseka, 2003.

SLÁNSKÝ, Bohuslav. *Technika malby II., Průzkum a restaurování obrazů*. 2. vyd. Praha: Paseka, 2003.

ŠIMŮNKOVÁ, Eva a Tatjana BAYEROVÁ. *Pigmenty*. Praha: STOP – Společnost pro technologie ochrany památek, 2008.

TIRAY, Jan. *Vlastivěda moravská II. Jihlavský kraj. Slavonický okres*. Brno, 1926.

VANĚČEK, Ivan. *Nástěnné malby*. Praha: STOP – Společnost pro technologie ochrany památek, 2000.

VICHR, Josef. *Dějiny rodu Hodějovských z Hodějova*. Kraselov, 2002, rkp.

VLČEK, Pavel, a kol. *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*. Praha: Academia, 1999.

VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a Dušan FOLTÝN. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997.

WAGNER, Václav. *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*. Praha: Národní památkový ústav, 2005.

ZELINGER, Jiří. *Chemie v práci konzervátora a restaurátora*. 2. vyd., Praha: Academia, 1987.

2. Seznam pramenů

ANTOŠOVÁ. *Záměr na úpravu interiéru a okolí kostela ve Valtířově*. Ústí nad Labem, 1968.

ARTOUNI, Karine. *Restaurátorský záměr. Kostel sv. Tomáše. Kaple svaté Barbory*. Praha, 2004.

BARTŮŇKOVÁ, Lucie; MÍČALOVÁ, Zdeňka; TIŠLOVÁ Renata a Zdeněk KOVÁŘÍK. Interdisciplinární průzkum a restaurování epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova ve farním chrámu Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci: *Průzkumy památek XXVII*, 2020, č.2, s.67-82.

BARTŮŇKOVÁ, Lucie, KOVAŘÍK, Zdeněk, a Zdeňka MÍCHALOVÁ. *Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci: Vstupní restaurátorský průzkum. Koncepte restaurátorského zásahu*. Nepublikovaný dokument, 2019.

BURKHADTOVÁ, Stella. *Zkoušky injektáže*. UPa, FR, Ateliér restaurování kamene, nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

ČIVRNÁ, Romana. *Zkoušky strukturální konsolidace štuků a povrchové konsolidace barevné vrstvy*. UPa, FR, Ateliér restaurování nástěnné malby, sgrafita a mozaik. Nepublikovaný dokument. Místo uložení: Katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

ČIVRNÁ, Romana, GRANČÁK, Marián a Anna TOMANOVÁ. *Restaurování iluzivní nástěnné malby oltářní architektury v presbytáři kaple sv. Františka Xaverského v Dolním Přímu*. Dokumentace restaurátorského průzkumu a zásahu. UPa, FR, ARNMS, ved. Práce MgA. Barbora Vařejková, Litomyšl, 2018.

ČIVRNÁ, Romana a Radka ZŮFALÁ. *Rozšířený sondážní průzkum a restaurátorský záměr, Epitaf Hodějovských z Hodějova v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument, 2019.

GRANČÁK, Marián. *Reštaurovanie časti epitafu rodiny Hodějovských z Hodějova v kostole Narodenia sv. Jana Křtitele v Českom Rudolci; Technologická kópia polychrómie na stukovej časti epitafu*. Diplomová práce, UPa, FR, Ateliér restaurování nástěnné malby a sgrafita, MgA. Lucie Bartůňková, Ph.D. (vedoucí práce), Litomyšl, 2021.

HOLANOVÁ, Eva a Kateřina POSPÍŠILOVÁ. *Kostel Povýšení sv. Kříže (proboštský)*. Seminární práce. Škola restaurování a konzervačních technik, obor nástěnná malba, Litomyšl 1993/94.

HORKÝ, Jan: *První etapa restaurování dřevěného epitafu Floriána Gryspeka v kostele v Kralovicích*. Praha, 1964. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 316.

HORKÝ, Jan: *Závěrečná zpráva o restaurování epitafu Floriána Gryspeka z roku 1593 v Kralovicích*. Praha, 1965. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 315.

HRONOVÁ, Renáta. *Restaurátorská zpráva k renesančnímu epitafu Floriána Gryspeka z kaple Nejsvětějšího srdce Páně v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích*. Rokycany, 2012. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni. RZ 2884.

CHADIM, Daniel. *Kostel sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Restaurátorský průzkum omítek a nátěrů v interiéru kostela*. Stavební huť Slavonice, restaurátorská dokumentace, nepublikovaný dokument, 2013.

JAKUBEC, Ondřej, WAISSER, Pavel. *Mauzoleum Zachariáše z Hradce na zámku v Telči a jeho výzdoba v kontextu renesančních zámeckých kaplí*. *Upuscula historiae atrium*. 2015, roč. 64. č.1,

JARUŠKOVÁ, Sylva. *Průvodce moravskotřebovskými kostely: Hřbitovní kostel Povýšení sv. Kříže, 3. díl*. Nepublikovaný dokument, soukromý archiv Římskokatolické farnosti Moravská Třebová, 2006.

KOLLER, Manfred. *Probleme und Methoden der Retusche polychromer Skulptur. Maltechnik Restaura*. Překlad Jakub Vondra. *Problémy a metody retušování polychromovaných soch*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, DOCEO PRO CULTURA – Inovace vzdělávacích procesů Fakulty restaurování, Ateliér restaurování kamene a souvisejících materiálů. Nepublikovaný dokument, [b.d.].

LÁTAL, Jiří. *Předběžný průzkum a návrh na postup restaurátorských prací v interiéru hřbitovního kostela nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové*. Nadace Paseka, Litomyšl, 1995.

LÁTAL, Jiří. *Moravská Třebová – dokončení restaurování nástěnných maleb v hlavní lodi a v bočních lodích kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu*. Nepublikovaný dokument, Litomyšl, 2002.

LEBENHARTOVÁ, Dagmar. *Zpráva o provedeném průzkumu zdiva. Kostel sv. Tomáše – kaple sv. Barbory, Malá Strana Josefská 8*. Praha, 2000.

MĚRTLOVÁ, Lucie. *Český Rudolec ve 20. století*. Diplomová práce. Katedra společenských věd PF JU. Nepublikovaný dokument. 2009.

MÍCHALOVÁ, Zdeňka, ed. *Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v Českém Rudolci*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2021.

ONDRÁČEK, R. *Restaurování dvou renesančních oltářů, zámecká kaple, Kostelec nad Černými lesy*, 1955.

PAVALA, Martin. *Zpráva o restaurátorském průzkumu nástěnných maleb v kostele sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci*. Nepublikovaný dokument. Praha, 1988.

PICHOVÁ, Magda. *Shrnutí dosavadních a nově provedených průzkumů v kostele Povýšení sv. Kříže v Litomyšli*. Diplomová práce. Vyšší odborná škola restaurování a konzervačních technik, o.p.s., 1999–2000.

RATAJ, Jiří. *Kostel sv. Petra a Pavla v Kralovicích. Restaurátorský záměr na restaurování omítek interiéru krypty a omítek interiéru pohřební kaple Gryspeků*. Losiná, 2010.

SLÁDEK Oto a Aleš SLÁDEK. *Vyhodnocení klimatu – kostel Český Rudolec*; technická zpráva, Chrudim, 2021. Nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa.

SUCHEVIČ, Sáva. *Záměr využití kostela ve Valtířově. Ústí nad Labem*, 1967.

ŠIBRAVOVÁ, Kateřina. *Zkoušky plastické retuše*. UPa, FR, Ateliér restaurování kamene, nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

ŠOLTÉZOVÁ, Pavlína. *Restaurování malovaného renesančního epitafu v kapli sv. Jiří v Litovli*. Bakalářská práce, Marie Dočekalová, ak. mal. (vedoucí práce), Fakulta restaurování UPa, Litomyšl, 2014.

ŠREJBER, Adam. *Šlechta na Ústecku ve světle raně novověkých heraldických a epigrafických památek*. Disertační práce, FF, UK, prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D. (vedoucí práce) Praha, 2015.

Stavební huť Slavonice. *Postupná regenerace kostela sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Osušení základového zdiva*. Průvodní a technická zpráva, nepublikovaný dokument, 2011.

TIŠLOVÁ, Renata. *Chemicko-technologický průzkum: kostel Narození sv. Jana Křtitele, Český Rudolec. Průzkum a restaurování štukového epitafu*. Katedra chemické technologie, FR UPa, 2021.

TŘESHLAVÁ, Magdaléna. *Problematika polychromie na kameni a její restaurování: Podoba povrchových úprav kamenných sochařských památek v exteriéru na území českých zemí a problematika jejich restaurování*. Teoretická diplomová práce, Litomyšl: 2010. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. Doc. Jaroslav J. Alt, akad. Malíř (vedoucí práce).

VACKOVÁ, Jarmila. *Epitafní obrazy v předběllohorských Čechách*. Článek v časopisu Ústavu dějin umění Akademie věd, Umění. Rok vydání 1969, ročník 17, číslo 2.

VALACH, Jaroslav a Marek EISLER. *Shrnutí termografické dokumentace epitafu v kostele Narození sv. Jana křtitele v Českém Rudolci*. 2021. Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR. Praha, 2021. Nepublikovaný dokument.

VOJTĚCHOVSKÝ, Jan. *Povrchová konsolidace nástěnných maleb pomocí vápenno-alkoholových suspenzí a jejich směsí s estery kyseliny křemičité*. Disertační práce ČVUT, Praha, 2017.

VYMĚTALOVÁ, Eva. *Renesanční malby na bočních stěnách kruchty kostela Povýšení sv. Kříže*. Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice. Restaurátorská dokumentace, 1999.

WAISSEROVÁ, Jana. *Nástěnná malba v presbytáři kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu u Moravské Třebové: Z dílny moravskotřebovského malíře Judy Tadeáše Suppera*. Oborová písemná práce závěru II. bloku studia, Katedra Teorie a dějin výtvarného umění, Fakulta filosofická, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2000.

WEEKS, Christopher. *Stone Conservation: Principles and Practise*. Překlad Kateřina Bonnerová. Polychromovaný kámen. Litomyšl: Univerzita Pardubice, DOCEO PRO CULTURA – Inovace vzdělávacích procesů Fakulty restaurování. Ateliér restaurování kamene a souvisejících materiálů. Nepublikovaný dokument, [b.d.].

VACEK, Miloš. *Kapitulní kostel Povýšení sv. Kříže v Litomyšli*. Diplomová práce, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění, UK, PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D. (vedoucí práce), 2010.

VRBOVÁ, Martina. *Typologie náhrobní skulptury v 16. století*. Bakalářská práce, Katolická teologická fakulta, UK, PhDr. Magdaléna Nespěšná Hamsíková Ph.D. (vedoucí práce), Praha, 2018.

ZAHRADNÍK, Pavel a Petr MACEK. *Litomyšl, Kostel Povýšení sv. Kříže s proboštstvím dnes kolegiální kapitula – bývalý augustiniánský klášter*. Stavebně historický průzkum II., historicko-architektonický rozbor, Praha: Státní ústav památkové péče, 1994.

ZBÍRALOVÁ, M. *Restaurování nástěnných maleb v zámeckém kostele v Kostelci nad Černými lesy*. Praha 6–Dejvice, 1956.

ZBORNÍKOVÁ, Tereza. *Renesanční malované epitafy v Čechách*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Mgr. Magdaléna Hamsíková (vedoucí práce), Praha, 2009.

ZBORNÍKOVÁ, Tereza. *Renesanční malované epitafy v Čechách (1560–1610)*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, prof. PhDr. Ing. Jan Royt, PhD. (vedoucí práce), Praha, 2013.

ZIMOVÁ, Veronika a Otakar KALOČ. *Restaurování nástěnných maleb: Hlavní a severní boční loď kostela Nalezení sv. Kříže na Křížovém vrchu v Moravské Třebové*. Restaurátorská dokumentace, Jiří Látal ak. mal. (vedoucí práce), Institut restaurování a konzervačních technik o.p.s. Litomyšl, 2001.

ZŮFALÁ, Radka. *Navrhovaná opatření k redukci projevů vodorozpustných solí a vlhkosti*. UPa, FR, Ateliér restaurování kamene, nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

ZŮFALÁ, Radka. *Zkoušky odstranění a naměkčování druhotné vápenné vrstvy*. UPa, FR, Ateliér restaurování kamene, nepublikovaný dokument. Místo uložení: katedra chemické technologie UPa. Litomyšl, 2020.

3. Databáze a internetové zdroje

Národní památkový ústav: *Památkový katalog [online]*. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/>

Digitální depozitář Národního úložiště šedé literatury. Dostupné z: <http://invenio.nusl.cz/record/261491> TIŠLOVÁ, Renata, SLÍŽKOVÁ, Zuzana, NOVOTNÁ, Adéla a kol. *Metodika pro určení mezi a intervalů významných materiálových charakteristik opravných materiálů a technologií pro kompatibilní zásah.*

Spolek Gryspek. Dostupné z: <https://www.gryspek.cz/>

VI. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

MK – Ministerstvo kultury

FR – Fakulta restaurování

UPa – Univerzita Pardubice

NPÚ – Národní památkový ústav

% (obj.) – objemová procenta

% (hm.) – hmotnostní procenta

UVF – ultrafialová fluorescenční fotografie

UVR – ultrafialová reflektografie

UVRFC – ultrafialová reflektografie ve falešných barvách

IRR – infračervená reflektografie

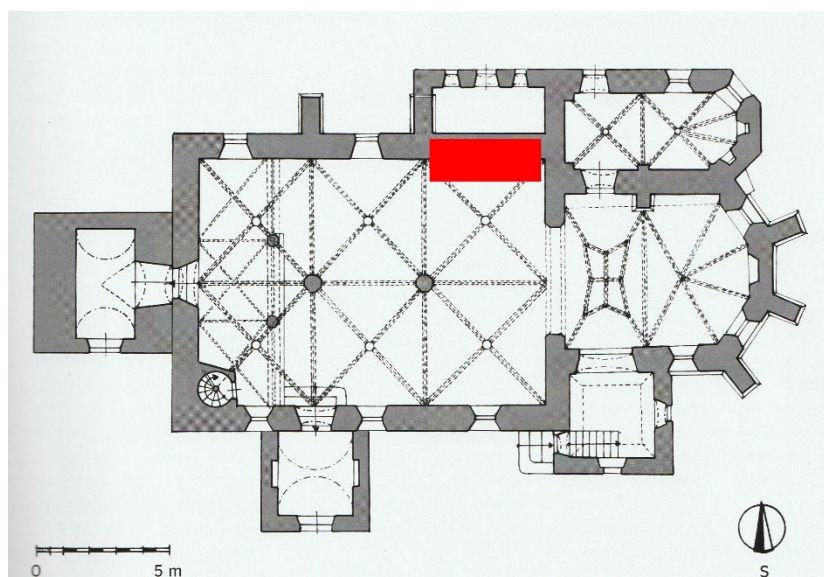
IRRFC – infračervená reflektografie ve falešných barvách

RTI (Reflectance Transformation Imaging) – technika výpočetního fotografování v bočním světle

VII. FOTOGRAFICKÁ DOKUMENTACE PRAKTICKÉ ČÁSTI

Obr. 89: Kostel Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci.

Obr. 90: Půdorys kostela Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Červeně je vyznačené umístění epitafu rodiny Hodějovských při severní stěně lodi kostel.

1. Historické fotografie

Obr. 91: Dobová
pohlednice z roku
1926.

Obr. 92: Historická
fotografie epitafu rodiny
Hodějovských z roku
1975.

Obr. 93: Idealizovaná kresba epitafu Hodějovských z roku 1926. Místo uložení: Moravský zemský archiv v Brně, fond G10, sbírka rukopisů archivu, kniha č. 11, Staré nápisy na zvonech a náhrobcích.

2. Analogie

Obr. 94: Epitaf Jiřího ml. Popela z Lobkovic, katedrála sv. Víta v Praze. Autor fotografie: Kateřina Šibravová.

Obr. 95: Epitaf Václava Morkovského ze Zástřizl a jeho manželky Kunky z Korotína v kostele sv. Jakuba Většího v Boskovicích. Epitaf je kombinací pískovcových, opukových a štukových prvků. Autor Fotografie: Vladislava Řihová

Obr. 96: Vyobrazení Boha Otce v oblacích na klenbě lodi zámecké kaple Věch svatých v Telči.

Obr. 97: Detail Boha Otce v oblacích na klenbě lodi zámecké kaple Věch svatých v Telči.

Obr. 98: Detail Boha Otce v oblácích na klenbě lodi zámecké kaple Všetech svatých v Telči.

Obr. 99: Vyobrazení podoby Boha Otce v centru klenby presbytáře v zámecké kapli Všetech svatých v Telči.

Obr. 100: Detail vlasů Krista z pašijového cyklu na baldachýnovém oltáři v zámecké kapli Všetech svatých v Telči. Na fotografii je patrná koudel pokrytá tenkou vrstvou připomínající postup smočení koudle ve vápenné vodě z důvodů podpoření vlasové struktury.

3. Stav před restaurováním

Obr. 101: Epitaf Jana Hodějovského z Hodějova na severní stěně lodi kostela. Stav před restaurováním. Foto: Vojtěch Krajíček.

Obr. 102: Horní část epitafu – tympanon s polopostavou Boha Otce, Vítězným Kristem a postranními anděly. Stav před restaurováním. Foto: Vojtěch Krajčůek.

Obr. 103: Postava Vítězného Krista na vrcholu tympanonu. Stav před restaurováním.

Obr. 104: Detail postavy Vítězného Krista – poškození pravé ruky, která je uvolněná a nenachází se ve své původní poloze. Stav před restaurováním. Foto: Vojtěch Krajíček.

4. Průběh odkryvu

Obr. 105: Souvrství druhotných vrstev, které dosahují vrstvy až 1 cm. Pozadí tympanonu s rytou kresbou za Bohem Otcem v průběhu odkryvu.

Obr. 106: Souvrství druhotných vrstev na žulových prvcích v průběhu odkryvu.

Obr. 107: Postup odstraňování nejstarší druhotné vrstvy, která byla prvně změkčena zábalen z destilované vody a buničiny po dobu cca 15 minut. Pozadí Boha Otce v tympanonu. Průběh snímání druhotných vrstev.

Obr. 108: Odstraňování druhotné vrstvy a následné dočišťování renesanční vrstvy pomocí skalpelu.

Obr. 109: Postup odkryvu renesanční vrstvy. Levá ruka Boha Otce v tympanonu.

Obr. 110: Postupné snímání druhotných vrstev v oblasti hlavy Boha Otce v tympanonu.

Obr. 111: Postup odkryvu renesanční vrstvy. Hlava Boha Otce v tympanonu.

Obr. 112: Postup odkryvu renesanční vrstvy. V levé části je odkryta první druhotná vrstva – nejstarší, která je tmavě šeda v pozadí štukových výjevu a sv. šedá na postavách.

Obr. 113: Průběh odkryvu renesanční vrstvy. Horní část žulového tympanonu a štukový podstavec pod Vítězným Kristem.

Obr. 114: Průběh odkryvu renesanční vrstvy. Pohled shora na chodidla Vítězného Krista a podstavec.

Obr. 115: Hlava a trup Vítězného Krista v průběhu odkryvu. Detailní modelace rysů obličeje je kompletně zaslepena druhotnými vrstvami.

Obr. 116: Hlava a část trupu Vítězného Krista. Na fotografii je zachycena nejmladší druhotná vrstva (vrstva č. 2 na štukových částech - sv. šedá), která částečně zaslepuje modelaci štuků.

Obr. 117: Detail vlasů Vítězného Krista částečně zaslepené druhotnými vrstvami – tmavě šedá koudel.

Obr. 118: Detail vlasů Vítězného Krista s červenými fragmenty původní polychromie – světlá koudel.

Obr. 119: Detail vlasů Vítězného Krista s fragmenty papíroviny v průběhu čištění.

Obr. 120: Pravá ruka Vítězného Krista v průběhu čištění.

Obr. 121: Spodní strana pravého předloktí Vítězného Krista po oddělení od paže před odstraněním druhotných vrstev.

Obr. 122: Horní strana pravého předloktí Vítězného Krista po oddělení od paže před v průběhu snímání druhotných vrstev.

5. Stav po očištění

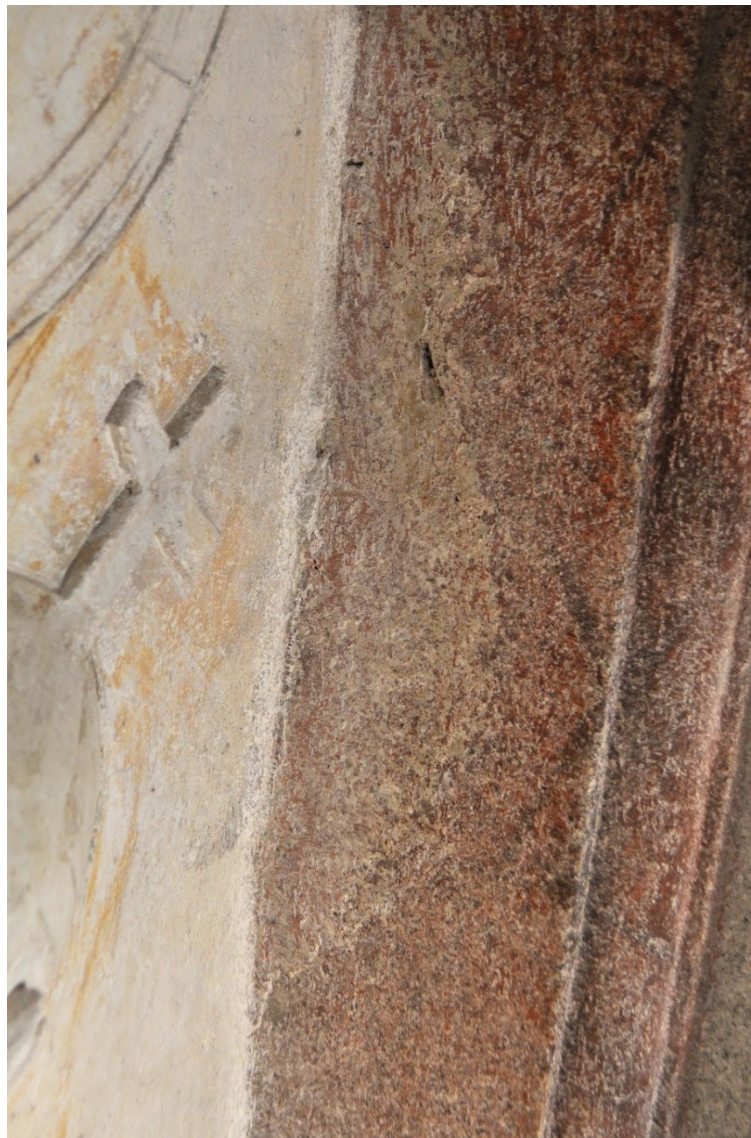

Obr. 123: Celkový pohled na epitaf Jana Hodějovského z Hodějova po dočištění renesanční vrstvy.

Obr. 124: Horní část epitafu po dočištění renesanční vrstvy.

Obr. 125: Hlava a trup polopostavy Boha Otce po očištění renesanční vrstvy.

Obr. 126: Pohled na žulový fronton s červenou polychromií ze spodu. Na fotografii je patrné originální zapracování rozhraní mezi štukovými a žulovými prvky. Stav po očištění.

Obr. 127: Pravá ruka postavy Boha Otce v tympanonu. Stav po očištění.

Obr. 128: Detail pozadí Boha Otce v tympanonu. Patrně se může jednat o linie imitace iluzivního mramorování (výrazně tmavě oranžové linie na světlém pozadí). Stav po očištění.

Obr. 129: Detail obličeje Boha Otce. Poškození nosu v podobě ztráty modelačního štku, ke kterému došlo ještě před nátěrem nejstarší druhotné vrstvy. Modelační štuk byl částečně podinjektován tak, aby v průběhu odkryvu nedocházelo k jeho ztrátám.

Obr. 130: Detail polychromie šatu Boha Otce s okrovou a hnědou barevností. Na fotografii je patrné poškození barevné vrstvy, která je zde dochována pouze lokálně.

Obr. 131: Postava Vítězného Krista po očištění renesanční vrstvy.

Obr. 132: Štukový podstavec pod postavou Vítězného Krista po očištění. Na snímku je patrné poškození v podobě ztráty modelačního a jádrového šuku, jež odhaluje cihlovou vyzdívkou podstavce.

Obr. 133: Pravé předloktí Vítězného Krista oddělené od paže po očištění.

Obr. 134: Levá ruka Krista svírající vítězný prapor. Poškození v podobě ztráty modelačního štuku v oblasti palce.

Obr. 135: Detail poškození štukového podstavce. Stav po očištění.

6. Restaurátorský průzkum – neinvazivní metody

Obr. 136: Průzkum v ostrém bočním nasvícení. Na snímku jsou zachycené zdobné fimbrie mitry Boha Otce vyryté patrně pomocí ostrého kovového nástroje do pozadí žulového frontonu.

Obr. 137: Průzkum v ostrém bočním nasvícení. Na snímku jsou patrné stopy po kletovacím nástroji kolem polopostavy Boha Otce.

Obr. 138: Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie.

Obr. 139: Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie. Snímek v denním světle.

Obr. 140: Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie. Snímek v denním světle.

Obr. 141: Průzkum pomocí UV fluorescenční fotografie.

7. Postup restaurátorských prací

Obr. 142: Injektáž dutin na pozadí Boha Otce v tympanonu. Injektážní směs byla aplikována do předem připravených dutin pomocí injekční stříkačky.

Obr. 143: Injektáž původních uvolněných armatur, které museli být upevněny zpět k renesančním štukům.

Obr. 144: Povrchová úprava odhalených zkorodovaných armatur a instalace nové armatury pro uchycení odděleného předloktí Krista.

Obr. 145: Povrchová úprava odhalených zkorodovaných armatur a instalace nové armatury pro uchycení odděleného předloktí Krista.

Obr. 146: Umístění záchytných armatur před nanesením hmoty štuku. Zdobné zakončení kříže vítězného praporu.

Obr. 147: Podpěrný systém během navracení odděleného předloktí na své původní místo.

Obr. 148: Pravá ruka Vítězného Krista po instalaci na své původní místo před tmelením. Kovové armatury jsou opatřeny adhezivními můstky kvůli lepší adhezi nových doplňků.

Obr. 149: štukový podstavec pod Kristem v průběhu tmelení. Na snímku je patrná jádrová vrstva vápenného štuk.

Obr. 150: Detail kříže vítězného praporu, jehož konce byly rekonstruovány vápenným modelačním štukem.

Obr. 151: Tmelení žulových částí.

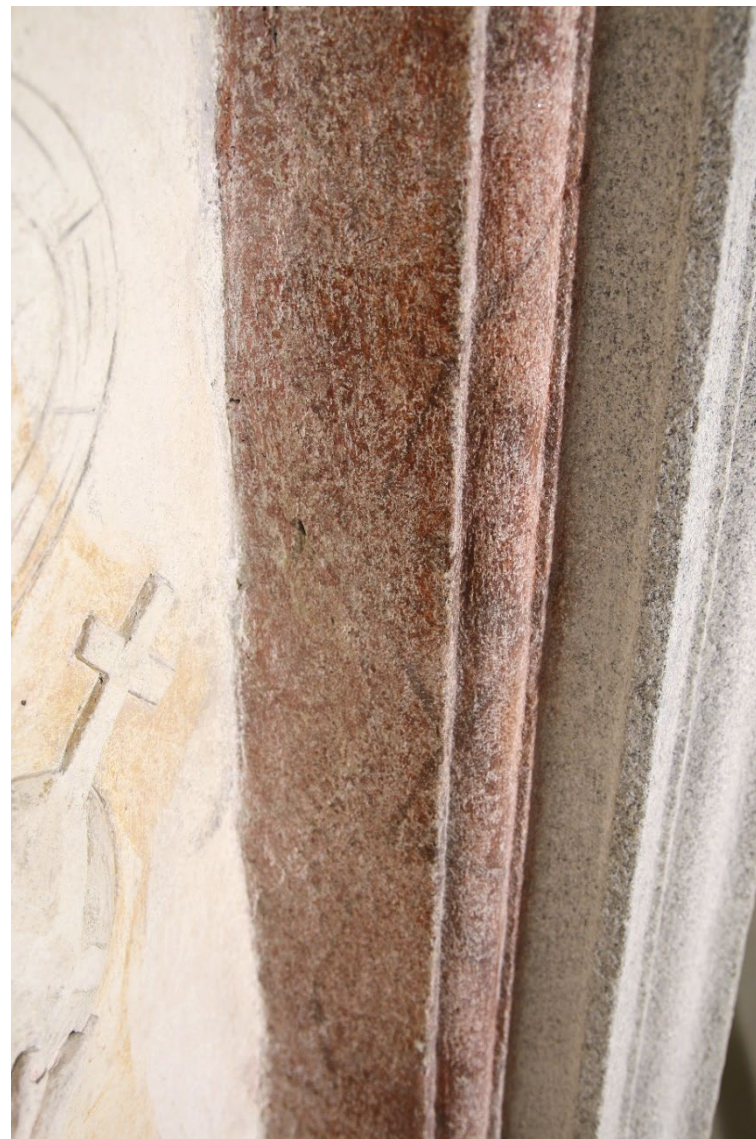

8. Stav po restaurování

Obr. 152: Tympanon s polopostavou Boha Otce. Stav po restaurování.

Obr. 153: Polopostava Boha Otce. Stav po restaurování.

Obr. 154: Vnitřní strana žulového frontonu s červenou polychromií imitující iluzivní mramorování. Stav po restaurování.

Obr. 155: Detail tváře Boha Otce. Stav po restaurování.

Obr. 156: Pravá ruka Boha Otce. Stav po restaurování.

Obr. 157: Postava Vítězného Krista. Stav po restaurování.

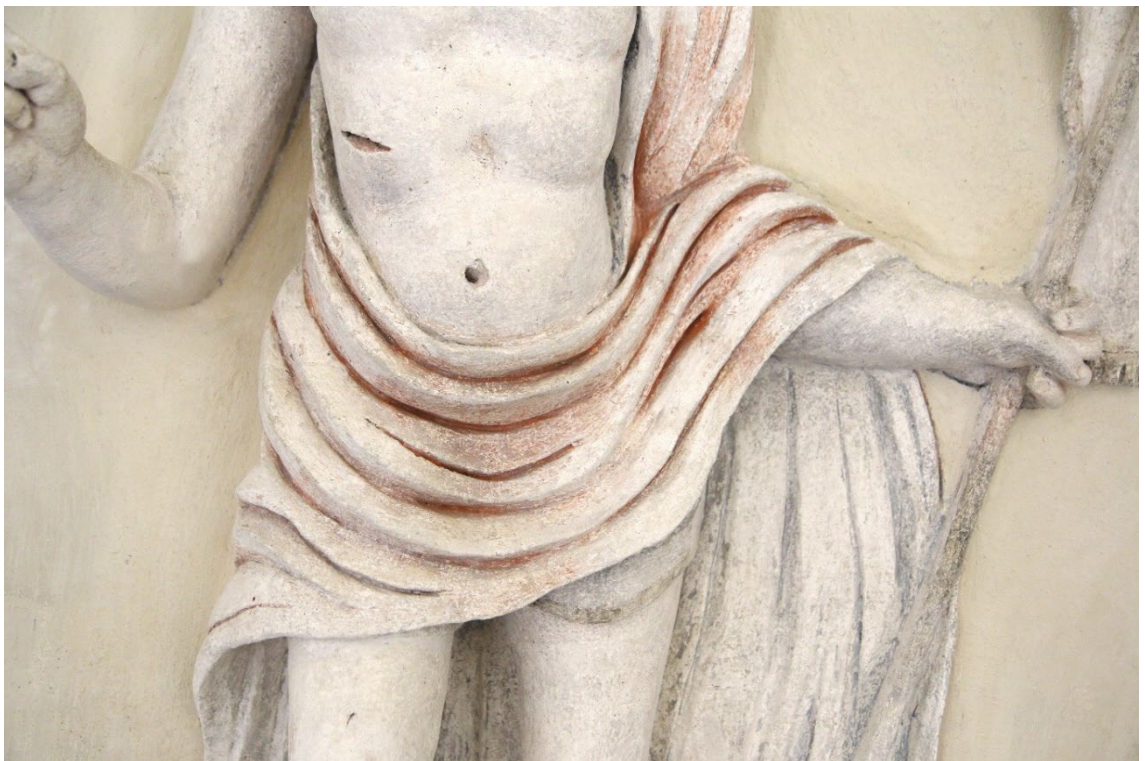
Obr. 158: Vrchol žulového frontonu se štukovým podstavcem. Stav po restaurování.

Obr. 159: Detail postavy Vítězného Krista – pravá ruka. Stav po restaurování.

Obr. 160: Detail postavy Vítězného Krista – levá ruka. Stav po restaurování.

Obr. 161: Detail postavy Vítězného Krista. Stav po restaurování.

Obr. 162: Hlava
Vítězného Krista. Stav
po restaurování.

Obr. 163: Vítězný prapor.
Stav po restaurování.

Obr. 164: Hlava Vítězného Krista – zprava. V případě vlasů Krista byl zachován konzervativní přístup, přičemž došlo pouze k očištění a zakonzervování odhalených štuků a polychromie. Druhotné vrstvy, jejichž odstranění by nenávratně poškodilo hmotu vlasů, byly ponechány. Stav po restaurování.

Obr. 165: Hlava Vítězného Krista – zleva. Stav po restaurování.

Obr. 166: Hlava Vítězného Krista, pohled shora. Stav po restaurování.

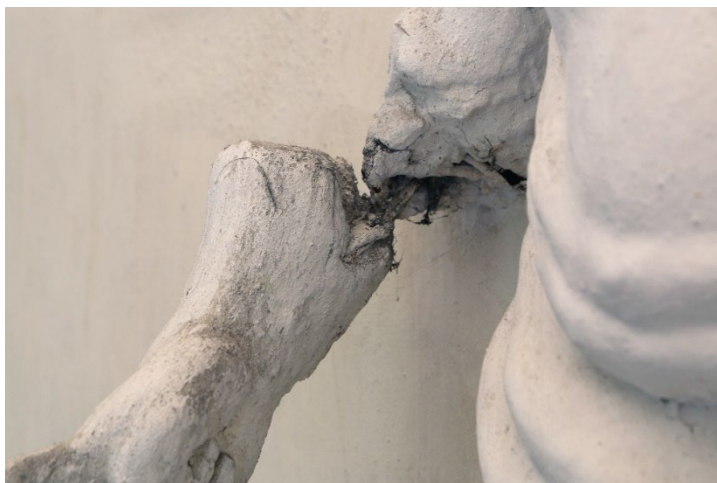

Obr. 167: Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova. Stav v roce 2021 po restaurování.

9. Sekvence

Obr. 168: Pravá ruka Vítězného Krista. Průběh restaurátorského zásahu.

Vlevo nahoře: stav před restaurováním.

Stav po demontáži odlomené ruky a instalaci nových armatur.

Stav po usazení původního fragmentu předloktí.

Stav po restaurování.

Stav před restaurováním.

Stav po očištění a po
nanesení jádrové
štukové vrstvy.

Stav po restaurování.

Obr. 169: Podstavec pod Vítězným Kristem Průběh restaurátorského zásahu.

Obr. 170: Hlava Boha Otce. Stav v průběhu odkryvu.

Stav po očištění renesanční vrstvy.

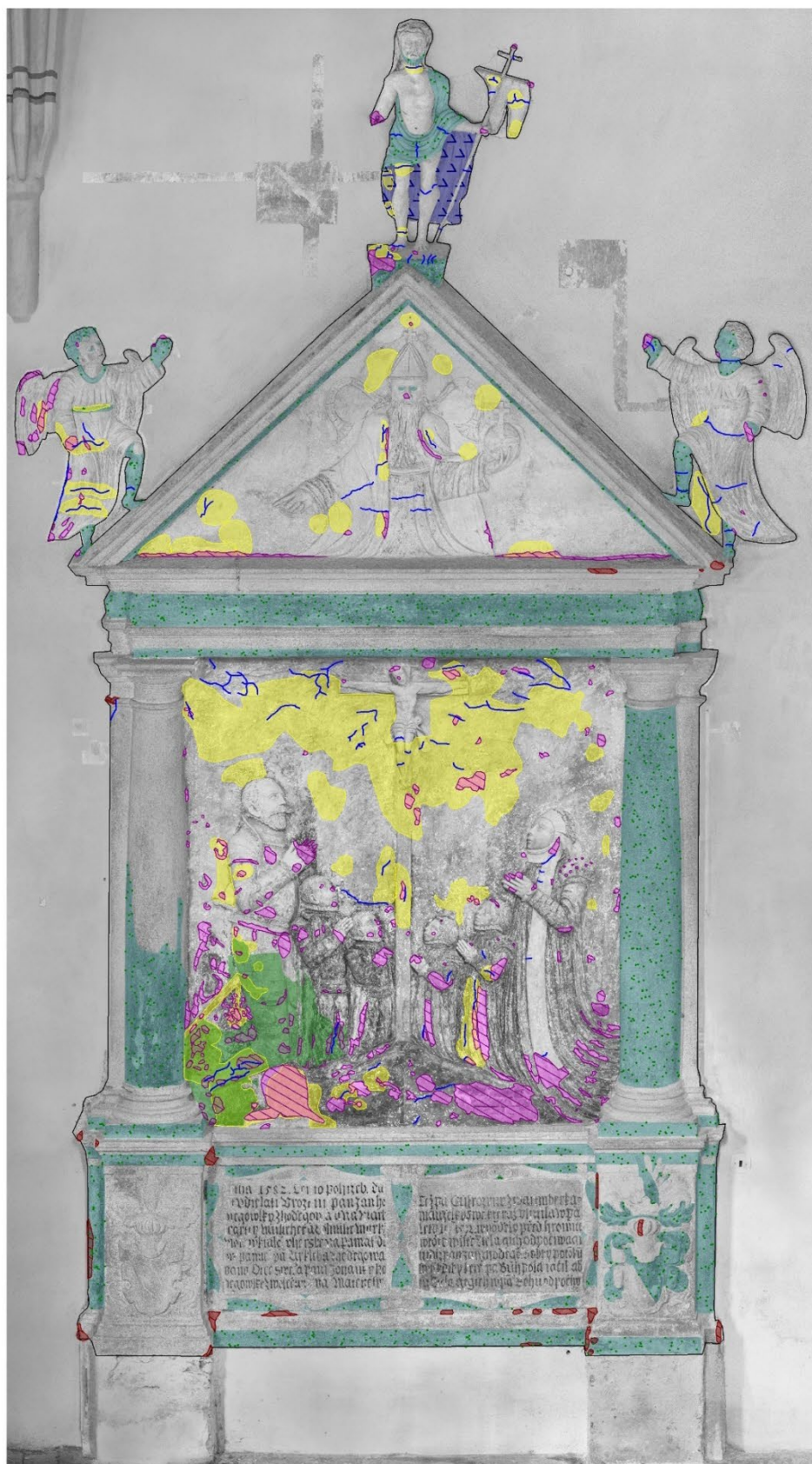

Stav po restaurování.

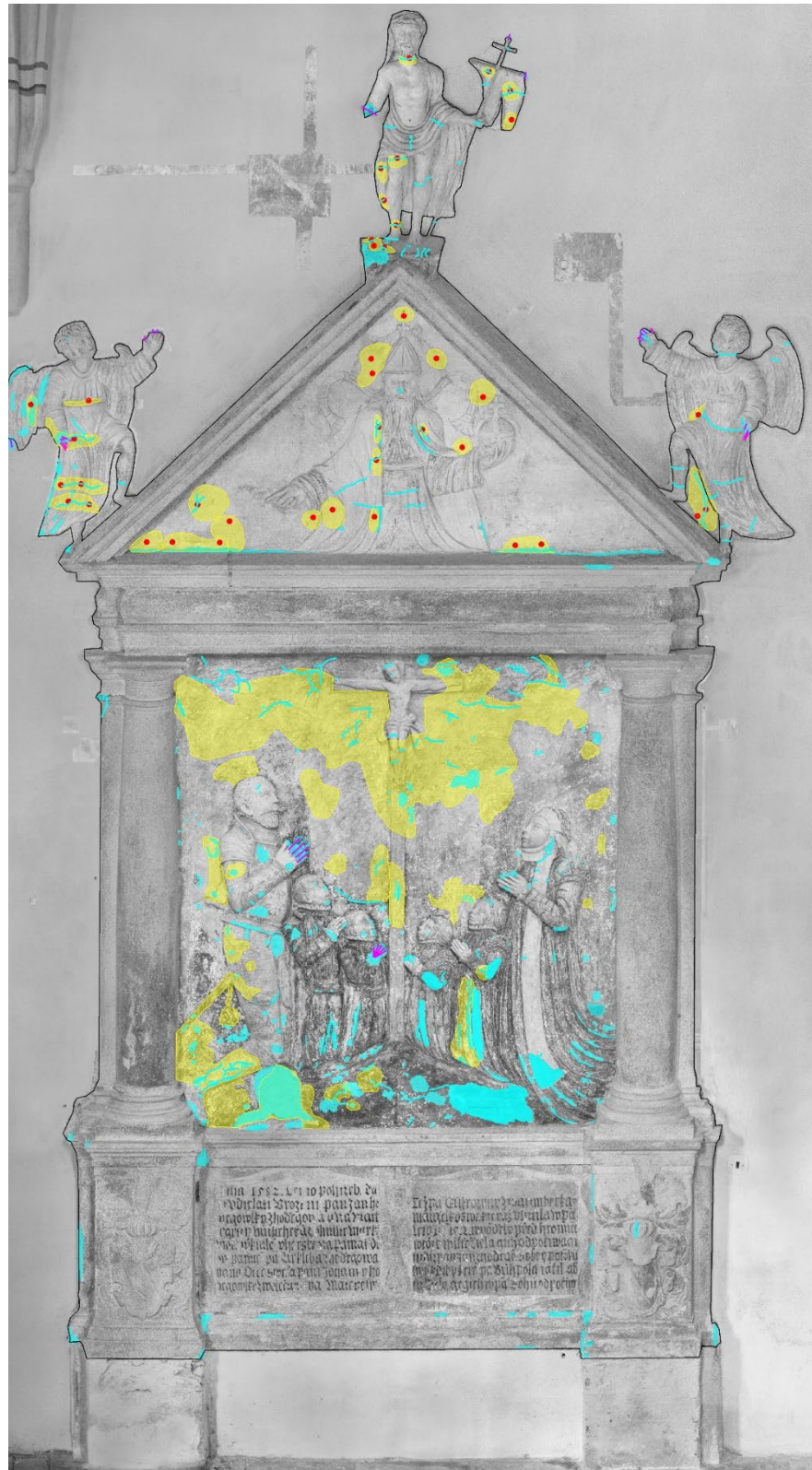
Obř. 170: Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova. Porovnání stavu před restaurování – v průběhu restaurování – po restaurování.

VIII. GRAFICKÁ DOKUMENTACE

Celok	11.5000 m ²	100.00%	Ztráta štukové hmoty	0.1800 m ²	1.57%
Extrémně tvrdá druhotná vrstva	0.2800 m ²	2.26%	Šupinatění barevné vrstvy	1.8400 m ²	16.00%
Praskliny	8.8200 m	-	Chybějící žulové části	0.0000 m ²	0.00%
Dutiny	1.1147 m ²	9.69%			

Grafický záznam 2: Grafické zakreslení jednotlivých poškození vyskytující se na celého epitafu.

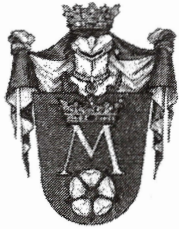

□ Celek	11.500 m ²	100.00%	■ Dutliny	1.115 m ²	9.70%
■ Plastická retuš	0.260 m ²	2.26%	■ Nové armatury	1.070 m ²	-
			■ Injekciáz	0.000 m ²	0.00%

Grafický zákes 3: Grafické zakreslení zásahů v rámci restaurátorských prací na celém epitafu.

IX. TEXTOVÉ PŘÍLOHY

- Závazné stanovisko
- Chemicko-technologický průzkum

MĚSTSKÝ ÚŘAD DAČICE

Odbor kultury a cestovního ruchu

KRAJÍŘOVA 27, 380 13 DAČICE I

PV

ŘK farnost Český Rudolec
Český Rudolec čp. 6
378 83 Český Rudolec

v zastoupení:

MgA. Zdeněk Kovářik
Chotěbudice 21
675 31 Chotěbudice

Váš dopis zn.:

Ze dne: 20.02.2019
Naše čj.: OKC/4046-19
Spis. značka: 2631-2005/URBP
Vyřizuje: Mgr. Pavel Urban
Telefon: 384401244
E-mail: kultura2@dacice.cz
V Dačicích dne: 20.03.2019

Věc: závazné stanovisko ve věci: „**Restaurování Epitafu Hodějovských z Hodějova v kostele Narození Jana Křtitele**“, parc.č.st. 57, k.ú. a obec Český Rudolec.

ROZHODNUTÍ

Městský úřad Dačice, Odbor kultury a cestovního ruchu, jako příslušný orgán k výkonu státní správy v oblasti památkové péče podle ust. § 14, odst. (1) zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „památkový zákon“) a ust. § 10 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon o státní památkové péči (dále jen „prováděcí vyhláška“) a ust. § 67 zákona č. 500/2004 Sb., o správním řízení, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „správní řád“), vydává na žádost zmocněnce vlastníka, MgA. Zdeňka Kovářika, IČO 72123231, Chotěbudice čp. 21, 675 31 Jemnice, na základě vyjádření Národního památkového ústavu, ú.o.p. v Českých Budějovicích, čj. NPÚ-331/15036/2019, z 04.03.2019 toto

závazné stanovisko:

Restaurování Epitafu Hodějovských z Hodějova v kostele Narození Jana Křtitele, parc.č.st. 57, k.ú. a obec Český Rudolec, který je uměleckohistorickým dílem jako nedílná součást nemovité kulturní památky - kostela Narození Jana Křtitele, podle dokumentace: „Epitaf Hodějovských z Hodějova, kostel Narození Jana Křtitele v Českém Rudolci, vstupní restaurátorský průzkum, koncepce restaurátorského zásahu“, z 12.02.2019, vypracoval MgA. Zdeněk Kovářik, IČO 72123231, č.lic. 6739/2004 a 31140/2017, Chotěbudice čp. 21, 675 31 Jemnice je z hlediska zájmů státní památkové péče, podle ust. § 14 odst. (3) památkového zákona

přípustné,

za dodržení následujících podmínek:

Jednotlivé etapy prací budou provedena kvalifikovaným restaurátorem, držitelem příslušného oprávnění Ministerstva kultury ČR, postup prací bude průběžně konzultován s odborným pracovníkem NPÚ, ú.o.p. v Českých Budějovicích.

Odůvodnění:

Žádost vlastníka předmětné nemovité kulturní památky o vydání rozhodnutí k jejímu restaurování splňuje předepsané náležitosti podle ust. § 10 odst. (2) vyhl. č. 66/1988 Sb., v platném znění. Toto rozhodnutí bylo

Spojovatelka	Fax	E-mail	Bankovní spojení	IČO / DIČ	Úřed. hodiny
384 401 211	384 401 236	meu@dacice.cz	ČS, a. s., Jindřichův Hradec	00246476	Po, St 8 ⁰⁰ -17 ⁰⁰
384 401 210	384 401 235	e-podatelna@dacice.cz	č. ú. 0603143369/0800	CZ00246476	Pá 8 ⁰⁰ -14 ⁰⁰

vydáno na základě prohlídky předmětného objektu a odborného vyjádření Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Českých Budějovicích.

Odborná organizace vzhledem ke stavu a zjištěným poškozením uvedené kaple vyslovila souhlas s její obnovou a s restaurováním podle předloženého záměru a stanovila podmínky, za kterých lze záměr realizovat.

Účastník řízení byl s tímto vyjádřením seznámen a neuplatnil vůči němu žádné námitky ani připomínky.

Památkové hodnoty: Objekt je štukový polychromovaný epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova zhotovený roku 1582. Objekt je umístěn na severní straně dvoulodí, blízko bočního oltáře. Památník edikulobého typu stojí na nízkém soklu do kterého jsou vloženy dvě nápisové žulové desky s textem. Při vnějších okrajích jsou připojeny erbovní štíty, ve stěnách polí je reliéf zobrazení rodiny Jan Hodějovského. Kličící před ukřížovaným Ježíšem na kříži. Epitaf je unikátně dochovaným příkladem renesančního štukatérského umění ze šlechtického prostředí na jihu Čech.

Stávající stav: Epitaf je pokrytý vrstvou mladších vápenných nátěrů. Dvě nápisové desky byly v minulosti očištěny a text zvýrazněn pryskyřicí. Architektura štuků je ve spodní části poškozena vzlínající vlhkostí. Došlo k poškození jemné modelace, která se odděluje od štukové vrstvy. Na několika místech jsou patrné drobné mechanické defekty.

Restaurátorský záměr: koncepce restaurátorského zásahu přepokládá sejmutí mladších vápenných vrstev a následné restaurování renesančního štukového polychromovaného epitafu z roku 1582 na severní straně lodi Bude provedeno snímání sekundárních vrstev, konsolidace, odsolení a odvlhčení, dočištění barevných vrstev, ošetření kovových prvků, doplnění chybějících míst a závěreční dokumentace.

Správní orgán prověřil, podanou žádost, prověřil místo samé, vyhodnotil návrh na restaurování a odborné vyjádření konstatuje, že uvedené podklady poskytují dostatečnou oporu pro vydání rozhodnutí ve věci.

V souladu s odborným vyjádřením je nutné konstatovat, že průběžné konzultace s uměleckohistorickým oddělením Národního památkového ústavu, ú.o.p v Českých Budějovicích, jsou základním předpokladem, ke zdárnému provedení díla (viz podmínka výroku).

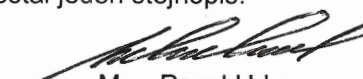
Ostatní podmínky uplatněné odbornou organizací vyplývají přímo ze znění památkového zákona a jeho prováděcí vyhlášky. Z uvedených důvodů je správní orgán nevčlenil do výroku.

Správní orgán konstatuje, že vlastník movité kulturní památky v předložené žádosti a návrhu na restaurování uplatňuje souhrn specifických výtvarných, uměleckořemeslných a technických postupů, které respektují technickou a výtvarnou strukturu originálu, přičemž restaurování směřuje k celkové rehabilitaci výše uvedené kulturní památky.

Na základě uvedených skutečností bylo rozhodnuto tak, jak je uvedeno ve výroku tohoto rozhodnutí.

Poučení:

Dle ustanovení § 81, odst. (1) zákona číslo 500/2004 Sb., správní řád, se proti tomuto rozhodnutí **lze do patnácti dnů od jeho oznámení odvolat** ke Krajskému úřadu Jihočeského Kraje prostřednictvím správního orgánu, který toto rozhodnutí vydal (Městský úřad Dačice). Podané odvolání musí splňovat náležitosti dle ustanovení §§ 81 a 82 správního řádu, dle ustanovení § 82, odst. (2) správního řádu bude podáno s potřebným počtem stejnopisů, tak aby jeden zůstal správnímu orgánu, a aby každý účastník dostal jeden stejnopis.

Mgr. Pavel Urban
oprávněná úřední osoba

Mgr. Naděžda Mašná
vedoucí odboru kultury a cestovního ruchu

Obdrží na doručení: viz adresát

Na vědomí:

Národní památkový ústav, ú.o.p., Č. Budějovice, Senovážné nám. 6, 370 21 České Budějovice
Městský úřad Dačice, stavební úřad, Krajčírova 27/I, 380 13 Dačice

kostel Narození sv. Jana Křtitele, Český Rudolec Průzkum a restaurování štukového epitafu

Obr. 1: Epitaf Jana Hodějovského z Hodějova, kostel Narození sv. Jana Křtitele, Český Rudolec. Detail z centrální části po částečném odkryvu. Foto: FR, UPa, 2019.

Akce: Chemicko-technologický průzkum štukového epitafu Jana Hodějovského z Hodějova

Objekt/zkoumaná část památky: kostel Narození sv. Jana Křtitele, Český Rudolec/renesanční štukový epitaf umístěný na severní chrámové zdi

Realizace restaurování: květen 2019 - srpen 2021

Lokalizace památky: Jihočeský kraj, okres: Jindřichův Hradec

Objednatel/zadavatel restaurování: Římskokatolická farnost Kostelní Vydří, Kostelní Vydří 58, Dačice, 380 01

Památkový dozor: NPÚ, ÚOP v Českých Budějovicích, zastoupené PhDr. Romanem Lavičkou, PhD.

Restaurování: Fakulta restaurování (FR), Univerzita Pardubice (UPa), obor: Restaurování a konzervace nástěnné malby, sochařských děl a povrchů architektury, adresa: Jiráskova 3, Litomyšl, 570 01. Odborné vedení: MgA. Lucie Bartůňková, Ph.D., Doc. Jakub Ďoubal, Ph.D., studenti 6. ročníku: Bc. Radka Zůfalá, Bc. Kateřina Šibravová, Bc. Romana Čivrná, Bc. Marián Grančák, Bc. Stella Burkhardtová.

Chemicko-technologický průzkum: Ing. Renata Tišlová, Ph.D., technolog, Katedra chemické technologie, FR UPa

I. ZADÁNÍ A CÍLE PRŮZKUMU

ad1) *Průzkum barevných vrstev polychromie* - průzkum byl zaměřen na vrstvy polychromie. Primárním cílem byla charakterizace vrstev originálu a přemaleb, popis vrstev a jejich dokumentace. Na základě stratigrafie lze vyvodit základní informace k technice polychromie štuku i kamenných částí. Výsledky průzkumu byly doplněny o informaci ke složení použitých materiálů, tj. pojiva vrstev, barvicích složek. Výsledky chemicko-technologického průzkumu budou porovnávány se sondážním průzkumem provedeným na objektu *in-situ*.

ad2) *Materiálová skladba konstrukčních materiálů* - součástí průzkumu je identifikace materiálových složek štukových vrstev, ze kterých je dílo zhotoveno. U odebraných vzorků jsou patrné dvě odlišné vrstvy hrubšího jádrového štuku a svrchní jemné bílé modelační vrstvy, která tvoří finální modelaci štukového výjevu. U odebraných vzorků byly identifikovány jednotlivé složky pojiva, plniva a přísad. Kamenné části epitařu nebyly podrobeny podrobnější analýze, makroskopicky se prokazatelně jedná o granitoidní horninu.

ad3) *Analýza materiálů druhotných oprav* - na epitařu byly identifikovány lokální druhotné zásahy. Pro objekt nejvýznamnější jsou druhotné úpravy, které bezprostředně navazují na originální vrstvy, opravují modelaci a lokální mechanická poškození originálu. Tmely použité pro opravy byly podrobeny materiálové analýze. Další druhotné vrstvy identifikované na objektu tvoří překryvné nátěry provedené bez reflexe barevnosti a výtvarné kvality originálu. Ty nebudou předmětem bližšího zkoumání ani podrobnějších analýz.

ad4) *Analýza dalších materiálů použitých na epitařu* - spíše zajímavostí je doplnění průzkumu o výzkum materiálů, které byly v průběhu odkryvu na epitařu nalezeny. Jedná se zejména o nález vlasů Krista na kříži, které byly vytvořeny z vláknitého materiálu. Vzorky odebrané z výplně písma nápisové desky nebo vzorek výkvětu na druhotném tmelu. Předmětem analýzy byly také ztvrdlé vrstvy bílého nátěru/náosu překrývající polychromii, kterou nelze odstranit běžnými čistícími metodami.

II. ÚDAJE O OBJEKTU

Materiál/technika: polychromovaný vápenný štuk rámovaný v žulové architektuře

Popis objektu a jeho stavu (zkráceně): Epitař Jana Hodějovského z Hodějova je umístěn na severní stěně chrámové lodi. Zpodobňuje rodinu Jana Hodějovského z Hodějova, šlechtickou rodinu žijící v nedalekém Markvarci. Epitař se skládá z nápisové desky a figurálního výjevu zpodobňujícího rodinu Jana Hodějovského zpodobněnou v modlitbě k ukřižovanému Ježíši Kristu. V horní části je epitař ukončen edikulou, v níž je vyobrazena polopostava Boha Otce. Zdrojem informací o vzniku epitařu i osobě Jana Hodějovského je nápisová deska v dolní části epitařu.

Epitař byl při objevu překrytý silnou vrstvou překryvných nátěrů, díky kterým se epitař dochoval v poměrně dobrém stavu včetně bohatě pojednané polychromie. Stav objektu i polychromie je poměrně dobrý, hlavním problémem a poškozením jsou chybějící části štukové výzdoby a dále značný úbytek polychromie, který se liší v různých částech epitařu. V dolní části centrálního výjevu je patrná hloubková degradace štukové modelace patrně v důsledku působení vodorozpustných solí a vzlínající vlhkosti.

Sloh, datace: 2. pol. 16. století, datace na nápisové desce 1582

Průzkum a návaznosti: Restaurování díla je prováděno v rámci diplomových a ročníkových prací studentů Fakulty restaurování Univerzity Pardubice v návaznosti na výzkumný projekt Ministerstva kultury ČR programu NAKI II „Renesanční a manýristické štukatérství v Čechách a na Moravě.“

III. METODY PRŮZKUMU, INSTRUMENTACE

a) Optická mikroskopie (OM) nábrusů v odraženém bílém světle a fluorescenci (UV a modrém světle)

Popis analýzy: metoda slouží pro dokumentaci a charakterizaci barevných úprav (stratigrafii), podkladu a jiných povrchových úprav, příp. depozitů.

Instrumentace a podmínky měření: optický mikroskop Nikon Eclipse LV-100, pozorování bylo prováděno na příčných řezech vzorky (nábrusech) v odraženém bílém světle, UV a modrém světle. Mikroskop je vybaven fluorescenční jednotkou Nikon s UV 365 nm fluorescencí.

b) Skenovací elektronová mikroskopie (SEM) s mikrosondou (EDX) - prvková analýza barevných vrstev

Popis analýzy: při analýze se zjišťuje stratigrafie a prvkové složení vybraných vrstev, na základě níž lze určit složení vrstvy (pigmenty, plniva, příp. pojiva).

Instrumentace a podmínky měření: skenovací elektronový mikroskop MIRA3-LMU (TESCAN) s EDX analyzátořem v režimu zpětně odražených elektronů (BSE). Vzorky byly analyzovány ve vysokém napětí 20kV, před analýzou pouhličeny. Vzorky byly analyzovány ve formě nábrusů.

c) UV/VIS spektrofotometrie - analýza obsahu anionů vodorozpustných solí

Popis analýzy: při analýze se zjišťuje absorbance (pohltivost) po průchodu světla vzorkem. Vlnová délka paprsku je 360-525 nm. Absorbance se přepočítává na molární koncentraci v mmol/kg a tzv. hmotnostní procento (hm.%). Pro vyhodnocení se využívá rakouská norma Onorm B3355-I (Trochsenlegung von feuchtem Mauerwerk - Teil I: Bauwerksdiagnose und Planungsgrundlagen), která klasifikuje koncentrace jednotlivých anionů výsledky a diskutuje je z hlediska možných rizik a následných opatření.

Instrumentace a podmínky měření: UV/VIS spektrofotometr Beckmann-Coulter DU-40 (Beckmann), 360-525 nm. Analýza byla provedena na odebraných vzorcích omítky a zdiva v různých výškových a hloubkových profilech východní a severozápadní stěny kaple. Vzorky byly analyzovány ve formě extraktů v destilované vodě.

d) Vlákninové složení - identifikace vláken vlasů Krista

Popis analýzy: Identifikace vláken se provádí několika analýzami. Vlákninové složení se provádí pomocí Herzbergovy vybarvovací zkoušky. Vzorky jsou rozvlákněny v destilované vodě a po vysušení zakápnuty Herzbergovým činidlem, zakryty krycím sklíčkem a pozorovány v optickém mikroskopu v procházejícím bílém světle. Identifikace složení vláken se provádí pomocí roztoku fluoroglucínu. Zkouška slouží pro identifikaci lnu, konopí a juty. Provádí se pomocí 2 % roztoku fluoroglucínu v etanolu, výsledky barevná změny jsou pozorovány pomocí stereomikroskopu. Stáčecí test je určen pro rozlišení lnu a konopí a je založen na jejich opačné orientaci vnitřní struktury vlákna. Vzorky vláken jsou ponořeny do destilované vody a sleduje se směr otáčení vlákna během vysoušení nad topným tělesem o teplotě 80°C. Po směru hodinových ručiček se otáčí len, proti směru hodinových ručiček se otáčí konopí.

Instrumentace a podmínky měření: Herzbergovo činidlo (roztok chloridu zinečnatého $ZnCl_2$, roztok I_2 v KI), roztok fluoroglucínu (2 % v ethanolu).

e) Infračervená spektrometrie a mikroskopie s Fourierovou transformací (FT-IR) - analýza organických látek

Popis analýzy: analýza slouží pro identifikaci a strukturní charakterizaci organických sloučenin, které jsou přítomny ve vrstvách např. v jeho pojivu. V menší míře se metoda používá pro analýzu anorganických látek nebo jiných materiálů. Měření je možné provádět na separovaných vrstvách/materiálech, FT-IR mikroskopie se provádí na nábrusech vzorky.

Instrumentace a podmínky měření: infračervený spektroskop Nicolet 380, Měření bylo provedeno technikou zeslabeného úplného odrazu (attenuated total reflection - ATR). K tomuto účelu je přístroj vybaven Zn-Se krystalem. Spektra byla naměřena v intervalu vlnočtů 400-4000 cm^{-1} , při rozlišení 4 cm^{-1} . Analytickým výstupem měření je infračervené spektrum.

f) Petrografická analýza - rozbor vzorků štukových malt

Popis analýzy: analýza slouží pro popis a charakterizaci štukových malt na základě petrografických charakteristik vzorku. Provádí se na výbrusovém preparátu připraveném zalitím do modré (kontrastní) epoxidové pryskyřice, který je studován v procházejícím světle polarizačním mikroskopem.

Instrumentace a podmínky měření: výbrusové preparáty byly připraveny ze vzorků štukových malt broušením a leštěním na sílu 30 μm . Výbrus byl studován v procházejícím světle pomocí polarizačního mikroskopu Olympus BX 51. Mikrofotodokumentace byla provedena fotoaparátem Canon EOS 40D. Fotografie byly editovány v software Adobe Photoshop CS6.

g) Proteinová analýza - analýza proteinových přísad štuku a barevných úprav

Popis analýzy: analýza slouží pro analýzu bílkovinných látek přítomných i ve stopových množstvích v materiálech.

Instrumentace a podmínky měření: Vzorky byly dvě hodiny štěpeny trypsinem, následně přečištěny a zahuštěny na reversní fázi C18 (Zip Tip). Poté byly analyzovány pomocí nanokapalinové chromatografie spojené s hmotnostním spektrometrem ESI-Q-TOF Maxis Impact. Peaklist ze změřených dat byl extrahován programem Data Analysis 4.1. Proteiny byly identifikovány za pomoci softwaru Mascot verze 2.2.04 vyhledáváním v proteinové databázi SwissProt, NCBI a MS/MS přesností přiřazení hmotností peptidových štěpů 0,05 Da. Měření bylo provedeno Doc. Ing. Mgr. Štěpánkou Kučkovou, Ph.D. z Ústavu Biochemie a mikrobiologie z VŠCHT v Praze. Výsledky analýzy jsou uvedeny v Příloze 4: Proteinová analýza.

e) Rentgenová prášková mikrodifrakce - byla použita pro měření fázového složení ztvrdlé vrstvy u vzorku V6/9886

Popis analýzy: analýza slouží pro analýzu fázového složení látek v mikroměřítku.

Instrumentace a podmínky měření: Mikrodifrakční experimenty byly provedeny na přístroji PANalytical X'PertPRO vybaveném CoK α rentgenkou (napětí 40 kV, proud 30 mA). Pro zaměření přesného bodu se používá mikroskop, který je namontován na rameno goniometru místo detektoru. Difraktogramy byly snímány v úhlovém oboru 4 až 80 stupňů 2 θ s krokem 0.0334° a dobou načítání 2200 sec/krok, což představuje typický měřicí čas 12 hodin. Naměřené difraktogramy byly vyhodnoceny pomocí programu HighScorePlus, verze 4.8.0 (Malvern PANalytical, Almelo, Nizozemí) srovnáním s databázovými údaji obsaženými. Měření bylo provedeno RNDr. Petrem Bezdičkou, Ph.D. z Ústavu Anorganické chemie (ÚANCH), AV ČR, v.v.i. Rentgenová prášková difrakce byla provedena i pro určení fázového složení vzorku V9 a V14 (druhotný tmel, solný výkvět). Analýzy byly provedeny ve spolupráci s Ing. Klárou Melánovou, Ph.D. z Fakulty chemické technologie, UPa. Výsledky rentgenové práškové analýzy jsou uvedeny v Příloze 2 a 3.

IV. VZORKY K ANALÝZE

Popis vzorků a míst odběru sumarizuje Tab. 1, detaily míst odběru jsou detailně zdokumentovány v Restaurátorské dokumentaci, orientačně označeny v Obr. 2. Detaily míst odběru jsou uvedeny v části VII. Příloha - Dokumentace míst odběru vzorků.

Ozn. vzorku	Popis	Místo odběru	Pozn.
V1/9881	inkarnát/barevné souvrství s červenou vrstvou	levý anděl, holeň levé nohy	doodběr V1A
V2/9882	modrá	levý anděl, levé křídlo	doodběr V2A
V3/9883	modro-zelená (tyrkysová)	pravý anděl, pravé křídlo	-
V4/9884	barevné souvrství s okrovou s hnědou	pravý anděl, drapérie na pravé ruce anděla	-
V5/9885	ztvrdlá vrstva druhotných nátěrů	pozadí tympanonu	-
V5A/9933	inkarnát se ztmavým povrchem	pravý anděl, pravá ruka	-
V6/9886	ztvrdlá vrstva druhotných nátěrů	středový výjev epitařů, druhá figura zleva, kabátec staršího syna	-
V7/10032	opravná malta na cihlovém zdivu	zděný sokl pod erbem Rosiny z Vartemberka	-
V8/10033	štukové souvrství s černou barevnou úpravou	kalhoty staršího chlapce	-
V9/10034	tmel s vrstvami druhotných nátěrů	konec šály (pentle) Rosiny	porovnání s V13
V10/10035	souvrství jádrové a modelační omítky	pravá ruka anděla vlevo (pohledově), v místě defektu	porovnání s V3A
V11/10036	jádrová omítka s druhotnými nátěry	pahorek, v místě defektu	

V12/I0144	tmel na žulovém překladu	nad centrální částí (patrně původní?)	-
V13/I0145	tmel	přilba	srovnání s V9
V14 (S1)/I0146	výkvět	přilba, seškrab solných výkvětů na sekundárním doplňku	
V15/I0171	tmel žuly s červenou barevnou úpravou a druhotný okrovým tmelem	tympanon, pravá část tmel žuly	
V16/I0172	tmel žuly	tympanon, pravý roh, druhotný sádrový tmel?	
V17/I0173	oranžové pozadí s vrstvou nečistot nebo přemalbou	pozadí Boha otce, levý dolní roh	
V18/I0174	zelená	plášť Boha Otce	
V19/I0175	červená	plášť/rouška Ježíše Krista	
V20/I0176	šedo-oranžová	pozadí epitařu, vpravo od Ježíše Krista	srovnání s V5, V17, V21
V21/I0177	oranžová	pozadí Boha Otce, vlevo	
V22/I0178	vlákna	vlasý Ježíše Krista, světlá koudel se zbytky štuku s polychromií	
V23/I0179	výplň písma	levá část nápisové desky	
V24 (S2)/I0180	hloubkový vrt na stanovení obsahu vodorozpustných solí	přilba, doplněk	srovnání s V14
V3A/I0037	bílá modelační vrstva štuku	pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu	doodběr V10
V4A/I0038	jádrová vrstva štuku	pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu	doodběr V10

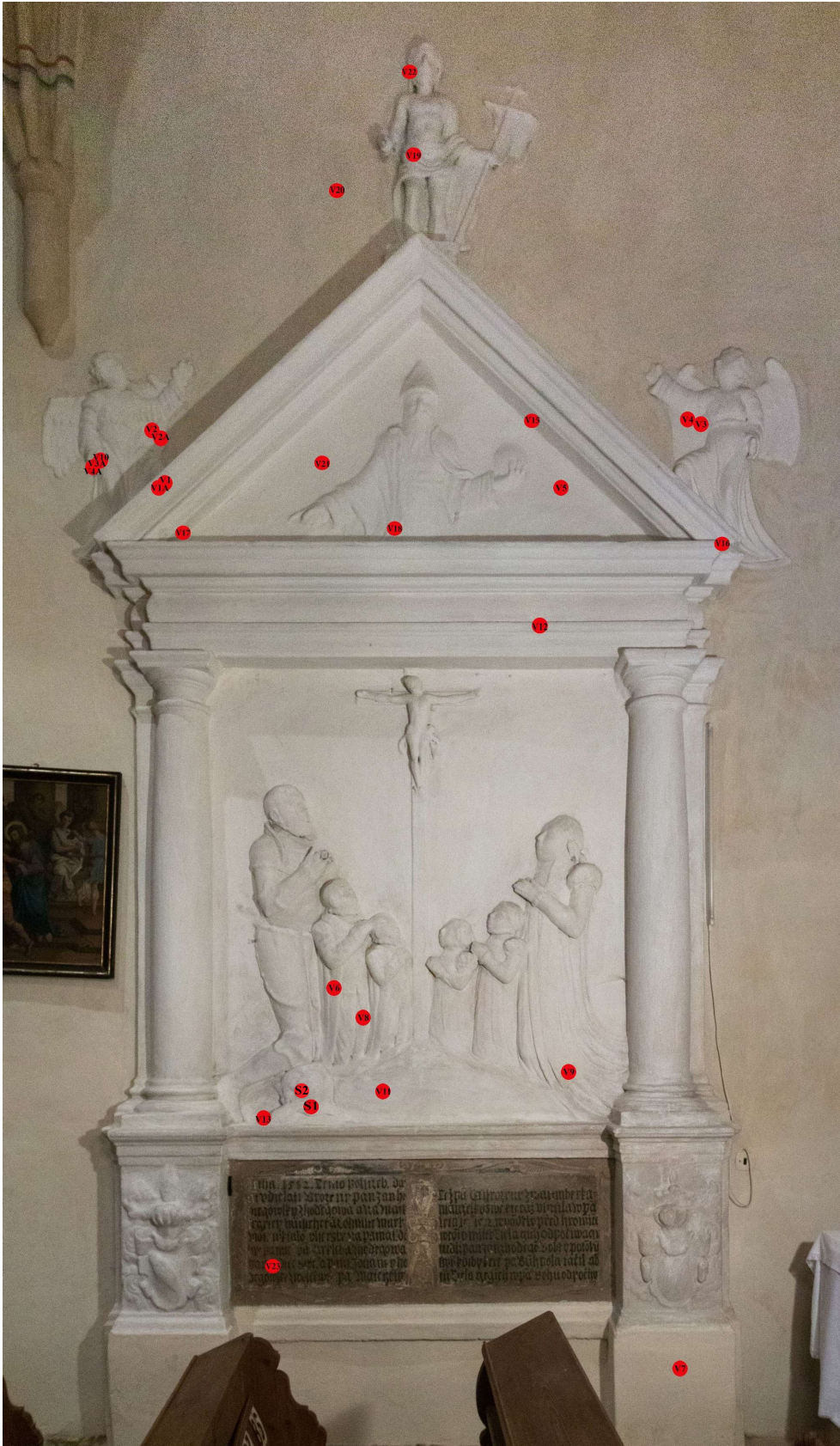
Tab. I: Vzorky k chemicko-technologickému průzkumu. Popis vzorků a místa odběru. Místa odběru jsou zdokumentována v Příloze I - Dokumentace míst odběru vzorků umístěné na konci Chemicko-technologického průzkumu. Detail míst odběru a jejich popis je uveden v Restaurátorské dokumentaci.

Odběr vzorků: studenti pod odborným vedením pedagoga

Označení: vzorky barevných úprav byly označeny dle zadavatele VI -V24, část vzorků byla odebrána v průběhu odkryvu, část vzorků až v průběhu restaurování. Označení čísla vyplývá ze vzorkového systému Katedry chemické technologie, FR UPa, kde budou vzorky archivovány.

Popis vzorků: Vzorky povrchových úprav byly odebrány jako mikrovzorky souvrství podkladového štuku s barevnými/povrchovými úpravami. Vzorky štuku byly odebrány jako kusové vzorky, vzorky byly odebrány z míst s defektem štukové výzdoby. Pro analýzu vláknitého materiálu (V7) byl odebrán vzorek vlákna z vlasů Krista. Pro analýzu vodorozpustných solí byl odebrán vzorek výkvětu označený V14 (S1) seškrábaný z povrchu přilby Jana Hodějovského z Hodějova a vzorek V24 (S2) odebraný jako hloubkový vrt ze štukové omítky na pahorku pod křížem v centrální části výjevu (hl. 0,7-1 cm).

Popis vzorků, místa odběru poskytl zadavatel. Bližší specifikaci a dokumentaci míst odběru vzorků lze nalézt v Restaurátorské dokumentaci.

Obr. 2: Lokalizace míst odběru vzorků k chemicko-technologickému průzkumu. Detaily míst odběru vzorků jsou zdokumentovány v Příloze I, detailní popis míst odběru je zdokumentován v Restaurátorské dokumentaci. Fotografie: V. Krajčček, grafické zpracování míst odběru vzorků: studenti FR, UPa.

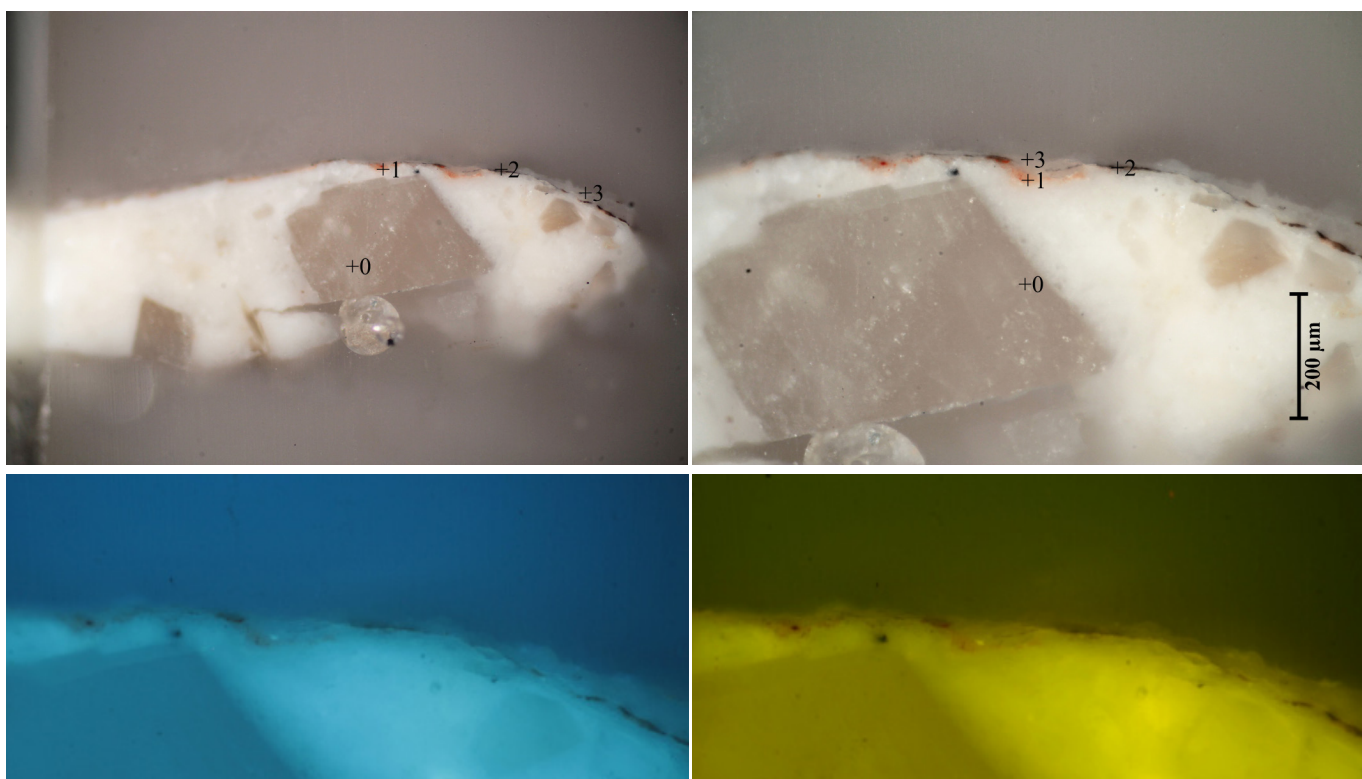
V.VÝSLEDKY CHEMICKO-TECHNOLOGICKÉHO PRŮZKUMU - Analýza povrchových úprav

VI/9881: inkarnát/barevné souvrství s červenou vrstvou

Místo odběru vzorku: levý anděl, holeň levé nohy

Obr. 3 a, b: Makrosnímek vzorku VI (9881) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

Obr. 4 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V2 (9882). Popis: a, b) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 100x (vlevo) a 200x (vpravo). c, d) snímky v UV a modrém světle.

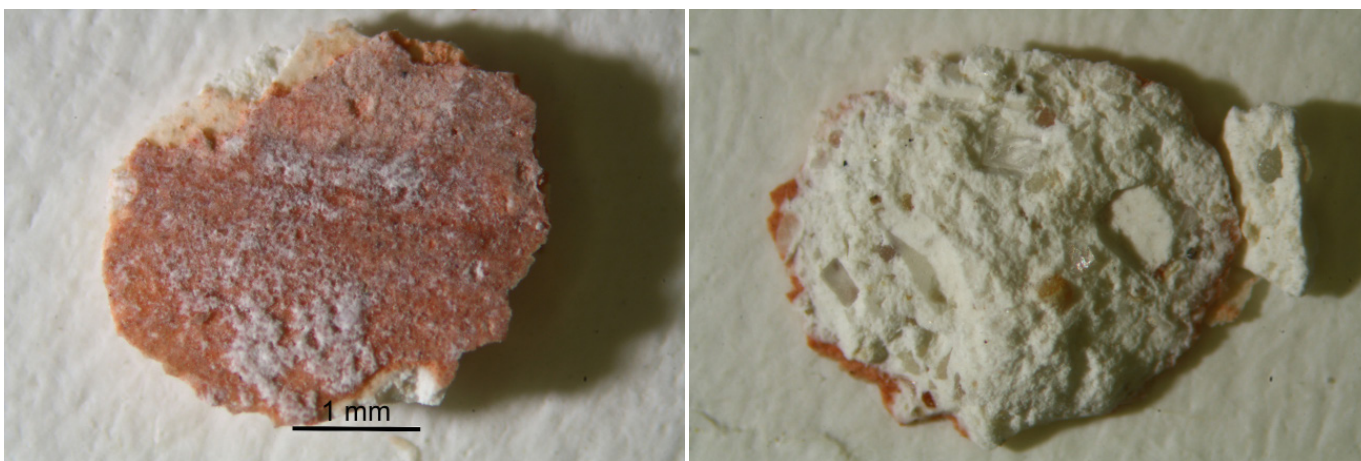
VI/9881: inkarnát/barevné souvrství s červenou vrstvou

Místo odběru vzorku: levý anděl, holeň levé nohy

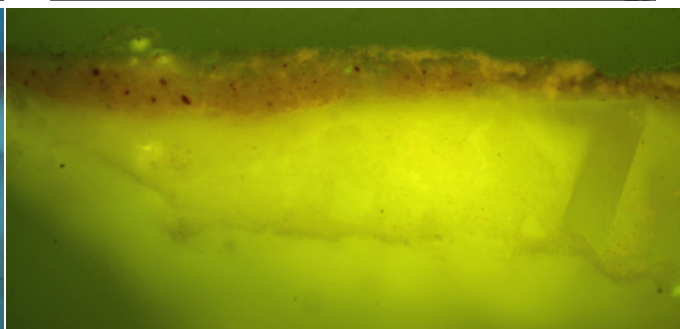
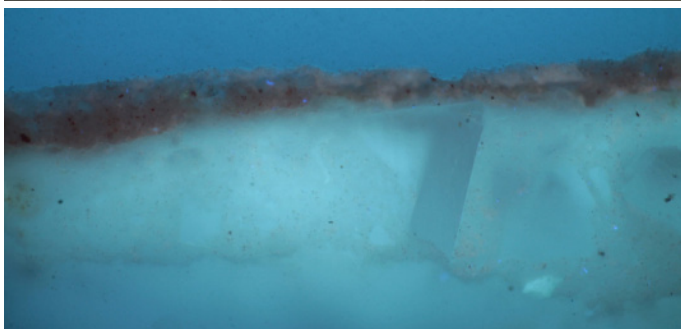
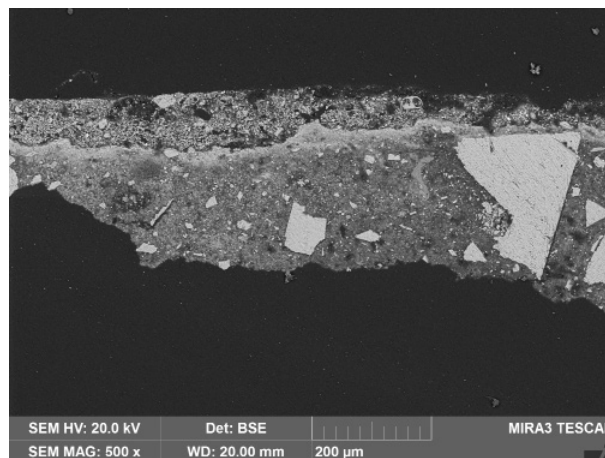
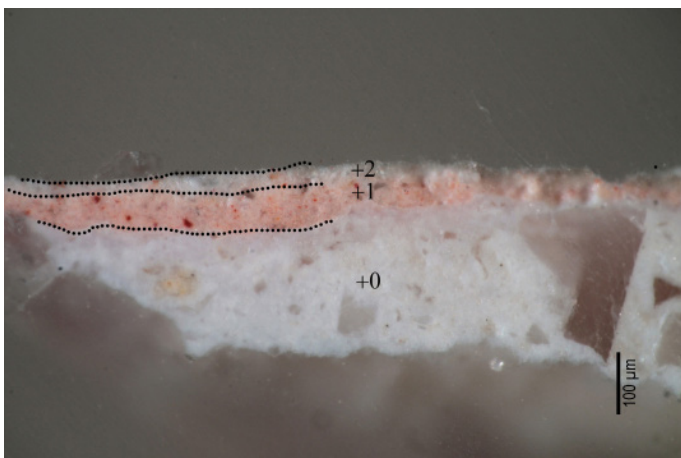
VI (9881)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad - vápenná omítka	matrice: Ca, Mg, Na, Al, Si (obsah Mg v pojivu tvoří 23-35 at.%, z celkového podílu pojivových složek), obsah Si v pojivu 2,3-2,6 at.%. Plnivo: Ca (Mg)	podklad; vápenná omítka s pojivem na bázi silně dolomitického vzdušného vápna. Obsah Mg v pojivu je nerovnoměrně distribuován a tvoří 23-35 % (z celkového podílu pojivových složek). Obsah Si sloučenin je nízký do 3 at.%. Ostrohranné plnivo tvoří patrně drcený mramor složený z kalcitu (nízký obsah Mg fázi). Ostatní složky plniva jsou minoritně zastoupené a jsou blíže identifikovány petrografickou analýzou vzorků odebraných z podkladu V3A a V4A. Charakteristickou vlastností podkladové bílé štukové vrstvy je vysoký podíl pojivové složky, který převažuje nad obsahem plniva. Na povrchu omítky se vyskytuje více ztmelená vrstva, která je součástí podkladové omítky a mohla vzniknout úpravou povrchu (hlazením nebo kletováním).
1	červená	Ca , Mg, Si, Na, Al (S, Cl, K, Fe), obsah Mg v pojivu okolo 23 at.% (podobné složení pojiva jako v podkladu)	barevná úprava se slabou žluto-zelenou fluorescencí; velmi tenký nános barevné úpravy, tl. 5-10 μm , s pojivem na bázi vzdušného dolomitického vápna (složení vápenného pojiva přibližně odpovídá vrstvě podkladu). Červené pigmenty tvoří patrně hlinky, jiné barvicí složky nebyly jednoznačně prokázány.
2	černá	org., Ca , Mg, Si, Na, Al (S, Cl, K, Fe), obsah Mg v pojivu okolo 23 at.% (podobné složení pojiva jako v podkladu)	barevná úprava nebo nános propojený s vrstvou 1; velmi tenký nesouvislý nános, tl. 5-10 μm , složením odpovídá vrstvě 1. Vrstva je obohacena složkami s obsahem uhlíku, které částečně pochází z černých zrn uhlíkatého pigmentu (ohraničené částice jsou patrné na snímku z optického mikroskopu), nelze však ani vyloučit, že uhlíkaté složky pochází také z organické složky pojiva vrstvy.
3, 4	bílá	matrice: Ca, Mg, Si (Na, P, S, Cl, K), obsah Mg v pojivu tvoří 23-25 at.%	vápenný nátěr bez fluorescence; patrně dva nánosy vápenného překryvného nátěru. Pojivo nátěru je dolomitické vzdušné vápno (obsah Mg v pojivu tvoří okolo 25 at.%).

VIA/9931: inkarnát/barevné souvrství s červenou úpravou (doplňující odběr vzorku VI)

Místo odběru vzorku: levý anděl, holeň levé nohy, v místě VI

Obr. 5 a, b: Makrosnímek vzorku VIA (9931) z lícové (a) a rubové (b) strany vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x. Na povrchu vzorku se nachází zbytky překryvných bílých nátěrů, které nejsou předmětem analýzy.

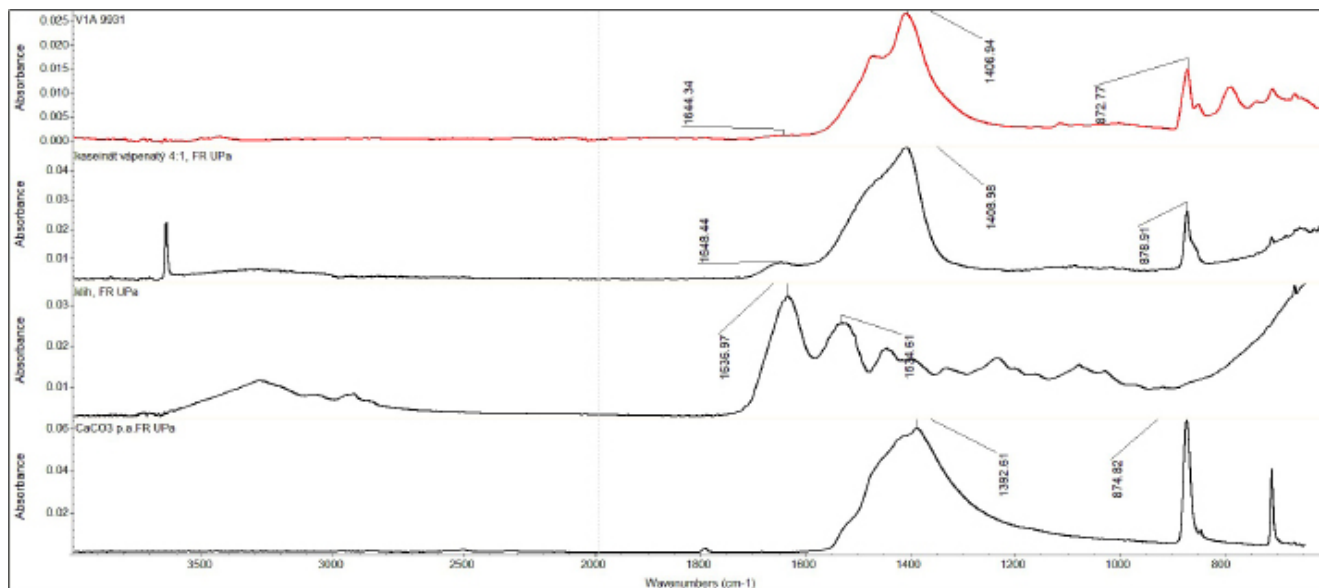
Obr. 6 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku VIA (9931). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 100x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

VIA/9931: inkarnát/barevné souvrství s červenou úpravou (doplňující odběr vzorku VI)

Místo odběru vzorku: levý anděl, holeň levé nohy, v místě VI

VIA/9931	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad - štuk	matrice: <u>Ca</u> , Mg, Si (Al), poměr Ca/Mg (4,5/1-2,2/1), obsah Si kolísavý 8-12 % (vztaženo na pojivové složky) plnivo: <u>Ca</u>	podklad; vápenná omítka s pojivem na bázi vzdušného silně dolomitického vápna. Obsah Mg v pojivu je kolísavý, 18-26 at. %. Pojivová matrice je středně homogenní; pojivo obsahuje drobné i větší zavalčky pojiva a nehomogenity. Plnivo tvoří karbonátová hornina (vápenec, spíše mramor), částice se vyznačují výrazně ostrohranným tvarem, který je jasnou indicií pro drčení. Ostatní částice plniva jsou minoritně zastoupené. Zrna plniva jsou vytřídění s maximální velikostí okolo 500 μm , v plnivu jsou dále zastoupeny velmi jemné až prachové částice s velikostí 50-100 μm . U povrchu omítky je patrný světlý lem, který je propojený se spodními vrstvami omítky (viz. snímek SEM), povrch omítky je uhlazený. Vrstva obsahuje drobné částice karbonátového plniva, pojivo se vyznačuje stejným složením jako má vrstva spodní omítky, pouze obsahuje nižší obsah Mg v pojivu (ca 14-18 at. %). Patrně se jedná o zkarbonatovanou vrstvu/povrch omítky. Vzhledem k tloušťce vrstvy i charakteru povrchu mohla vzniknout po povrchové úpravě omítky hlazením štku nebo jiným zpracováním povrchu. Na povrchu omítky je viditelné výrazné rozhraní a trhlinka, bez nečistot.
1	růžová	org. , <u>Ca</u> , Mg, Si (Fe, S)	barevná úprava s nezřetelnou nažloutlou fluorescencí; tl. 80-100 μm , provedená <i>al secco</i> s pojivem na bázi vzdušného dolomitického vápna (složení vápenného pojiva přibližně odpovídá podkladu). Červené pigmenty tvoří směs červené hlinky a červeného organického barviva neznámého složení (výrazná sytě červená zrna ve vrstvě).
2	bílá až sv. růžová	org. , <u>Ca</u> , Mg, Si (Fe, S) Obsahuje ojedinělé ostrohranné jemnozrné částice plniva: <u>Ca</u>	barevná úprava s nažloutlou fluorescencí; vrstva propojená s růžovou vrstvou se vyznačuje podobným složením. Obsahuje dolomitické vápenné pojivo (s nižším obsahem Mg okolo 9,5 at. %), ale vyšším obsahem organických složek (dle fluorescence, která je na povrchu výraznější). Červené pigmenty jsou ve vrstvě zastoupeny ojediněle, z prvkového spektra lze říci, že použité pigmenty odpovídají vrstvě 1. Kromě pojiva obsahuje vrstva jemnozrné částice Ca, ve vrstvě jsou dále patrné ojedinělé částice fosilií, které pochází z použitého vápna? nebo příměsí křídly (méně pravděpodobná varianta). Analýza organických složek provedená analýzou FT-IR identifikovala příměs proteinů (viz. FT-IR2), proteinová analýza (viz. Příloha 1) přítomnost kolagenních proteinů.

FT-IR analýza vrstvy 1, 2: Měření bylo provedeno z povrchu vzorku dle postupu, který uvádí metodická část.

FT-IR 1: Infračervené spektrum vrstvy 1 a 2 vzorku VIA/9931 a srovnávací spektra vybraných anorganických a organických látek.

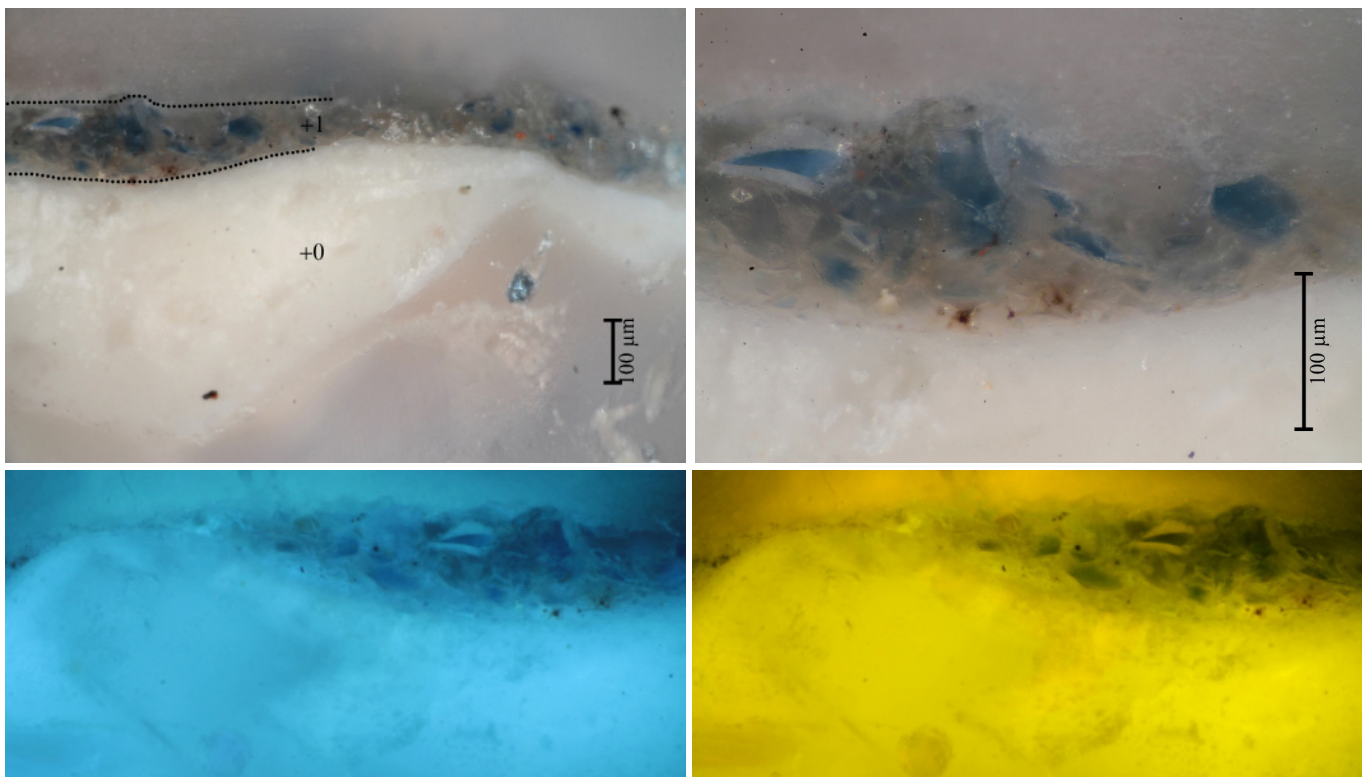
Vyhodnocení FT-IR analýzy: Nejvýraznější pás vrstvy inkarnátu vzorku VIA/9931 leží v oblasti 1411 cm^{-1} , který je typický pro uhličitany. K nim dále přísluší pásy s maximem v 870 a 715 cm^{-1} . Pro identifikaci organických složek je zásadní pás v oblasti 1648 cm^{-1} , který indikuje přítomnost proteinů s amino skupinou, tzv. amid I. Pás amidu II, který je také přítomen v proteinech, je částečně překryt širokým pásem uhličitany, který je ale pásem amidu II rozšířen. **Pojivem barevné vrstvy je na základě měření pravděpodobně vápno modifikované proteinem, kterým může být kasein, ale i např. kliš nebo méně pravděpodobně vaječný bílek.**

V2/9882: modrá

Místo odběru vzorku: levý anděl, levé křídlo

Obr. 7 a, b: Makrosnímek vzorku V2 (9882) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 3x.

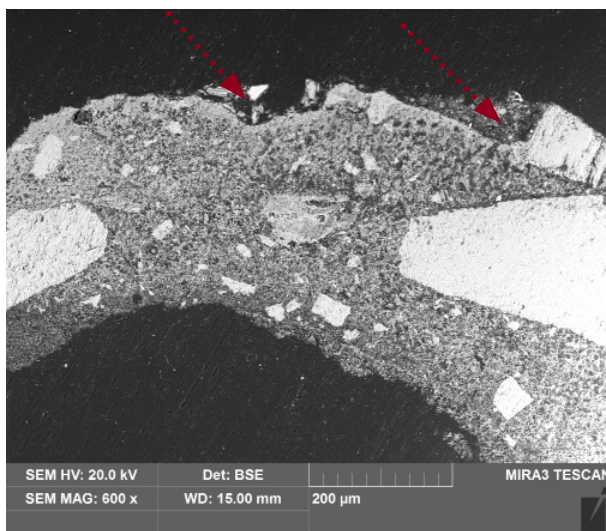

Obr. 8 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V2 (9882). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x (vlevo) a 500x (vpravo). c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V2/9882: modrá

Místo odběru vzorku: levý anděl, levé křídlo

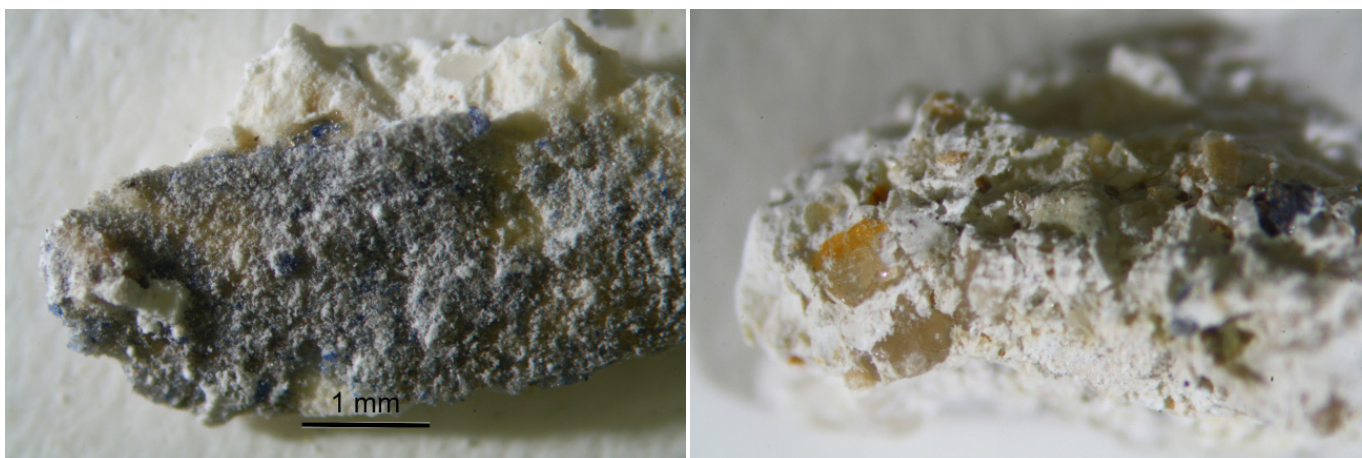
V2 (9882)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	omítka-podklad	složení viz. vrstva I (vzorek VI), poměr Ca/Mg v pojivu 1,5/1	podklad; vápenná omítka s pojivem na bázi vzdušného silně dolomitického vápna. Obsah Mg v pojivu je vysoký. Pojivová matrice je středně homogenní; pojivo obsahuje drobné i větší závalky pojiva a nehomogenity. Plnivo tvoří karbonátová hornina (vápenec, spíše mramor), částice se vyznačují výrazně ostrohranným tvarem částic, který je jasnou indicií pro drcení. Ostatní částice plniva jsou minoritně zastoupené a byly blíže identifikovány petrografickou analýzou vzorků odebraných ze štukového podkladu V3A a V4A.
I	modro-šedá	org., Ca, Mg, Si, Al, S, Cl, K (Fe, S), poměr Ca/Mg (2/1) zrna smalt: Si, K, Mg, Al, Ca, Fe (Co, Na) poměr Ca/Mg (2/1)	barevná úprava se slabou nažloutlou fluorescencí; provedená vápennou technikou <i>al secco</i> . Od podkladu je barevná úprava oddělena rozhraním bez přítomnosti jiné mezi-vrstvy. Pojivo vrstvy obsahuje silně dolomitické vápno, jehož složení přibližně odpovídá podkladu. Modrý pigment je smalt, další minoritně zastoupené příměsi tvoří červená a žlutá hlinka a patrně jemnozrná uhlikatá čern.

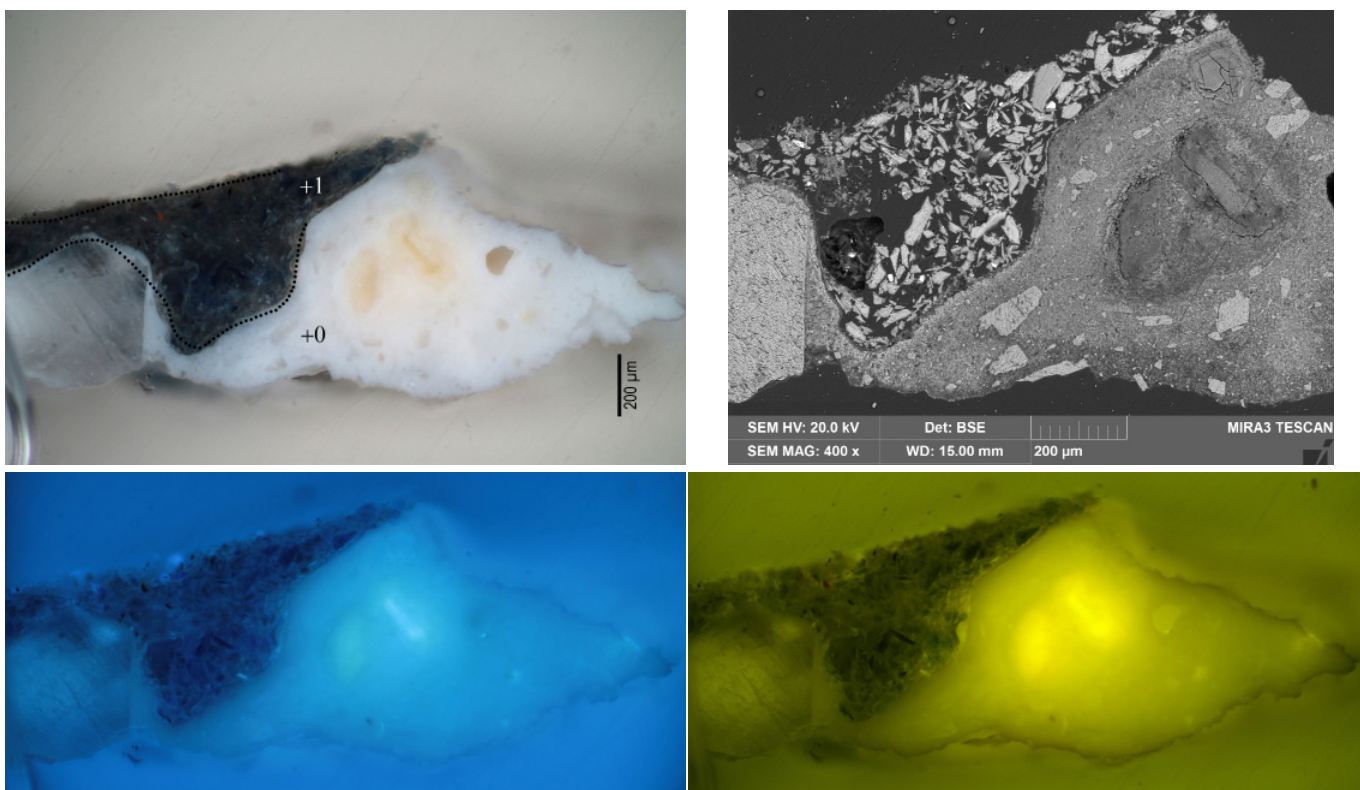
Obr. 9: Snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV. Červeně je označena nesouvisle dochovaná modrá vrstva se smaltem.

V2A/9932: modro-šedá (doplňující odběr vzorku V2)

Místo odběru vzorku: levý anděl, levé křídlo

Obr. 10 a-b: Makrosnímek vzorku V2A (9932) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

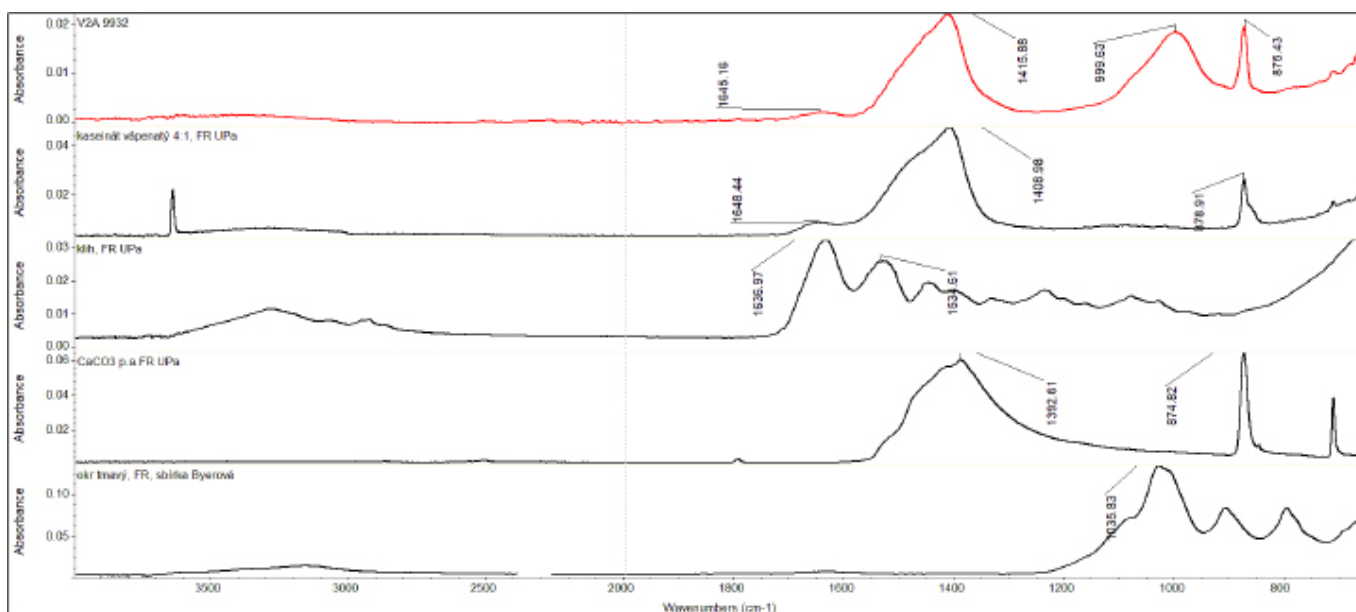
Obr. 11 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V2A (9932). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 100x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V2A/9932: modro-šedá, levý anděl (doplňující odběr vzorku V2)

Místo odběru vzorku: křídlo, tympanon, v místě V2

V2A/9932	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad - štuk	matrice: Ca, Mg, Si (Al), poměr Ca/Mg (2,5/1), obsah Si zanedbatelně mírně zvýšený 4,1-7,5 % (vztaženo na pojivové složky) plnivo: Ca závalky s obsahem hliníko-křemičitanů: Si, Mg, Ca, Al, Cl (Ti, Fe), uprostřed vměstku: Mg, Ca, Si (Mg/Ca 1/1)	podklad; vápenná omítka s pojivem na bázi vzdušného silně dolomitického vápna. Obsah Mg v pojivu dosahuje v matici okolo 19 at.%. Pojivová matrice je středně homogenní; pojivo obsahuje drobné závalky pojiva, vměstky částic pojiva se zvýšeným obsahem křemičitanů nebo hliníko-křemičitanů. Plnivo tvoří dominantně klasty karbonátů (vápenec, spíše mramor), který se vyznačuje výrazně ostrohranným tvarem částic, který může být indikací pro drčení. Ostatní částice plniva jsou minoritně zastoupené. U povrchu omítky je patrný světlý lem, který je propojený se spodními vrstvami omítky (viz. snímek SEM). Vrstva má stejné složení jako vrstva spodní omítky a patrně se jedná o zkarbonatovanou vrstvu/povrch. Na povrchu omítky je viditelné výrazné rozhraní a trhlinka, které oddělují barevnou úpravu od podkladu. Na povrchu nejsou vidět nečistoty.
1	šedo-modrá	org., Si, As, Al, K, Ca, Mg, Fe, (Co, Na) zrno smalt: Si, K, As, Al, Ca (Fe, Co, Na)	barevná se slabou nažloutlou fluorescencí; vrstva provedená <i>al secco</i> na podklad bez jiné mezivrstvy. Modrý pigment tvoří smalt, další barvicí složky tvoří patrně jemnozrnná uhlíkatá čern. Z ostatních minoritně zastoupených složek jsou přítomny uhličitany vápenatý s příměsí uhličitany hořečnatého (u vzorku je vápenného pojiva velmi málo, pro analýzu pojiva viz. vzorek V2). Analýza organických složek provedená analýzou FT-IR identifikovala příměs proteinů (viz. FT-IR2).

FT-IR analýza vrstvy I: Měření bylo provedeno z povrchu vzorku dle postupu, který uvádí metodická část.

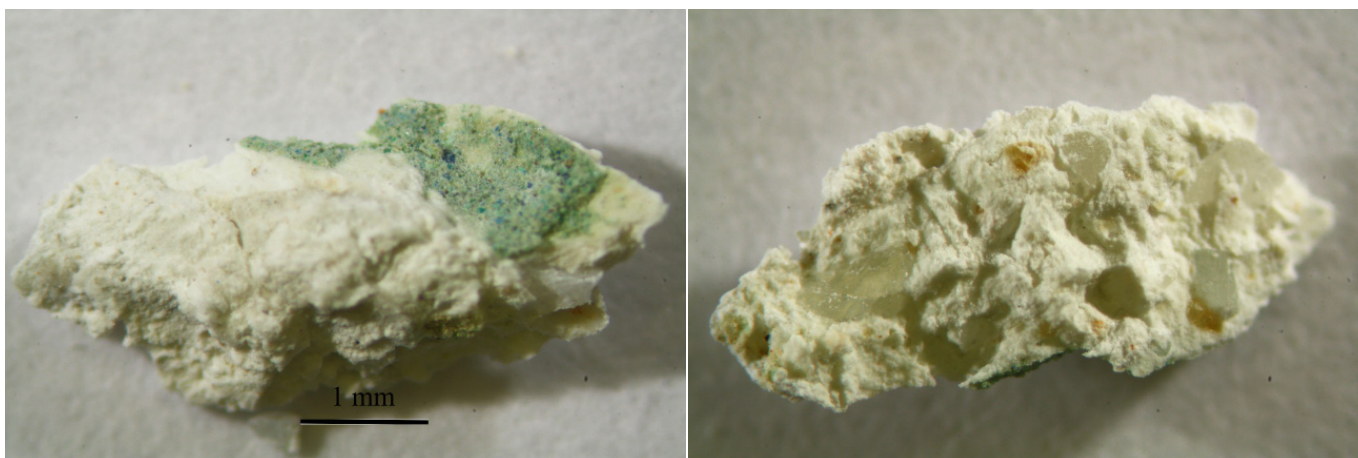

FT-IR 2: Infračervené spektrum vrstvy I vzorku V2A/9932 a srovnávací spektra vybraných anorganických a organických látek.

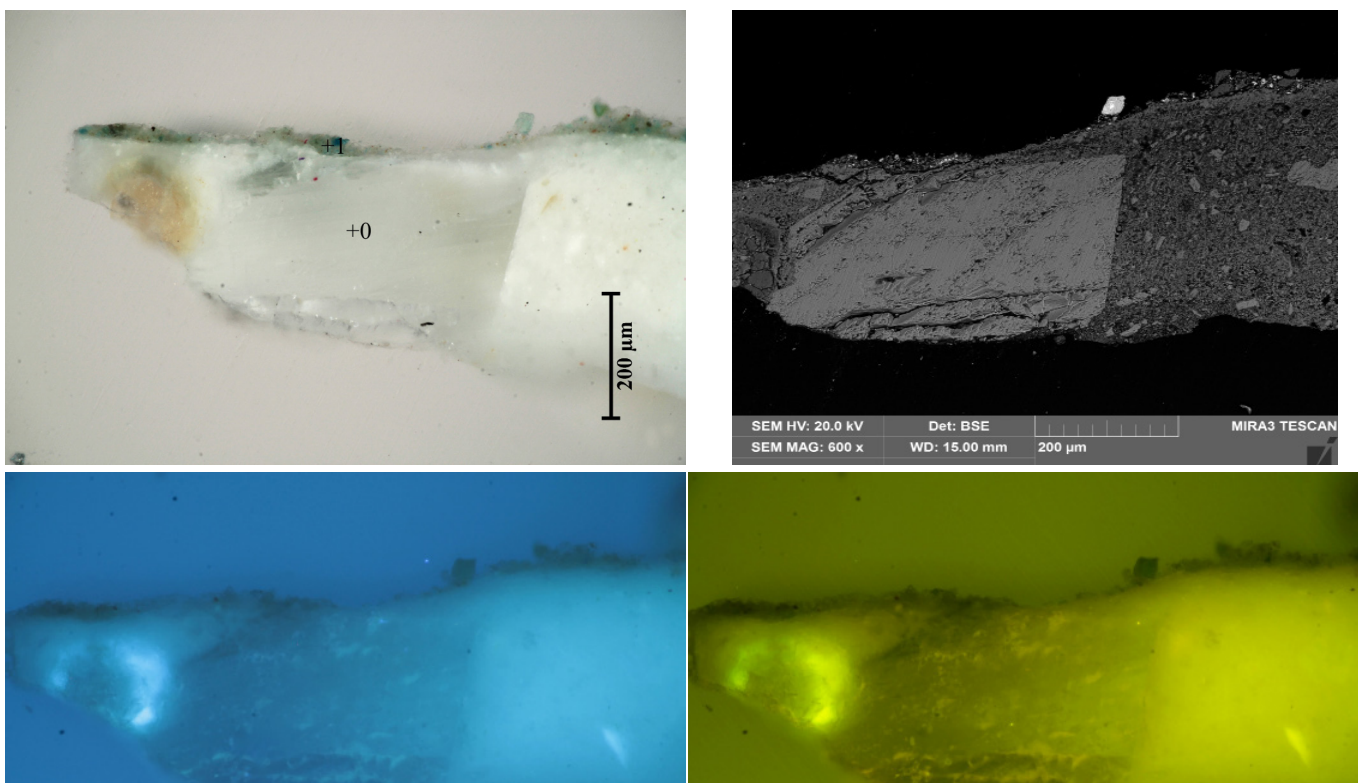
Vyhodnocení FT-IR analýzy: Barevná vrstva vzorku V2A/9932 se vyznačovala identickým složením jako vrstva inkarnátu vzorku VIA (viz. FT-IR I). Nejvýraznější pás ležící v oblasti 1411 cm^{-1} (870 a 715 cm^{-1}) přísluší uhličitany vápenatému. Další složky barevné vrstvy tvoří proteiny, pro jejichž identifikaci je zásadní pás s maximem v 1648 cm^{-1} (amid I). Pás amidu II, který je také přítomen v proteinech, je částečně překryt širokým pásem uhličitany, který je ale pásem amidu II rozšířen. Ve vrstvě je dále přítomen pás s maximem okolo 1005 cm^{-1} , který indikuje přítomnost hliníko-křemičitanů.

Pojivem barevné je na základě měření pravděpodobně vápno modifikované proteinem, kterým může být kasein, ale i např. křih nebo méně pravděpodobně vaječný bílek. Pojivo barevné vrstvy odpovídá složení inkarnátu vzorku VIA.

V3/9883: zeleno-modrá (tyrkysová)
Místo odběru vzorku: pravý anděl, pravé křídlo

Obr. 12 a, b: Makrosnímek vzorku V3 (9883) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

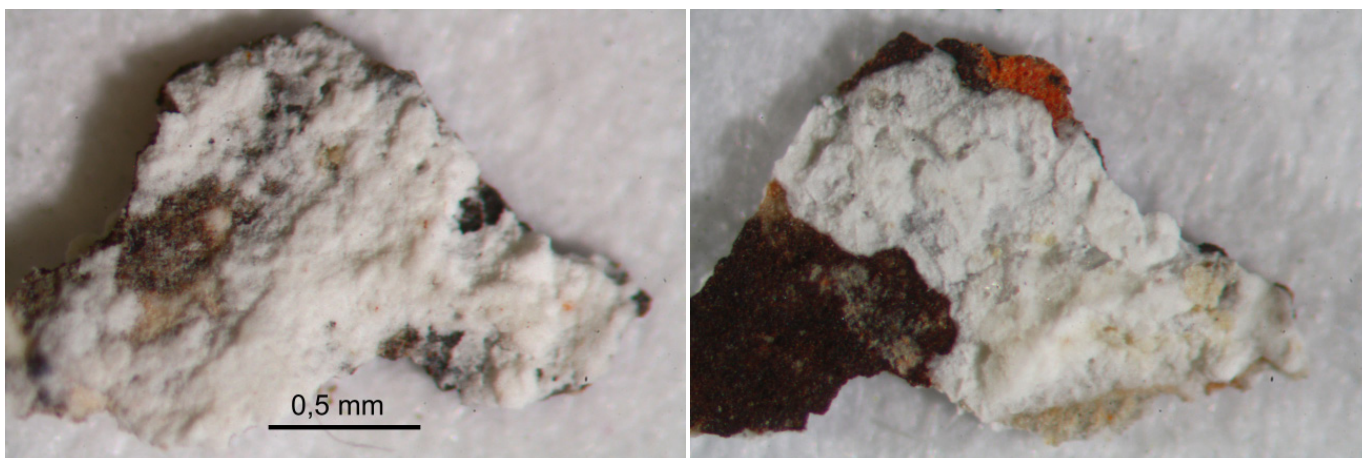
Obr. 13 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V3 (9883). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V3/9883: zeleno-modrá (tyrkysová)

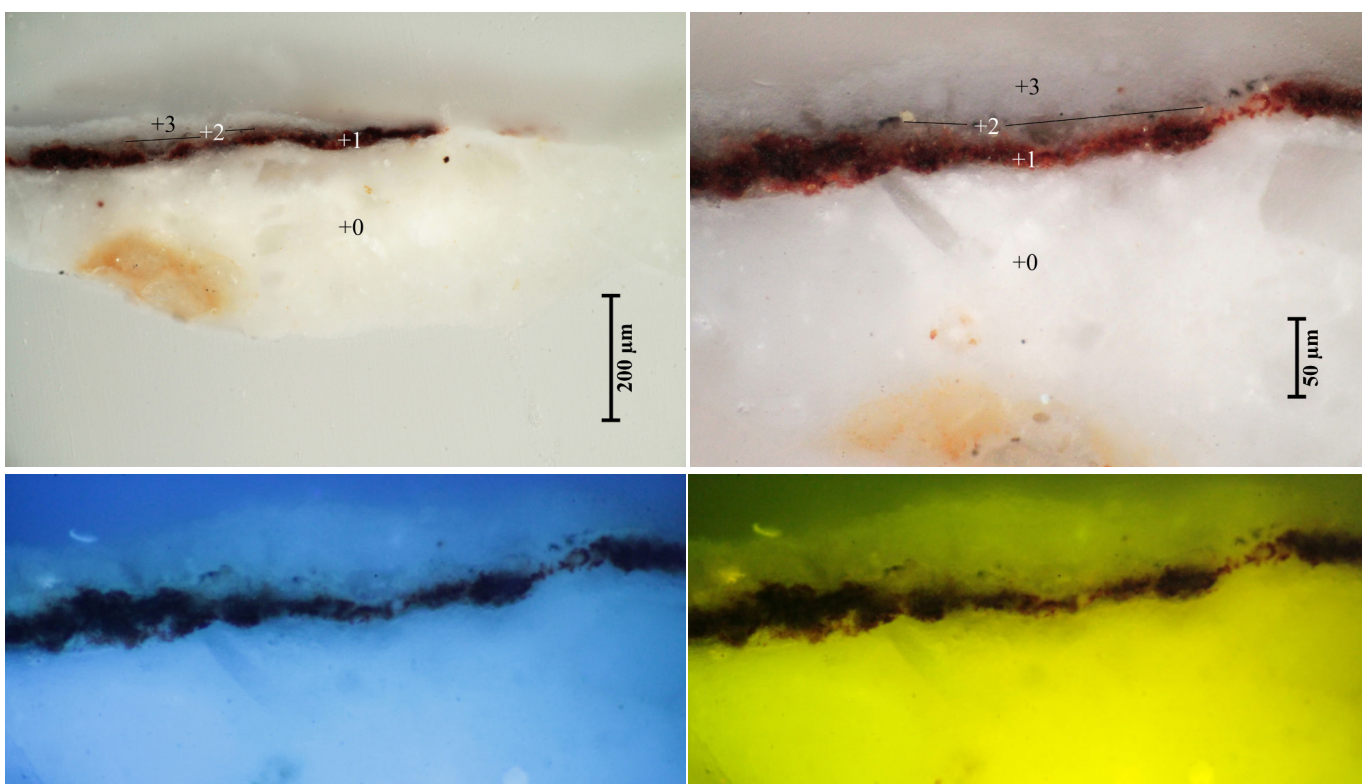
Místo odběru vzorku: pravý anděl, pravé křídlo

V3 (9883)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad-štuk	<p><u>matrice:</u> Ca, Mg, Si (Al), poměr Ca/Mg (1,5/1-2/1), obsah Si kolísavý (2-7,3 %) (vztaženo na pojivové složky)</p> <p><u>plnivo:</u> Ca</p> <p><u>reaktivní částice:</u> Mg, Si (Ca, Al, Na, K), vnitřní část obsahuje více Mg.</p> <p><u>závalek pojiva nebo nedopa:</u> Ca, Mg (Si), Ca/Mg (1,5/1)</p>	<p>podklad; vápenná omítka s pojivem na bázi vzdušného silně dolomitického vápna. Obsah Mg v pojivu je vysoký 30-40 at.%. Plnivo tvoří dominantně klasty karbonátů (vápenec, spíše mramor) s výrazně ostrohranným tvarem částic, který může být indikací pro drcení. Na snímku SEM je patrná přítomnost reaktivních částic s obsahem křemičitanů hořečnatých.</p> <p>U povrchu omítky je patrný světlý lem, který je propojený se spodními vrstvami omítky (viz. snímek SEM). Vrstva má stejné složení jako vrstva spodní omítky a patrně se jedná o zkarbonatovanou vrstvu/povrch.</p> <p>Na povrchu omítky je viditelné výrazné rozhraní, které odděluje barevnou úpravu od podkladu. Na povrchu nejsou vidět nečistoty.</p>
I	modro-zelená, tyrkysová	<p>Si, Ca, Mg, Cu, Al, S, K (Cl, Ba), poměr Ca/Mg (1/1)</p> <p>zelené zrno - malachit: <u>Cu</u>, Mg, Ca, Si, S</p> <p>modré zrno - azurit: <u>Cu</u> (Ca, Mg)</p>	<p>barevná úprava bez viditelné fluorescence; vrstva nanesená na povrch štukové omítky <i>al secco</i> s pojivem na bázi silně dolomitického vápna, poměr Ca/Mg (až 1/1). Hlavní barvicí složky tvoří směs zeleného malachitu s příměsí modrého azuritu. Nelze vyloučit, že byl použit jediný pigment, u kterého došlo k částečné barevné alteraci (zelená zrna obsahují zvýšený obsah síry, která indikuje možnou přeměnu na sírany měďnaté). Kromě těchto pigmentů byly jako příměsí použity žlutá hlinka a možná je příměs barytu (přírodní varianta), který by mohl být přirozenou příměsí měďnatých pigmentů.</p>

V4/9884: barevné souvrství s okrovou a hnědou
Místo odběru vzorku: pravý anděl, pravá ruka, drapérie

Obr. 14 a, b: Makrosnímek vzorku V4 (9884) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 5x.

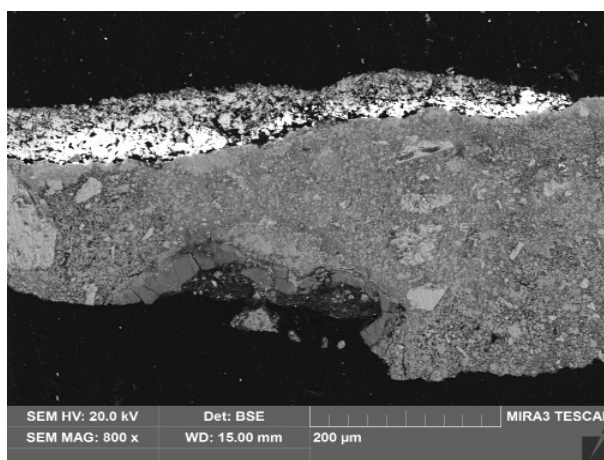

Obr. 15 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V4 (9884). Popis: a, b) snímky v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 100x (vlevo) a 200x (vpravo). c, d) snímky v UV a modrém světle.

V4/9884: barevné souvrství s okrovou a hnědou

Místo odběru vzorku: pravý anděl, pravá ruka, drapérie

V4 (9884)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad - štuk	celkové spektrum pojivové matrice: Ca, Mg, Si (Na, Cl, Al), poměr Ca/Mg (1,5/1-2/1), obsah Si kolísavý (2-7,3 %) (vztaženo na pojivové složky) plnivo: Ca	podklad; složení podkladové vrstvy odpovídá ostatním vzorkům, pojivem je silně dolomitické vápno. Ve vrstvě je ojediněle zastoupeno plnivo, které tvoří převážně karbonátové částice.
1, 2?	hnědo-červená na povrchu nezřetelná nažloutlá	celkové spektrum: Pb, Ca, Mg (Si, Al) zrno-červené minium: Pb zrno-hlinka: Si, Al, K (Fe, Ca, Mg, Pb - z okolí)	barevná úprava bez viditelné fluorescence; parně dva nánosy barevné úpravy (vzájemně propojené). Povrchový nános je velmi tenký, nesouvislý. Oba nánosy se vyskytují podobným složením - pojivem vrstvy je středně dolomitické vápno, hlavní barvicí složku vrstvy červené minium (nelze vyloučit ani použití olovnaté běloby), červená a hnědo-červená hlinka. Na optickém mikroskopu jsou v povrchovém nánosu viditelná ojedinělá zrna žlutého pigmentu s obsahem olova (patrně masikot) a ojedinělé částice jemnozrného uhlíkatého pigmentu.
3	bílá	celkové spektrum: Ca, Mg (Si), obsah Mg tvoří okolo 25 at.%, obsah Si je zanedbatelně nízký (vztaženo na pojivové složky)	vápenný nátěr, s bílo-modrou fluorescencí; vápenný nátěr bez plniva s pojivem na bázi středně dolomitického vápna.

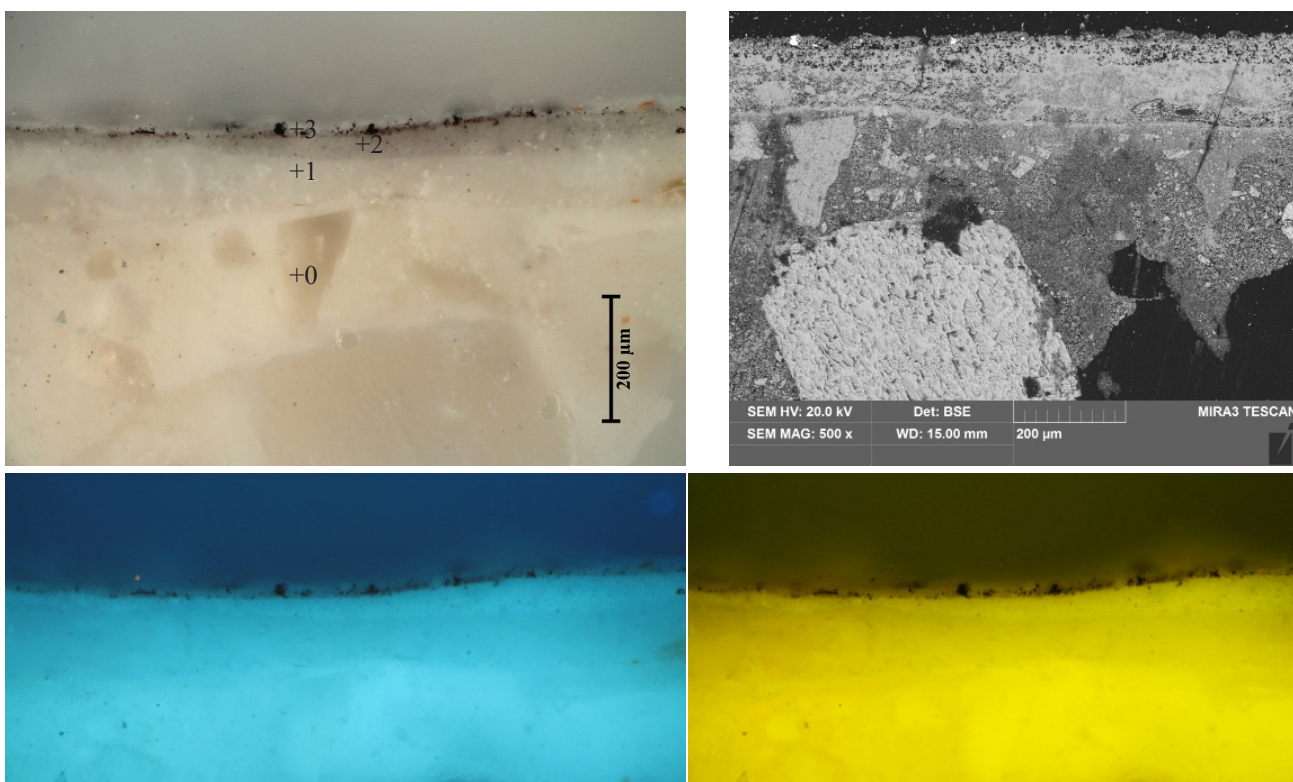

Obr. 16: Snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V5/9885: ztvrdlá vrstva druhotných nátěrů
Místo odběru vzorku: pozadí tympanonu

Obr. 17 a, b: Makrosnímek vzorku V5 (9885) z lícové (a) a rubové strany vzorku (b). Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

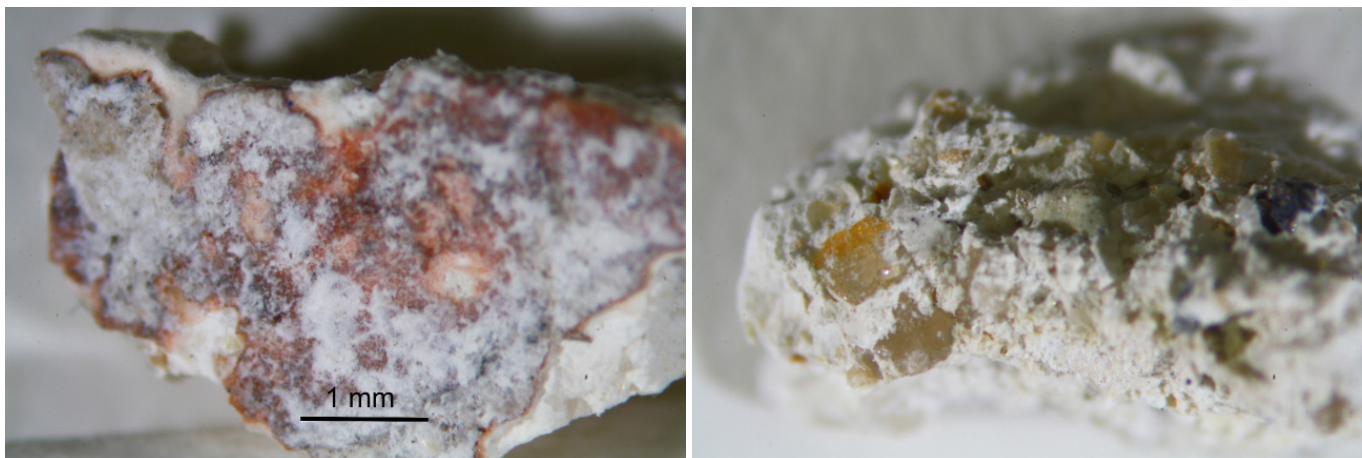

Obr. 18 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V5 (9885). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

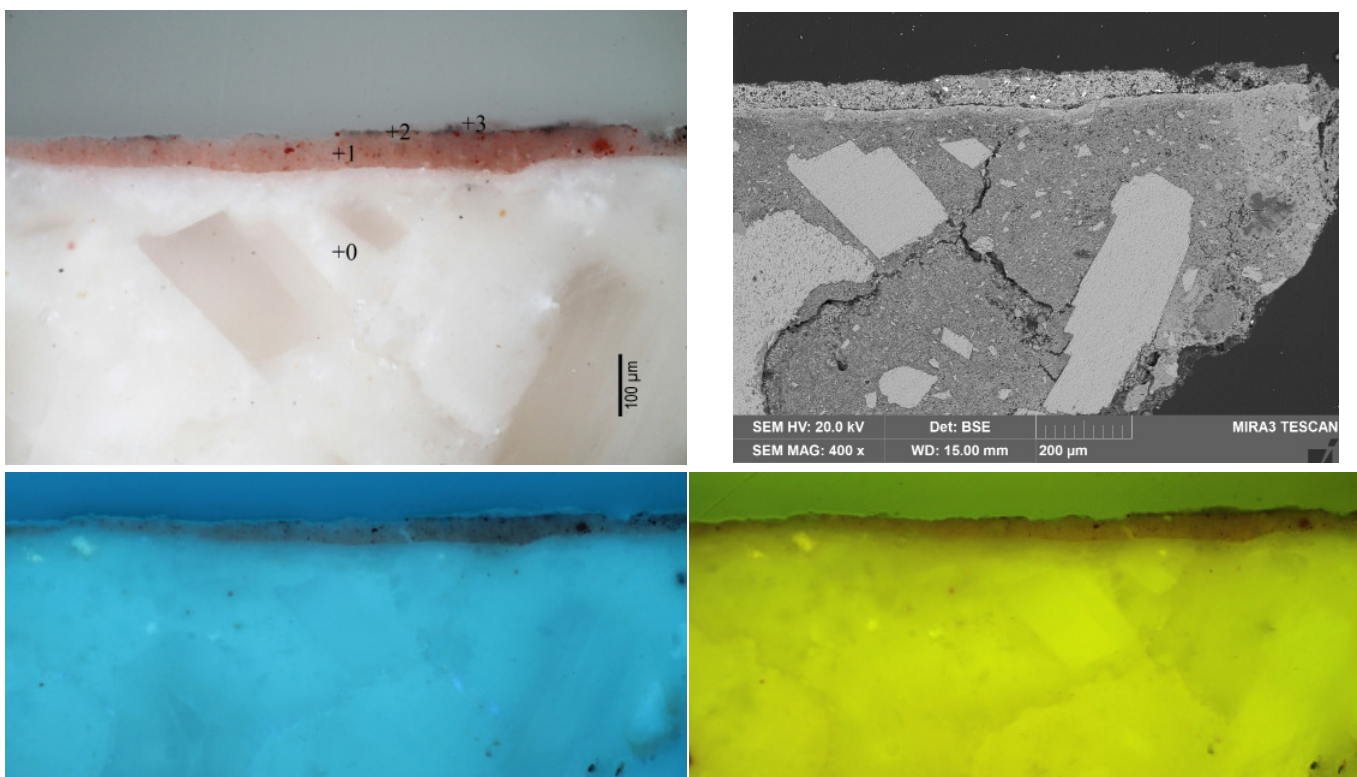
V5/9885: ztvrdlá vrstva druhotných nátěrů
Místo odběru vzorku: pozadí tympanonu

V5 (9885)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad - štuk	matrice: Ca, Mg, Si, Al (Cl, S), obsah Mg v pojivu je nehomogenní 7-20 at.%, Si (1-11 at.%) plnivo: Ca	podklad; vápenná omítka s pojivem na bázi vzdušného silně dolomitického vápna. Obsah Si v pojivu je nehomogenní 1-11 % (at., z celkového podílu pojivových složek). Plnivo tvoří ostrohranné částice karbonátové horniny (vápence, spíše mramoru) na bázi kalcitu. Další součástí plniva jsou lépe charakterizovány petrografickou analýzou vzorků maltovin V3A a V4A. Na povrchu podkladu se vyskytuje výrazné rozhraní tvořené zkarbonatovanou méně porézní vrstvou pojiva (viz. snímek SEM).
1	bílá	Ca, Mg, Si, Al, obsah Mg tvoří okolo 8-9 at.%	vápenný nátěr, namodralou fluorescence; nátěr s pojivem na bázi slabě nebo středně dolomitického vápna. Neobsahuje pigment.
2	bílá až sv. šedá	Ca, Mg, Si, Al, obsah Mg tvoří okolo 10 at.%	vápenný nátěr, s namodralou fluorescence; nátěr s pojivem na bázi slabě nebo středně dolomitického vápna. Ojedinelou součástí vrstvy jsou drobné částice uhlíkaté černi.
3	šedo-černá s červenými zrny	Ca, Si, Al, Mg, Fe, (Cl, S), obsah Mg tvoří okolo 7-10 at.%. zářivá zrna - železitá červeně: Fe, Ca, Si, Al, Mg (S, Cl)	barevná úprava, bez viditelné fluorescence; s pojivem na bázi vzdušného slabě dolomitického vápna. Barvicí složky tvoří jemnozrnný uhlíkatý pigment a směs červené hlínky s příměsí železité červeně. Ve vrstvě se vyskytují složky s obsahem chloru (Cl) a síry (S), které mohou být příčinou ztvrdnutí povrchové vrstvy. Přesnější vyhodnocení složení ztvrdlé vrstvy byl proveden u vzorku V6.

V5A/9933: inkarnát/barevné souvrství s červenou barevnou úpravou se ztmavlým povrchem
Místo odběru vzorku: pravý anděl, pravá ruka

Obr. 19 a, b: Makrosnímek vzorku V5A (9933) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

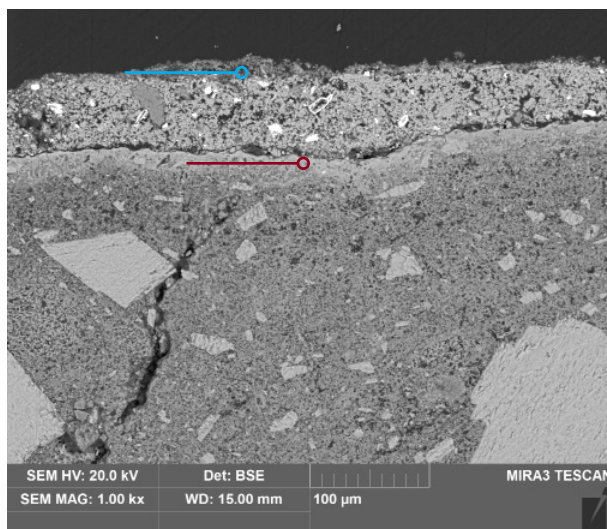

Obr. 20 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V5A (9933). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 100x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V5A/9933: inkarnát/barevné souvrství s červenou barevnou úpravou se ztmavlým povrchem

Místo odběru vzorku: pravý anděl, pravá ruka

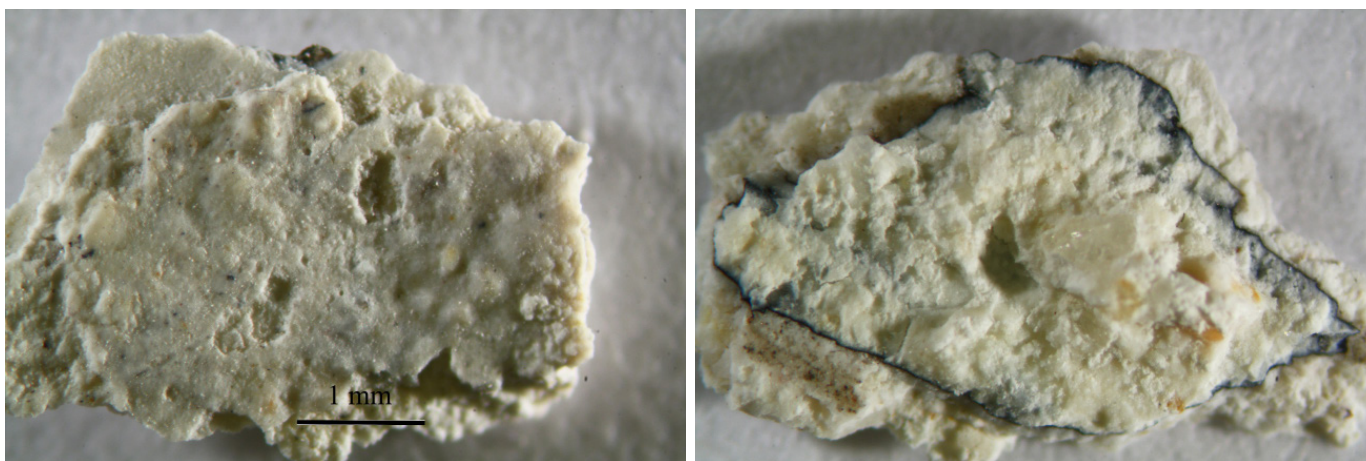
V5A/9933	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad - štuk	matrice: Ca, Mg, Si (Al), poměr Ca/Mg (4,5/1- 2,5/1), obsah Si zane- datelně nízký do 1,9 % (vztaženo na pojivové složky) Plnivo: Ca	podklad; vápenná omítka s pojivem na bázi vzdušného silně dolomitického vápna. Obsah Mg v pojivu je kolísavý, 18-28 at. %. Pojivová matrice je středně homogenní; pojivo obsahuje drobné závalky pojiva, na snímku SEM je viditelná přítomnost makrotrhlin. Plnivo tvoří dominantně karbonátové klasty (vápenec, spíše mramor), který se vyznačuje výrazně ostrohranným tvarem částic, který může být indikací pro drčení. Ostatní částice plniva jsou minoritně zastoupené. Zrna plniva jsou vytříděná s maximální velikostí okolo 650 µm, střední velikost částic se pohybuje okolo 250-350 µm, v plnivu jsou dále zastoupeny velmi jemné až prachové částice s velikostí 50-100 µm. U povrchu omítky je patrný světlý lem (viditelný na snímku SEM), který je propojený se spodními vrstvami omítky. Vrstva má stejné složení jako vrstva spodní omítky a patrně se jedná o zkarbonatovanou vrstvu/povrch. Vzhledem k tloušťce vrstvy mohla vzniknout po povrchové úpravě omítky hlazením štku nebo jinou úpravou povrchu. Na povrchu omítky je viditelné výrazné rozhraní a trhlinka, které oddělují barevnou úpravu od podkladu. Na příčném řezu však nejsou vidět nečistoty.
1	růžová	Ca, Mg, Si, Al, Pb (K, Fe) zrna minium: Pb (Ca, Mg, Si z pojiva) zrno křemen (nečistota): Si Obsah Mg je oproti vrst- vě podkladu nízký (3-7 %), ojedinělé závalky po- jiva 8 % (Mg)	barevná úprava se slabou nažloutlou fluorescencí; tl. 80-100 µm, provedená <i>al secco</i> s pojivem na bázi vzdušného dolomitického vápna (složení vápenného pojiva odpovídá vrstvě podkladu) modifikovaného organickou příměsí. Červené pigmenty tvoří směs červené hlíny a minia (minoritní složka). Vrstva obsahuje ojedinělá drobná zrna křemene, která jsou nejspíše znečišťující příměsí.
2	šedo-černá	org., Ca, Mg, Al (S, Fe, K, stopy Pb) poměr Ca/Mg (3/1)	barevná úprava nebo alterace povrchu, s nažloutlou fluorescencí; tenká vrstva tl. okolo 10 µm propojená s růžovou vrstvou. Obsahuje vápenné pojivo a složky obsahující uhlík pocházející z organické složky pojiva (dle fluorescence, která je na povrchu výraznější) a/nebo jiných složek s obsahem uhlíku (jemnozrnná uhlíkatá čern nebo saze). Vrstva obsahuje malou příměs hliněk, ale neobsahuje olovnaté pigmenty, které by mohly být příčinou černání povrchu. Z těchto důvodů lze usuzovat na barevnou úpravu a nikoliv alteraci povrchu.

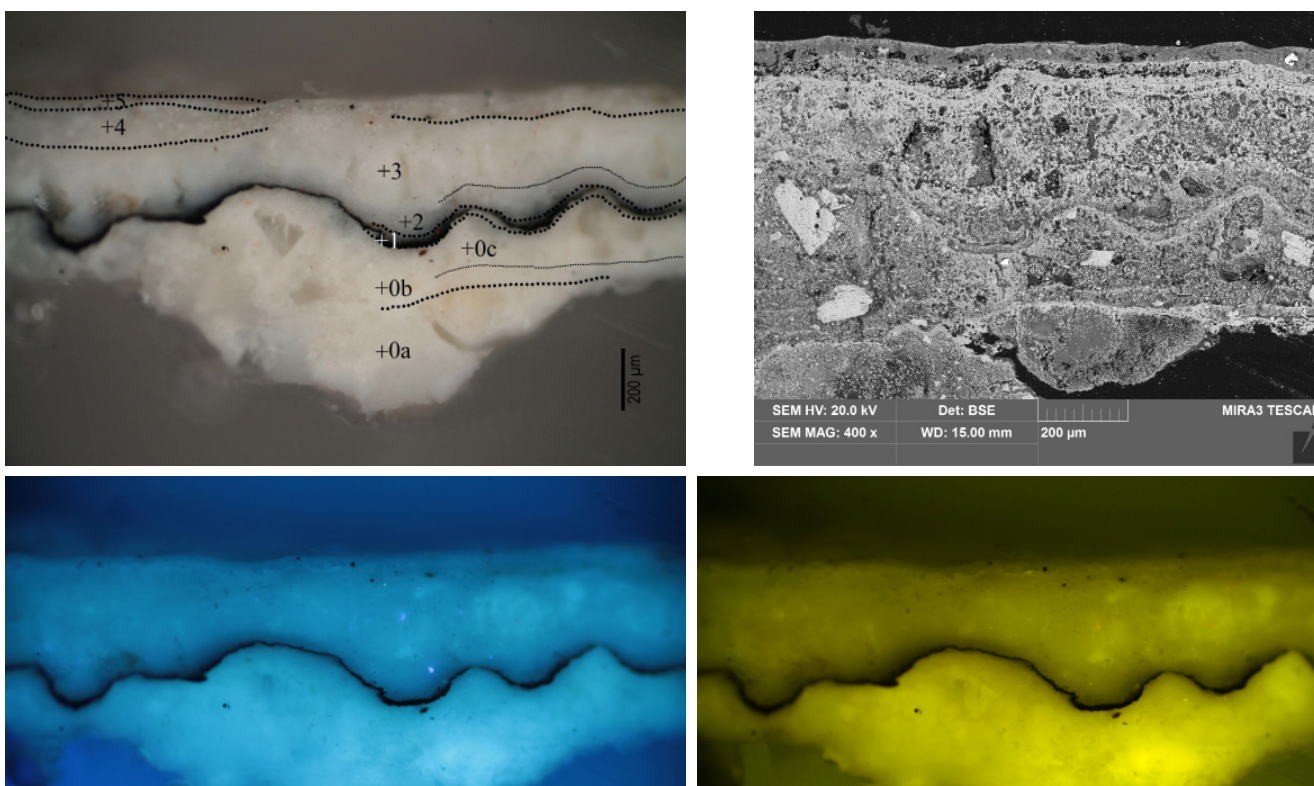
Obr. 21: Snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV, detail povrchu. Na snímku je dobře patrná světlá vrstva zkarbonatovaného povrchu štku (označeno červeně), i propojení povrchových vrstev 1 a 2 (modře).

V6/9886: ztvrdlá vrstva druhotných nátěrů

Místo odběru vzorku: středový výjev epitařu, druhá figura zleva, kabátec staršího syna

Obr. 22 a, b: Makrosnímek vzorku V6 (9886) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

Obr. 23 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V6 (9886). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V6/9886: ztvrdlá vrstva druhotných nátěrů

Místo odběru vzorku: středový výjev epitafu, druhá figura zleva, kabátec staršího syna

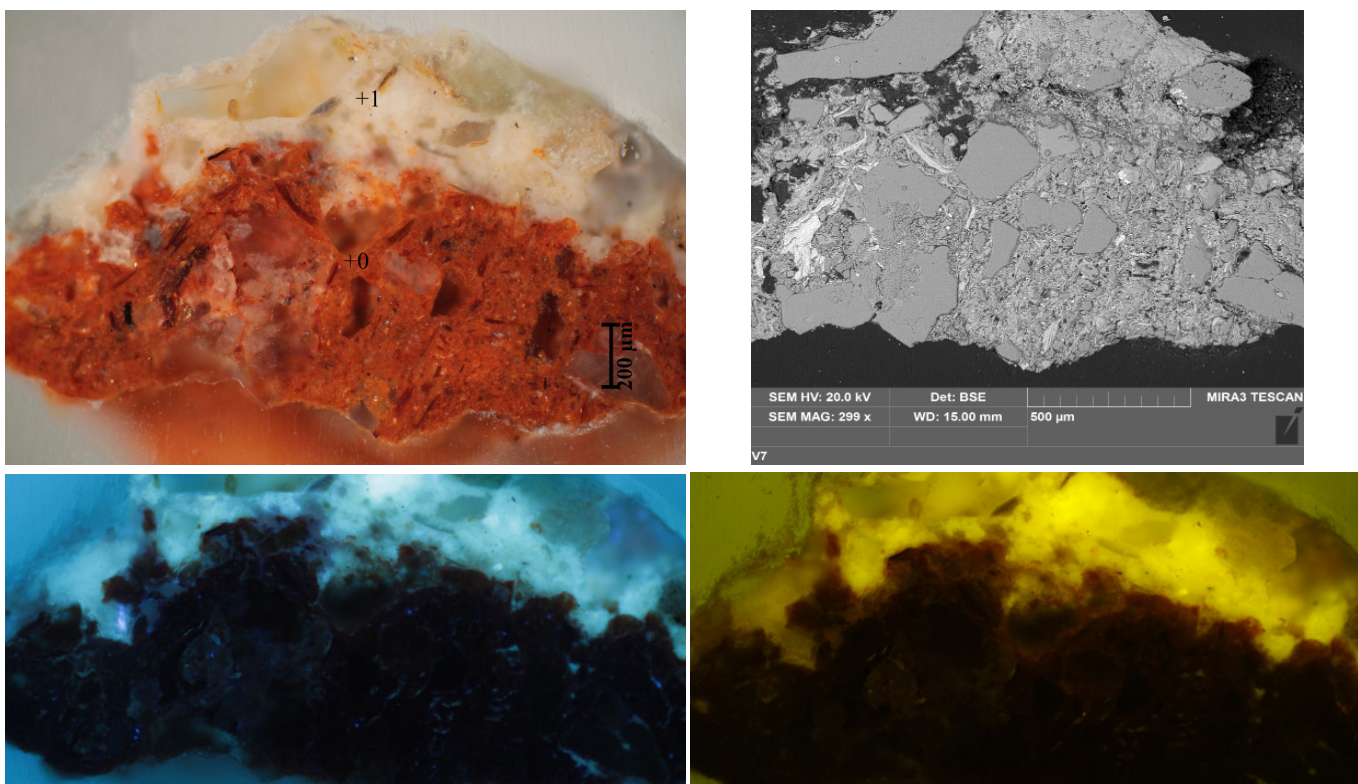
V6 (9886)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0a-c	podklad - vápenná omítka	matrice: Ca, Mg, Si, Al (Cl, S), poměr Ca/Mg nerovnoměrný (1/1 až 1/1,5) obsah Si (2,5-5,5 %, vztaženo na celkový obsah pojivových složek) plnivo: Ca <u>jiné ohraničené zrno (závalek nebo nedopal?)</u> : Ca, Mg, Si (Al, S), poměr Ca/Mg ca 1/1	podklad; vápenná omítka provedená v několika nánosech nebo úpravách s pojivem na bázi vzdušného silně dolomitického vápna. Obsah Si v pojivu tvoří okolo 2,5-5,5 % (at., z celkového podílu pojivových složek). Plnivo je ve vrstvách podkladu zastoupeno ojediněle; tvoří jej ostrohranné částice karbonátové horniny (vápenec, spíše marmoru) na bázi kalcitu. Jiné částice plniva tvoří ojedinělá zrna dolomitického vápence, která mohou být nedopalem karbonátové horniny užitě pro přípravu pojiva nebo závalkem nerozmíchaného pojiva. Další součásti plniva jsou lépe charakterizovány petrografickou analýzou vzorků maltovin V3A a V4A. V podkladové vrstvě je patrné vrstvení (slabá rozhraní mezi nánosy), což může indikovat postupné nanášení nebo dotváření vrstvy podkladu v průběhu zpracování. Na povrchu omítky se vyskytuje nevýrazné rozhraní tvořené zkarbonatovanou méně porézní vrstvou pojiva.
I	hnědo-černá	Mg, Ca, Si, Al, Fe, K (Cl, Na, S, P), obsah Mg (43 %), obsah Ca (28 %), oblasti s vyšším obsahem hliníku: Si, Al, Mg, K, Ca, Fe (Mg a Ca patrně pochází z pojiva)	barevná úprava bez viditelné fluorescence; provedená vápennou technikou s pojivem na bázi silně dolomitického vápna s příměsí kolagenních proteinů (analýza pojiva viz Příloha I - Výsledky proteinové analýzy). Obsah Mg v pojivu tvoří okolo 43 % (at.), oproti Ca 28 % (at.). Barvicí složky tvoří velmi jemnozrnné hlinky bez bližší možnosti dalšího rozlišení (pigment je velmi jemný, bez možnosti odlišení jednotlivých zrn). Součást barvicích složek tvoří patrně jemnozrnná uhlikatá černň, vzhledem k obsahu P ve vrstvě nelze vyloučit ani užití kostní černě. Na povrchu vrstvy se vyskytuje rozhraní.
2, 3	bílá (na základě sdělení restaurátorů vysoce pevná a tvrdá)	Ca, Mg, Si, Al (S, Cl), at. poměr Ca/Mg odpovídá ca (2:1)	vrstva vápenného nátěru; možná dva nánosy oddělené nezřetelným rozhraním. Pojivem obou vrstev je silně dolomitické vápno. Na povrchu výrazné rozhraní. Souvrství neobsahuje plnivo. Směrem k povrchu se snižuje porozita vrstvy. Práškovou rentgenovou difrakční analýzou byly ve vrstvě prokázány fáze pocházející z karbonátace dolomitického vápna, kalcit CaCO_3 a hydromagnesit $\text{Mg}_5(\text{CO}_3)_4(\text{OH})_2 \cdot 4(\text{H}_2\text{O})$, viz. Příloha VIII. - Rentgenová prášková mikrodifrakce
4	bílá (na základě sdělení restaurátorů vysoce pevná a tvrdá)	Ca, Mg, Si, Al (S, Cl), at. poměr Ca/Mg odpovídá ca (2:1)	vrstva vápenného nátěru; nános tl. okolo 50 μm . Pojivem nátěru je silně dolomitické vápno. Vrstva neobsahuje plnivo. Práškovou rentgenovou difrakční analýzou byly ve vrstvě prokázány fáze pocházející z karbonátace dolomitického vápna, kalcit CaCO_3 a hydromagnesit $\text{Mg}_5(\text{CO}_3)_4(\text{OH})_2 \cdot 4(\text{H}_2\text{O})$, viz. Příloha VIII. - Rentgenová prášková mikrodifrakce
5	bílá (na základě sdělení restaurátorů vysoce pevná a tvrdá)	Mg, Ca, (Cl, Si S) , obsah Mg v pojivu tvoří ca 65 %, Ca (30 %)	vrstva vápenného nátěru; s výrazným obsahem Mg fází. Vrstva je vysoce kompaktní. Vrstva neobsahuje plnivo. Práškovou rentgenovou difrakční analýzou byly ve vrstvě prokázány jen fáze pocházející z karbonátace dolomitického vápna, kalcit CaCO_3 a hydromagnesit $\text{Mg}_5(\text{CO}_3)_4(\text{OH})_2 \cdot 4(\text{H}_2\text{O})$, které mohou ovlivňovat tvrdost povrchu.

V7/10032: opravná malta na cihlovém zdivu

Místo odběru vzorku: zděný sokl pod erbem Rosiny z Vartenberka

Obr. 24 a, b: Makrosnímek vzorku V7 (10032) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1,5x. Červená vrstva je cihlový podklad.

Obr. 25 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V7 (10032). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 100x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

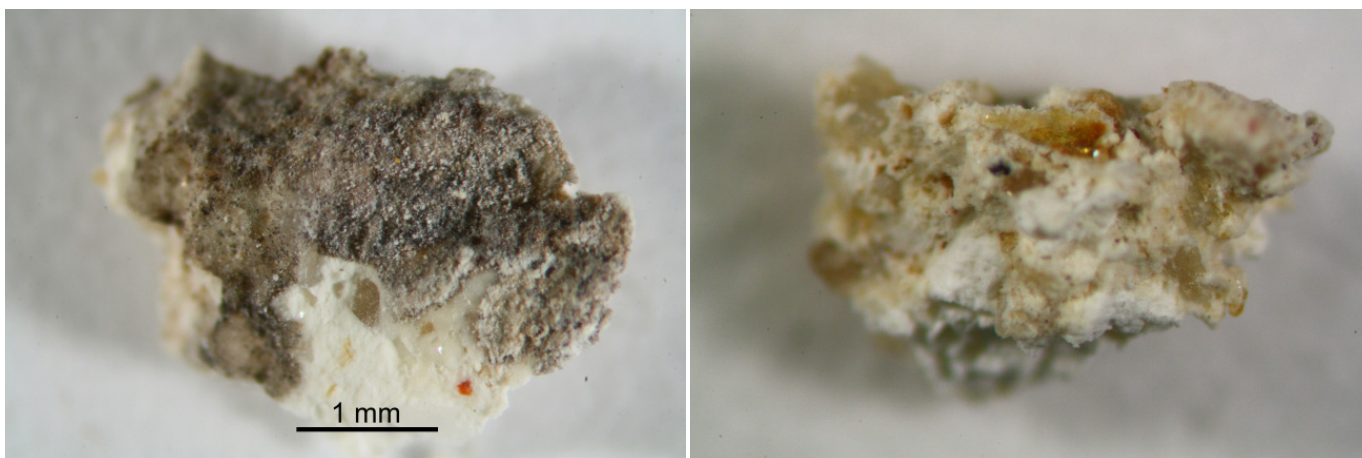
V7/I0032: opravná malta na cihlovém zdivu

Místo odběru vzorku: zděný sokl pod erbem Rosiny z Vartenberka

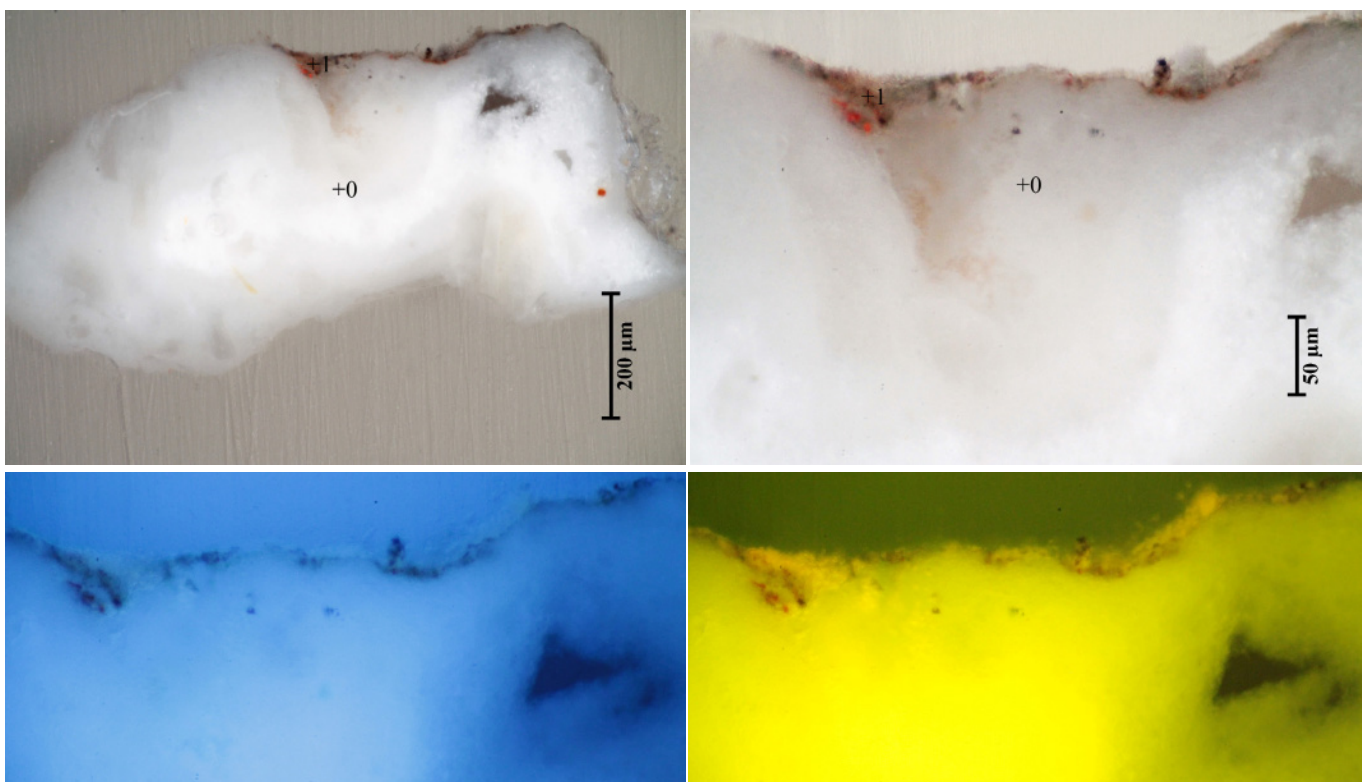
V7 (I0032)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad - cihla	Si, Al, K, Fe, Mg, a (Na), lokálně oblasti s vyšším obsahem Fe, částice ostřiva: Si	cihlový podklad; hlavní složky tvoří hlinitokemičitaný s obsahem oxidů železa, uhličitán vápenatý. Ostřivo cihel tvoří oxid křemičitý. Cihla je spíše méně porézní.
I	omítka - novodobá oprava	matrice: Ca, Si, Al, Mg (Fe, K, S, P), obsah Mg je pouze mírně zvýšený a tvoří okolo 5-8 % (at., vztaženo na ostatní složky pojiva), obsah Si tvoří 7-8, místy až 15 %, vztaženo na celkový obsah pojivových složek) zrno plniva - křemen: Si zrno plniva - živec: Si, Al, K (Na) zrno plniva - slída: Si, Al, Mg, K, Ca, Fe, Ti	opravná omítka; vápenná omítka s pojivem na bázi slabě hydraulického vápna, nelze vyloučit ani směs bílého vzdušného vápna a hydraulické maltoviny (obsah cementu nelze potvrdit, v matrici nebyly nalezeny slínky). Pojivová matrice je značně nehomogenní s přítomností drobných oválných makropórů. Plnivo malty tvoří středně vytríděný písek složený převážně z klastů křemene (transparentní zrna) a hlinitokřemičitanů. Velikost zrn lze ze vzorku určit jen orientačně - ve vrstvě maltoviny dosahuje max. 2 mm. Zrna písku jsou částečně zaoblená až zaoblená.

V8/10033: štukové souvrství s černou barevnou úpravou

Místo odběru vzorku: centrální výjev, kalhoty staršího chlapce

Obr. 26 a-b: Makrosnímek vzorku V8 (10033) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

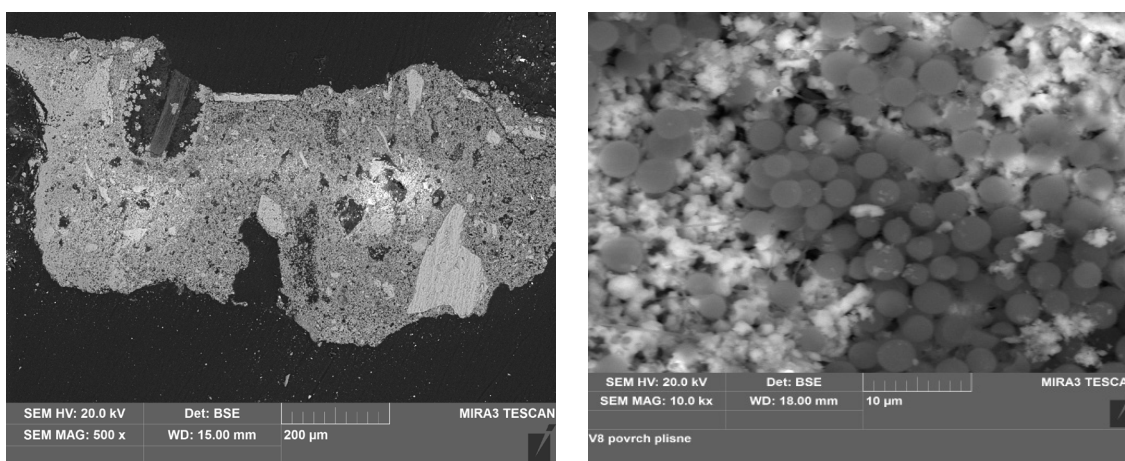

Obr. 27 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V8 (10033). Popis: a, b) snímky v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x (vlevo) a 500x (vpravo). c, d) snímky v UV a modrém světle.

V8/I0033: štukové souvrství s černou barevnou úpravou

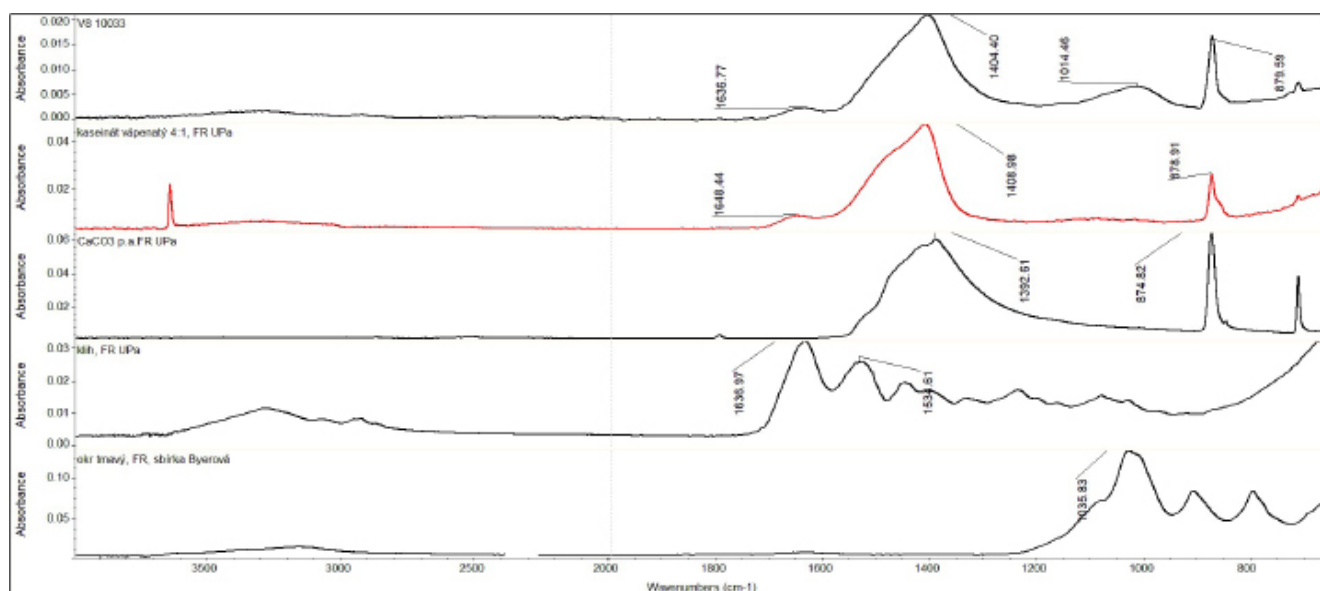
Místo odběru vzorku: centrální výjev, kalhoty staršího chlapce

V8 (I0033)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	podklad - štuková omítka	matrice: Ca, Mg, Si (Al, Na, Cl)	podklad; složení podkladové vrstvy odpovídá ostatním vzorkům, pojivem je silně dolomitické vápno. Ve vrstvě je ojediněle zastoupeno plnivo, které tvoří převážně karbonátové částice.
I	šedo-černá s ojedinělým červenými zrny	Ca, Mg, Si (Al, S, Fe, P, Cl), lokálně více fosforu (P)	barevná úprava se slabou nažloutlou fluorescencí; barevná úprava tl. okolo 10-15 µm, provedená v jedné vrstvě technikou <i>al secco</i> do vyzrálého štukového podkladu. Pojivem vrstvy je dolomitické vápno, jako pigmenty byly použity uhlíkatá černá a příměs červené hlíny. Ve vrstvě byla prokázána zvýšená koncentrace fosforu (P), jehož původ není jednoznačný; fosfor může pocházet z organické složky pojiva, nelze ani vyloučit použití příměsí kostní černě do palety použitých pigmentů. Organické složky pojiva byly analyzovány metodou FTIR (viz. Příloha II, výsledky poukazují na vápenný kasein) a podrobně metodou proteinové analýzy. Tou byl jednoznačně prokázán výskyt kolageních proteinů v jinak vápenném pojivu (viz. Příloha VI). Na povrchu vzorku byly identifikovány spory plísni (viz. Obr. 28 b z povrchu).

Obr. 28 a, b: Snímky ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV, a) snímek nábrusu, b) snímek sporů a vláken plísni z povrchu úlomku vzorku.

FT-IR analýza vrstvy I: Měření bylo provedeno z povrchu vzorku dle postupu, který uvádí metodická část. Výsledky odpovídají analýzám vzorkům V1A a V2A (viz. spektra FT-IR 1 a FT-IR 2).

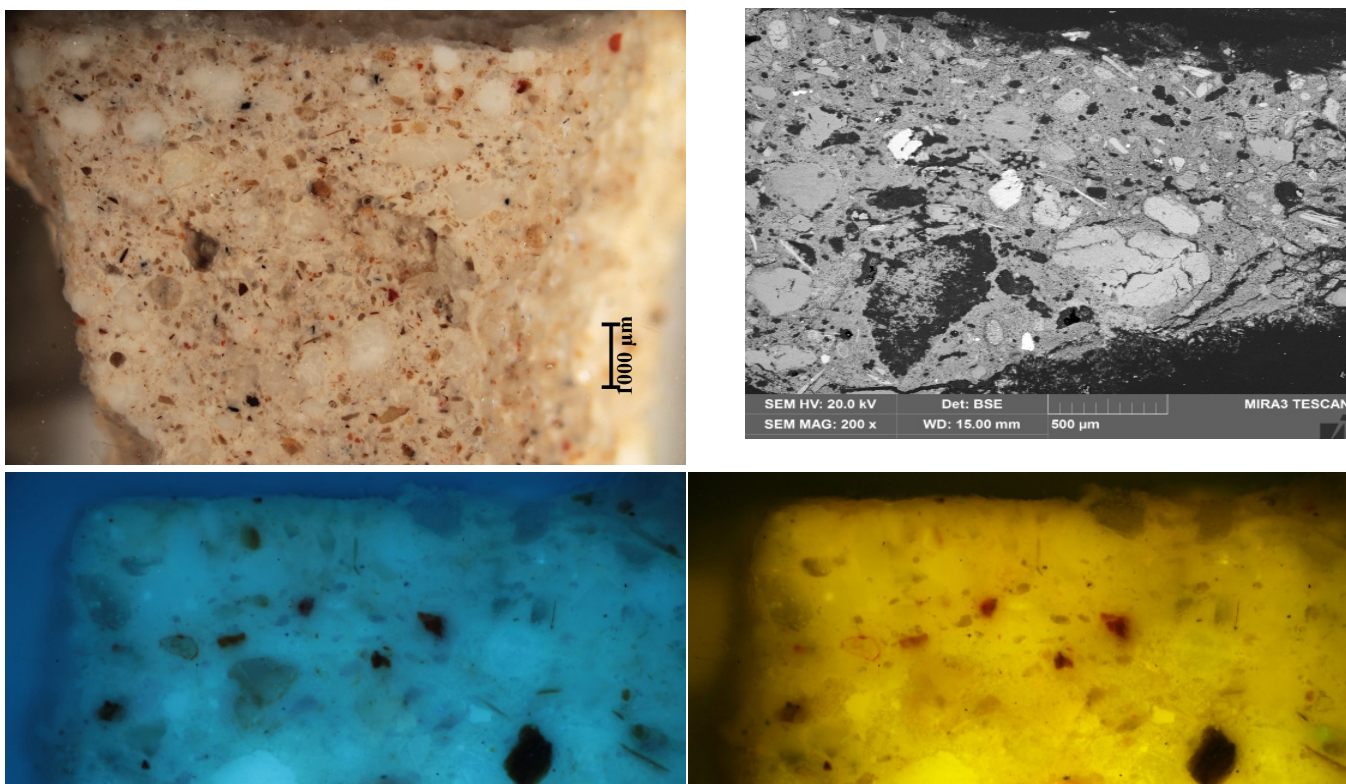

FT-IR 3: Infračervené spektrum vrstvy I vzorku V8/I0033 a srovnávací spektra vybraných anorganických a organických látek.

V9/10034: tmel (V9A) s vrstvami druhotných nátěrů (V9B)
Místo odběru vzorku: konec šály (pentle) Rosiny

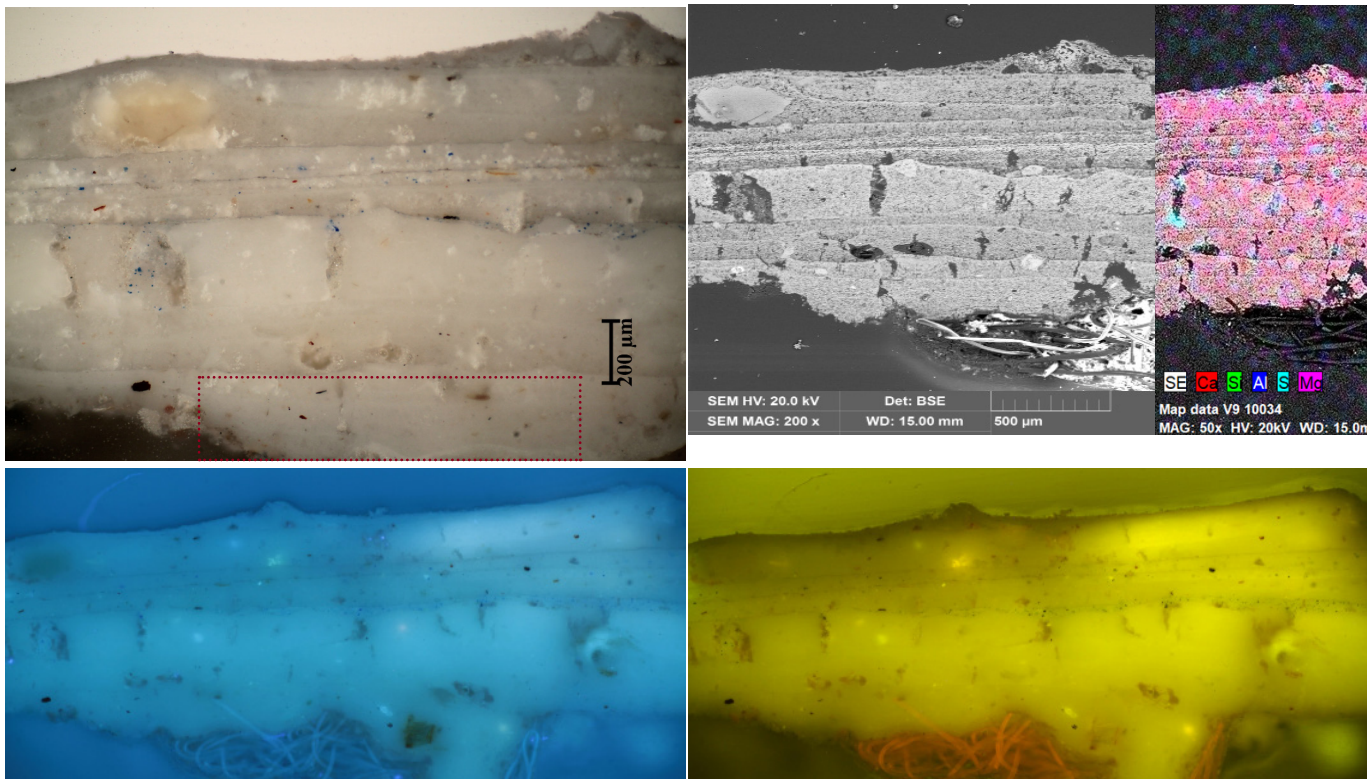
Obr. 29 a, b: Makrosnímek vzorku V9 (10034) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1x.

Obr. 30 a-d: Vzorek V9A (10034), tmel, podklad pro druhotné nátěry
Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 20x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V9/10034: tmel (V9A) s vrstvami druhotných nátěrů (V9B)

Místo odběru vzorku: konec šály (pentle) Rosiny

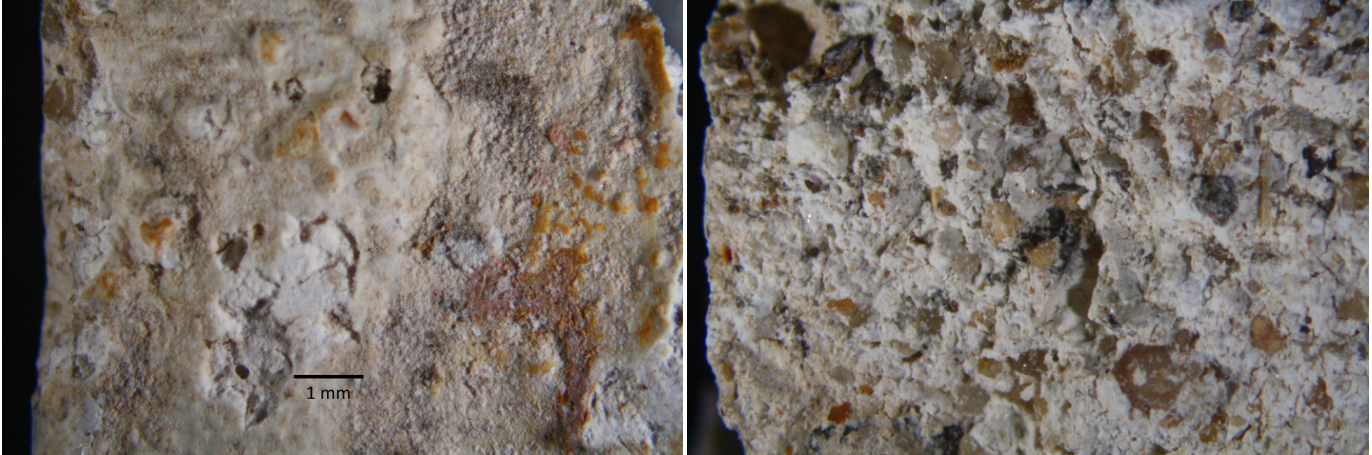

Obr. 31 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V9B (10034). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 100x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV. e) Prvková mapa SEM-EDX vybraných prvků.

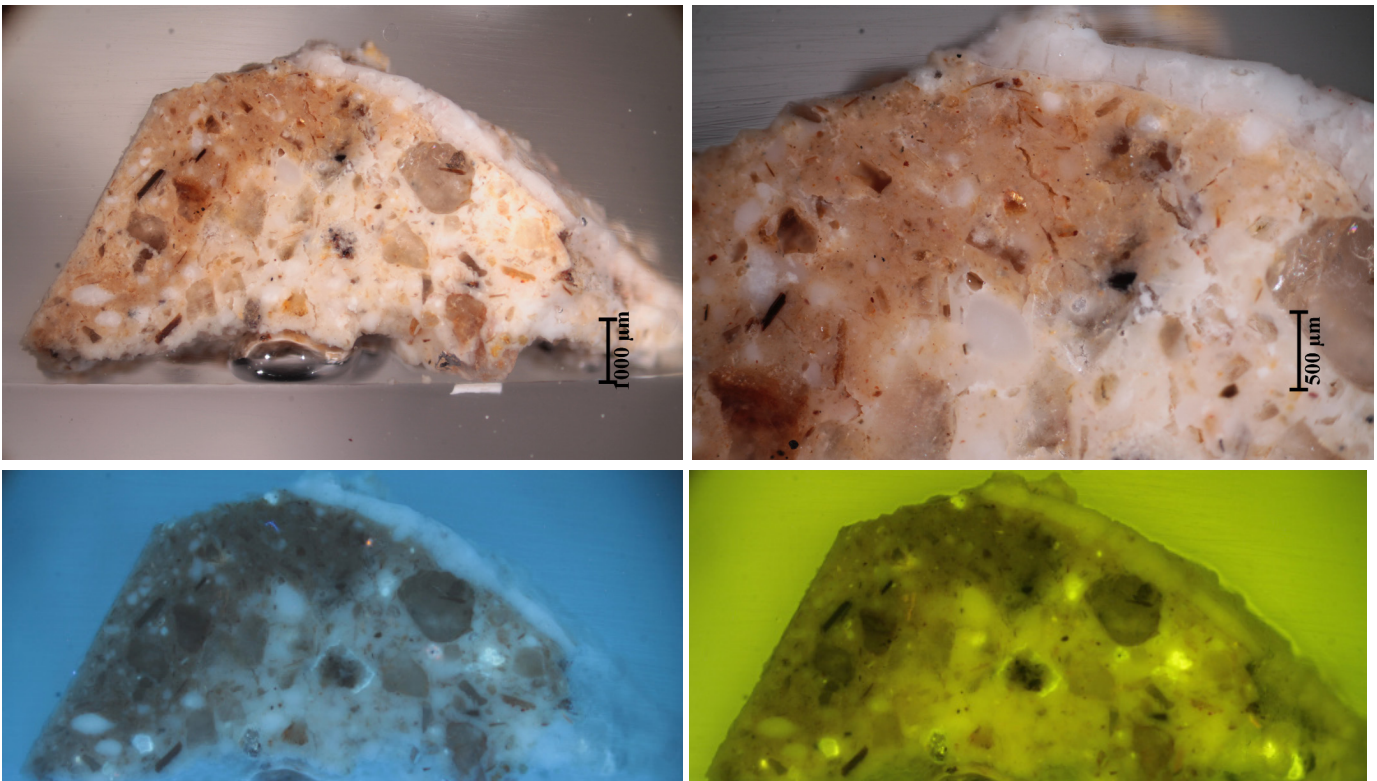
	prvkové složení dle SEM-EDX	pXRD fázová analýza (se-mikvantitativní analýza)	popis
Pojivová matrice	celkové spektrum (včetně plniva): Ca, Mg, Si, Al, Na, S (Cl, K, P), obsah Mg vysoký 21-38 %, obsah síry je proměnlivý (minimálně 2 %, lokálně jen Ca, S). Samotné pojivo nelze vzhledem k obsahu jemnozrnnému charakteru plniva blíže identifikovat	vzorek V9-N: sádrovec ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) 26,9 %, kalcit (CaCO_3) 66,3 % křemen (SiO_2) 6,7 %	vápno-sádrová s převahou vápna, sádra tvoří příměs, vápenné pojivo je nejspíše bílé vzdušné vápno, Mg fáze jsou patrně součástí plniva
Plnivo	plnivo - zrno 1: Si plnivo - zrno 2: Si, Mg, Ca, K (Na, Al) plnivo - zrno 3: Na, Mg, Si, Al (K, Cl, S)	vzorek V9-N-P: sádrovec ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$), kalcit (CaCO_3), křemen (SiO_2), albit, živce, muskovit, hlinitokřemičitany vápenatý, sodné a hořečnaté	směs jemnozrnného plniva s maximální velikostí zrn do 0,5 mm, z minerálů byly jednoznačně identifikovány křemen, živce, muskovit, kalcit pochází patrně z klastů vápence, červená zrna mohou být klasty cihly
Povrchové vrstvy	vápenné nátěry (viz. prvková mapa Obr. 31 e) nejstarší dvě vrstvy nátěrů (označeno červeně): Ca, Si, Mg (Al), obsah Mg okolo 5 at.%. Vrstva nátěrů obsahuje ojedinělá drobná zrna křemene (Si) nebo silikátů (Si, Al, K, Ca (Mg, Na, Fe).	-	vápenné nátěry s proměnlivým obsahem nečistot a mírou sulfatizace

V12/10144: tmel na žulovém překladu

Místo odběru vzorku: nad centrální částí (patrně původní?)

Obr. 32 a, b: Makrosnímek vzorku V12 (10144) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1,5x.

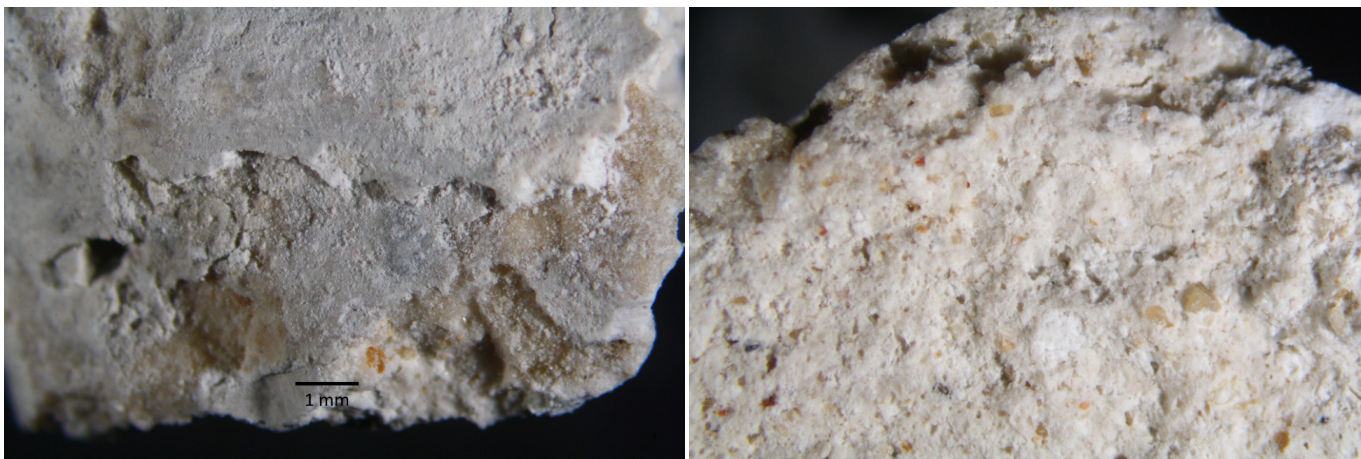
Obr. 33 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V12 (10144). Popis: a, b) snímky v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 20x (vlevo) a 50x (vpravo). c, d) snímky v UV a modrém světle.

V12/I0144: tmel na žulovém překladu

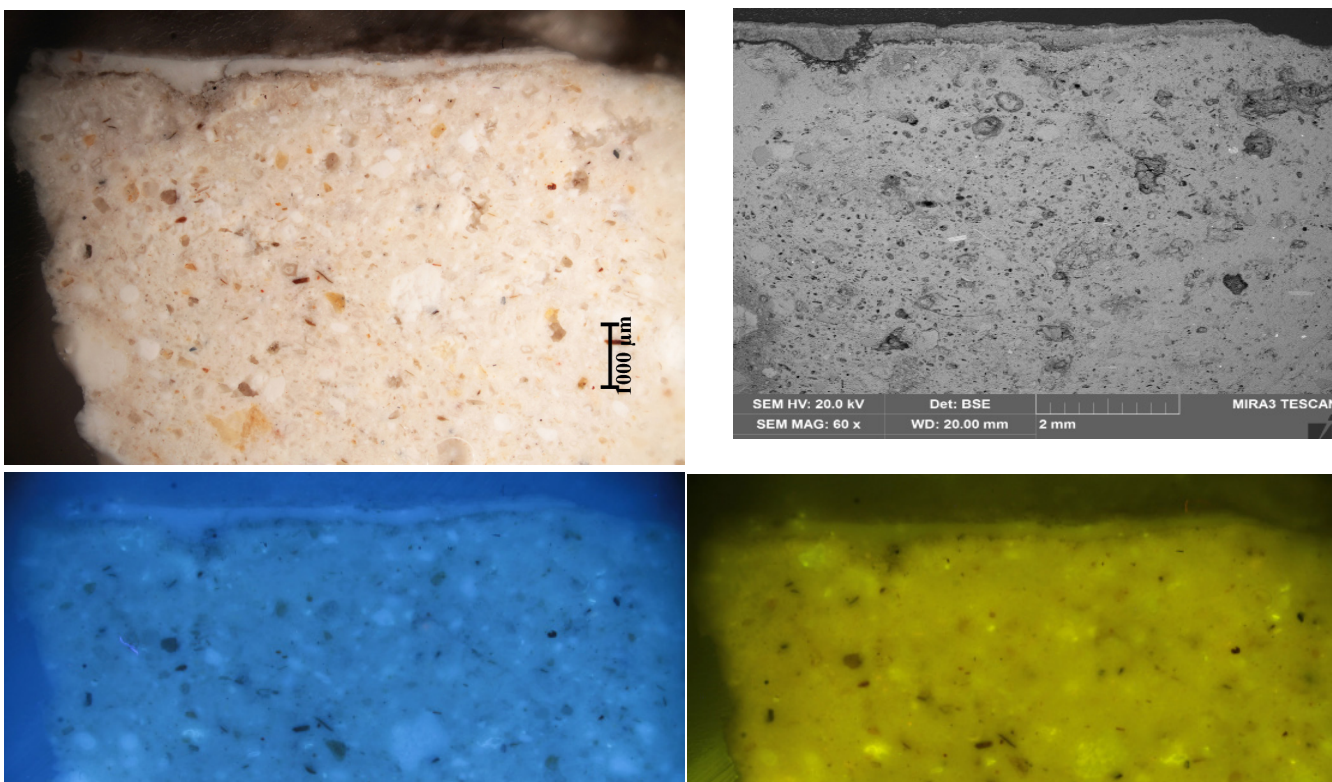
Místo odběru vzorku: nad centrální částí (patrně původní?)

V12 (I0144)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
I	okrový tmel	<p>matrice: Ca, Mg, Si, Al (Mg, Na, S), obsah Mg (8-10 at. % v matrici, v závalcích pojiva okolo 10 %. Obsah Si fází tvoří okolo 10 at. % (v matrici), do 1,5 % v závalcích pojiva a klastech nedopalů.</p> <p>Plnivo - zrno 1 (křemen): Si Plnivo - zrno 2 (živec): Si, Al, K Plnivo - zrno 3: (hlinítokřemičitan s obsahem železa, dle morfologie slídkový minerál): Si, Al, Ca, Fe, Mg, K, Ti (Na)</p> <p>Klasy nedopalů: Ca, Mg (Si, Al), obsah Mg (10 at. %), obsah Si (okolo 1,5 at. %)</p>	<p>tmel; jedná se o vápenný tmel s pojivem na bázi vzdušného nebo slabě hydraulického slabě dolomitického vápna. Plnivo tvoří písek na vzorku s maximální velikostí do 1,2 mm. Klasy plniva tvoří křemen, křemičitan a hlinítokřemičitan, se zvýšeným obsahem oxohydroxidů železa. Bílé částice tvoří klasy nedopalů a závalky nerozmíchaného pojiva, jejichž analýza spíše poukazuje, že pro přípravu vápna bylo použito vzdušné vápno. V matrici tmelu se vyskytují četné trhliny. Vzorek se na základě složení a mikroskopických charakteristik podobá vzorku V15.</p> <p>Na povrchu tmelu se vyskytuje tenká vrstvička podobného složení jako pojivo omítky, bez plniva, pravděpodobně se jedná o zkarbonatovanou vrstvu vápenného pojiva z podkladu.</p>
I	bílá, intonaco	<p>matrice: Ca, Mg, Si, Al, (Mg, Na, S), obsah Mg v matrici (15-22 at. %), obsah Si do 3 %</p>	<p>intonaco nebo vrstva bílého nátěru s bílo-modrou fluorescencí; pojivo vrstvy tvoří středně dolomitické vápno. Ve vrstvě se nevyskytuje plnivo, jen ojediněle se nachází drobná zrna karbonátů (nelze rozlišit, zda jsou součástí pojiva jako nedopal nebo plniva).</p>

V13/10145: tmel (porovnání se vzorkem V9)
Místo odběru vzorku: přilba

Obr. 34 a, b: Makrosnímek vzorku V13 (10145) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1x.

Obr. 35 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V13 (10145). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 20x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V13/I0145: tmel (porovnání se vzorkem V9)

Místo odběru vzorku: přilba

V13 (I0145)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	tmel	<p><u>celkové spektrum pojivové matrice:</u> Ca, S (Si, Mg, Fe), at. poměr Ca/S činí 2:1</p> <p><u>plnivo - zrno 1:</u> Si</p> <p><u>zrno 2 - sádrovec:</u> Ca, S</p>	<p>tmel s bílo-modrou fluorescencí; mikrostruktura vzorku i složení je identické se vzorkem V9 i V16. Jedná se o jemnozrnný vápeno-sádrový tmel, ve kterém je, dle stechiometrie, sádra minoritní příměsí. Vápenné pojivo tvoří pravděpodobně bílé vzdušné vápno. Matrice tmelu je nehomogenní - v tmelu se vyskytují drobné částice nezhydratované sádry s velikostí do 100 μm (na řezu vzorkem bílé klasty), dále ojedinělá drobná zrna křemene s velikostí do 400 μm. Matrice je vysoce porézní s rekrystalizovanými oblastmi s různou morfologií krystalů sádrovce.</p> <p>Na povrchu se vyskytuje tmavá vrstvička nečistot a trhlinka, nelze vyloučit přítomnost povrchové úpravy organickými látkami.</p>
1	bílá	<p><u>celkové spektrum:</u> Ca, S, Mg (Si, Al, P)</p>	<p>nátěr s bílo-modrou fluorescencí; vápenný nátěr s příměsí sádry, bez plniva. Hlavní složku pojiva tvoří slabě dolomitické vápno, sádra je minoritní příměsí.</p>
2	okrová	<p><u>celkové spektrum:</u> Ca, S, Mg (Si, Al, P)</p>	<p>nátěr s bílo-modrou tmavou fluorescencí; vápenný nátěr s obsahem síranu vápenatého. Barvicí složky tvoří jemnozrnná žlutá hlinka a malá příměs černého jemnozrnného uhlíkatého pigmentu.</p>

V14 (S1)/10146: solný výkvět

Místo odběru vzorku: přílba, seškrab solných výkvětů na sekundárním doplňku

Analýza vodorozpustných solí (sírany SO_4^{2-}), dusičnanů (NO_3^-) a chloridů (Cl^-) UV/VIS spektrofotometrií ve vzorku je uvedena v Tab. 2. Koncentrace se udává v mmol/kg a hm.% jako množství soli rozpuštěné ve 100 g vzorku. Pro vyhodnocení slouží rakouská norma Onorm B3355-1 (Tab. 3, 4). Fázové složení výkvětu bylo analyzováno metodou rentgenové práškové difrakce (pXRD). Měření bylo provedeno externě ve spolupráci s Ing. Klárou Melánovou, Ph.D., KCHT, UPa.

vzorek, lokalizace místa odběru	výška/hloubka odběru vzorku (cm)	sírany (SO_4^{2-})		dusičnany (NO_3^-)		chloridy (Cl^-)	
		hm. %	mmol/kg	hm. %	mmol/kg	hm. %	mmol/kg
V14 (S1)	povrchový výkvět, přílba	4,14	431	0,15	24	0,05	15

Tab. 2: Obsah anionů vodorozpustných solí ve vzorku výkvětu. Koncentrace vodorozpustných solí je vyjádřena v hm. % a mmol/kg. Klasifikace obsahu vyplývá z rakouské normy Onorm B3355-1 (Tab. 3). Pozn.* dle rentgenové práškové difrakce byl zjištěn obsah sádrovce ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, křemen (SiO_2) a uhličitán vápenato-hořečnatý $\text{CaMg}(\text{CO}_3)_2$.

PODKLADY PRO VYHODNOCENÍ - KLASIFIKACE OBSAHU VODOROZPUSTNÝCH SOLÍ DLE PLATNÝCH STAN-DARDŮ

Pro porovnání slouží rakouská norma Onorm B3355-1 ('*Trockenlegung von feuchtem Mauerwerk - Teil 1: Bauwerksdiagnose und Planungsgrundlagen*'), která klasifikuje obsah vodorozpustných solí a uvádí doporučení na opatření.

Mezní hodnoty koncentrací (dle Onorm B3355-1)	sírany (SO_4^{2-})	dusičnany (NO_3^-)	chloridy (Cl^-)
	hm. %	hm. %	hm. %
nízká	<0,1	<0,05	<0,03
střední	0,1-0,25	0,05-0,15	0,03-0,1
vysoká	>0,25	>0,15	>0,1

Tab. 3: Koncentrace anionů vodorozpustných solí v hm. % dle rakouské normy Onorm B3355-1.

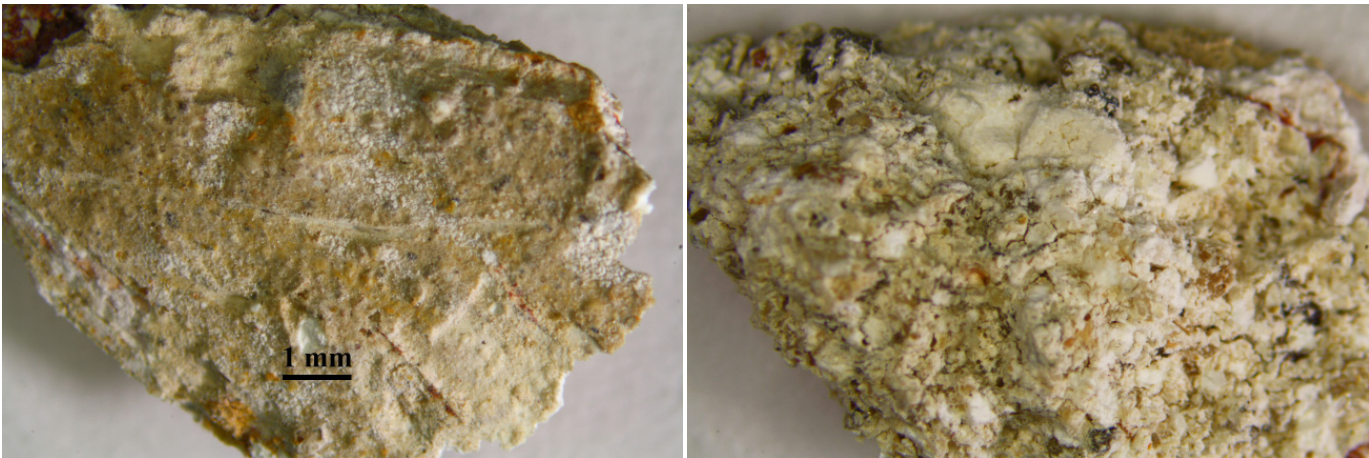
Míra zasolení	Mezní hodnoty koncentrace (hm. %)	Doporučená opatření
nízká	0.01	mezní koncentrace, nevyžaduje žádná opatření
střední	0.19	mezní koncentrace, vyžaduje dílčí opatření
vysoká	0.8	mezní koncentrace, vyžaduje opatření

Tab. 4: Klasifikace celkového obsahu vodorozpustných solí dle rakouské normy Onorm B3355-1. Doručení na opatření.

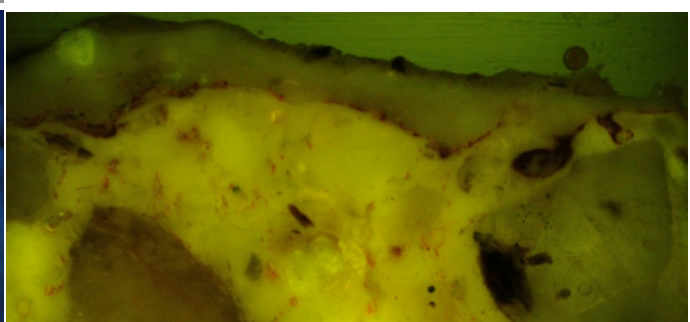
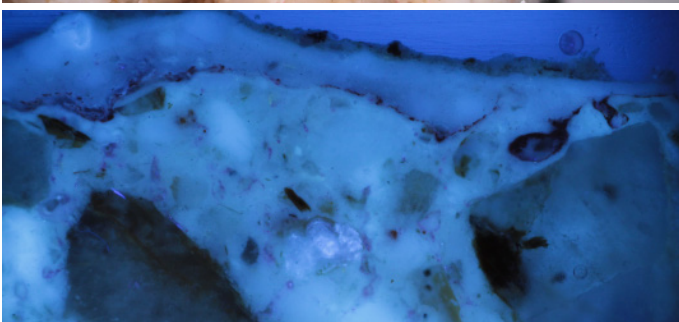
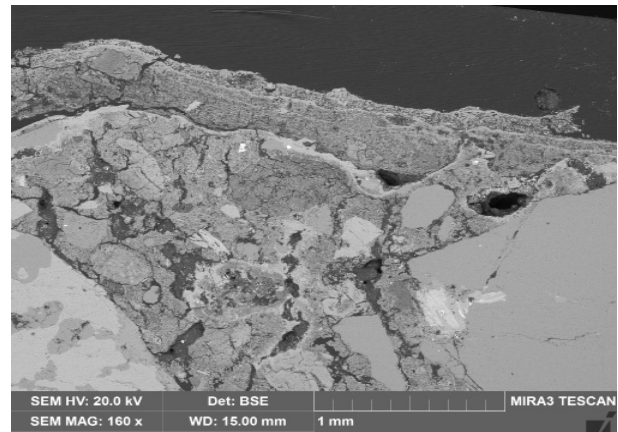
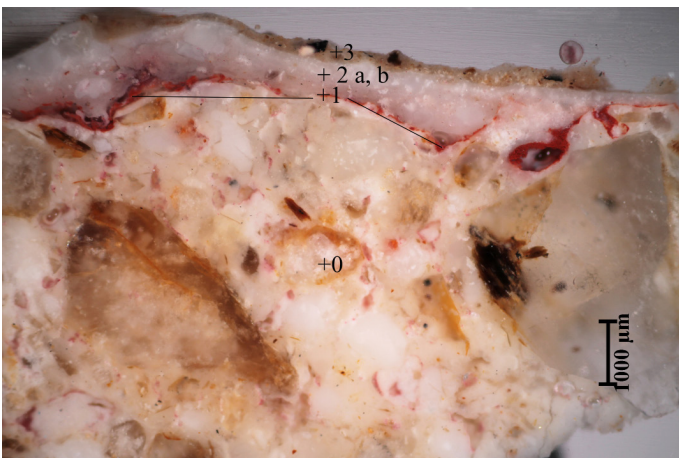
Vyhodnocení: Výkvět obsahuje směs solí; v nejvyšší koncentraci se ve vzorku vyskytují sírany, v nižší koncentraci chloridy a dusičnany. Podobné spektrum solí, ale odlišný poměr jejich zastoupení byl zjištěn u dalšího vzorku V24 (S2), který byl odebrán jako hloubkový vrt ze štukového pahorku pod křížem v centrální části epitařfu. Ze síranových fází byl metodou rentgenové práškové difrakce analyzován sádrovec, další soli nebyly zjištěny. Kromě sádrovce vzorek obsahoval křemen a uhličitán vápenato-hořečnatý pocházející z pojiva štuky.

Zdrojem síranů je patrně samotný podklad, který tvoří vápeno-sádrový tmel. Chloridy a dusičnany pochází patrně z konstrukčních materiálů (zdíva), do epitařfu byly s největší pravděpodobností zaneseny vzlínající vlhkostí.

V15/10171: tmel žuly s červenou barevnou úpravou a druhotným okrovým nátěrem
Místo odběru vzorku: tympanon, pravá část

Obr. 36 a, b: Makrosnímek vzorku V15 (10171) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1x.

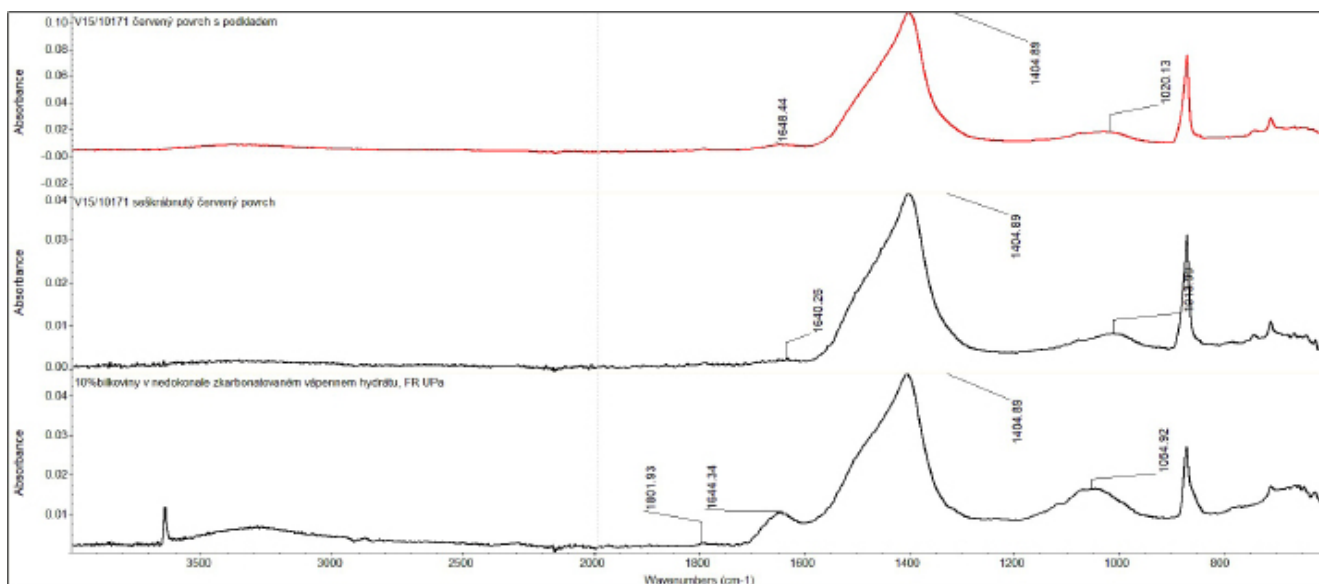

Obr. 37 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V15 (10171). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 20x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V15/I0171: tmel žuly s červenou barevnou úpravou a druhotným okrovým nátěrem

Místo odběru vzorku: tympanon, pravá část

V15 (I0171)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	tmel	celkové spektrum matrice: Ca, (Mg, Si), obsah Mg a Si zanedbatelně nízký do 3 at.% (vztaženo na všechny složky pojiva), závalek pojiva se vyznačuje podobným složením. plnivo - zrno 1: Si plnivo - zrno 2: Si, Mg, Ca, K (Na, Al) plnivo - zrno 3: Na, Mg, Si, Al (K, Cl, S)	tmel; jedná se o vápenný tmel s pojivem na bázi bílého vzdušného vápna (bez obsahu sádry). Plnivo tvoří křemičitý písek na vzorku s maximální velikostí do 2 mm. Klasty plniva tvoří křemen, křemičitany a hlinitokřemičitany, se zvýšeným obsahem oxohydroxidů železa. V pórech se vyskytuje červený pigment, který je nejspíše strženou příměsí z vrstvy I. Na povrchu tmelu se vyskytuje tenká vrstvička podobného složení jako pojivo omítky, bez plniva, pravděpodobně se jedná o zkarbonatovanou vrstvu vápenného pojiva z podkladu.
1	červená	celkové spektrum: Ca, Mg, Si, Al, Fe (S, Cl, P, K), obsah Mg tvoří okolo 15 at.% (vztaženo na ostatní složky pojiva). zrno železitá červeň: Fe	barevná úprava s tmavou fluorescencí; vápenný nátěr s červenou hlinkou a železitou červení, ojediněle jsou patrná černá zrna střednězrnného pigmentu. Vápenné pojivo je patrně středně dolomitické vápno, v pojivu byl zjištěn zvýšený obsah oxidu hořečnatého (okolo 15 at.%). Vzhledem k obsahu dalších prvků nelze vyloučit obsah dalších sloučenin s obsahem chloru (Cl), síry (S) a fosforu (P), např. nelze vyloučit obsah kostní černě, tzv. apatytu. FTIR analýzou byla identifikována malá příměs proteinových složek (FT-IR 4).
2 a, b	bílá	celkové spektrum: Ca, Mg, (Si, Al, Cl), obsah Mg činí 11-16,5 at.%, místy až 38 %, obsah Si okolo 2 % (vztaženo na ostatní složky pojiva). ohraničená bílá částice v matrici - závalek pojiva: Ca, Mg, (stopy Si, Al), obsah Mg 16,6 %	vápenný nátěr s bílo-modrou fluorescencí; vápenný nátěr s pojivem na bázi středně dolomitického vápna. Oba nánosy se vyznačují podobným složením pojiva. Obsah Mg variuje mezi 11-16,5 at.% (vztaženo na ostatní složky karbonátového pojiva), obsah hydraulických složek vyjádřený jako obsah Si a Al je nízký pod 2,5 %. Ve vrstvě se vyskytují ojediněle bílé ohraničené částice podobného složení jako pojivová matrice.
3	okrová	celkové spektrum: Ca, Si, Mg, Al (Cl, Fe) zrno černého pigmentu: C, zrno umbra: Ca, Mg, Si, Al, Fe, Mn	barevná úprava s tmavou fluorescencí; vápenný nátěr se žlutou hlinkou s příměsí červené hlinky a černého uhlíkatého pigmentu. Ojedinělá hnědá zrna tvoří umbra.

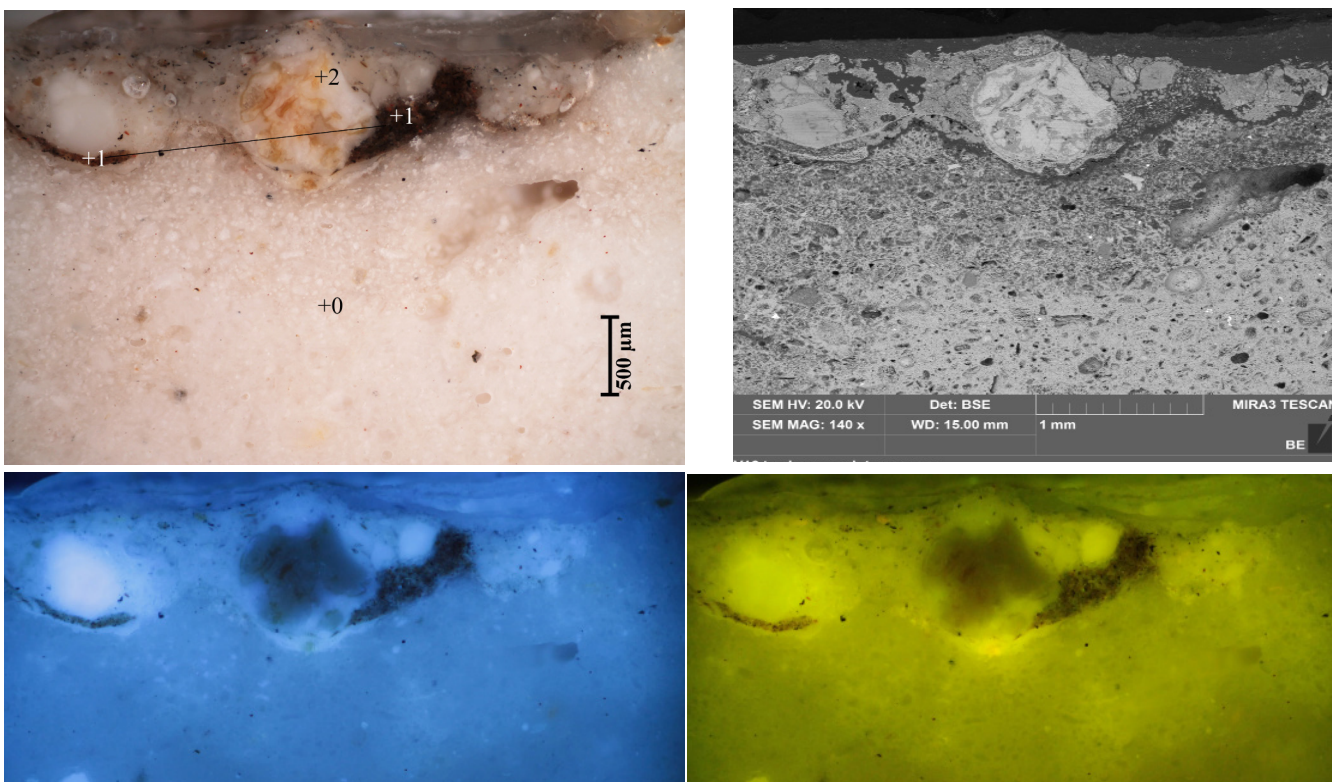
FT-IR 4: Infračervené spektrum vzorku V15/I0171 a srovnávací spektra vybraných anorganických a organických látek.

VI6/10172: tmel žuly

Místo odběru vzorku: tympanon, pravý roh, druhotný sádrový tmel?

Obr. 38 a, b: Makrosnímek vzorku VI6 (10172) z líčové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1x.

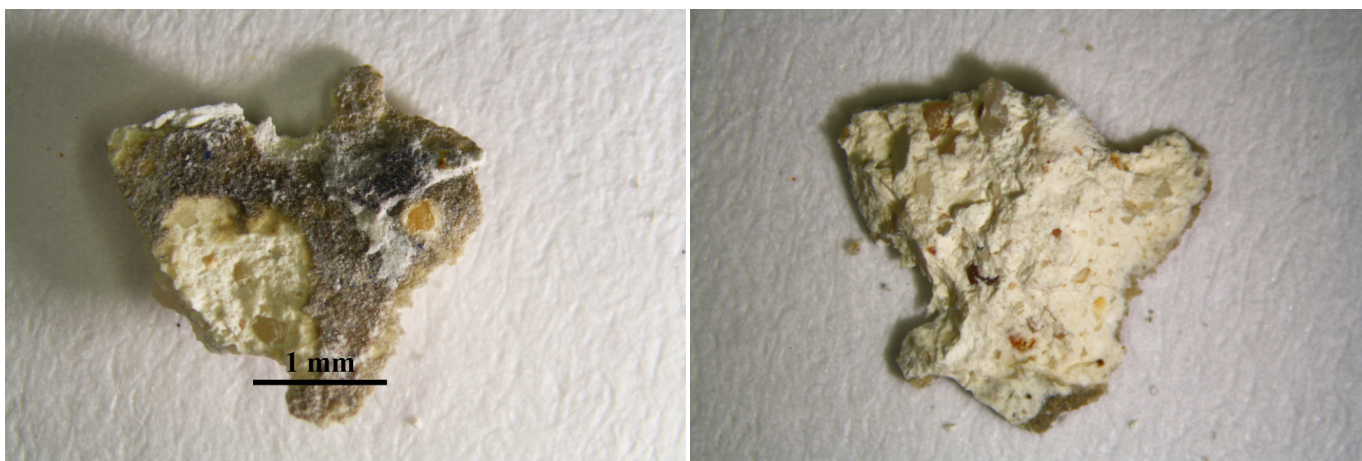
Obr. 39 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku VI6 (10172). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 50x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V16/10172: tmel žuly

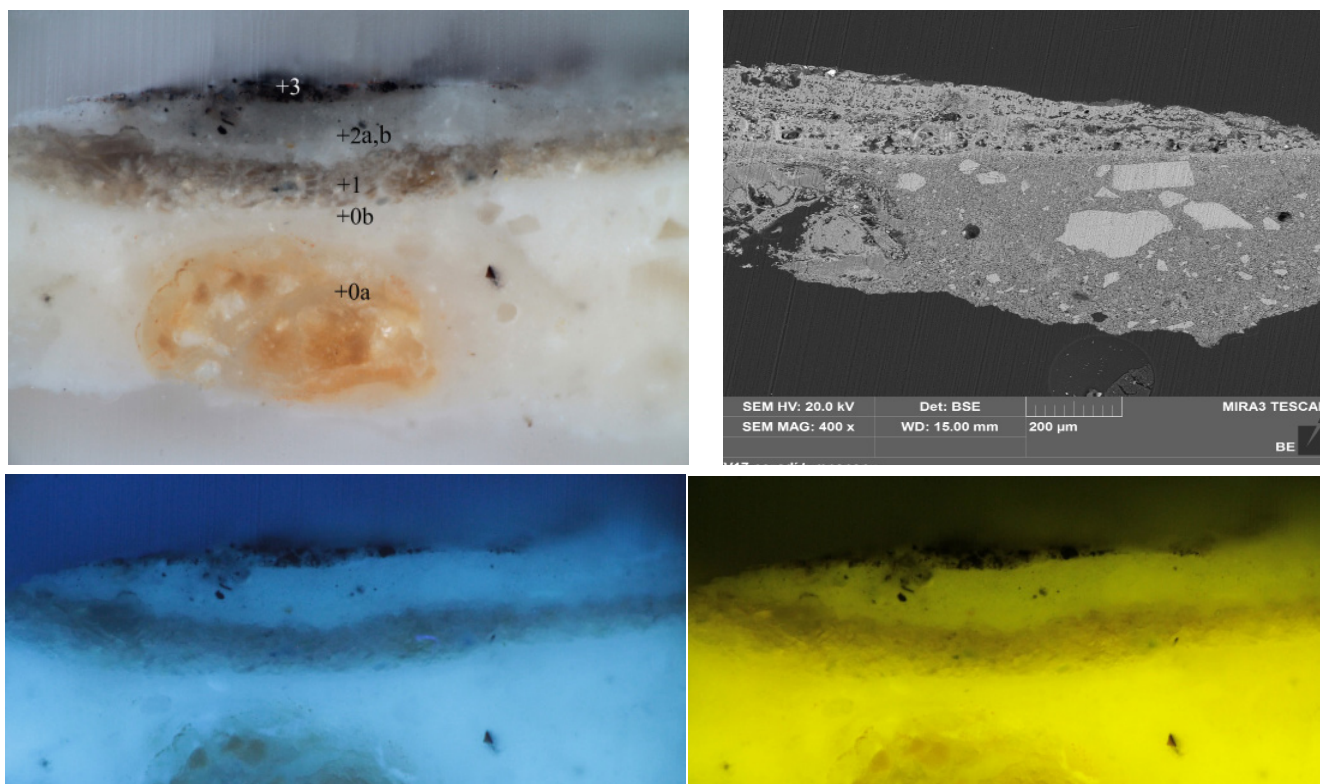
Místo odběru vzorku: tympanon, pravý roh, druhotný sádrový tmel?

VI6 (10172)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	bílý jemnozrný tmel	celkové spektrum matrice: Ca, S (Mg, Si) zrno I - nehydratované částice sádry: Ca, S	tmel s bílo-modrou fluorescencí; mikrostruktura vzorku i složení je identické se vzorkem V9 i V13. Jedná se o jemnozrný vápeno-sádrový tmel, ve kterém je, dle stechiometrie, sádra minoritní příměsí. Vápenné pojivo tvoří pravděpodobně bílé vzdušné vápno. Matrice tmelu je nehomogenní - v tmelu se vyskytují drobné částice nehydratované sádry s velikostí do 100 μm (na řezu vzorkem bílé klasty), dále ojedinělá drobná zrna křemene s velikostí do 400 μm. Matrice je vysoce porézní s rekrystalizovanými oblastmi s různou morfologií krystalů sádrovce. Na povrchu se vyskytuje tmavá vrstvička nečistot a trhlinka, nelze vyloučit přítomnost povrchové úpravy organickými látkami.
1	hnědo-červená	celkové spektrum: Si, Al, Ca, K, Mg (Fe, S, Cl, Na) zrno železitá červeň: Fe	barevná úprava s tmavou fluorescencí; vápenný nátěr s červenou hlinkou a železitou červení, ojediněle jsou patrná černá zrna střednězrného pigmentu. Vápenné pojivo je patrně středně dolomitické vápno, v pojivu byl zjištěn zvýšený obsah oxidu hořečnatého (okolo 15 at.%). Vzhledem k obsahu dalších prvků nelze vyloučit obsah dalších sloučenin s obsahem chloru (Cl), síry (S) a fosforu (P), např. nelze vyloučit obsah solí nebo kostní černě, tzv. apatytu.
2	bílá	celkové spektrum: Ca, Mg, Si, Al, (K) ohraničené bílé částice v matrici - karbonátové částice: Ca, Mg, (stopy Si, Al), obsah Mg vysoký okolo 42 at.%, okrová částice - silikát se zvýšeným obsahem oxohydroxidů železa: Si, Mg, Ca (K, Fe, Al)	vápenný nátěr nebo přeštukování povrchu s bílo-modrou fluorescencí; vápenný nátěr, vzhledem k obsahu plniva se spíše jedná o štuk. Pojivo vrstvy tvoří patrně silně dolomitické vápno, ve vrstvě byl zjištěn zvýšený obsah oxidu hořečnatého. Vrstva obsahuje plnivo, které tvoří tříděná karbonátová hornina patrně ve směsi s pískem (ve vrstvě se vyskytují ojedinělá zrna plniva). Další složky tvoří malá příměs pigmentů - červené hlinky a jemnozrného černého uhlíkatého pigmentu.

V17/10173: oranžové pozadí s vrstvou nečistot nebo přemalbou
Místo odběru vzorku: pozadí Boha Otce, levý dolní roh

Obr. 40 a, b: Makrosnímek vzorku V17 (10173) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

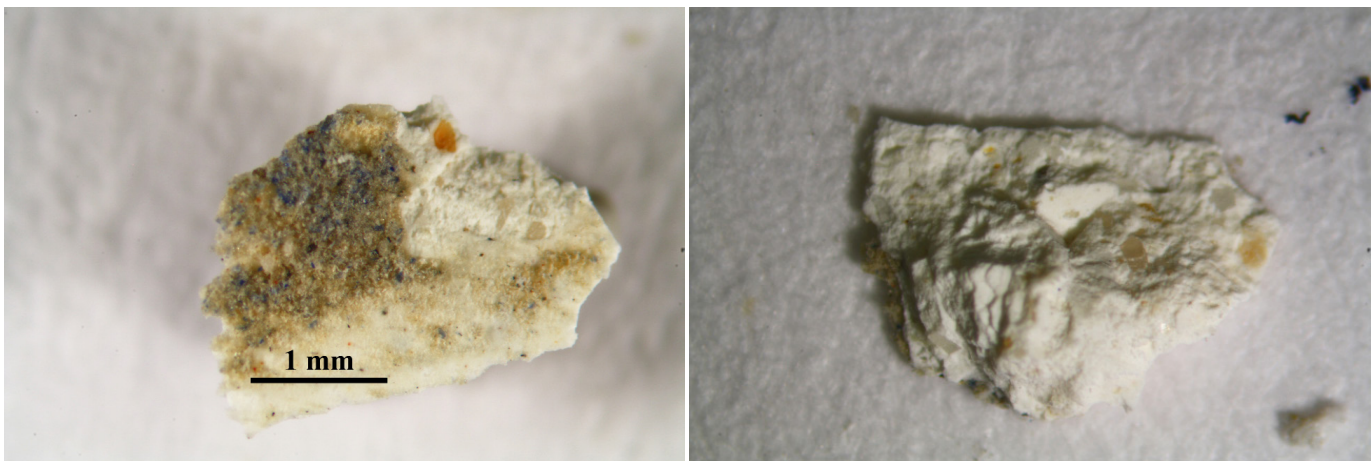
Obr. 41 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V17 (10173). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V17/I0173: oranžové pozadí s vrstvou nečistot nebo přemalbou
Místo odběru vzorku: pozadí Boha Otce, levý dolní roh

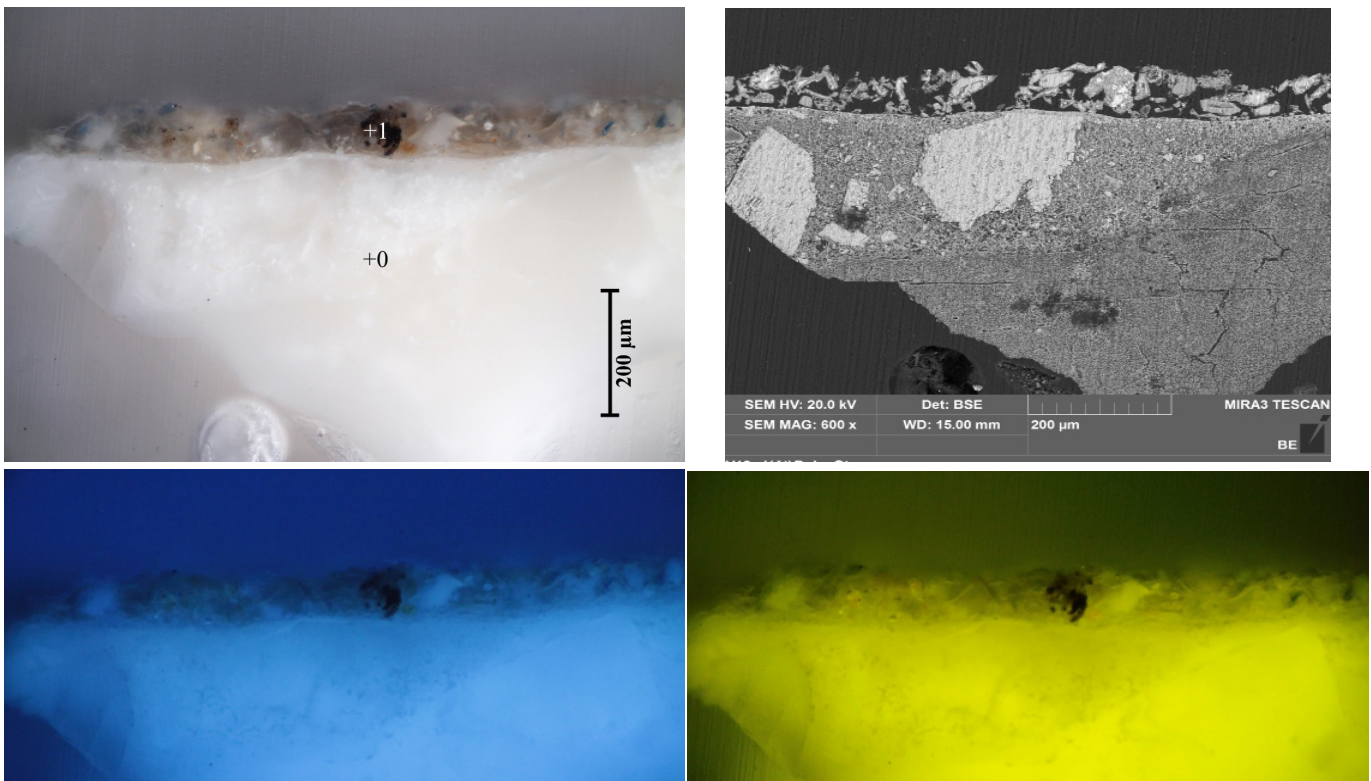
V17 (I0173)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0a, b	štuk	celkové spektrum pojivové matrice: Ca, Mg, Si (S, Cl), at. poměr Ca/Mg (2,5-3/1), obsah Si (2-2,5 %, vztaženo na pojivové složky), S, Cl - pochází z přítomnosti vodorozpuštěných solí plnivo: Ca,	štuková omítka, intonaco; přesná analýza viz. vzorek V3A. Na povrchu omítky se vyskytuje nezřetelná vrstva/nános podobného složení jako pojivo omítky (na nábrusu označena jako 0b), pouze bez plniva. Od podkladu je vrstvička oddělena nezřetelným rozhraním. Vzhledem k charakteru a složení vrstvy se patrně jedná o úpravu nebo zpracování povrchu štku.
I	okrová našedlá	celkové spektrum: Ca, Si, Mg, Al (K, Fe, Co) zrno smalt - částečně odbarvený: Si, As, K, Al, Na, Ca, Fe (Co, Ni)	barevná úprava s bílo-modrou fluorescencí; barevná úprava nanesená na povrch štku 'al secco', nelze vyloučit příměs organické složky. Pojivem barevné úpravy je středně dolomitické vápno, barvicí složky tvoří žlutá hlinka a smalt, který je v současnosti částečně odbarvený.
2a, b	bílá našedlá	celkové spektrum bílý nános: Ca, Mg, Si (Al, Fe, S, Na) celkové spektrum šedý nános vrstva: Ca, Mg, Si (Al, S, Na)	vápenný nátěr s bílo-modrou fluorescencí; vápenný nátěr, patrně dva nánosy, které jsou vzájemně propojené. Složení obou vrstev je téměř identické; spodní bílou vrstvou tvoří bílý vápenný nátěr patrně s příměsí bílé hlinky. Vápenné pojivo je v obou nánosech tvořené středně dolomitickým vápnem. Šv. šedá obsahuje navíc příměs jemnozrnného uhlíkatého pigmentu.
3	hnědo-červená	celkové spektrum: org., Ca, Mg, Si, Al, Fe (stopy Na, K, S) zrno železité červeně Fe, Si, Al (K) zrno uhlíkatá čern: C	barevná úprava s tmavou fluorescencí; vápenný nátěr s červenou hlinkou, železitou červení a střednězrnným černým uhlíkatým pigmentem. Vápenné pojivo je patrně středně dolomitické vápno, v pojivu byl zjištěn zvýšený obsah oxidu hořečnatého (okolo 15 at.%). Vzhledem k obsahu dalších prvků nelze vyloučit obsah dalších sloučenin s obsahem síry (S), např. nelze vyloučit obsah síranových solí.

V18/10174: zelená

Místo odběru vzorku: plášť Boha Otce

Obr. 42 a, b: Makrosnímek vzorku V18 (10174) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

Obr. 43 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V18 (10174). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tesca) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

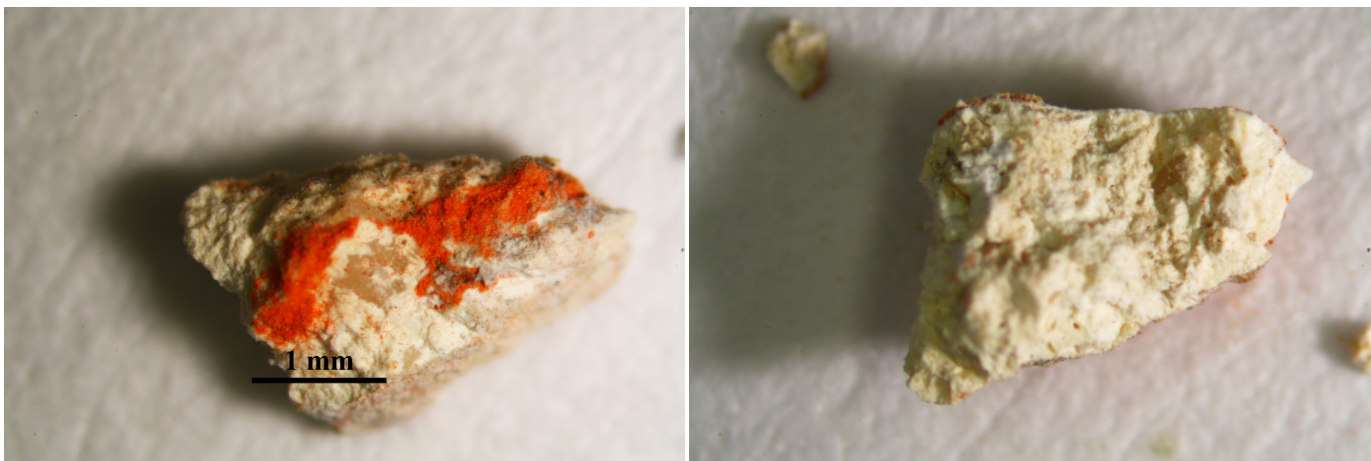
V18/I0174: zelená

Místo odběru vzorku: plášť Boha Otce

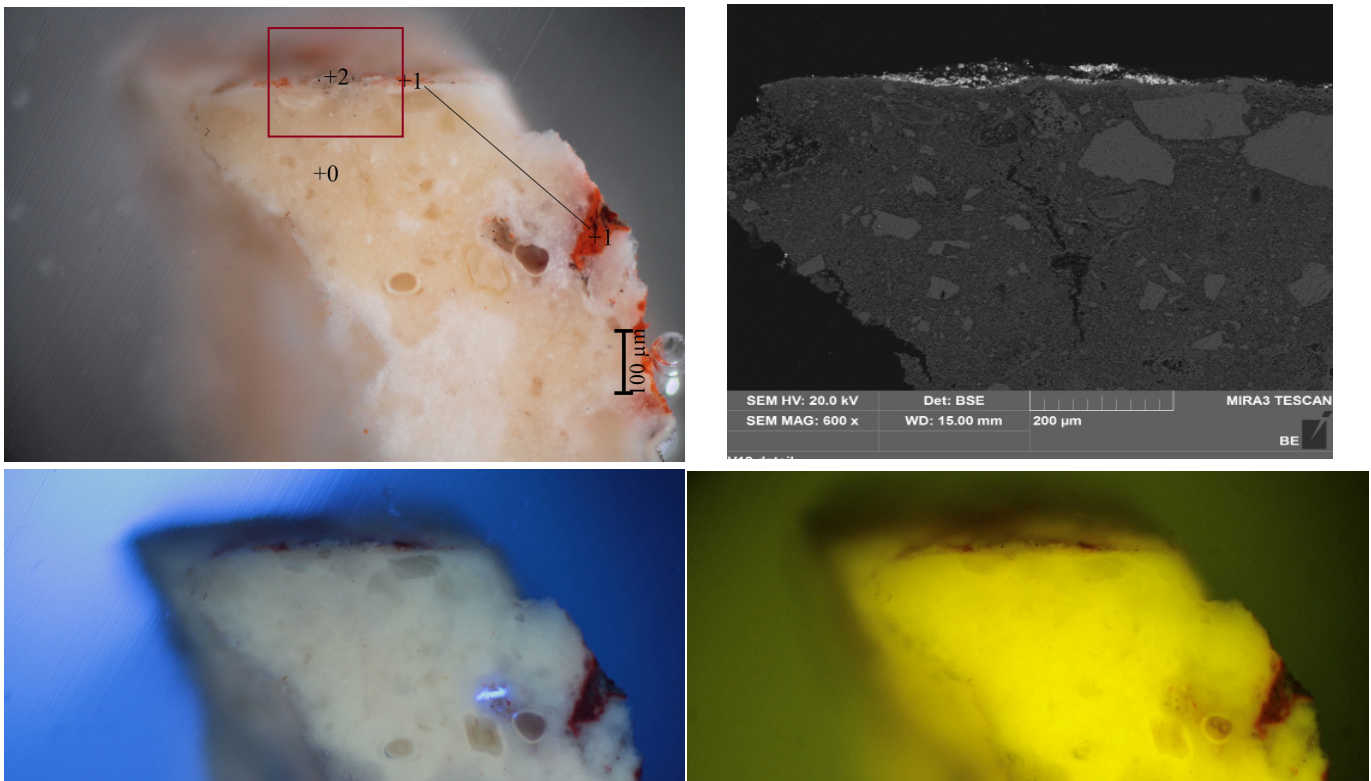
V18 (I0174)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	štuk	<p>celkové spektrum pojivové matrice: Ca, Mg, Si (S, Cl), at. poměr Ca/Mg (2,5-3/1), obsah Si (2-2,5 %, vztaženo na pojivové složky)</p> <p>plnivo - ostrohranné částic drcené mramorové moučky: Ca,</p>	štuková omítka, intonaco; přesná analýza viz. vzorek V3A.
I	zelená	<p>celkové spektrum: Si, Ca, Al, Mg, As (Fe, K, Na, Co, v některých zrnech stopy Ni)</p> <p>zrno smalt - částečně odbarvený: Si, As, K, Al, Na, Ca, Fe (Co, Ni)</p> <p>zrno žlutá hlinka: Si, Al, Ca (Fe, K)</p> <p>zrno hnědo-černé uprostřed: patrně hematit: Fe (Ni)</p>	barevná úprava s bílo-modrou tmavou fluorescencí; barevná úprava nanosená na povrch štuku <i>al secco</i> . Pojivem barevné úpravy je středně dolomitické vápno, barvicí složky tvoří žlutá hlinka a smalt a příměs červeného hematitu. Smaltová zrna jsou částečně odbarvená a odstín vrstvy patrně neodpovídá původní barevnosti, která mohla dosahovat větší intenzity a odlišného barevného odstínu.

V19/10175: červená

Místo odběru vzorku: plášť/rouška Ježíše Krista

Obr. 44 a, b: Makrosnímek vzorku V19 (10175) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x.

Obr. 45 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V19 (10175). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV. Detail povrchu.

V19/I0175: červená

Místo odběru vzorku: plášť/rouška Ježíše Krista

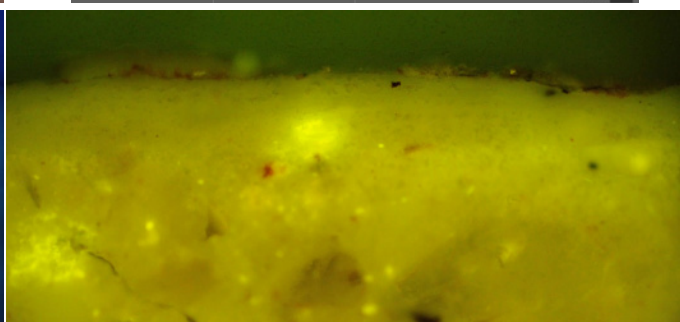
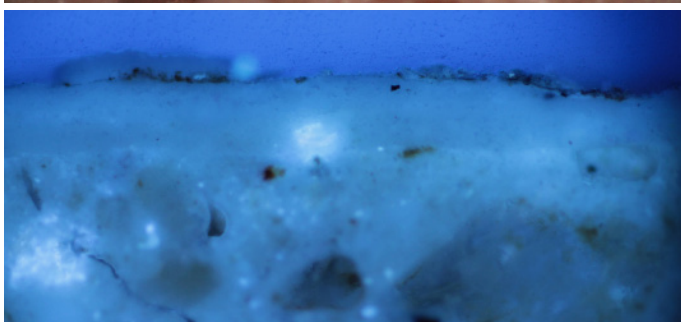
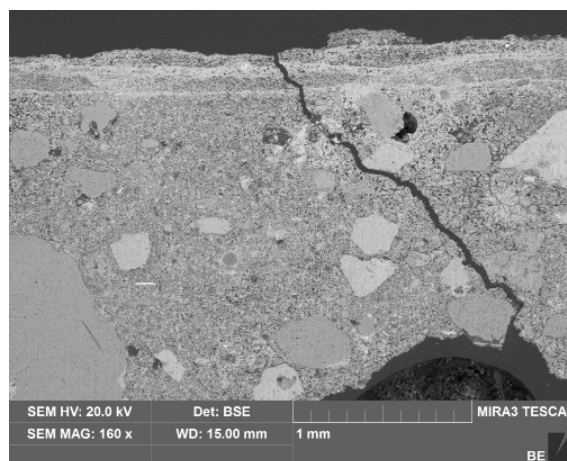
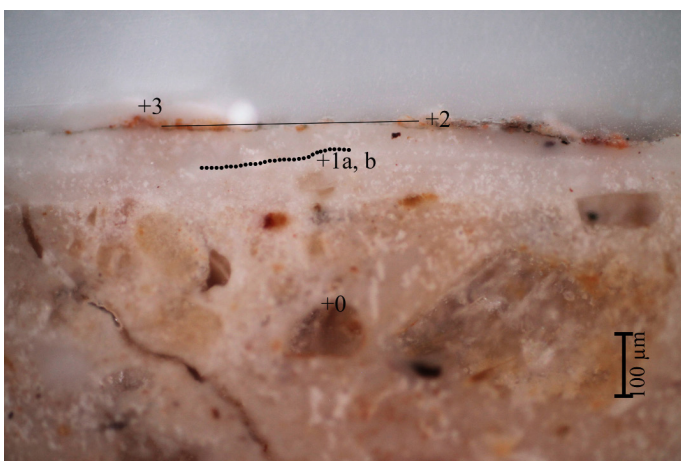
V19 (I0175)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	štuk	celkové spektrum pojivové matrice: Ca, Mg, Si (S, Cl), at. poměr Ca/Mg (2,5-3/1), obsah Si (2-2,5 %, vztaženo na pojivové složky) plnivo - ostrohranné částic drcené mramorové moučky: Ca,	štuková omítka, intonako; přesná analýza viz. vzorek V3A. Na povrchu vrstvy se vyskytuje rozhraní a zkarbonatovaná vrstva vápna,
1	červená	celkové spektrum: Pb, Ca, Si, Al, Mg (Fe) zrno minium: Pb	barevná úprava s tmavou místy nažloutlou fluorescencí; tenká barevná úprava tl. okolo 10 µm nanesená na povrch štuků <i>al secco</i> . Pojivem barevné úpravy je středně dolomitické vápno, barvicí složky tvoří červené minium a malá příměs hlinek. Podle lokální fluorescence obsahuje barevná vrstva příměs organického pojiva.
2	okrová až sv. oranžová	celkové spektrum: Pb, Ca, Si (Al, Mg, stopy Fe, Na) světlejší matrice: Mg, Ca zrno minium: Pb	barevná úprava s tmavou místy nažloutlou fluorescencí; nesouvislá vrstva propojená s vrstvou 1 zachycená na snímku SEM. Vrstva se vyznačuje podobným složením jako vrstva 1, liší se pouze poměrem složek - obsahuje více vápna a méně červeného minia.

V20/10176: šedo-oranžová

Místo odběru vzorku: pozadí, vpravo od Ježíše Krista

Obr. 46 a, b: Makrosnímek vzorku V20 (10176) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1x.

Obr. 47 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V20 (10176). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

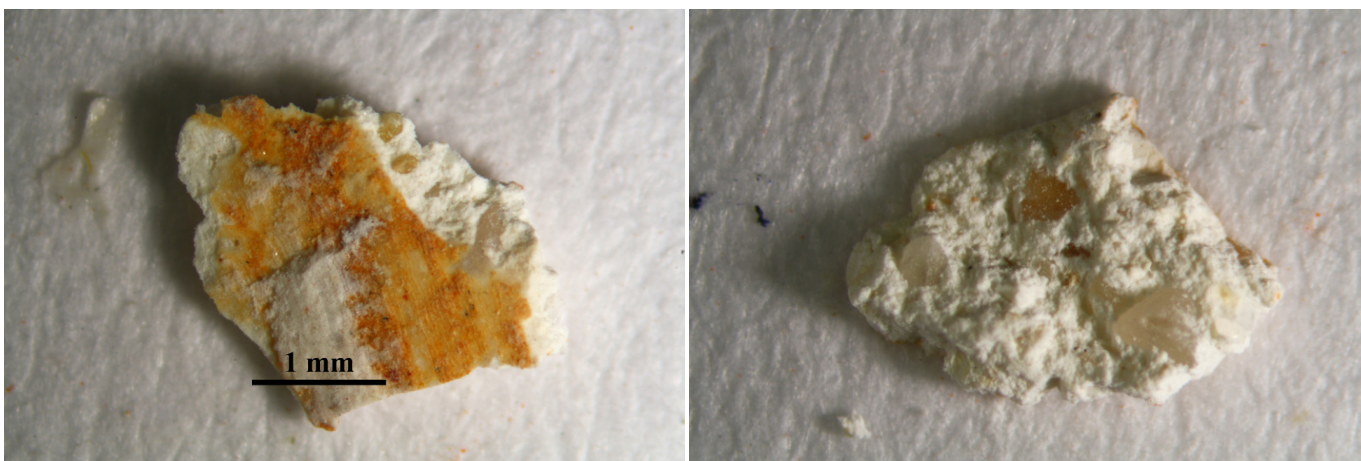
V20/10176: šedo-oranžová

Místo odběru vzorku: pozadí, vpravo od Ježíše Krista

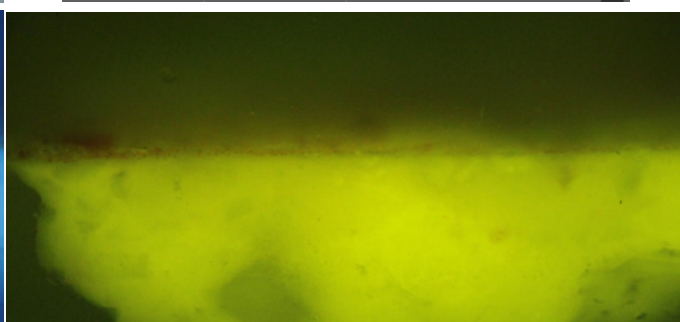
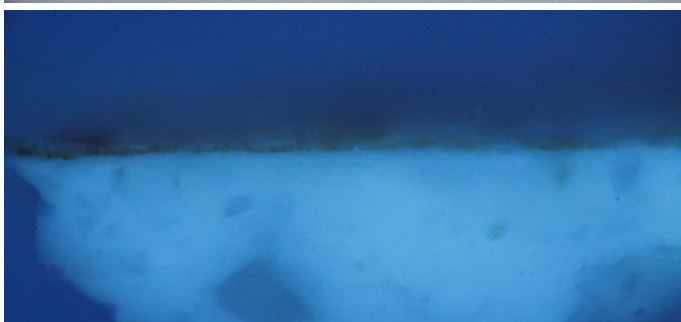
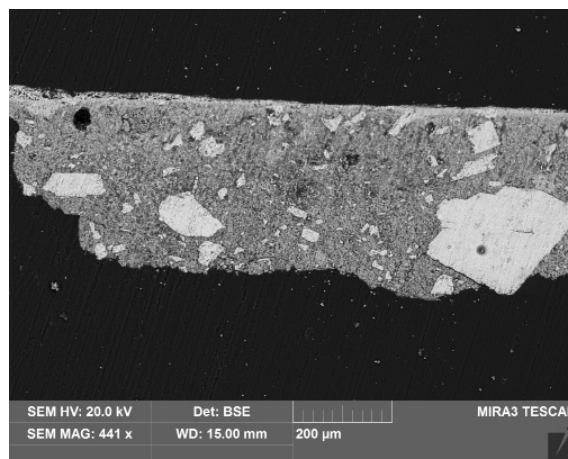
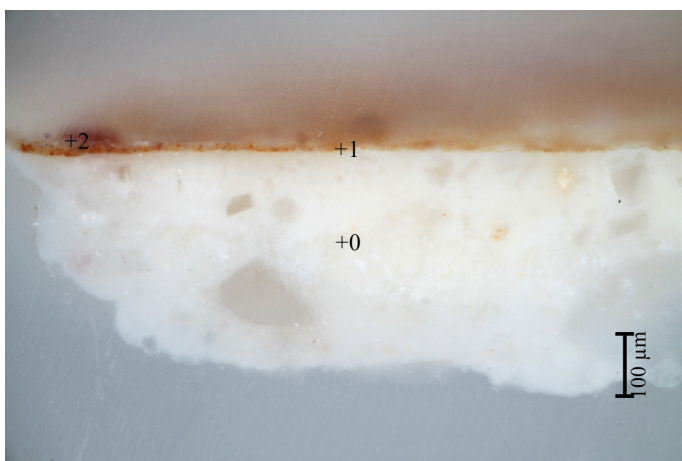
V20 (10176)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	okrová omítka, štuk	<p>celkové spektrum pojivové matrice: Ca (Si, Mg), obsah Si do 5 at.%, obsah Mg do 2,5 %, závalek pojiva: Ca (stopy Si, Mg)</p> <p>plnivo - zrno 1 - křemen: Si</p> <p>plnivo - zrno 2 - živec: Si, Al, K (Na)</p>	<p>štuková omítka; s pojivem na bázi bílého vzdušného vápna. Optický charakter i složení se odlišují od ostatních mikrovzorků barevné vrstvy. Pojivem omítky je vzdušné vápno s nízkým obsahem příměsí obsahující oxidy křemíku, hořčíku a hliníku. Plnivo tvoří středně výtřídný písek složený z křemene a dalších klastů hornin a minerálů. Velikost částic u vzorku dosahuje max. 1,5 mm. Ve vrstvě se vyskytují závalky pojiva, které mají stejné složení jako pojivová matrice.</p> <p>Na povrchu se vyskytuje tenká nesouvislá vrstva zkarbonatovaného vápna.</p>
1a, b	bílá	<p>celkové spektrum: Ca (Si, Mg), obsah Si a Mg je zanedbatelně nízký</p> <p>plnivo - silikát: Si, Al, Mg (Ca)</p> <p>závalek pojiva: Ca (stopy Si, Al, Mg)</p>	<p>vápenný nátěr s bílo-modrou fluorescencí; vápenný nátěr provedený ve dvou až třech nánosech. Pojivem nátěru je bílé vzdušné vápno bez obsahu znečišťujících příměsí. Vrstvy obsahují ojedinelé částice plniva složeného z křemene a hliníkokřemičitanů. Ojedinelé přítomné závalky pojiva se vyznačují stejným složením jako pojivová matrice. Mezi jednotlivými nánosy nátěru se vyskytují rozhraní tvořené z uhličitanu vápenatého.</p>
2	červeno-oranžová	<p>celkové spektrum: Ca, Si, Al, K (Mg, Fe, Cl, S, P), někde více Si, Al, méně Ca</p> <p>zrno červená hlinka: Si, Al, Fe, Mg, Ca (Na, K)</p> <p>zrno uhlíkatá čern: C</p>	<p>barevná úprava s tmavou nažloutlou fluorescencí; tenká barevná úprava proměnlivé tloušťky 0-20 μm (někde prokletovaná až na vrstvu bílého nátěru) nanesená na povrch podkladu 'al fresco'. Vrstva obsahuje uhličitan vápenatý, barvicí složky tvoří oranžovo-červené hlinka, nelze vyloučit ani příměs žluté hlínky. Ve vrstvě se vyskytují zrna jemnozrnného až střednězrnného černého patrně uhlíkatého pigmentu. Ve vrstvě byl zjištěn obsah dalších minoritních prvků jako chloru (Cl), síry (S) a fosforu (P), jejichž původ nelze jednoznačně určit. Zdrojem síry a chloru by mohly být vodorozpustné soli, zdrojem fosforu organická příměs pojiva (proteinová složka), sole, nelze vyloučit ani příměs černého apatytu, kostní černě.</p>
2	bílá	<p>celkové spektrum: Ca (Si, Mg)</p>	<p>vápenný nátěr s bílo-modrou fluorescencí; nesouvisle dochovaný vápenný nátěr. Pojivem nátěru je bílé vzdušné vápno bez obsahu příměsí a plniva.</p>

V21/10177: oranžová

Místo odběru vzorku: pozadí Boha Otce, vlevo

Obr. 48 a, b: Makrosnímek vzorku V21 (10177) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1x.

Obr. 49 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V21 (10177). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tesla) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V21/I0177: oranžová

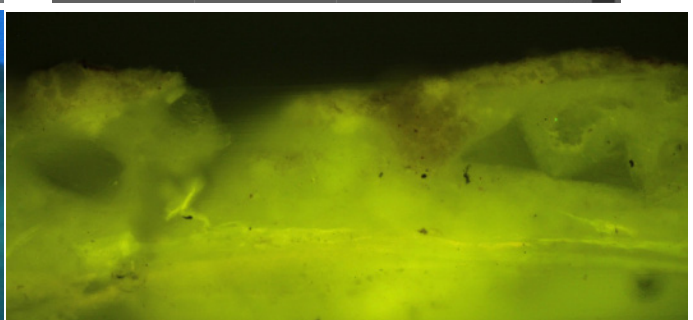
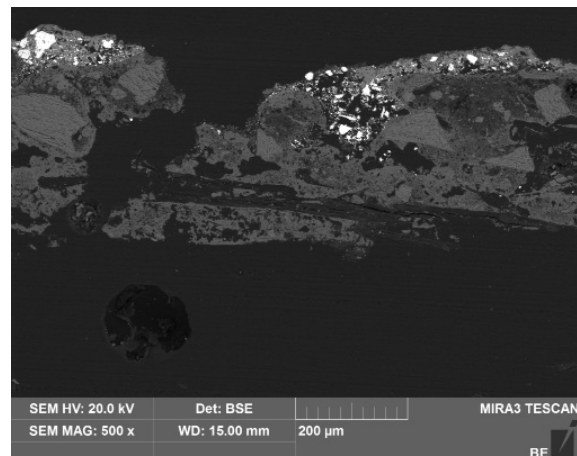
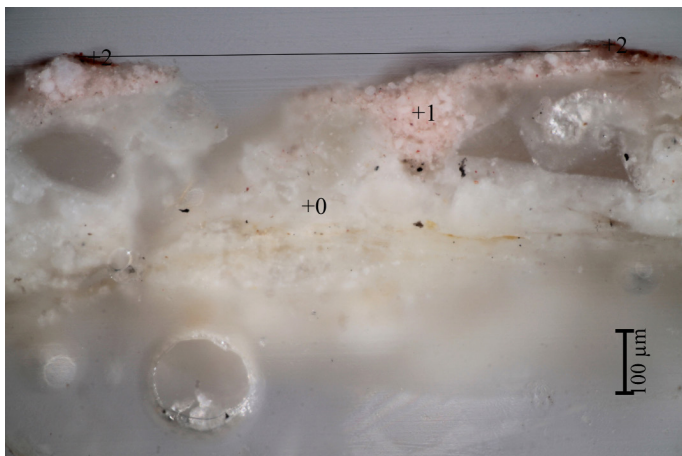
Místo odběru vzorku: pozadí Boha Otce, vlevo

V21 (I0177)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	štuk	<p>celkové spektrum pojivové matrice: Ca, Mg, Si (S, Cl), obsah Mg tvoří u vzorku okolo 25 at.% (vztaženo na všechny složky pojiva), obsah Si je zanedbatelně nízký</p> <p>plnivo - ostrohranné částic drcené mramorové moučky: Ca</p>	štuková omítka, intonaco; přesná analýza viz. vzorek V3A.
1	oranžovo-červená	<p>celkové spektrum: Ca, Mg, Si, Fe, Al, (Na, K, S)</p> <p>zrno žlutá nebo červená hlinka: Si, Fe, Al, Ca, Mg z matrice (Na, K, S)</p>	barevná úprava s tmavou mírně nažloutlou fluorescencí; tenká barevná úprava tl. 10-20 µm nanesená na povrch štuků 'al secco'. Pojivem barevné úpravy je středně dolomitické vápno, barvicí složky tvoří žlutá hlinka s příměsí červené hlinky. Ojedinelé se ve vrstvě vyskytují zrna černého patrně uhlíkatého pigmentu.
2	sv. oranžovo-červená	<p>celkové spektrum: Ca, Mg, Si (Fe, Al, S)</p> <p>ojedinělé zrno žlutá nebo červená hlinka: Si, Fe, Al, Ca, Mg z matrice (Na, K, S)</p>	barevná úprava s tmavou mírně nažloutlou fluorescencí; nesouvisle dochovaná, propojená s vrstvou 1. Vrstva se vyznačuje podobným složením jako vrstva 1, odlišný je pouze obsah jednotlivých složek - vrstva obsahuje více vápna, méně hlinek.

V22/10178: vlákna se zbytky štuku a polychromií
Místo odběru vzorku: vlasy Ježíše Krista

Obr. 50: Makrosnímek vzorku V22 (10178) z lícové strany vzorku (vlevo) a detail vláken (vpravo). Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x a 5x. Vlevo detail štuku se zbytky dochované polychromie v růžové a hnědočervené barevnosti.

Obr. 51 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V22 (10178). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 200x. c, d) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

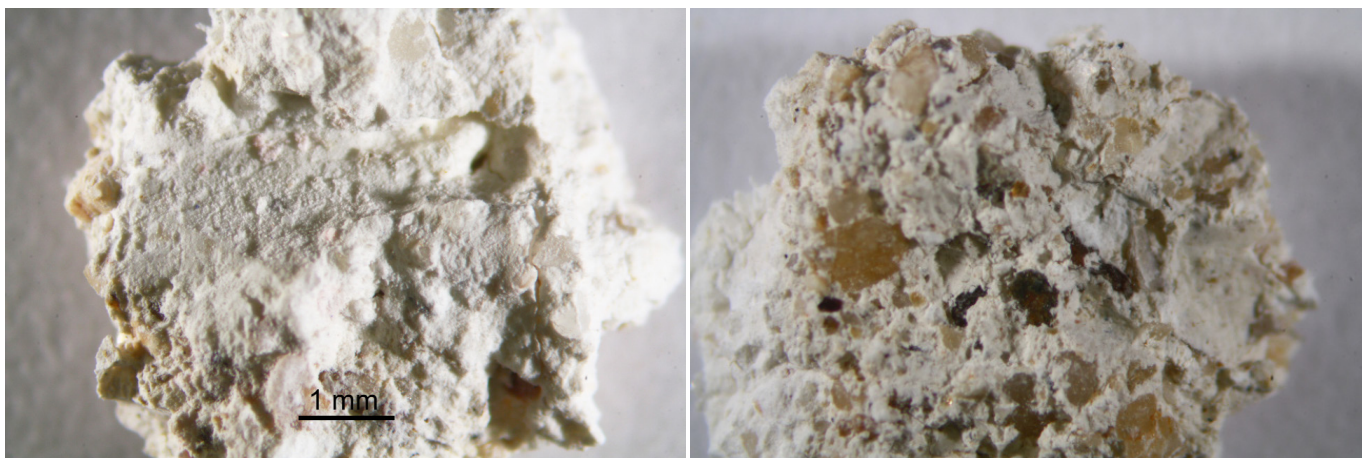
V22/I0178: vlákna se zbytky štuky a polychromií
Místo odběru vzorku: vlasy Ježíše Krista

V22 (I0178)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	štuk	celkové spektrum pojivové matrice: Ca, Mg, (Si, Na, Al, Cl), obsah Mg okolo 7-9,2 at.%, obsah Si (2-2,5 %, vztaženo na pojivové složky) plnivo-drcený mramor: Ca	štuková omítka, intonaco s nažloutlou fluorescence; pojivem vrstvy je slabě dolomitické vápno, ve vrstvě se vyskytují drobná zrna karbonátového plniva ostrohranného tvaru (drcený mramor). Ve vrstvě se vyskytují okrová vlákna (analýza vláken str. 59).
1	růžová	celkové spektrum: org., Pb, Ca, Si, (Al, Mg, Na, stopy Fe) zrno olovnatá běloba: Pb (ostatní prvky z matrice)	barevná úprava s nažloutlou fluorescence; barevná úprava s pojivem na bázi slabě dolomitického vápna patrně modifikovaného organickou příměsí (výrazná nažloutlá fluorescence). Hlavní složky tvoří olovnatá běloba (bílé částice ve vrstvě, zářivá zrna na snímku SEM), příměs tvoří jemnozrnný červený pigment patrně červená hlinka. Nelze vyloučit příměs minia.
2	červeno-hnědá	celkové spektrum: Ca, Mg, Si, Al, Pb, Fe (P) zrno železitá červeň: Fe	barevná úprava s tmavou fluorescence; barevná úprava s pojivem na bázi slabě dolomitického vápna, ve vrstvě nelze vyloučit příměs organických složek. Hlavní složky tvoří červená hlinka, železitá červeň a malá příměs olovnatých pigmentů, které mohou být strženou příměsí (na snímku SEM se zářivé částice s obsahem olova nevyskytují). Nelze vyloučit příměs černého uhlíkatého pigmentu nebo na základě zvýšené koncentrace fosforu (p) obsah kostní černě (apatytu).

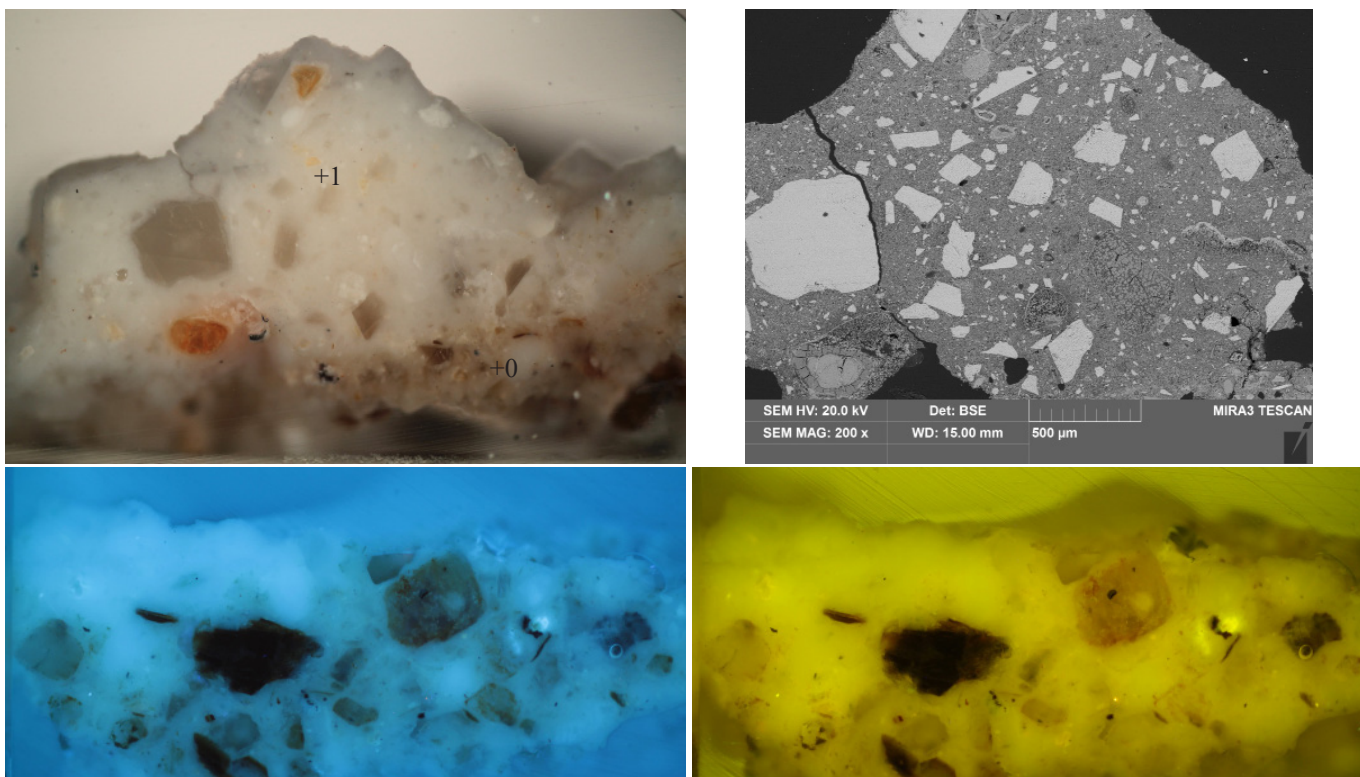
Výsledky chemicko-technologické průzkumu - Analýza štukových vrstev

V10/10035: souvrství jádrové a modelační vrstvy

Místo odběru vzorku: pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu

Obr. 52 a, b: Makrosnímek vzorku V10 (10035) z lícové (a) a rubové strany (b) vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 1,5x.

Obr. 53 a-d: Stratigrafie povrchových úprav vzorku V10 (10035). Popis: a) snímek v odraženém světle z optického mikroskopu Nikon LV100 při zvětšení na mikroskopu 50x. b, c) snímky v UV a modrém světle. b) snímek ze skenovacího elektronového mikroskopu SEM MIRA3-LMU (Tescan) v režimu zpětně odražených elektronů (BSE), 20 kV.

V10/I0035: souvrství jádrové a modelační vrstvy

Místo odběru vzorku: pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu

V10 (I0035)	Popis	složení dle SEM-EDX	Popis
0	okrová - jádrová omítka	<p>matrice: Ca, Mg, Si, Al (Mg, Na, S), obsah Mg (9 at. % v matrici, v závalcích pojiva 6,5-8 at.%. Obsah Si fází tvoří okolo 4,5 at. % (v matrici), okolo 1,5 % v závalcích pojiva.</p> <p>Plnivo - zrno 1 (křemen): Si Plnivo - zrno 2 (živce): Si, Al, Na Plnivo - zrno 3: (hliníto-křemičitan s obsahem železa): Si, Al, Fe, Mg, K (Ti, Na, Ca)</p> <p>Závalek pojiva: Ca, Mg, Si, Al (S, Cl), obsah Mg (6,8-8 at. %), obsah Si (okolo 1,5 at. %)</p>	<p>podklad, jádrová vrstva štuku; vápenná omítka s pojivem na bázi bílého vzdušného nebo slabě dolomitického vápna. Obsah Mg sloučenin tvoří okolo 9 % v matrici (at., z celkového podílu pojivových složek). Závalky pojiva se vyznačují obsahem Mg složek od 6,5-8,5 %. Obsah hydraulických složek vyjádřený jako obsah Si je zanedbatelně nízký - v pojivu tvoří okolo 3-4,5 %, v závalcích pojiva jen okolo 1,5 %. Plnivo tvoří patrně písek s převahou klastů křemene a s příměsí jiných klastů minerálů (živce) a hornin. Částice plniva jsou středně vytříděné s maximální velikostí zrn u vzorku do 1 mm. Tvar částic je zaoblený až středně zaoblený. Vrstva jádrového štuku je charakteristická vysokým zastoupením závalků pojiva i nedopalu, které tvoří inertní složky. Vrstva je propojená s vrstvou I.</p>
I	bílá - modelační vrstva	<p>Ca, Mg, Si (Al, S, Cl)</p> <p>Plnivo: Ca</p> <p>Závalky pojiva: Ca, Mg, Si (Al, S, Cl), obsah Mg tvoří 10-12 at. %, obsah Si (2,2-2,5 at. %). Lokálně zrna s vyšším obsahem Mg složek (až okolo 28 %) (zrna s černými tečkami na snímku ze SEM).</p>	<p>modelační vrstva štukulintonaco; pojivem na bázi slabě dolomitického vápna. Přesné složení bylo určeno analýzou závalků pojiva, které se vyznačují podobným složením jako pojivová matrice. Plnivo tvoří drcený vápenec nebo mramor složený z kalcitu. V modelační vrstvě převažuje pojivová složka. Zrna plniva jsou vytříděná, tvarově ostrohranná s maximální velikostí do 500 μm. Podrobnější analýzu uvádí petrografická analýza výbrusu vzorku V3A a V4A.</p>

V3A/I0037: bílá modelační vrstva štuku/intonaco

Místo odběru vzorku: pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu

Popis omítky: makroskopicky se jedná o bílou středně až jemnozrnnou maltu s bílým plnivem. Modelační vrstva vykazuje středně homogenní strukturu. V maltě jsou přítomné závalky pojiva, reaktivní částice. Vrstva je píše málo porézní s přítomností makrotrhlin. Malta je charakteristická vysokým podílem pojiva ve směsi.

Pojivo: malty je na bázi silně dolomitické vzdušného vápna s nízkým obsahem složek s obsahem křemíku a hliníku, které mohou ovlivňovat hydraulické chování pojiva. Obsah hořečnatých fází stanovený SEM-EDX analýzou je lokálně značně kolísavý a pohybuje se průměrně mezi 25-30 % hm.% (z celkového podílu pojiva) (Tab. 5). Obsah fází s obsahem křemíku (Si) je v pojivové matici homogenní a tvoří okolo 2,5-5,5 % (z celkového podílu pojivových složek). Z petrografické analýzy vyplývá, že surovinou pro výpal byl mramor. Kromě klastů karbonátů byl v základní surovině pro výpal identifikován pyroxen a pravděpodobně i olivín. Pojivo je až na výjimky relativně homogenní, pojivová matrice obsahuje vápenné hrudky do velikosti 0,5 mm. V pojivu se jen sporadicky vyskytují reaktivní částice se zvýšeným obsahem křemíku, které mají výrazně sklovitý a slinutý charakter. Zdrojem reaktivních částic může být obsah minerálů pocházející přímo z mramoru, které výpalem prochází tepelnou přeměnou. Ve výsledku mohou částečně, i když v celku v nízké míře, ovlivňovat hydraulický charakter vápenného pojiva.

Kromě obsahu fází byla obrazovou analýzou přibližně vyhodnocena receptura přípravy malty, která potvrdila zvýšený obsah pojivové složky v maltě. Poměr výplňové složky ku pojivu (odpovídá přibližně 1:1,5 v obj. d.).

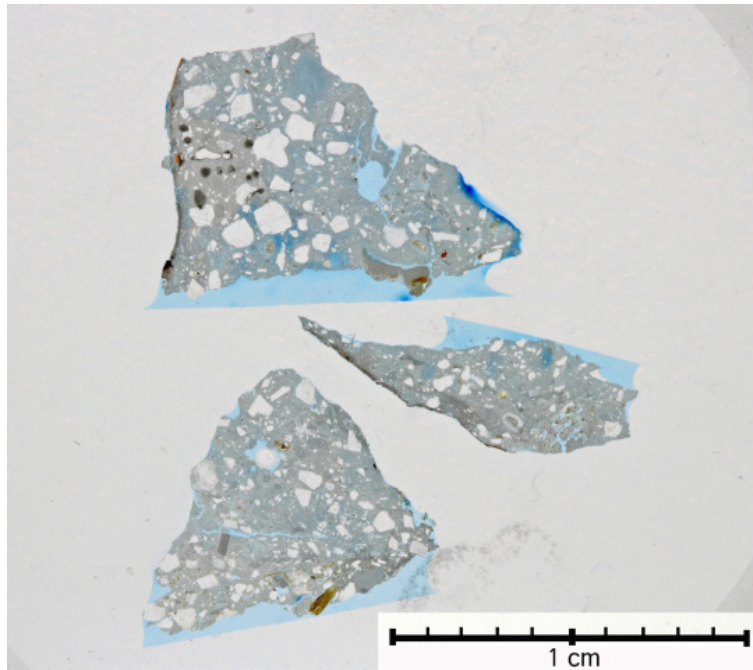
Kamenivo/plnivo: je tvořeno převážně drceným mramorem složeným z kalcitu (plnivo není identického původu jako pojivo). Ve vrstvě se kromě mramoru vyskytují pouze klasty minerálů pocházející z vypáleného mramoru - pyroxen, pravděpodobně i olivín. Plnivo je vytřídění, velikost klastů mramoru se pohybuje v širokém rozmezí 0,05-1 mm (nejčtenější jsou frakce s velikostí 200-500 μ m a prachové částice s velikostí menší než 50 μ m). Klasty mramoru lze charakterizovat nízkou sféricitou a subangulárním až angulárním tvarem zrn.

Prvková analýza dle SEM-EDX		
	prvkové složení	Popis
Pojivová matrice	Ca, Mg, Si (S, Cl), at. poměr Ca/Mg (2,5-3/1), obsah Si (2-2,5 %, vztaženo na pojivové složky), S, Cl - pochází z přítomnosti vodorozpuštěných solí	Pojivo tvoří vzdušné silně dolomitické vápno, obsah Mg v pojivu tvoří 25-30 % (vztaženo na všechny složky pojiva).
Plnivo	Ca	Plnivo tvoří uhličitán vápenatý, bez obsahu dolomitu
Přibližná receptura malty (obrazová analýza) - poměr pojivo:plnivo	40:60 (ca 1,5:1, obj. d.)	

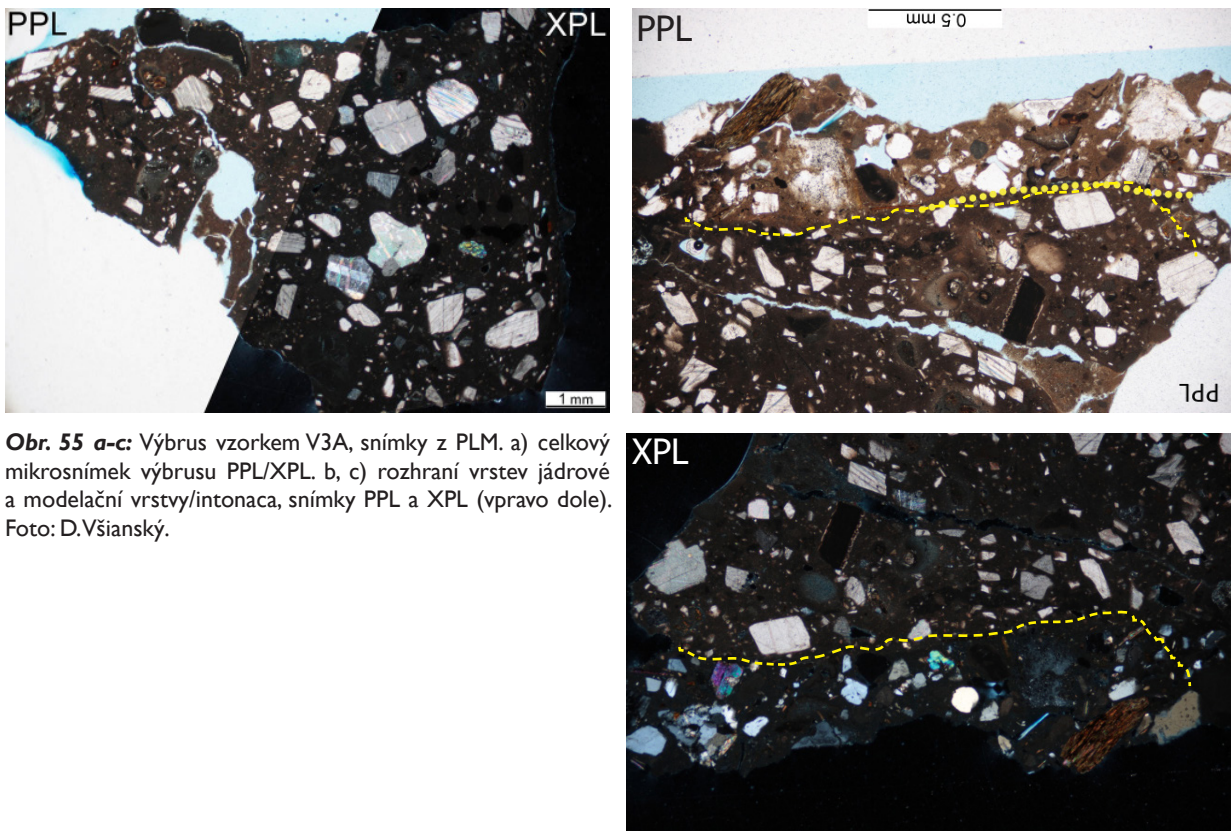
Tab. 5: SEM-EDX analýza vzorku V3A. Přibližný poměr pojiva:plniva z obrazové analýzy SEM.

V3A/I0037: bílá modelační vrstva štuku/intonaco

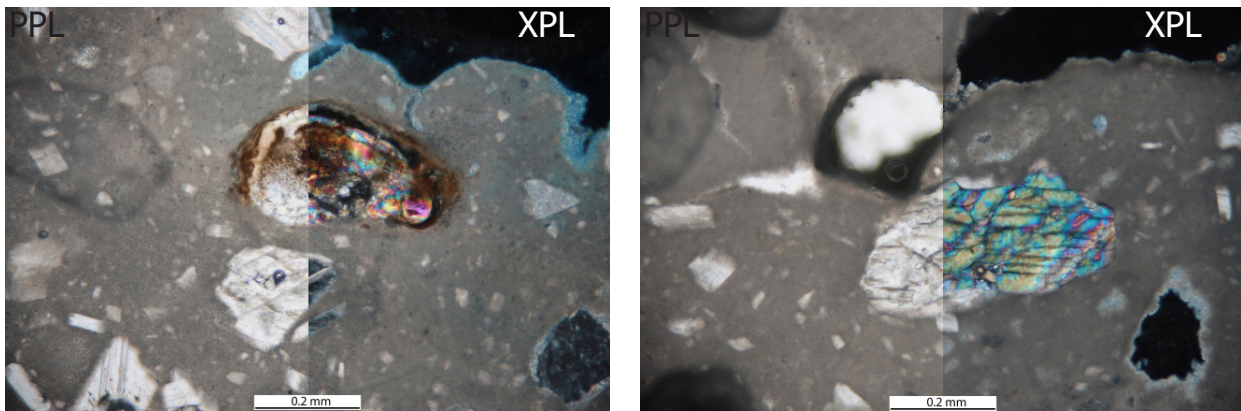
Místo odběru vzorku: pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu

Obr. 54: Makrosnímek výbrusového preparátu vzorku V3A modelační štukové vrstvy. Foto: D.Všianský.

Obr. 55 a-c: Výbrus vzorkem V3A, snímky z PLM. a) celkový mikrosnímek výbrusu PPL/XPL. b, c) rozhraní vrstev jádrové a modelační vrstvy/intonaca, snímky PPL a XPL (vpravo dole). Foto: D.Všianský.

a | b **Obr. 56:** Výbrus vzorkem V3A, snímky z PLM. a) Olivín ocházející z mramoru použitého pro výpal pojiva, PPL (vlevo) a XPL (vpravo). b) pyroxen z mramoru použitého pro výpal pojiva, PPL (vlevo) a XPL (vpravo). Foto: D.Všianský.

V4A/I0038: jádrová vrstva štuky

Místo odběru vzorku: pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu

Popis omítky V4A: sv. okrová malta středně homogenní až nehomogenní s obsahem trhlin a nehomogenit - lokálních závalků. Oproti modelační vrstvě je více zastoupeno plnivo, které je druhově bohatší, výrazně hrubozrnnější a méně vytríděné.

Pojivo: malty je pravděpodobně slabě až středně hydraulické vápno (odlišuje se od pojiva modelační vrstvy). Ze suroviny použité pro výpal patrně pochází sporadicky zastoupený teplotně postižený flogopit - materiálem pro výpal byl mramor. V pojivové matici jsou zastoupené závalky pojiva o velikosti až 1 mm. Jeho prvková analýza spíše nasvědčuje, že pojivo je slabě hydraulické vápno (Tab. 6).

Kromě obsahu fází byla obrazovou analýzou přibližně vyhodnocena receptura přípravy malty, která se liší od modelační vrstvy. Poměr výplňové složky ku pojivu (odpovídá přibližně 1,5-2:1 v obj. d.).

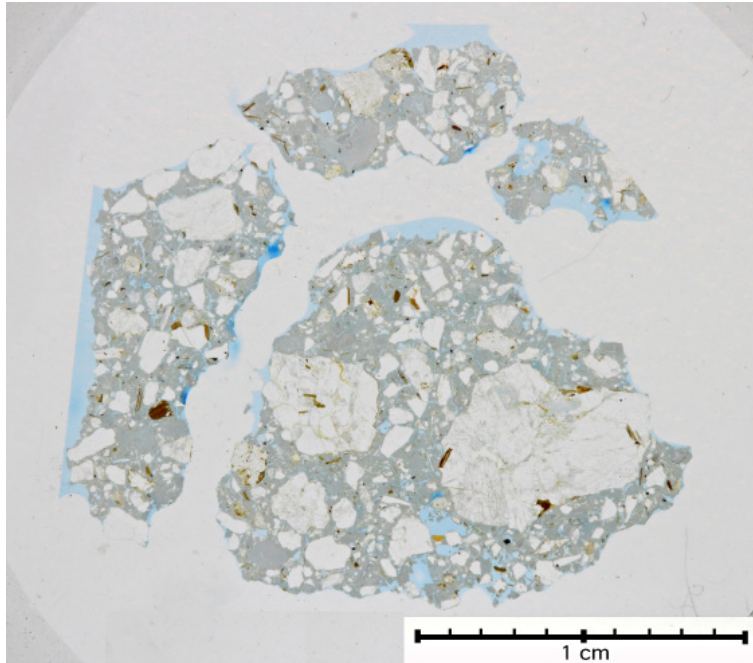
Kamenivo/plnivo je tvořeno směsí plniv - říčního nebo kopaného písku a klasty mramorové moučky. Klasty minerálů převažují nad klasty hornin. Z klastů minerálů jsou zastoupeny křemen, plagioklas, alkalický živec (převážně mikroklin), biotit, sporadicky mramor (pravděpodobně klasty mramorové moučky), rutil, apatit. Klasty hornin tvoří granitoidní hornina, rula. Nápadné jsou velké fragmenty mikroklinu. Součástí výplňových složek tvoří lupínky výpalem postiženého flogopitu, který pochází ze suroviny použité pro přípravu pojiva. Klasty plniva se vyznačují nízkou sféricitou, částečně zaobleným až subangulárním tvarem částic. Plnivo je středně vytríděné s maximální velikostí zrn do 2,5 mm.

Prvková analýza dle SEM-EDX		
	prvkové složení	Popis
Pojivová matrice	Ca, Si, Al, Na, Mg, K, obsah Si kolísavý (6-13 %, vztaženo na pojivové složky), závalek pojiva: Ca (77-89 %), Si (6-11 %), Al (3-6,5 %), Mg (2-4,7 %), (stopy Na, S, Cl, P)	Pojivo tvoří patrně slabě hydraulické vápno, s mírně až středně zvýšeným obsahem složek s obsahem křemíku a hliníku (Si, Al)
Plnivo	směs klastů minerálů a hornin, viz. výsledky petrografické analýzy	
Přibližná receptura malty (obrazová analýza) - poměr pojivo:plnivo	60:40-65:35 (ca 1,5-2:1, obj. d.)	

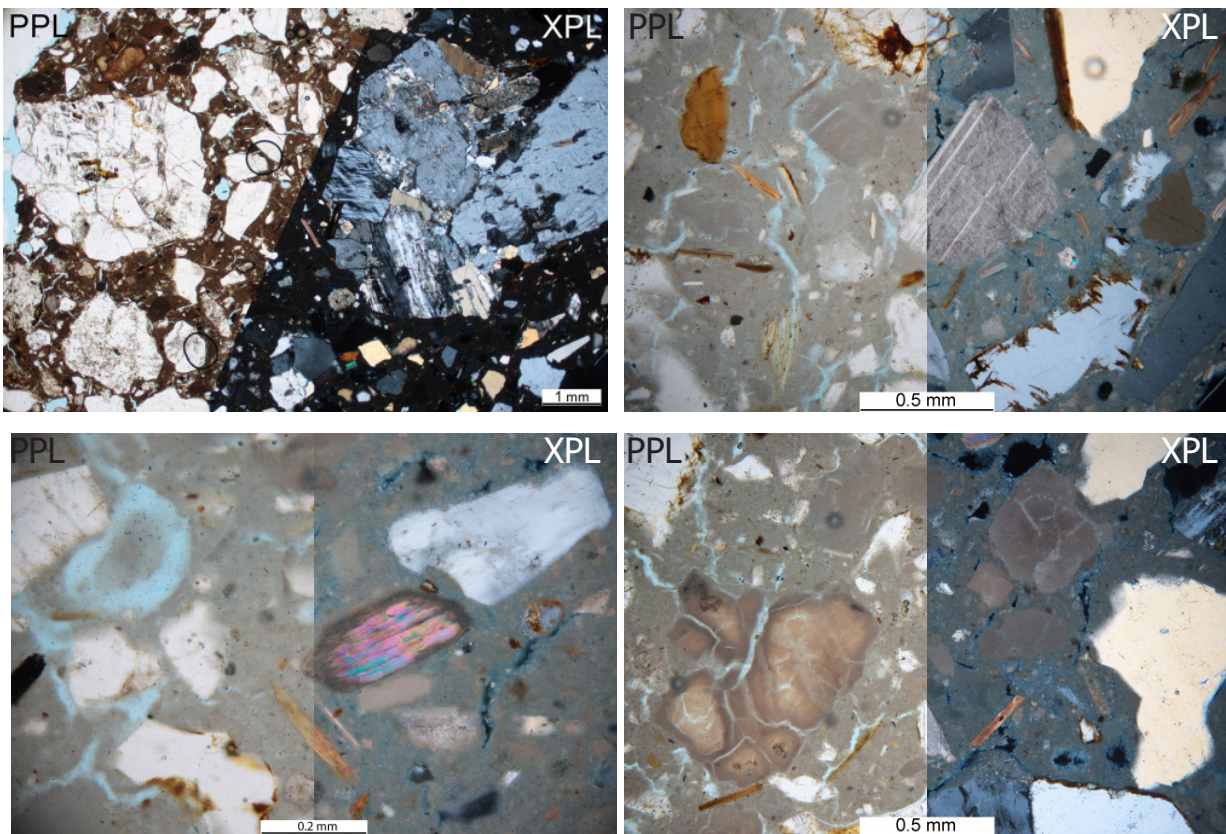
Tab. 6: SEM-EDX analýza vzorku V4A jádrové štukové malty. Přibližný poměr pojiva:plniva z obrazové analýzy SEM.

Y4A/I0038: jádrová vrstva štuku

Místo odběru vzorku: pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu

Obr. 57: Makrosnímek výbrusového preparátu vzorku V4A jádrové štukové malty. Foto: D.Všianský.

Obr. 58 a-d: Výbrus vzorkem V4A, snímek z PLM. a) celkový mikrosnímek výbrusu PPL/XPL. b) klast mramoru, PPL/XPL, c) tepelně postižený flogopit, d) závalek pojiva, snímky PPL/XPL. Foto: D.Všianský.

Výsledky chemicko-technologické průzkumu - Analýza jiných materiálů

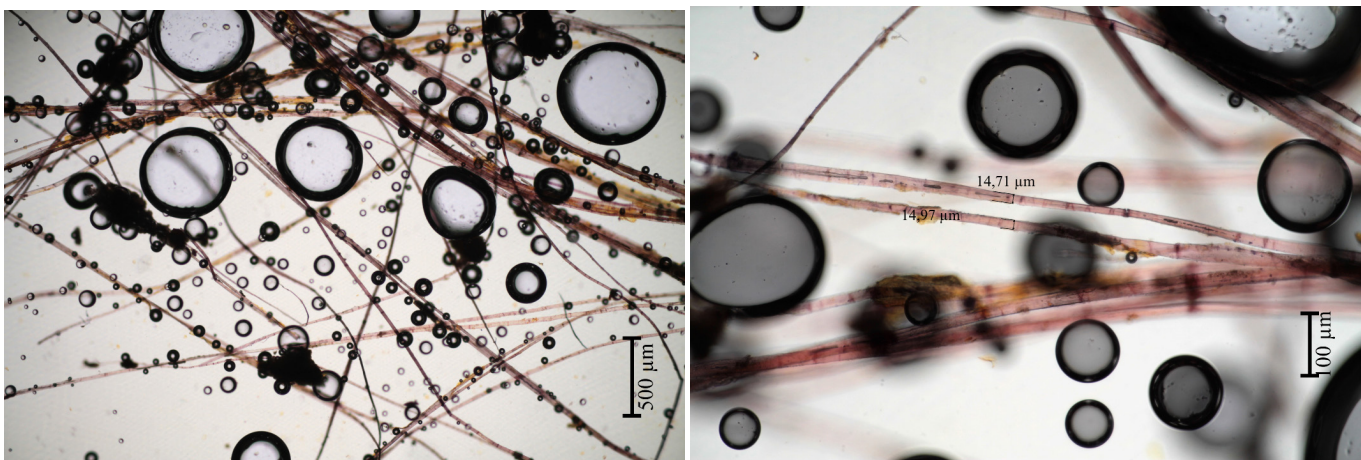
V22/10178: světlá vlákna

Místo odběru vzorku: vlasy Ježíše Krista, světlá koudel se zbytky štku s růžovou a červenou polychromií

Obr. 59: Makrosnímek vzorku V22 (10178) z lícové strany vzorku (vlevo) a detail vláken (vpravo). Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 2x a 5x.

Analýza vláken: Mikroskopie vláken, Herzbergova vybarvovací zkouška, reakce s roztokem fluoroglucinu a stáčecí test jsou popsány v metodické části.

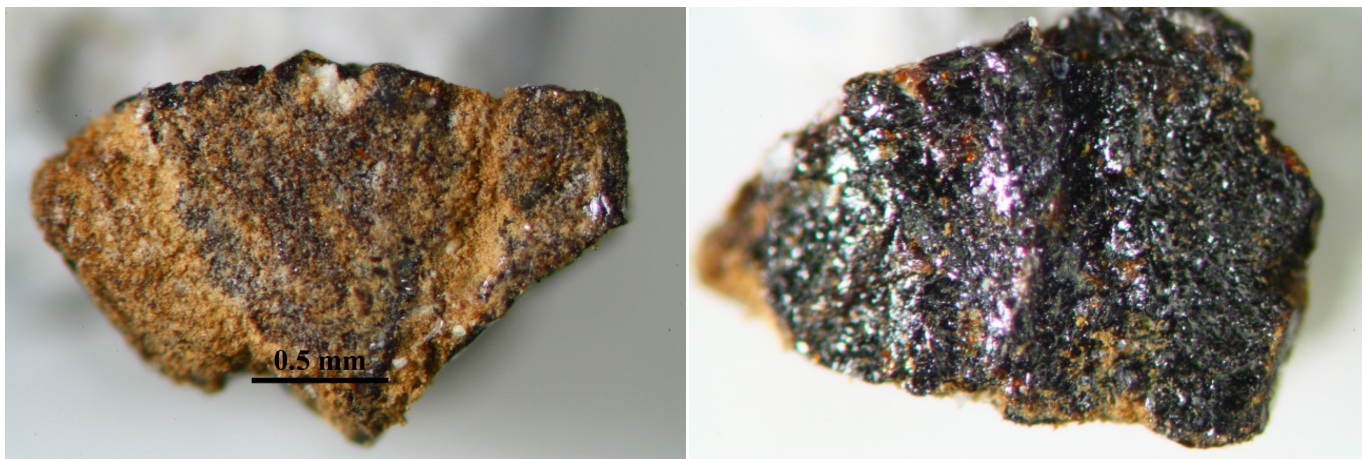

Obr. 60: Mikrosnímek vzorku V22 (10178). Vzorky vláken po styku s Herzbergovým činidlem. Vláčna se zbarvila dorůžova. Tloušťka vláken byla 10-25 µm. Fotografie v procházejícím světle optického mikroskopu, zvětšení na mikroskopu 20x a 200x.

Vyhodnocení: Vzorek V22 tvoří vlákna, která mají strukturu s kolénky, úzký lumen, tloušťku vláken mezi 10 až 25 µm. Po styku s Herzbergovým činidlem došlo k zrudnutí vláken. Tyto znaky jsou typické pro lýková vlákna (například len, konopí, nebo kopřiva). Po reakci s roztokem fluoroglucinu nedošlo k probarvení vzorku do růžova. Může se jednat o len popřípadě konopí. Přítomnost lnu potvrdil tzv. „stáčecí“ test, při kterém se vlákna vzorku při vysoušení otáčela po směru hodinových ručiček. Toto chování vykazují vlákna lnu.

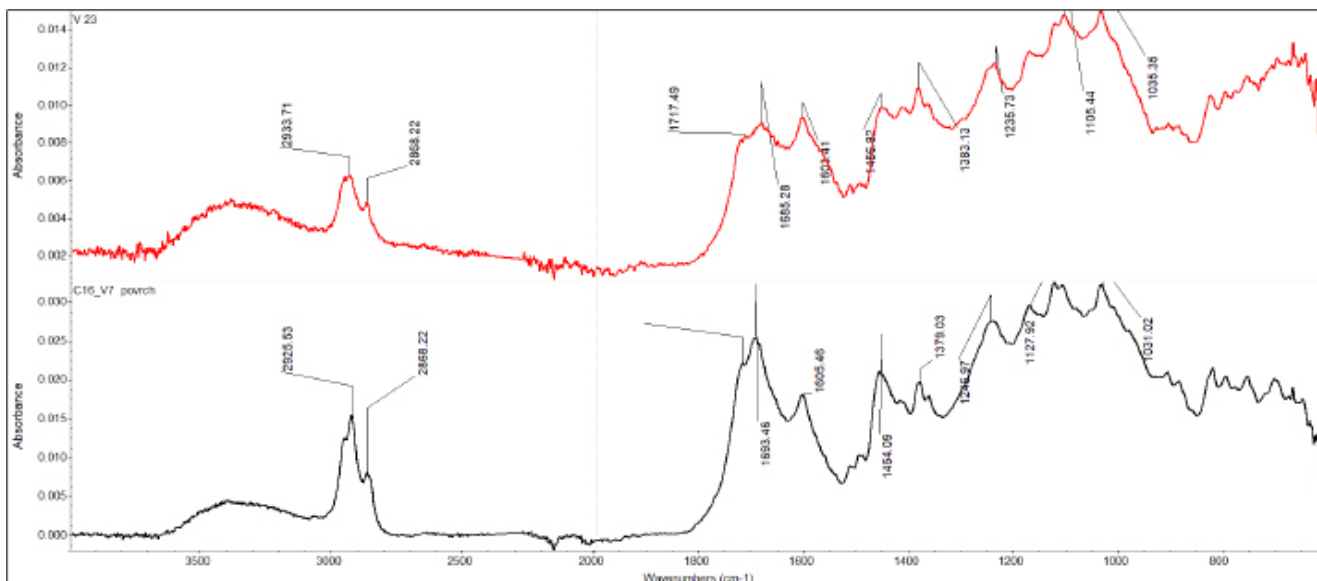
V23/10179: výplň písma

Místo odběru vzorku: levá část nápisové desky

Obr. 61: Makrosnímek vzorku V23 (10179) z lícové (vlevo) a rubové (vpravo) strany vzorku. Snímek v odraženém bílém světle ze stereomikroskopu SMZ800 (Nikon) při zvětšení na mikroskopu 4x.

FT-IR analýza: Měření bylo provedeno z kusového vzorku výplně (vzorek byl rozmletý na jemný prášek) dle postupu, který uvádí metodická část. Spektra vzorku byly porovnány s výsledky vzorku výplně odebrané v rámci předběžného (vstupního) průzkumu (vzorek C16-V7).¹

FT-IR 5: Infračervené spektrum vzorku V23/10179 a srovnávací spektrum vzorku C16-V7.

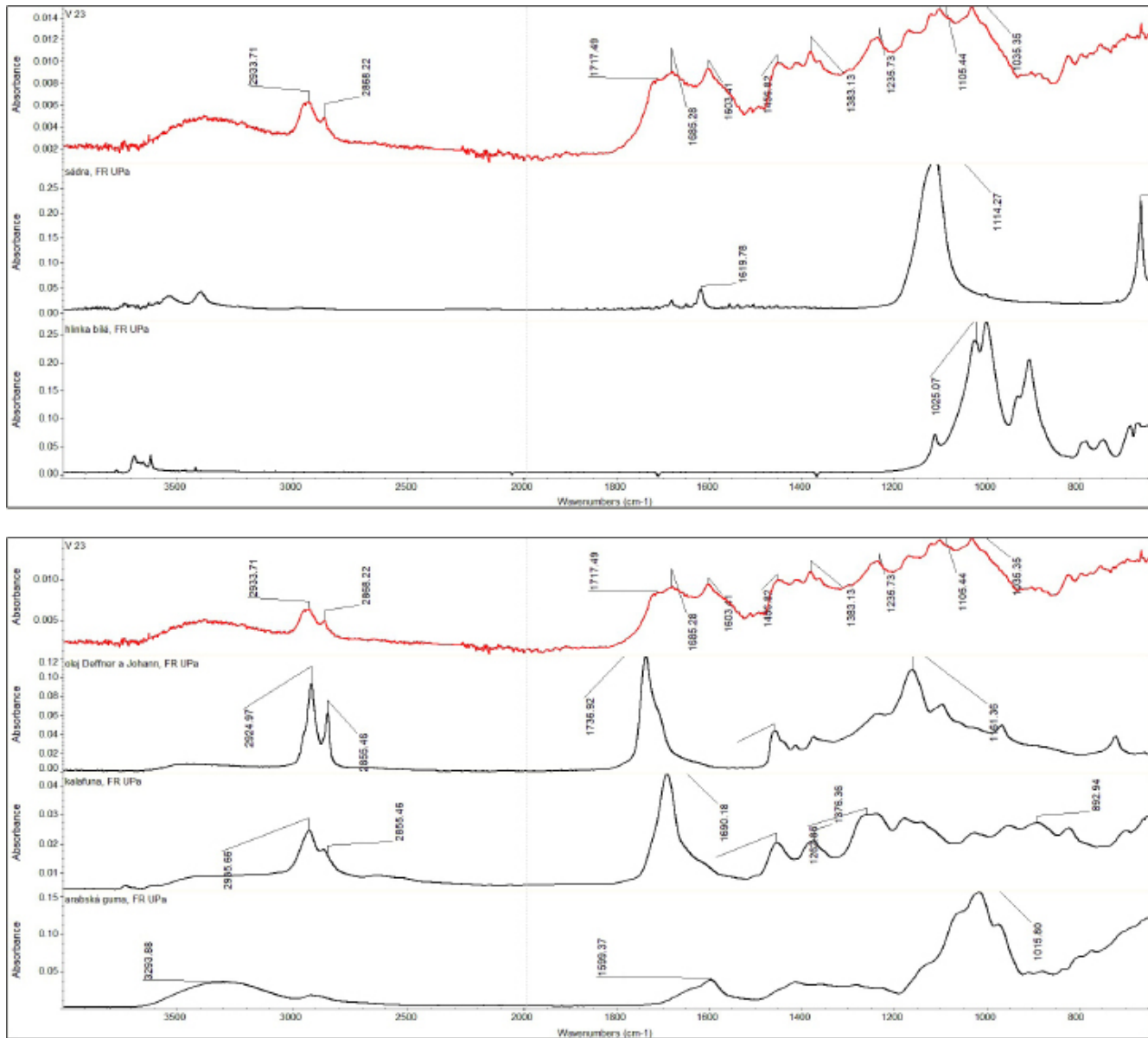
SEM-EDX analýza: org., Si, Al, Mg, Ca, Na, K (Fe, S, Cl, P)

Prvkovou analýzou byly zjištěny převážně organické složky, příměs hlinek. Ve vrstvě byl dále zjištěn obsah sloučenin s obsahem chloru (Cl), síry (S) a fosforu (P), jejichž výskyt nelze podrobněji interpretovat.

Pozn.: ¹ Hurtová Alena, Tišlová, Renata, *Chemicko-technologický průzkum. Epitař Jana Hodějovského z Hodějova*, Katedra chemické technologie, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, 2019, 12 s.

V23/10179: výplň písma

Místo odběru vzorku: levá část nápisové desky

FT-IR 6, 7: Infračervená spektra vzorku V23/10179 a srovnávací spektra vybraných anorganických a organických látek.

Vyhodnocení FT-IR analýzy: Spektrum vzorku naznačuje komplikovanou směs látek anorganického a organického původu. Pásky 3100-2800 cm^{-1} odpovídají valenčním vibracím C-H vazeb v nepolárních sloučeninách. Další pásky v oblasti 1740 – 1640 cm^{-1} odpovídají vibracím C=O vazby, které pochází z esterové skupiny aldehydu nebo ketonu, které jsou přítomné v pryskyřicích a vysychavých olejích. Tvar a poloha pásu nejlépe odpovídá kalafuně, nelze však vyloučit ani jiný druh pryskyřice či směs více látek, nelze vyloučit ani případné degradační změny těchto látek.

Ve vzorku byly pomocí SEM – EDS identifikovány pigmenty na bázi hliníkokřemičitanů, jejich přítomnost se projevuje v oblastech okolo pásu 1028 cm^{-1} , tvar pásu ve spektru vzorku neodpovídá v důsledku absorpce dalších látek v této oblasti.

Ve vzorku je několik pásů, které naznačují přítomnost dalších látek, jednoznačně je však potvrdit nelze. Jedná se o pásky s maximem při 3355 cm^{-1} , 1605 cm^{-1} , 1028 cm^{-1} , které naznačují možnou přítomnost sacharidů (dobře tvarem odpovídají arabské gumě). Pás v oblasti 1121 cm^{-1} potvrzuje přítomnost síranu. Zdrojem můžou být černé částice – sazový pigment, nebo jiné látky např. síranové soli.

Spektra vzorků V23/10179 mají stejné polohy absorpčních pásů se vzorkem C16-V7 9570, který byl odebraný z jiné části výplně písma. Jedná se tedy patně o stejné materiály, odchylky ve spektru jsou nejspíše způsobené koncentrací jednotlivých složek.

V24 (S2)/10180: hloubkový vrt na stanovení obsahu vodorozpustných solí
Místo odběru vzorku: přílba, doplněk

Analýza vodorozpustných solí (sírany SO_4^{2-}), dusičnanů (NO_3^-) a chloridů (Cl^-) ve vzorku je uvedena v Tab. 7. Koncentrace se udává v mmol/kg a hm.% jako množství soli rozpuštěné ve 100 g vzorku. Pro vyhodnocení slouží rakouská norma Onorm B3355-I (Tab. 3, 4).

vzorek, lokalizace místa odběru	výška/hloubka odběru vzorku (cm)	sírany (SO_4^{2-})		dusičnany (NO_3^-)		chloridy (Cl^-)	
		hm.%	mmol/kg	hm.%	mmol/kg	hm.%	mmol/kg
V24 (S2)	hloubkový vrt, přílba, doplněk	0,15	16	0,15	24	0,23	66

Tab. 7: Obsah anionů vodorozpustných solí ve vzorku V24 (S2). Koncentrace vodorozpustných solí je vyjádřena v hm.% a mmol/kg. Klasifikace obsahu vyplývá z rakouské normy Onorm B3355-I (Tab. 3). Pozn.* vzorek obsahuje vysoké množství síranu vápenatého (sádrovce).

Vyhodnocení: Ve vzorku V24 (S2) se vyskytuje směs solí; největší zastoupení tvoří chloridy, v menší koncentraci jsou zastoupeny sírany a dusičnany. Sírany patrně pochází z podkladu, který tvoří vápeno-sádrový doplněk (analýza viz. vzorek V13). Chloridy a dusičnany se do epitařu patrně dostávají vztlínající vlhkostí z podkladu/zdiva.

VI. Shrnutí výsledků průzkumu, závěr

Chemicko-technologický průzkum štukového epitařu Jana Hodějovského z Hodějova v kostele sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci je prováděn v rámci mezioborového průzkumu a restaurování památky provedené s podporou projektu MK ČR programu NAKI II (id. č. DG I8P02OVV05). Restaurování objektu probíhající v rozmezí let 2019-2021 (ukončení srpen 2021) provádí a odborně garantuje Fakulta restaurování Univerzity Pardubice.

Předmětem průzkumu je renesanční epitař znázorňující rodinu Jana Hodějovského z Hodějova, který byl vytvořen v 2. pol. 16. století ze štuku (figurální části) a žuly (architektonické části). Celé dílo se dochovalo se zachovanou bohatě provedenou původní polychromií. Dílo se díky zabílení dochovalo ve velmi dobrém stavu, který umožňuje podrobné studium techniky štuku, polychromie a použitých materiálů. Předkládaný přírodovědný průzkum byl zaměřen na tři základní cíle:

ad1) *Průzkum barevných vrstev polychromie* - průzkum byl zaměřen na vrstvy polychromie. Primárním cílem byla charakterizace vrstev originálu a přemaleb, popis vrstev a jejich dokumentace. Na základě stratigrafie lze vyvodit základní informace k technice polychromie štuku i kamenných částí. Výsledky průzkumu byly doplněny o informaci ke složení použitých materiálů, tj. pojiva vrstev, barvicích složek. Výsledky chemicko-technologického průzkumu budou porovnávány se sondážním průzkumem provedeným na objektu *in-situ*.

ad2) *Materiálová skladba konstrukčních materiálů* - součástí průzkumu je identifikace materiálových složek štukových vrstev, ze kterých je dílo zhotoveno. U odebraných vzorků jsou patrné dvě odlišné vrstvy hrubšího jádrového štuku a svrchní jemné bílé modelační vrstvy/intonaca, ze které je vytvořena finální modelace štukového výjevu. U odebraných vzorků byly identifikovány jednotlivé složky pojiva, plniva a přísad. Kamenné části epitařu nebyly podrobeny podrobnější analýze, makroskopicky se prokazatelně jedná o granitoidní horninu.

ad3) *Analýza materiálů druhotných oprav* - na epitařu byly identifikovány lokální druhotné zásahy. Pro objekt nejvýznamnější jsou druhotné úpravy, které bezprostředně navazují na originální vrstvy, opravují modelaci a lokální mechanická poškození originálu. Tmely použité pro opravy byly podrobeny materiálové analýze. Další druhotné vrstvy identifikované na objektu tvoří překryvné nátěry provedené bez reflexe barevnosti a výtvarné kvality originálu. Ty nebudou předmětem bližšího zkoumání ani podrobnějších analýz.

ad4) *Analýza dalších materiálů použitých na epitařu* - spíše zajímavostí je doplnění průzkumu o výzkum materiálů, které byly v průběhu odkryvu na epitařu nalezeny. Jedná se zejména o nález vlasů Krista na kříži, které byly vytvořeny z vláknitého materiálu a opatřeny polychromií. Vzorky odebrané z výplně písma nápisové desky nebo vzorek výkvětu na druhotném tmelu. Předmětem analýzy byly také ztvrdlé vrstvy bílého nátěru/nánosu překrývající polychromii, kterou při odkryvu nebylo možné odstranit běžnými čistícími metodami.

Ze štukového epitařu bylo odebráno celkem 24 vzorků označených VI-V24. Vzorky tvoří jednak odběry z polychromie štukových i kamenných částí epitařu, jeden vzorek byl odebrán z pozadí epitařu. Z konstrukčních prvků byly odebrány vzorky jádrové a modelační vrstvy štuku a vzorky druhotných tmelů. Z vlasů Krista byl odebrán vzorek vláken pro identifikaci složení. Další vzorek byl odebrán z výplně nápisové desky v dolní části epitařu. Dva vzorky byly odebrány pro analýzu obsahu vodorozpustných solí. Dva vzorky byly odebrány ze ztvrdlých vrstev překrývající originál v centrální části výjevu. Průzkum vzorků byl proveden v komplexním rozsahu pomocí několika analytických technik. Vzorky povrchových úprav, štukových vrstev i tmelů byly primárně studovány pomocí mikroskopických technik (optické mikroskopie v polarizovaném i nepolarizovaném světle, skenovací elektronové mikroskopie s mikrosoudou (SEM-EDX)). Analýza pojiva vybraných vzorků barevných úprav, ale i příměsí štuku, byla provedena s pomocí infračervené spektrometrie s Fourierovou transformací (FT-IR) a upřesněna externě provedenou proteinovou analýzou.

Složení druhotných tmelů bylo upřesněno práškovou rentgenovou difrakční analýzou (pXRD). Charakterizace vzorku vláken byla provedena pomocí vybarvovacích zkoušek a optické mikroskopie. Analýza obsahu vodorozpustných solí byla provedena UV/VIS spektrofotometrií a doplněna fázovou analýzou výkvětu metodou pXRD. Ta byla použita i při určení fázového složení ztvrdlé vrstvy na povrchu epitařa v centrální části výjevu. Složení výplně písma bylo stanoveno metodou FT-IR.

Výsledky průzkumu:

ad 1) Průzkum povrchových úprav/polychromie (vzorky V1, V1A, V2, V2A, V3, V4, V5A, V8, V17, V18, V19, V20, V21) Podklad všech vzorků odebraných z polychromie tvoří vrstva bílého modelačního štuky, jehož charakteristika je uvedena v bodu *ad 2)* předkládaného průzkumu. Barevné úpravy byly vystavěny v jedné nebo dvou vrstvách, převážně technikou *secco* nebo *fresco-secco* do částečně zavahlého podkladu/intonaka. Pojivo barevných vrstev tvoří shodně středně dolomitické vápno (složení pojiva se přibližně shoduje se složením pojiva bílého modelačního štuky) s malou příměsí proteinových složek (dle FT-IR analýzy a proteinové analýzy se jedná buď o látku na bázi kolagenních proteinů a kaseinu, nelze vyloučit ani použití obou těchto látek). Vzhledem k identifikovanému pojivu složek bychom mohli upřesnit techniku polychromie jako *vápenné secco* nebo *secco* s vápenným proteinem modifikovaným pojivem. Určující charakteristikou polychromie je velmi tenký nános barevných vrstev, u vzorku V17 se dokonce setkáváme s opravou polychromie, kdy bylo provedeno přetažení původní polychromie novým podkladem intonaka (identického složení jako vrstva podkladu) a polychromie provedena znovu. Taková práce s polychromií byla viditelná již na vzorku polychromie z předběžného průzkumu (vzorek C16-V7) a patrně musela vycházet ze specifického chování použitého typu pojiva polychromie ve vztahu ke specifickému charakteru malby imitující ve střední části epitařa mramorování (vrstvy polychromie jsou více či méně hladké až lesklé, polychromie včetně žilkování jakoby zakletovaná do povrchu štuky). Škála použitých pigmentů odpovídá době vzniku památky; ve vrstvách ústřední části epitařa se vyskytují pouze hlinky, uhlíkatá čern (patrně dva typy), příp. železitá červeň. V tympanonu a vrcholové části se popsána paleta pigmentů rozšiřuje o červené minium (vzorky V4, V5A, V19), přírodní modrý azurit a smalt, zelený malachit (V2, V3, V17, V18).

Kromě samotné polychromie figurálního výjevu byla zkoumána i barevná úprava architektonických částí epitařa, které jsou výrazně červeně kolorované (vzorky V9, V13, V15). Studium odebraných vzorků potvrdilo podobné složení barevné vrstvy jako u vzorků z polychromie - pojivo tvoří středně dolomitické vápno s příměsí proteinu, barevné složky červené barevné úpravy tvoří železitá červeň, hlinky a uhlíkatá čern. Vrstva červené polychromie se nachází i na tmelu V15, který byl s největší pravděpodobností použit jako autorská oprava defektů žulových prvků. Druhotné sádrové tmely však červenou barevnou úpravu stratigraficky překrývají.

Barevné úpravy byly zkoumány i u vzorku vláken Krista (vzorek V22) a na pozadí tympanonu (vzorek V20). U vzorku V22 se na vlákněch nacházela vrstvička bílého štuky, jehož složení odpovídá vrstvě intonaca. Na jeho povrchu byly provedeny dvě vrstvy barevné úpravy v růžové a načervenalé až nahnědlé barevnosti. Složení pojiva obou barevných vrstev se shodovalo s pojivem ostatních vrstev polychromie a je možné tudíž uvažovat o přítomnosti polychromie na vlasech Krista, která se do současnosti souvisle nedochovala. Hlavní barvicí složky barevných úprav tvořily olovnatá běloba a červená hlinka (nelze vyloučit ani příměs minia). Červenohnědá byla vytvořena použitím červenohnědých hlinek a železité červeně patrně s příměsí uhlíkaté černě. Pozadí epitařa (vzorek V20) bylo pojednáno šedo-oranžovým monochromním vápenným barevným nátěrem s pojivem na bázi bílého vzdušného vápna (pojivo nátěru pozadí se odlišuje od pojiva polychromie) s obsahem hlinek a černého uhlíkatého pigmentu. Podklad nátěru tvoří souvrství střednězrné okrové omítky s pojivem na bázi bílého vzdušného vápna a středně vytríděného kopaného písku. Na ní následuje souvrství bílých vápenných nátěrů s pojivem na bázi bílého vzdušného vápna (patrně 3 nánosy), na kterém je teprve provedena barevná úprava a to *al fresco* do čerstvého podkladu. Barevná úprava je velmi tenká, tl. nátěru se pohybuje okolo 20 µm.

ad2) Materiálová skladba konstrukčních materiálů - analýza štukových vrstev (vzorky V10, V3A, V4A, modelační vrstva je dále přítomna u všech vzorků odebraných z polychromie) - štukové souvrství, ze kterého je epitař vymodelován, tvoří dva typy štukových malt. Spodní vrstvu tvoří okrová hrubší vrstva jádrové malty, na kterou navazuje jemnější, v tloušťce vrstvy tenčí vrstva, bílé modelační vrstvy/intonaca.

Jádrovou maltu tvoří sv. okrová středně homogenní až nehomogenní maltovina s obsahem trhlin a nehomogenit tvořených převážně z lokálně přítomných závalků nahloučeného pojiva. Oproti modelační vrstvě je více zastoupeno plnivo, které je druhově bohatší, výrazně hrubozrnnější a méně vytrříděné. **Pojivo** malty vytváří pravděpodobně slabě až středně hydraulické vápno (odlišuje se od pojiva modelační vrstvy). Ze suroviny použité pro výpal patrně pochází v maltě sporadicky zastoupený teplotně postižený flogopit-materiálem pro výpal byl mramor. V pojivové matici jsou zastoupené závalky pojiva o velikosti až 1 mm. Jejich prvková analýza nasvědčuje, že pojivo tvoří nejspíše slabě hydraulické vápno. **Plnivo** jádrové malty tvoří směs říčního nebo kopaného písku a mramorové moučky. V písku převažují klasty minerálů nad klasty hornin. Z klastů minerálů jsou zastoupeny křemen, plagioklas, alkalický živec (převážně mikrokin), biotit, sporadicky mramor (pravděpodobně klasty mramorové moučky), rutil, apatit. Klasty hornin tvoří granitoidní hornina, rula. Nápadné jsou velké fragmenty mikroklinu. Součástí výplňových složek jsou lupínky výpalem postiženého flogopitu, který pochází ze suroviny použité pro přípravu pojiva. Klasty plniva se vyznačují nízkou sféricitou, částečně zaobleným až subangulárním tvarem částic. Plnivo je středně vytrříděné s maximální velikostí zrn do 2,5 mm. Kromě obsahu fází byla obrazovou analýzou přibližně vyhodnocena receptura přípravy malty, která se liší od modelační vrstvy. Poměr výplňové složky ku pojivu (odpovídá přibližně 1,5-2:1 v obj. d.).

Modelační vrstva/intonaco na rozdíl od jádra se vyznačuje bílou barevností a střední až vysokou jemností. Modelační vrstva vykazuje středně homogenní strukturu. V maltě jsou přítomné závalky pojiva, reaktivní částice a nedopal, který jasně poukazuje na použití mramoru pro výpal vápna. Vrstva je spíše málo porézní s přítomností makrotrhlin. Malta je charakteristická vysokým podílem pojiva ve směsi. **Pojivo** modelační vrstvy tvoří vápno na bázi středně až silně dolomitické vzdušného vápna s nízkým obsahem složek s obsahem křemíku a hliníku, které mohou ovlivňovat hydraulické chování pojiva. Obsah hořčnatých fází stanovený SEM-EDX analýzou je lokálně značně kolísavý a pohybuje se průměrně mezi 25-30 % hm.% (z celkového podílu pojiva). Z petrografické analýzy v maltě přítomného nedopalu vyplývá, že surovinou pro výpal byl mramor. Kromě klastů karbonátů byl v základní surovině pro výpal identifikován pyroxen a pravděpodobně i olivín. Pojivo je až na výjimky relativně homogenní, pojivová matrice obsahuje vápenné hrudky do velikosti 0,5 mm. V pojivu se jen sporadicky vyskytují reaktivní částice se zvýšeným obsahem křemíku, které mají výrazně sklovitý a slinutý charakter. Zdrojem reaktivních částic může být obsah minerálů pocházející přímo z mramoru, které výpalem prochází tepelnou přeměnou. **Plnivo** oproti jádrové maltě tvoří převážně drčený mramor složený z kalcitu (plnivo není identického původu jako pojivo). Ve vrstvě se kromě mramoru vyskytují pouze klasty minerálů pocházející z vypáleného mramoru - pyroxen, pravděpodobně i olivín. Plnivo je vytrříděné, velikost klastů mramoru se pohybuje v širokém rozmezí 0,05-1 mm (nejčtenější jsou frakce s velikostí 200-500 μm a prachové částice s velikostí menší než 50 μm). Klasty mramoru lze charakterizovat nízkou sféricitou a subangulárním až angulárním tvarem zrn. Obrazovou analýzou byla vyhodnocena receptura přípravy malty, která potvrdila 'mastný' charakter malty. Poměr výplňové složky ku pojivu (odpovídá přibližně 1:1,5 v obj. d.).

ad 3) Analýza materiálů druhotných oprav (vzorky V9, V13 - doplňky štukových částí, V15, V16 - tmel na žulové architektuře)

Mechanická poškození štukové modelace byla v minulosti doplněna jediným typem doplňku, který se vyskytuje na několika štukových částech (přilbice, pahorek, pentle Rosiny), ale lokálně i na žulové architektuře rámuující epitař (vzorek V16). Tvoří jej jemnozrnný bílý vápeno-sádrový tmel s převahou vápna v pojivu, sádra tvoří minoritní příměs pojiva. Vápennou složku pojiva tvoří nejspíše bílé vzdušné vápno, Mg fáze jsou patrně součástí jemnozrnného plniva.

V tmelu se vyskytují drobné částice nezhydratované sádry s velikostí do 100 μm (na řezu vzorkem bílé klasty). Matrice je vysoce porézní s rekrystalizovanými oblastmi s různou morfologií krystalů sádrovce. Plnivo tvoří směs jemnozrnného dobře vytríděného písku s maximální velikostí zrn do 0,5 mm. Písek je tvořen klasty minerálů a hornin; z minerálů byly jednoznačně identifikovány křemen, živce, muskovit. Kalcit pochází patrně z klastů vápence, ojediněle přítomná drobná červená zrna mohou být, dle prvkové analýzy, klasty jemně drcené cihly (nevyskytuje se u všech vzorků).

Jiný typ tmelu použitý pro opravu drobných defektů žulové architektury představuje vzorek V15. Složením představuje zcela odlišný typ doplňku a je pravděpodobné, že se jedná o autorskou opravu. Tmel je vápenný s pojivem na bázi bílého vzdušného vápna (bez obsahu sádry). Plnivo tvoří křemičitý písek na vzorku s maximální velikostí do 2 mm. Klasty plniva tvoří křemen, křemičitany a hlinitokřemičitany, se zvýšeným obsahem oxohydroxidů železa. V pórech se vyskytuje červený pigment, který je nejspíše strženou příměsí z vrstvy I. Červená barevná úprava na povrchu bezprostředně navazující na doplněk a přechází na kamenné části architektury je vápenný nátěr s pojivem na bázi středně dolomitického vápna (srovnej složení modelační vrstvy štku a pojiva polychromie) modifikovaný příměsí proteinu. Červený pigment tvoří směs železité červeně, červené hlínky, příměs tvoří střednězrnná uhlíkatá černá rostlinného původu.

ad 4) Analýza dalších materiálů použitých na epitafu

Ztvrdlé vrstvy překrývající polychromii v centrální části výjevu (vzorek V5, V6) tvoří fáze pocházející z karbonatů vápenného pojiva štuků a barevných úprav, které tvoří, jak bylo popsáno výše shodně středně až vysoce dolomitické vápno. Hlavní složky ztvrdlých vrstev tvoří kalcit CaCO_3 a hydromagnetit $\text{Mg}_5(\text{CO}_3)_4(\text{OH})_2 \cdot 4(\text{H}_2\text{O})$, které se mohou vyznačovat odlišnými mechanickými vlastnostmi a ovlivňovat pevnost a tvrdost povrchu. Výsledky fázové analýzy jsou uvedeny v Příloze 2 - Rentgenová prášková mikrodifrakce.

Ve vzorku výkvětu V14 (S1) odebraného z povrchu druhotného tmelu (přílba Jana Hodějovského) se vyskytuje směs solí; největší zastoupení tvoří chloridy, v menší koncentraci jsou zastoupeny sírany a dusičnany. Sírany tvoří sádrovec, který pochází z materiálu podkladu, který tvoří vápeno-sádrový tmel. Podobné spektrum solí bylo prokázáno analýzou hloubkového vzorku V24 (S2).

Vzorek vláken z vlasů Krista (V22) tvoří vlákna lnu. Charakteristiky vláken tvoří struktura s kolénky, úzký lumen, tloušťku vláken mezi 10 až 25 μm . Po styku s Herzbergovým činidlem dohází ke zrůžovění vláken. Také po reakci s roztokem fluoroglucinu nedošlo k probarvení vzorku do růžova. Přítomnost lnu zcela přesně potvrdil tzv. „stáčecí“ test, při kterém se vlákna vzorku při vysoušení otáčela po směru hodinových ručiček.

Výplň písma (vzorek V23) tvoří komplikovaná směs látek anorganického a organického původu. V organických složkách se vyskytuje směs pryskyřic a vysychavých olejů. Z pryskyřic by se mohlo jednat o kalafunu, nelze však vyloučit i obsah jiného druhu pryskyřice či směsi více látek. Z analýzy nelze ani vyloučit degradaci těchto látek. Tvárná směs dále obsahovala anorganické složky, které mohly sloužit pro tónování tvárné směsi; ve vzorku byly identifikovány pigmenty na bázi hlinitokřemičitanů (hlínky), dále patrně obsah černého uhlíkatého pigmentu (možná saz). Výplň obsahuje sírany, které mohou pocházet ze zasolení. Minoritní složky detekované v malém množství tvoří příměs sacharidů (možná arabská guma), která mohla sloužit jako změkčovací příměs tvárné směsi.

V Litomyšli, 10. 6. 2021

Ing. Renata Tišlová, Ph.D., Katedra chemické technologie
Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice

Počet stránek ve zprávě: 66 + 4 Přílohy

VII. PŘÍLOHY

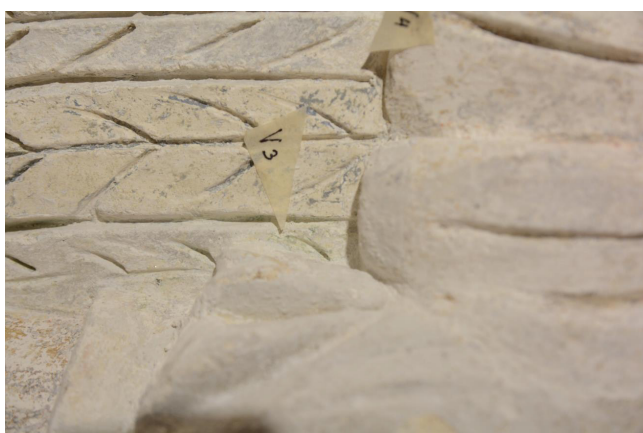
Příloha I: Dokumentace míst odběru vzorků

Obr. 1 a, b: Detail místa odběru vzorku V1, resp. VIA pro chemicko-technologický průzkum. Levý anděl, holeň levé nohy anděla, inkarnát.

Obr. 2 a, b: Detail místa odběru vzorku V2, resp. V2A pro chemicko-technologický průzkum. Levý anděl, levé křídlo anděla, modrá.

Obr. 3 a, b: Detaily míst odběru vzorků V3 (vlevo) a V3 a V4 (vpravo) pro chemicko-technologický průzkum. Pravý anděl, pravé křídlo anděla, modro-zelená (V3), pravý anděl, drapérie na pravé ruce, okrovo-hnědá (V4).

Obr. 4 a, b: Detail místa odběru vzorku V5 pro chemicko-technologický průzkum. Pozadí tympanonu, pravá strana, ztvrdlá vrstva druhotných nátěrů.

Obr. 5: Detail místa odběru vzorku V5A. Zděný sokl pod erbem Rosiny z Vartenberka. Cementová malta se svrchní omítkou/cementová malta s cihlou.

a
b

Obr. 7: Detail místa odběru vzorku V7. Zděný sokl pod erbem Rosiny z Vartenberka, opravná malta na cihlovém zdivu.

Obr. 6 a, b: Detail místa odběru vzorku V6 pro chemicko-technologický průzkum. Středový výjev epitaфу, druhá figura zleva, kabátec staršího syna, ztvrdlá vrstva druhotných nátěrů.

Obr. 8 a, b: Detail místa odběru vzorku V8 pro chemicko-technologický průzkum. Kalhoty staršího chlapce, štukové souvrství s černou barevnou úpravou.

Obr. 9: Detail místa odběru vzorku V9 pro chemicko-technologický průzkum. Konec šály (pentle) Rosiny, tmel s vrstvami druhotných nátěrů.

Obr. 10: Detail místa odběru vzorku V10. Pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu, souvrství modelační a jádrové vrstvy štuků.

Obr. 11: Detail místa odběru vzorků V11 a V24 (S2). Pahorek, jádrová omítka s druhotnými nátěry (bez modelační vrstvy).

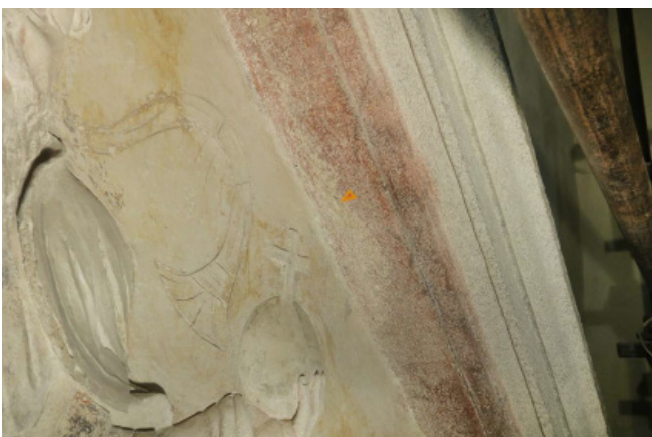
Obr. 12: Detail místa odběru vzorku V9 pro chemicko-technologický průzkum. Konec šály (pentle) Rosiny, tmel s vrstvami druhotných nátěrů.

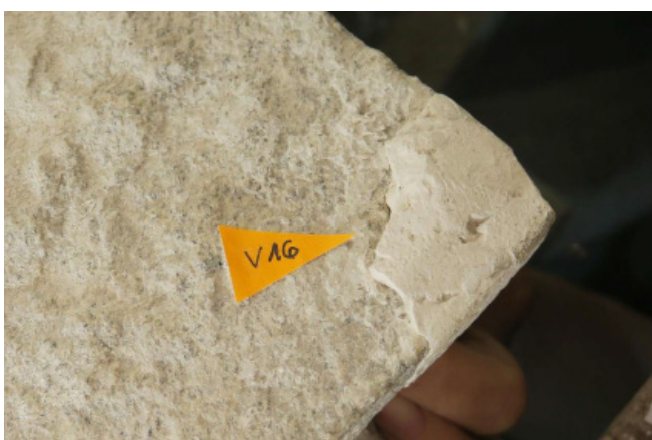
Obr. 13: Detail místa odběru vzorku V13 pro chemicko-technologický průzkum. Přilba, tmel.

Obr. 14: Detail místa odběru vzorku V14 (S1) pro chemicko-technologický průzkum. Přilba, seškrab solných výkvětu na sekundárním doplňku.

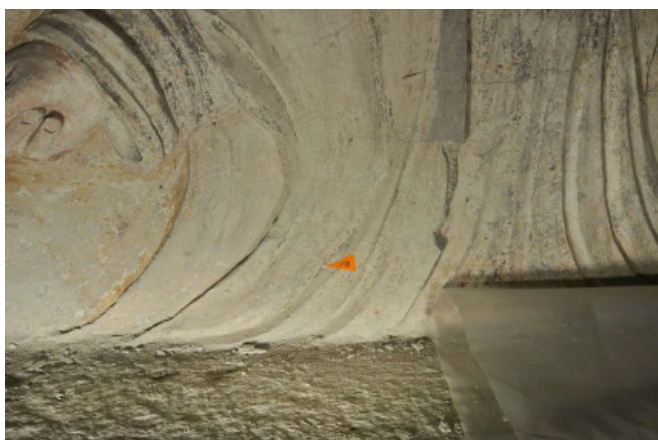
Obr. 15 a, b: Detail místa odběru vzorku V15 pro chemicko-technologický průzkum. Tympanon, pravá část, tmel žuly s červenou barevnou úpravou a druhotným okrovým tmelem.

Obr. 16: Detail místa odběru vzorku V16 pro chemicko-technologický průzkum. Tympanon, pravý roh, druhotný sádrový tmel?

Obr. 17: Detail místa odběru vzorku V17 pro chemicko-technologický průzkum. Tympanon, pozadí Boha Otce, levý dolní roh, oranžové pozadí s vrstvou nečistot nebo přemalbou.

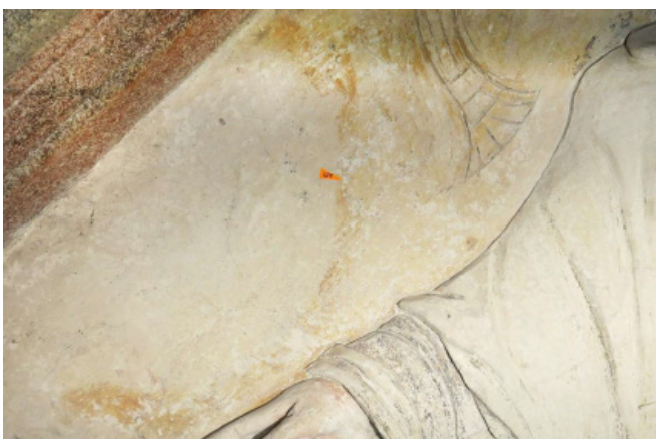
Obr. 18 a, b: Detail místa odběru vzorku V18 pro chemicko-technologický průzkum. Plášť Bohat Otce, zelená.

Obr. 19: Detail místa odběru vzorku V19 pro chemicko-technologický průzkum. Plášť/rouška Ježíše Krista, červená.

Obr. 20: Detail místa odběru vzorku V20. Pozadí epitafu, vpravo od Ježíše Krista.

Obr. 21: Detail místa odběru vzorku V21 pro chemicko-technologický průzkum. Pozadí Boha Otce, velvo, oranžová.

Obr. 22: Detail místa odběru vzorku V22. Vlasty Ježíše Krista, světlá koudel se zbytky štuky s polychromií.

Obr. 23 a, b: Detail místa odběru vzorku V23 pro chemicko-technologický průzkum. Levá část nápisové desky, výplň písma.

Obr. 24: Detail místa odběru vzorku V24 (S2) pro chemicko-technologický průzkum. Helmice, doplněk.

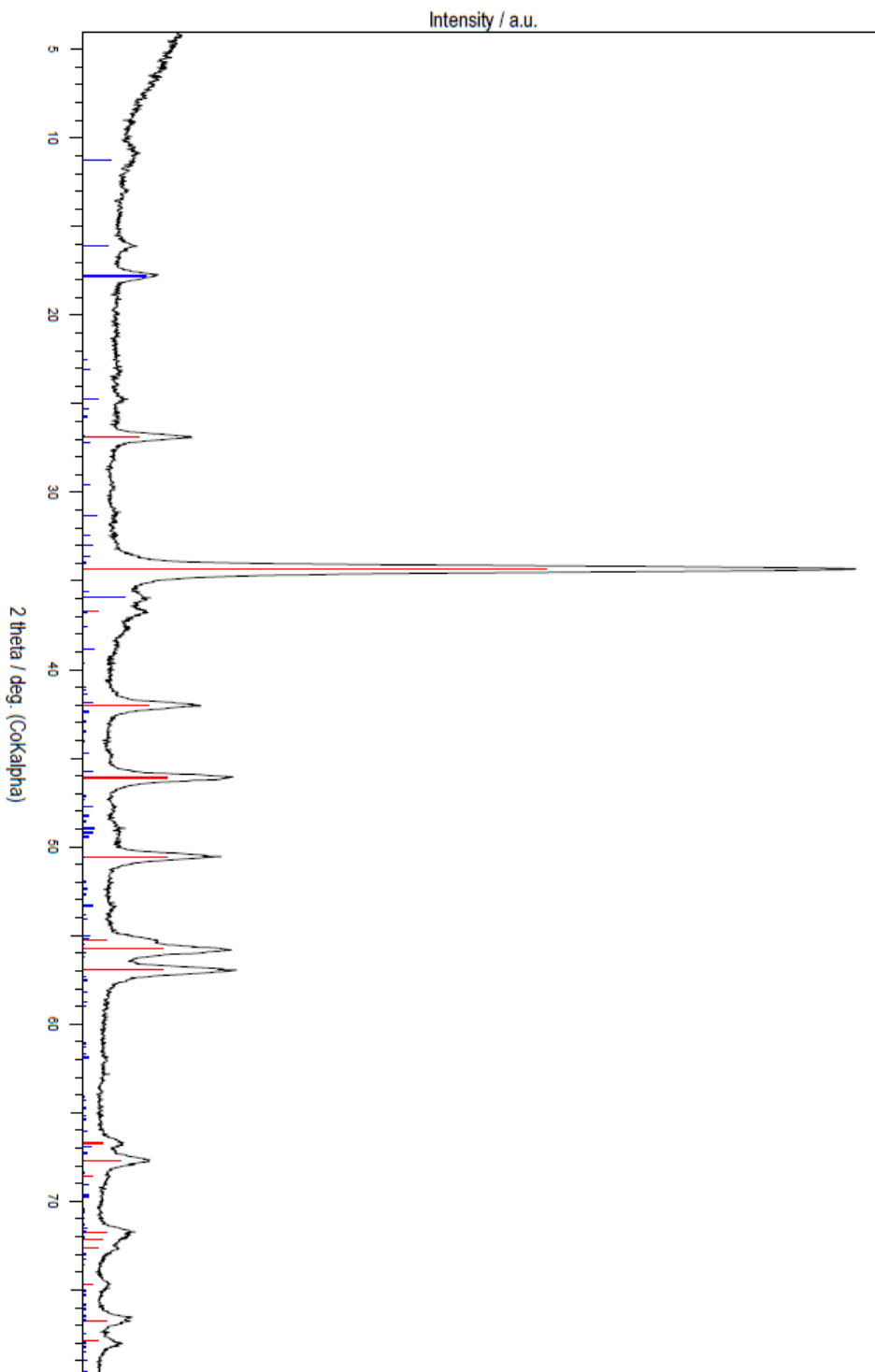

Obr. 25: Detail míst odběru vzorků V3A a V4A. Pravá ruka anděla vlevo, v místě defektu.

Příloha 2: Rentgenová prášková mikrodifrakce vzorku V6/9886

Měření bylo provedeno RNDr. Petrem Bezdičkou, Ph.D. z Ústavu Anorganické chemie (ÚANCH), AV ČR, v.v.i.

Obr. 1: Rentgenogram vrstvy 3 a 4 vzorku V6/9886. Jako jediné složky vrstev byly identifikovány kalcit a hydromagnetit. Měření a interpretace RNDr. P. Bezdička, Ph.D., ÚANCH, AV ČR, v.v.i.

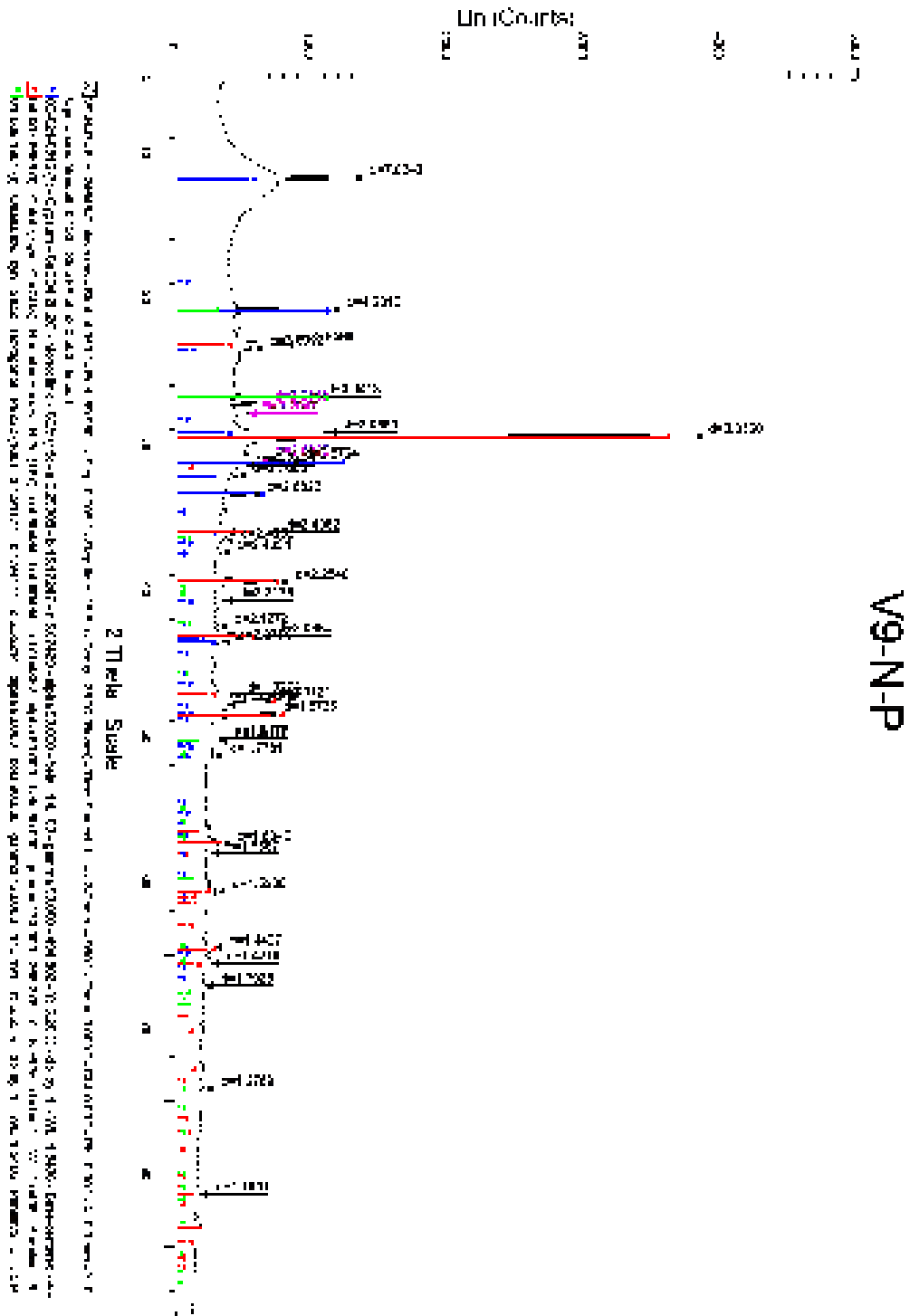

Příloha 3: Rentgenová prášková difrakce vzorku V9/I0036

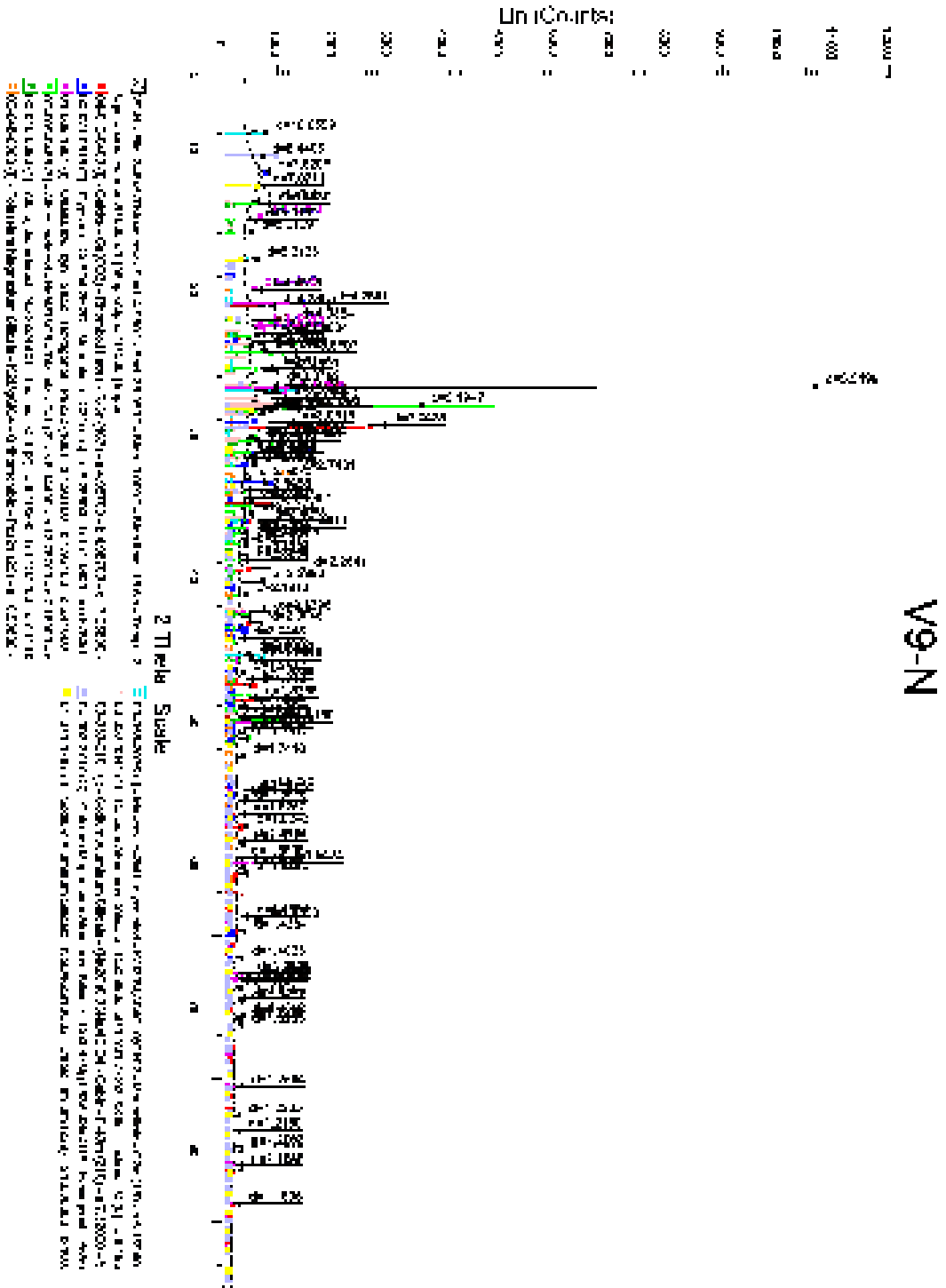
Měření bylo provedeno a vyhodnoceno Ing. Klárou Melánovou, Ph.D. z Fakulty chemické technologie, Univerzity Pardubice.

V9-N-P: vzorek bez plniva

Obr. 2: Rentgenogram vzorku V9/I0036, bez plniva (N-P). Jako jediné složky vzorku byly identifikovány: kalcit (CaCO_3), sádrovec ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) a křemen (SiO_2). Měření a interpretace Ing. Klára Melánová, Ph.D. FCHT, UPa.

V9-N: vzorek s plnivem

Obr. 2: Rentgenogram vzorku V9/10036, s plnivem (N), jako jediné složky vzorku byly identifikovány: kalcit (CaCO₃), sádrovec (CaSO₄·2H₂O a křemen (SiO₂). Měření a interpretace Ing. Klára Melánová, Ph.D. FCHT, UPa.

Příloha 4: Proteinová analýza

Měření bylo provedeno Doc. Ing. Mgr. Štěpánkou Kučkovou, Ph.D. z Ústavu Biochemie a mikrobiologie z VŠCHT v Praze.

vzorek V1A: inkarnát, stanovení proteinu v polychromii

vzorek V6: černá, kabátec staršího syna

vzorek V8: vrstva modelačního štuky

Výsledek proteinové analýzy

štukový epitaf Jana Hodějovského z Hodějova

Vzorky: V1A-RU (Rudolec, barevná vrstva), V6-RU červená (barevná vrstva), V8-RU (Rudolec, modelační vrstva štku)

Postup: Vzorky byly dvě hodiny štěpeny trypsinem, následně přečištěny a zahuštěny na reversní fázi C18 (Zip Tip). Poté byly analyzovány pomocí nanokapalinové chromatografie spojené s hmotnostním spektrometrem ESI-Q-TOF Maxis Impact. Peaklist ze změřených dat byl extrahován programem Data Analysis 4.1. Proteiny byly identifikovány za pomoci softwaru Mascot verze 2.2.04 vyhledáváním v proteinové databázi SwissProt, NCBIInr a MS/MS přesností přiřazení hmotností peptidových štěpů 0,05 Da. Měření bylo provedeno na VŠCHT v Praze.

Výsledky:

Vzorek: V1A-RU

Accession	Protein	Num. of matches
K2C1_HUMAN	Keratin, type II cytoskeletal 1	14
K1C10_HUMAN	Keratin, type I cytoskeletal 10	11
CO1A2_BOVIN	Collagen alpha-2(I) chain	9
K1C9_HUMAN	Keratin, type I cytoskeletal 9	9
K22E_HUMAN	Keratin, type II cytoskeletal 2 epidermal	7
CO1A1_BOVIN	Collagen alpha-1(I) chain	6
TRYP_PIG	Trypsin	2

Vzorek: RU-V6 červená

Accession	Protein	Num. of matches
CO1A1_BOVIN	Collagen alpha-1(I) chain	36
CO1A2_BOVIN	Collagen alpha-2(I) chain	24
K2C1_HUMAN	Keratin, type II cytoskeletal 1	14
K1C10_HUMAN	Keratin, type I cytoskeletal 10	13
CO1A2_CANFA	Collagen alpha-2(I) chain	13
K22E_HUMAN	Keratin, type II cytoskeletal 2 epidermal	12
K1C9_HUMAN	Keratin, type I cytoskeletal 9	7
CO2A1_RAT	Collagen alpha-1(II) chain	5
CO1A2_MOUSE	Collagen alpha-2(I) chain	4
MYH1_CANFA	Myosin-1	2
TRYP_PIG	Trypsin	2

Vzorek: V8-RU

Accession	Protein	Num. of matches
CO1A1_BOVIN	Collagen alpha-1(I) chain	15
CO1A2_BOVIN	Collagen alpha-2(I) chain	10
TRYP_PIG	Trypsin	2

Závěr:

Ve vzorku **V1A-RU inkarnát** byly nalezeny kolagenní proteiny (klih/želatina).

Ve vzorku **V6-RU černo-červená** byly nalezeny kolagenní proteiny (klih/želatina).

Ve vzorku **V8-RU modelační štuk** byly nalezeny kolagenní proteiny (klih/želatina).

Ve vzorcích nebyly nalezeny žádné relevantní rostlinné proteiny.

V Praze 25. 6. 2020

doc. Ing. Mgr. Štěpánka Kučková, Ph.D.